

TURUN KAUPPAKORKEAKOULUN JULKAISUJA

PUBLICATIONS OF THE TURKU SCHOOL
OF ECONOMICS AND BUSINESS ADMINISTRATION

Eila Heinonen

*AKTIIVINEN HARRASTUS TYÖN SIIRTYMÄN JA
KOMPENSAATION ILMENTYMÄNÄ
- Case matkailuoppaat*

Sarja / Series Ae-6:2004 A-6:2004

ISBN: 951-564-178-0 (pdf) 951-564-177-2 (sid.)

ISSN: 1459-4870 (pdf) 0357-4652 (sid.)

SISÄLLYSLUETTELO

1	JOHDANTO.....	7
2	TUTKIMUSTEHTÄVÄ JA TUTKIMUKSEN RAKENTUMINEN.....	17
	2.1. Tutkimuksen tarkoitus, tavoitteet ja tutkimusongelma	17
	2.2. Tutkimusprosessi ja metodiset perusratkaisut	18
	2.3. Keskeiset käsitteet ja kategoriat	20
	2.4. Tulkitseva tutkimusote	25
	2.5 Tutkimuksen eteneminen rakenteellisesti	29
3	VAPAA-AJAN KÄYTTÖÄ JÄSENTÄVIÄ TUTKIMUKSELLISIA NÄKÖKULMIA.....	31
	3.1. Vapaa-ajan tutkimuksen merkitys	31
	3.2. Vapaa-aika käsitteinä ja näkemysten pohjana	32
	3.2.1. Vapaa-aika työstä erotettuna aikana ja tilana	32
	3.2.2. Termin "leisure" selitysyrikyksiä	35
	3.2.3. Funktionaalinen lähestymistapa	36
	3.2.4. Toinen työ vapaa-ajan aktiviteettina	39
	3.2.5. Puoliammatillinen vapaa-aika "avocation"	41
	3.2.6. Subjektiivinen näkökulma lähtökohtana.....	45
	3.2.7. Opastyö vapaa-ajan käsitteistöön sovitettuna	48
	3.3. Aktiivisen vapaa-ajan näkökulma	50
	3.3.1. Taustaa ja terminologiaa.....	50
	3.3.2. Aktiivisen vapaa-ajan tutkimustraditio.....	53
	3.3.3. Toiminnan vakavuus ja siihen panostaminen.....	57
	3.3.4. Sitoutumiseen johtavat panostamisen muodot	66
	3.3.5. Aktiiviselta harrastamiselta etsityt kokemukset.....	74
	3.3.6. Jäsenyys harrastajayhteisöissä	86
	3.3.7. Harrastuneisuuden kustannukset ja toiminnan esteet	89
	3.3.8. Aktiivinen vapaa-aika ja marginaalisuus.....	90
	3.3.9. Aktiivisen harrastamisen funktio suhteessa työhön ja elämään	92
	3.4. Johtopäätökset ja mallin 1. osan rakentuminen.....	94

4	TYÖN JA VAPAA-AJAN VÄLISTEN SUHTEIDEN TARKASTELUA	97
4.1.	Aikaisempia keskustelunäkökulmia	97
4.1.1.	Työlähtöinen tarkastelu	97
4.1.2.	Strukturalismi ja subjektiivinen kokemus tarkastelun perusteina	99
4.1.3.	Aika työn ja vapaa-ajan suhteiden säätelijänä.....	101
4.1.4.	Elämäntilanteiden integroiminen vs. segmentoiminen.....	105
4.1.5.	Työn ja vapaa-ajan suhde: erilaiset tarkastelukulmat....	109
4.1.6.	Työn käsite työn ja vapaa-ajan suhdetta tutkineiden näkökulmasta	114
4.1.7.	Ammatti ja työpaikka vapaa-ajan selittäjänä.....	117
4.1.8.	Peruskoulutus vapaa-ajan käyttäytymisen selittäjänä...	120
4.2.	Siirtymähypoteesia tukevia näkemyksiä	123
4.2.1.	Yleistä	123
4.2.2.	Tietojen ja taitojen luokittelua	126
4.2.3.	Asenteet ja siirtymävaikutus	128
4.2.4.	Työn ja tehtävän tyyppi ja siirtymävaikutus	130
4.2.5.	Työn elementit ja positiivinen siirtymä	137
4.2.6.	Johtopäätökset ja mallin 2. osan rakentuminen.....	142
4.2.7.	Negatiivinen siirtymä	142
4.3.	Kompensaatiohypoteesia edustavia näkemyksiä	145
4.3.1.	Yleistä	145
4.3.2.	Ammattilähtöisyys kompensatiohakuisuuden selittäjänä	147
4.3.3.	Työn elementit ja kompensatio.....	149
4.3.4.	Kompensaation muodot ja funktiot	154
4.3.5.	Johtopäätökset ja mallin 3. osan rakentuminen.....	156
4.4.	Harrastuneisuuden vaikutus työhön	157
4.4.1.	Interkasaalinen ajattelu.....	157
4.4.2.	Harrastuneisuuden vaikutuksen tasot.....	160
4.4.3.	Osaamisen leviämisaikutus	161
4.4.4.	Harrastus henkisenä voimantähdenä	164
4.4.5.	Työntantajatahon merkitys harrastuneisuudelle.....	165
4.4.6.	Harrastuksen negatiiviset vaikutukset työhön.....	167
4.4.7.	Johtopäätökset ja mallin 4. osan rakentuminen.....	168
4.4.8.	Tutkimuksen teoreettinen malli.....	169
4.5.	Työn ja vapaa-ajan rooli keskeisenä elämäntilanteena.....	171
4.5.1.	Keskeisen elämäntilanteen käsite	171
4.5.2.	Työ keskeisenä elämäntilanteena	172
4.5.3.	Harrastus keskeisenä elämäntilanteena.....	174
4.5.4.	Elämäntilanteiden yhdistämisen näkökulma.....	175
4.5.5.	Johtopäätökset	177

5	MALLIN SOVELTAMINEN EMPIRISIIN TAPAUKSIIN	179
5.1.	Tutkimuksen metodi ja sen toteuttaminen.....	179
5.1.1.	Haastattelu metodina.....	179
5.1.2.	Haastateltavat, ajankohdat ja paikat	181
5.1.3.	Haastattelujen suorittaminen	183
5.1.4.	Aineiston reliabiliteetin ja validiteetin arviointia.....	186
5.1.5.	Analysoinnin tapa ja luottamuksellisuus	188
5.2.	Variaatio 1 (Matkailutiedottaja Päivi).....	190
5.2.1.	Kertomus	190
5.2.2.	Päivin kommentit	198
5.3.	Variaatio 2 (Lehtori Pirkko)	198
5.3.1.	Kertomus	198
5.3.2.	Pirkon kommentit.....	207
5.4.	Variaatio 3 (Hammashoitaja - palvelusihteeri Maarit)	207
5.4.1.	Kertomus	207
5.4.2.	Maaritin kommentit	214
5.5.	Variaatio 4 (Kemisti Sirpa)	215
5.5.1.	Kertomus	215
5.5.2.	Sirpan kommentit.....	222
5.6.	Variaatio 5 (Yrittäjä, toimitusjohtaja Anja)	222
5.6.1.	Kertomus	222
5.6.2.	Anjan kommentit.....	231
5.7.	Variaatio 6 (Myyjä Anahi).....	231
5.7.1.	Kertomus	231
5.7.2.	Anahin kommentit.....	237
5.8.	Variaatio 7 (Eläkeläinen Eero)	238
5.8.1.	Kertomus	238
5.8.2.	Eeron kommentit.....	246
6	TUTKIMUKSEN TULOKSET JA JOHTOPÄÄTÖKSET	247
6.1.	Tutkimuksen tulokset.....	247
6.2.	Johtopäätökset	259
6.3.	Mahdollisuuksia jatkotutkimuksiin.....	261
7	TIIVISTELMÄ	263
8	SUMMARY	267
	LÄHDELUETTELO	273
	LIITE1 KYSYMYSLOMAKE OPASTYÖN JA MATKAILUOPPAAN PÄÄ- TYÖN VÄLISTEN SUHTEIDEN TARKASTELUA SIIRTYMÄ- JA KOM- PENSAATIOKÄSITTEIDEN KAUTTA	303

1 JOHDANTO

Tämä tutkimus käsittelee työtä ja vapaa-aikaa. Meidän kulttuurissamme työ on hyvin keskeinen seikka. Sen subjektiivisella kokemisella on havaittu olevan suurta vaikutusta elämään työajan ulkopuolella. Sen vuoksi se, miten ihminen kokee työnsä, on hyvin tärkeää myös työnantajaorganisaation kannalta. Työ, josta pitää, kantaa elämää pitkälle. Sen sijaan ankealta tuntuva puurtaminen johtaa ajatukseen, että varsinainen elämä on elettävä jossain aivan muualla.

Kiire leimaa aikaamme. Huolimatta ammatillisista paineista ihmiset haluavat puuhata ja kokea monenlaista. On sellaisiakin, jotka päätoimensa ohella tekevät toista työtä. *Mistä tähän otetaan into ja jaksaminen* etenkin kun progressiivinen verotus saattaa jättää rahallisen hyödyn vähäiseksi? Syyt eivät läheskään aina ole taloudelliset. Selkeitä viitteitä tästä sain itsekin tehdessäni lisensiaatintutkimuksen Suomen auktorisoiduista matkailuoppaista (Heinonen 1995). Kartoitin tuntemuksia freelancer-pohjaisesta toiminnasta, joka tapahtuu pitkälti sesonkiluonteisesti jonkin pääammatin ohella. Kysellessäni motiiveja kävi ilmi, että oppaista 14 % pitää toimintaansa ammattina, mutta peräti 86 %:lle sivutyö on mieluisa elämää laajentava harrastus. Harrastus-näkemyks selittyy pitkälti sillä, että maamme matkailukausi on suhteellisen lyhyt ja oppaiden kysyntä keskittyy kesäaikaan, eikä pelkillä toimeksiannoilla voi juurikaan elää. Suomessa onkin vain muutamia päätoimisia oppaita (Kaleva 29.10.2001). Kuitenkin on kyseessä hyvin vaativa tehtävä, jonka menestyksekkäs hoitaminen edellyttää koulutusta, laajaa yleissivistystä sekä yleensä myös sujuvaa kielitaitoa. Osaaminen pohjautuu jatkuvaan tietojen päivittämiseen ja uuden tiedon hankintaan. Tutkiessani oppaaksi hakeutumisen syitä ja itse toiminnan kokemista havaitsin tärkeäksi linkiksi suhteen päätyöhön. Pääammatti ei tietenkään ole ainoa selittäjä, muita syitä etsiä elämään uusia ulottuvuuksia löytyy yhtä monta kuin on ihmistäkin. Kuitenkin työhön liittyvien yhteyksien tutkiminen antaa mielestäni tarpeellista tietoutta organisaatioiden henkilöstöjohtamiseen ja urasuunnitteluun.

Tähän näkemykseen nojaten aloin kehittää teoreettista kehikkoa - visuaalisesti hahmotettavissa olevaa tapaa - ymmärtää asiaa. Runsaan lukemisen perusteella kehikosta muodostui teoreettinen malli, työkalu, jonka avulla pyrin jäsentämään tutkimuskysymystä ja jonka

toimivuutta päätin tarkastella sensitiivisen empiirisen aineiston avulla. Tavoite oli nähdä, voidaanko mallia käyttää subjektiivisten kokemusten ymmärtämiseen ja tulkitsemiseen.

Rajaan tutkimukseni ulkopuolelle ne henkilöt, jotka mahdollisesti tekevät pääammatikseen oppaan työtä. Näitä ovat esimerkiksi jotkut eräoppaat. Jätän ulkopuolelle myös ne, jotka kasaavat työtulonsa useista eri lähteistä freelancer-pohjalla. Lisensiaatintutkimus toi esille seikan, että osa oppaista kerää elantonsa pieninä palasina. Ryhtyessäni haastattelujen tekoon keväällä 2002 huomasin, että tällaisten henkilöiden määrä on edelleen kasvanut. Keskustellessani asiasta Tampereen kaupungin matkailutoimistossa tuli esille, että suuri osa pitkälle koulutetuista kielitaitoisista naisista tekee nykyisin erilaisia pätkätoita. Heistä syntyisi varmasti oma kiinnostava ja hyvin ajankohtainen tutkimusaiheensa.

Oppaat ovat suurimmalta osin keski-ikäisiä naisia. Vuonna 1995 noin 45 % heistä oli 50 vuotta täyttäneitä, ja vain joka neljäs oli alle 40-vuotias. Miehiä ammattikunnasta on ainoastaan viitisentoista prosenttia (Heinonen 1995, 27, 26). Mielestäni tutkimukseni voikin antaa tietoutta etenkin keskiuran vaiheeseen ehtineiden naisten työssä jaksamiseen. Jonkinlainen selitys naisvaltaisuuteen ja ikäjakaumaan löytynee Juutin tekemästä tutkimuksesta, joka kohdistui suomalaisten kokemuksiin työstä ja vapaa-ajasta elämänlaadun osatekijöinä. Juuti on havainnut, että korkeahko koulutustaso yhdistyneenä sopivaan ikään (30–60 vuotta) sekä sukupuoleen (naiset) lisää todennäköisyyttä, että henkilöllä on kulttuuriset harrastukset (Juuti 1991, 214–215). Kysyessäni syitä sukupuolijakaumaan oppaat itse kertoivat pitävänsä tehtävää molemmille sukupuolille sopivana, mutta naiset nähtiin yleensä puheliaammiksi, kielitaitoisemmiksi ja sosiaalisemmiksi. Lisäksi naisille arveltiin olevan tärkeää pitkäjänteinen itsensä kehittäminen ja muiden hoivaaminen. Heidän katsottiin myös olevan kotiseuturakkaampia ja kulttuurisempia kuin miesten (Heinonen 1995, 53).

Laajaan lähdeluettelooni löytyy kolme pääasiallista syytä. Vapaa-aikaa on usein käsitelty kirjoissa lyhyesti, esimerkiksi yhdessä tai kahdessa luvussa, työn tai jonkin muun seikan yhteydessä. 1990-luvun lähteistö koostuu suurelta osin lehtiartikkeleista. Kun asia lisäksi osoitautui niin omia kokemuksia myötäileväksi lukeminen oli äärimmäisen mielenkiintoista.

Tutkimusalueena vapaa-aika on nuori. Prahli viittaa alkeellisiin ajankäyttökartoituksiin, jotka pohjautuivat päiväkirjamerkintöihin 1800-luvun alkupuolella. Vuonna 1899 julkaistiin Veblenin kirja yhteiskunnan eliitin ajankäytöstä USA:ssa (Prahli 1977, 31). Havaintojen perusteella laadit-

tiin paljon tilastoja, joiden tarkoitus oli usein normatiivinen: suositella lisääntyvän vapaa-ajan varalle hyödyllisiä toiminnan muotoja (esim. Mommaas ym. 1996).

Beckers ja Mommaas (1996, 209-240) hahmottavat tutkimusperinnettä tekemällä siitä laajoja ajallisia kaaria. Heidän mielestään traditio voidaan jakaa kolmeen vaiheeseen, jotka kuvaavat yhteiskunnassa kulloinkin vallinneita oloiloja ja liittyvät yhteiskunnan ja talouselämän kehittymiseen:

Ensimmäisen vaiheen katsotaan alkaneen ensimmäisen maailmansodan jälkeen ja kestäneen 1930-luvun taloudelliseen lamaan. Tätä jaksoa leimasi oleellisesti työajan lyheneminen sekä palkallisten lomien alkaminen. Tieteellisen liikkeenjohdon metodeja alettiin soveltaa teollisuudessa ja sama käytäntö siirtyi vapaa-ajan tutkimukseen. Elämä jaettiin kolmeen lohkoon: työhön, perhe-elämään ja vapaaseen. Tutkimusta leimasi pitkälti tilastojen ja ajankäyttöbudjettien laatiminen eri sosiaaliluokkien välillä. Suurin osa siitä tehtiin Englannissa ja USA:ssa, mutta jonkin verran myös Neuvostoliitossa, Ranskassa ja Saksassa. Tämän aikakauden kirjallisuutta en ole käyttänyt lähteinäni, mutta mainintoja tältä ajalta löytyy esimerkiksi 1960-luvun kirjallisuudessa. Laajasti siteerattu on muun muassa Veblen.

Toinen vaihe kuvaa vapaa-ajan demokratisoitumista ja ajoittuu 1950-luvulta 1970-luvulle. Hyvinvoinnin kasvu ja vapaa-ajan lisääntyminen loivat monia uusia aloja sekä ammatteja. Tutkimus oli pitkälle positivistista ja keskittyi edelleen paljolti ajankäytön kartoitukseen. Alettiin kiistellä siitä, kumpi saa enemmän sijaa, työn vaiko vapaa-ajan yhteiskunta. Sovelletun tutkimuksen merkitys lisääntyi. Tähän aikakauteen sijoittuvat monet tärkeät ja paljon siteeratut klassikot. Dennis ym:n teos *Coal is our life* (1956) on monipuolinen näkemys kaivostyöntekijöiden vapaa-ajan käytöstä. Kirjan mukaan pienen kaivosyhdyskunnan vapaa-aika on pitkälti työn sitomaa ja sanelemaa, mutta ajatuspohja siinä on mielestäni yllättävän ajaton. Suomessakin on paljon jonkin yrityksen ympärille syntyneitä paikkakuntia, joissa yritys leimaa pitkälle asukkaiden elämää. 1960-luvun kirjallisuus vaikuttaa hyvin normatiiviselta antaen pitkälti olettaa, että niin sanotuissa paremmissa ammasteissa toimivat viettävät vapaa-aikaansa aktiivisemmin kuin työväenluokkaiset, joiden ajankäytön pääteltiin olevan passiivisempaa ja kotikeskeisempää. Tulee myös esiin näkemys ”hyvästä” ja ”huonosta”. Tyypilliseltä tälle vuosikymmenelle vaikuttaa terminologinen pohdinta, lähinnä sen analysointi, mikä kaikki on työtä, mikä vapaa-aikaa (esim. Brightbill 1960, Anderson 1961, De Grazia 1962, Berger 1963, Cotgore 1965, Parker 1965). Käsitysten sitominen uskonnollisiin lähtökohtiin käy sel-

väksi. Löytyy tavallaan kaksi toisilleen vastakkaista ajatustapaa. Toinen näistä tulee muinaisen Kreikan perinteestä, jonka mukaan vapaa-aika on käytettävä viisaasti henkeviin keskusteluihin. Toisaalta nousee esiin protestanttisen etiikan mukainen normi viettää myös työn ulkopuolinen aika työteliäästi. Näihin näkemyksiin liittyy keskustelu siitä, mikä voi muodostaa ihmisten keskeisen elämänalueen, jolloin ovat kyseessä yksilön omat preferenssit (esim. Dubin 1963, Orzack 1963). Tämän vuosikymmenen lähteistöä on mukana teoriaosuuteni luomisessa siksi, että sieltä löytyy tietoutta työ- ja ammatteisesta vapaa-ajan käyttäytymisestä (keskeisiä ovat esimerkiksi Anderson 1961, Gerstl 1963, Weiss ja Riesmann 1963, Parker 1965 ja Parker ym. 1967). Varsinaisesta harrastuneisuudesta en tavannut paljoakaan aineistoa. Jonkin verran sitä sivutaan, mutta se liikkuu hyvin yleisellä tasolla eikä ole täsmentynyttä. Suomalainen Paavo Piepponen (1969) on kuitenkin kirjoittanut harrastusten valinnasta. Tärkeimmät lähdeokseni laatinut kanadalainen Robert Stebbins on aloittanut merkittävän uransa tänä aikakautena. Vuonna 1968 hän on kuvannut musiikkiharrastusta sosiaalisen nousun väylänä, mikä tukee omaa näkemystäni harrastuksen kompensatorisesta merkityksestä.

Edellä mainitut henkilöt jatkoivat tuotantoaan 1970-luvulla kehittäen pitemmälle ajatustapojaan. Keskeiseksi vaikuttajaksi nousi myös ranskalainen Dumazedier, jonka funktionaalisia näkemyksiä vapaa-ajan käytöstä siteerataan laajalti. Meissnerin (1971) käsite työn pitkästä käsisarresta eli vaikutuksesta vapaa-aikaan on hyvin tunnettu. Edelleenkin pohdintaa leimasi käsitteellinen väittely, joka liittyi työaikakeskusteluun. Näkökulmia pyrittiin etsimään aika- ja paikkasidonnaisesti, mutta jo jonkin verran myös asenteellisesta lähtökohdasta, mikä taas oleellisesti liittyy oman työni sisältöön. Mukana on yhteiskunnallinen aspekti (esim. Roberts 1970, 1973, 1978) ja aletaan pohtia siitä, miten ihmisiä voidaan työajan lyhetessä kasvattaa ”oikeanlaiseen” vapaa-ajan viettoon. Työlähtöinen näkemys (Parker 1971, Salaman 1973, Rousseau 1978), vapaa-ajan merkitys eri ikäluokille ja jonkinlainen, joskin vieläkin hyvin ylimalkainen, harrastuneisuuden käsittely tuovat aineksia tutkimusongelmaani. Elämisen tapaa tarkasteltiin vielä pitkälti työlähtöisesti (esim. Kando 1975, Roberts 1978). Tosin Roberts on sitä mieltä, että työ on vain yksi vapaa-ajan käyttäytymiseen vaikuttava seikka (pluralistinen näkemys). Käsite ”recreation” oli usein mukana keskusteluissa. Termin sisältö näyttää sekavalta pitäen sisällään myös harrastuneisuutta. Merkittävin ja läheisin lähdeokseni on Stebbinsin *Amateurs* vuodelta 1979. Se toi varsinaisen ahaa-elämyksen, koska siinä yhdis-

tetään innokas harrastaminen työhön nimenomaan kokemuksellisella tavalla, jonka jo oman opastointani perusteella olin hahmottanut.

Kolmatta vaihetta leimaa pitkälti ajatus elämäntyylisestä (esim. Olszewska & Roberts 1989) sekä työn ja vapaa-ajan merkityksestä elintapoihin. Perhe-elämä aletaan yhdistää työhön, mutta tämä ei näyttänyt tarjoavan aineksia omaan tutkimusongelmaani. Tämän jakson katsotaan alkaneen 1980-luvulla ja jatkuneen nykypäiviin saakka. Työlähtöinen näkökulma on muuttunut pluralistiseksi. Sitä tarjoavat muun muassa kuitenkin omaa aiheitani keskeisellä tavalla sivuavat Staines (1980), suomalainen Wilenius (1981), Miller ja Weiss (1982), Parker (1983), Crandall (1984), Kelly (1986) ja Herbert (1987). Etenkin Parkerin ja Kellyn näkemykset ovat monipuolisia ja erittäin usein lainattuja, mutta myöhemmin myös suppeiksi kritisoituja.

Omaa tutkimusasetelmaani palvelee parhaiten työlähtöinen näkemys, ja olen tehnyt valintani tälle perustalle. Tällöin vapaa-ajan tarkastelu voidaan tiivistää kahteen pääajatustapaan: väittelyyn siitä, onko vapaa-aika työlle jatketta vai työn puutteiden kompensoimista. Keskustelun tausta-ajatuksena on ollut, että ihminen pyrkii tekemään elämästään mielekkään kokonaisuuden, jolloin ankeassa työssä toimiva etsii tasapainoa muiden elämänalueiden kautta.

Varsinaisen aktiivisen vapaa-ajan tutkimuksen katsotaan alkaneen 1980-luvulla. Stebbinsin tuotteliaisuus eri alojen harrastajien kokemusmaailmasta kasvoi. Hän kehitti tässä työssä käyttämäni keskeisen ajatuksen aktiivisesta vapaa-ajasta (serious leisure). Stebbins kertoo yhdistelevänsä sosiologista ja sosiaalipsykologista lähestymistapaa, mutta kuvaa harrastuneisuuden kokemista pitkälti yksilöiden näkökulmasta ja luo teoreettista perustaa empiirisistä lähtökohdista. Stebbins keskittyy tyypillisesti tarkastelemaan harrastuneisuuden tapoja ja tasoja, mutta liittää välillä havaintojaan myös työhön.

Vapaa-aikaa alettiin vähitellen tarkastella esimerkiksi hyvinvointiin liittyvänä seikkana (esim. Bakke 1981, myöhemmin Haworth 1997), mikä sopii omiin näkemyksiini vapaa-ajan funktiosta. Psykologista keskustelua siteerataan myös sosiologian kirjoissa. Merkittäviä tutkimuksia tästä näkökulmasta ovat tehneet esimerkiksi Kabanoff (1980), Kohn ja Schooler (1983) sekä Kabanoff ja O'Brien (1986). Artikkeleista mainittakoon Ingham (1987). Motivaatiota huippukokemusten perusteella kirjoittanut Csikszentmihalyi (esim. 1989, 1999) mainitaan hyvin usein myös sosiologisessa kirjallisuudessa. Hänen kehittämänsä *flow*n (virtauksen) teoriaa on käytetty laajemminkin harrastustutkimuksessa (esim. Vester & Gunther jo 1987). Naistutkijat ovat kirjoittaneet työn lisäksi vapaa-ajan kysymyksistä (esim. Deem 1987, 1995, 1996, Dex

1988), mikä tiedollisesti sopii naisvaltaiseen opaskuntaankin. Naisia koskeva keskustelu on tuonut enemmän esiin laadullisia näkökulmia. Koska työn ja vapaa-ajan käsitteet määräytyvät edelleen historiallisesti ajatellen uskonnollisista lähtökohdista, niihin liittyy eettistä pohdintaa. On väitetty myös työn ja vapaa-ajan etiikasta (esim. Winnifrith ja Barrett 1989).

Kaupungistuminen johti siihen, että urbaanista vapaa-ajan käytöstä alkoi tulla keskeinen tutkimuksen osa. Urbanisoituminen näkyy omassa lähdeaineistossani esimerkiksi siten, että sosiaaliset suhteet ovat pitkälti muuttuneet sukukeskeisyydestä työpaikan ja harrastuspiirien ihmissuhteiksi. Siirtyminen kotiseudulta pois on heikentänyt perinteisiä perhe- ja sukuyhteyksiä. Monille työtoverit tai harrastuskollegat edustavat tärkeää viiteryhmiä, joillekin he ovat ”toinen perhe” tai perheen korvike (esim. Kanungo ja Misra 1984, Aronowitz ja Di Fazio 1994). Toisaalta on paljon ihmisiä, joilta puuttuu varsinainen työyhteisö. Näitä eivät ole pelkästään työttömät, vaan esimerkiksi yksin tai muuten organisaatioiden ulkopuolella työskentelevät, kuten konsultit. Heille aktiivinen harrastus saattaa tuoda mukanaan merkittävän yhteisöllisyyden kokemuksen (Stebbins, esim. 1998).

Harrastuneisuuteen viittaava merkittävä lähteistö muodostuu Leisure Studies ja Journal of Leisure Research-lehtien artikkeleista. Aiheeni näkökulmasta aikaisempaa tietoutta löytyy sekä 1980- että 1990-lukujen numeroista, mutta vain muutaman tiedonpalasen sain tämän vuosituhatosen lehdistä. Joitakin sopivia lähteitä sain Human Relations- sekä Time and Society-julkaisuista. Vapaa-ajan tutkimus on jo eriytynyt omaksi alueekseen täysin irti työn tutkimuksesta. Joskus on käytetty viitekehyksenä serious leisure-teoriaa (esim. Baldwin ym. 1999, kennel-harrastus, Chaplin 1999, mökkeilijät). Lähtökohtia on ollut monia. Urheilun muodoista puhutaan paljon, mikä liittyy kohderyhmien miespainotteisuuteen. Kulttuuria on käsitelty huomattavasti vähemmän. Oletan tämän johtuvan siitä, että kohteena, kuten myös tutkijoina, ovat hyvin tyypillisesti olleet miehet. Erittäin yleistä on kuitenkin päätyminen sisäiseen motivaatioon. (Käsitteestä kts. esim. Frey 1997). Oleellista on myös se, että harrastuneisuuden motiivit näyttävät olevan samat vuosikymmenestä toiseen ja uskallan kaiken lukemani perusteella väittää, että näillä on paljon yhteyttä työn kokemiseen. Usein nousee esiin halu paeta arkea ja etenkin unohtaa työ. (Niin sanottua eskapismia kuvaa hyvin Rojek, esim. 1993, 1995). Toisaalta käy ilmi ajatus, että aktiivisuus kasautuu samoille henkilöille sekä työssä että vapaa-ajalla.

Koska kohteinani ovat ihmiset, joiden harrastuksena on toinen työ, luin myös äärimmäisestä työkeskeisyydestä puhuvia teoksia. Niihin viitataan vapaa-ajan tutkimuksessa. Esimerkiksi Hochschildin (1997) ja Schorin (1998) ajankohtaiset näkemykset työajan tunkeutumisesta koko elämää määrääväksi seikaksi sekä vanhempi Machlowitzin Workaholics (1981) voivat ainakin piilevästi selittää työtä harrastuksena.

Pluralistinen ajattelutapa lienee vaikuttanut siihen, että 1990-luvun artikkeleissa näkyy hyvin vähän varsinaista työn ja vapaa-ajan välistä tarkastelua. Jotakin kuitenkin on saatavilla (esim. Kirchmeyer 1992, Brook 1993, Kirkaldy & Cooper 1993). Vain muutaman harrastuneisuudesta tehdyn kirjan Stebbinsin teosten lisäksi sain käsiini. Paljon hyötyä minulle oli muutamasta 1980-luvun julkaisusta, kuten esimerkiksi Finneganin syvällisestä ja ehkä sen vuoksi laajasti siteeratusta teoksesta *The Hidden Musicians* (1989), Bishopin ja Hoggetin näkemyksistä (1986) sekä jonkin verran myös Seabrookin kirjasta *The Leisure Society* (1988). Näissä teoksissa tulee esiin harrastuneisuuden merkittävä funktio ihmisen kokemusmaailmassa. Välillä kuitenkin nousee epäily, onko asia aivan niin tärkeä kuin kirjojen lukeminen antaa ymmärtää. Paljon kriittisempää on työn kokemisen tarkastelu.

Nykyisin voidaan sanoa eletävän postmodernia vaihetta, jota toisaalta kuvaa differoituminen, toisaalta de-differoituminen. Työn muodot yksilöllistyvät ja tulevat joustaviksi, mikä leimaa oleellisesti myös työn ulkopuolista ajankäyttöä. Tätä aikaa kuvaavat keskeisesti sanat professionalismi, fragmentoituminen ja pluralismi (Beckers & Mommaas 1996). Vanha kategorisointi poistuu työ ja vapaa-aika- näkemysten kohdalla (Coates ym. 1997). Monet muodot vapaa-ajassa alkavat yhä enemmän pitää sisällään työn aspekteja. Stebbinsin teosten lisäksi Rojek mainitsee tästä esimerkkinä amatööritoiminnan pyrkimyksen kohti professionaalistumista (1993). Tästä muodostaa mielestäni hyvän esimerkin myös matkailuoppaiden tämänhetkinen tilanne ainakin Suomen opasliitto ry:n pyrkimysten näkökulmasta. Vaikka en löytänyt työn ja vapaa-ajan välisistä suhteista montakaan uutta kirjaa, vanhaa keskustelua on kuitenkin hyvin mielenkiintoisella tavalla elvyttänyt Nippert-Eng (1995). Hän ei käsittele harrastuneisuutta, vaan rajan vetämistä työn ja muun elämän välille - seikka, joka oleellisesti liittyy näkemykseen myönteisestä ja kielteisestä työn kokemisesta. 2000-luvun puolella ainakin Ciulla tarkastelee työn ja vapaa-ajan välistä suhdetta, mutta tuo esiin lähinnä jo tunnettuja asioita.

Opastyötä valotan kvantitatiivisten faktojeni lisäksi niiden harvojen lähteiden avulla, jotka Suomen opasliiton toimisto pyynnöstäni lähetti, ja toimintaa varten laaditun kirjasen kautta. Jonkin verran suomalaisten

harrastajien näkemyksiä olen saanut erilaisista lehtiartikkeleista sekä jokusesta väitöskirjasta (Metsämuuronen 1995, Raehalme 1996, joka kuvaa naispuolisia työnsä ohella väitöskirjaa tekeviä naisia, Järviluoma 1997 sekä Nieminen 1998).

Koska pyrin laadulliseen tutkimustapaan, olen etsinyt tietoutta ymmärtävästä ja tulkitsevasta tutkimusotteesta (esim. Juntunen & Mehtonen 1977, Kusch 1986, Alasuutari 1994 ja 2001, Leskinen, toim. 1995) sekä haastattelun tekemisestä (esim. Hirsjärvi & Hurme 1982, Ragin 1987, 1994, Yin 1994).

Siihen, miksi kannattaa perehtyä työn ja vapaa-ajan väliseen suhteeseen, löytyy mielestäni monia syitä. Perustelen aihevalintaani vapaa-ajan tutkijoiden esittämillä väittämillä, jotka eivät ole uusia, mutta kiireisessä nyky-Suomessa mielestäni erittäin ajankohtaisia. Esimerkiksi Kelly (1983, 43) on sitä mieltä, että työn vaikutus muuhun elämään on kiistaton. Siksi on tärkeää saada tietoa siitä, missä määrin vaikutusta tapahtuu ja millä intensiteetillä. Onko se positiivista vai negatiivista, yksisuuntaista vai kaksisuuntaista, onko vapaa-aika instrumentaalista vai arvo sinänsä? On hyödyllistä tutkia työn ja harrastamisen suhdetta ihmisen elämäntilassa, koska tästä tarvitaan lisää ymmärrystä.

Kyseinen suhde on kiinnostanut tutkijoita myös sen vuoksi, että se liittyy työtyytyväisyyden käsitteeseen ja sen tuntemisesta on hyötyä ainakin työtehoa pohdiskeleville tahoille (Deem 1988, 15). Johtoportaan on tarpeen tietää näistä asioista, koska he ovat avainasemassa pohdittaessa työn mielekkyyksiaspekteja (Stormann 1989, 27-30). Opas-toiminnassa tunnutaan olevan tyytyväisimpiä vaihteluun, haasteellisuuteen ja vastuullisuuteen. Näillä seikoilla näyttää olevan selkeä yhteys päätyön puutteisiin, mutta myös esimerkiksi peruskoulutuksen tasoon. Kokemuksellinen näkökulma on hyvä tarkastelutapa, koska se nähdäkseni tuo esille motivaation. Tätä mieltä ovat myös esim. Crandall (1984) sekä Lee ja Kanungo (1984).

Erittäin puutteellisesti näkee käsiteltävän sitä, mitä harrastuneisuus antaa ja opettaa. Monesti keskitytään vain motivationaaliseen puoleen. Stebbinsin näkemykset annista ovat monipuoliset, mutta muuten asia kuitataan usein vain pienillä maininnoilla. Tärkeää on mielestäni se, mikä on päätyön työnantajan ja esimiesportaan suhtautuminen innokkaaseen harrastamiseen. Tätä ajatusta tukevat esim. Stebbinsin *Amateurs*-teos 1979 ja Cohen 1997. Puutteellisesti ja täysin riittämättömästi on näkemykseni mukaan tutkittu myös varsinaisen harrastuneisuuden tuomaa osaamista tai muuta antia työhön. Eräs tavoiteltu kontribuution osa tässä tutkimuksessa onkin - pitkälti omien kokemusteni siivittämä-

nä - osoittaa, että harrastus voi monella tavoin antaa oman lisänsä työhön, vaikka työnantaja tai edes harrastaja itse ei yhteyttä havaitsisi. Väitän, että sen mukanaan tuomaa osaamista on monesti mahdollista soveltaa työssä niin, että työorganisaatio siitä hyötyy.

Alasuutari (2000, 117) kirjoittaa, että elämänmuotoa ilmentävät harrasteet ja asenteet eivät ole vain muuttumattomia elementtejä pysyvässä merkitysrakenteessa, vaan niillä on myös funktio. On niin, että valtaosa elinehdoistaan yksilön ja ryhmän on pakko ottaa annettuna. Elämän ulkoiset puitteet ja sosiaaliset määreet strukturoivat yksilön arkielämää ja rajoittavat sen omaehtoisen järjestämisen mahdollisuuksia eri tavoin. Niiden pohjalta yksilö pyrkii etsimään ajatusmalleja ja harrasteita, joiden kautta hän voi tutkailla elämäänsä, muovata sitä käytettävissä olevin keinoin mieleisekseen ja löytää siihen sisäistä mieltä ja järjestystä. Omaehtoisella toiminnalla on funktio juuri siinä, että sen puitteissa yksilö tai ryhmä voi symbolisella tasolla koetella erilaisten ajatus- ja elämänmallien soveltuvuutta omaan elämäntilanteeseen ja osaksi sitä. Harrasteet eivät yleensä muuta yksilön työasemaa paremmaksi, mutta ne voivat esimerkiksi havainnollistaa ja vahvistaa toisenlaista, paremmin oman itsekunnioituksen säilyttävää asennetta siihen. Alasuutarin sinänsä vaikeasti ymmärrettävä ilmaisu täsmää täysin omiin ajatuksiini ja kokemuksiini harrastuneisuuden ja työn yhteydestä.

Tutkimusongelman sisältämä kysymyssana näyttää omalta osaltaan selventävän kunkin aikakauden keskeisten aiheiden muodostumista. Jos aikaisemmin on pitkälti keskitytty sen selvittämiseen, *miten* ihmiset käyttävät työstä vapaaksi jäävän aikansa, 1980-luvun puolella on alettu kysellä, *miksi* minkilaisia valintoja on tehty. Bennet nostaa ymmärtävän otteen esille vuonna 1962, Roberts kirjoitti 1970, että aktiviteettien tutkimuksesta on aika siirtyä niiden kokemuksellisuuden kartoittamiseen. Ingham kehotti kokemukselliseen otteeseen 1987 ja vuotta myöhemmin Deem (1988) totesi, että vapaa-ajan tutkijat eivät ole kovinkaan kiinnostuneet siitä, miksi ihmiset toimivat niin kuin toimivat. Vielä 1990-luvulle tultaessa tätä puolta näyttää tutkitun riittämättömästi. Tätä mieltä on esimerkiksi Harre' (1990) artikkelissaan *Leisure and it's Varieties*. Vastaus ei kuitenkaan mielestäni löydy pelkästään motivaatiota kartoittavista lähteistä. Oletan, että työn ja harrastuneisuuden kokeminen pohjautuu pitkälti myös objektiivisiin tekijöihin. Näitä saattavat olla esimerkiksi ikä, uran - etenkin keskiuran - vaihe sekä peruskoulutus, varsinkin ylikoulutettuna toimiminen jossakin työammatissa.

Kuten kirjallisuuskatsauksestani käy ilmi, olen käyttänyt lähdeaineistona pääasiassa sosiologista, mutta tätä täydentävänä myös psykolo-

gista ja sosiaalipsykologista kirjallisuutta. Koska en käsittele millään tavoin kulutukseen liittyvää sosiologiaa, oma panokseni rajoittuu vapaa-ajan subjektiivisen kokemuksen yhteyksien havaitsemiseen työhön verrannollisena elämän osana. Aktiivisten harrastajien kommenteista (esim. Stebbinsin tutkimuksista kauttaaltaan) käy ilmi, että kuluttaminen ei riitä heille vapaa-ajan sisällöksi. Sosiologit näyttävät myös keskustelleen työn ja vapaa-ajan suhteesta eniten. Stokowskyn (1994) mielestä sosiologinen perinne oli painottanut liikaa psykologisia aspekteja, vaikka tutkimusta onkin tehty ryhmien välisistä eroista. Uudempi sosiologia on tuonut mukanaan erilaisia kohteita. Kiinnostus on siirtynyt kohti asioiden merkitystä ja sitä, miten vapaa-aika tuo elämään rikkautta. Tärkeiksi alueiksi ovat tulleet esimerkiksi vapaa-ajan mahdollistama identiteetti, roolit ja sosiaalisen kanssakäymisen mukanaan tuomat seikat. Tämä näkyy omassa kohderyhmässäni hyvin selkeästi. Psykologit tarkastelevat vapaa-aikaa kokemuksena pikemminkin kuin aktiviteettina. Tärkeäksi nousi 1980-luvulla esimerkiksi sen mahdollistama sisäinen tyytyväisyys, affektiiviset ja kognitiiviset aspektit (Kelly 1983, 6-13). On kartoitettu motivaatiota, tarpeita, tyytyväisyyttä ja mielentilaa. On myös painotettu yksilöllisiä eroja esimerkiksi iän, sukupuolen ja persoonallisuuden mukaan. Metodeissa on korostunut kaksi suuntaa: toisaalta kokeellisuus, toisaalta kyselyt ja haastattelut (Veal 1992, 16-17). Sosiaalipsykologit yhdistävät yksilön ja yhteisön näkökulmat (Kelly 1983, 6-13). Toisiinsa voidaan liittää esimerkiksi psykologinen sitoutumisen käsite sekä sosiologiset instituutiot kuten työ tai perhe. Tästä näkökulmasta on tutkittu myös esimerkiksi erilaisten ryhmätoimintojen, kuten pelien kokemista. Samoin erilaisista vapaa-ajan rooleista puhuminen kuuluu sosiaalipsykologian alaan. Itse olen löytänyt vain jonkin verran teoksia kirjastojen sosiaalipsykologian hyllyiltä.

Omat lähteeni eivät mielestäni ole aina selvästi yhtä tutkimussuuntausta edustavia, vaan sisältävät usein tuloksia ja havaintoja eri alueilta. Näkökulmia saattaa olla useammanlaisia samassakin teoksessa. Esimerkiksi Stebbinsin Amatööreissä (1979) kartoitetaan innokasta harrastamista sekä sosiologisesta että sosiaalipsykologisesta kehyksestä. Vapaa-ajan tarkastelua leimaa kauttaaltaan tieteidenvälisyys, mikä tuodaan myös hyvin tyypillisesti esille.

2 TUTKIMUSTEHTÄVÄ JA TUTKIMUKSEN RAKENTUMINEN

2.1 Tutkimuksen tarkoitus, tavoitteet ja tutkimusongelma

Tämän tutkimuksen tarkoitus on pyrkiä kehittämään teoreettinen malli työn ja aktiivisen harrastamisen välisistä subjektiiviseen kokemiseen perustuvista suhteista sekä tarkastella mallin toimivuutta sensitiivisen empiirisen aineiston avulla. Pääpaino ei ole suuren empiirian keräämisellä, vaan teoreettisen tiedon mahdollisella laajentamisella eläytyvään ymmärtämiseen pohjautuvan tiedon avulla. Toivon, että työorganisaatioiden johto ymmärtäisi itsensä kehittämiseen tähtäävän harrastuksen merkityksen työssä jaksamiseen.

Vaikka suurin osa lähdekirjallisuutta on työn ja vapaa-ajan sosiologiaa, niissä on kuitenkin aika tyypillisesti otettu esille yksilötason näkemyksiä. Tämän tutkimuksen empiirisen osan näkökulma liikkuu yksilön tasolla. Olemassa oleva kvantitatiivinen tietous toimii kysymysperustana ja antaa lukijalle yleisnäkemyistä opaskunnasta muun teoreettisen aineiston lomassa. Yleistäminen ei ole tämän työn tarkoitus. Keskeinen intressi liikkuu ihmisten subjektiivisen maailman syvällisemmässä kuvaamisessa. Laadullisen tutkimuksen tiedonintressi on ymmärtävä. Geertzin mielestä sen päämääränä on nimenomaan hahmottaa niitä merkityksiä, joita toimijat itse omalle toiminnalleen antavat ja joiden avulla he elämäänsä ja ympäristöään jäsentävät (Pyörälä 1995, 13). Pyrin asioiden kuvaamiseen eläytyvän ymmärtämisen kautta.

Koska tutkimusongelma on laaja, jäsennän sitä viiden osaongelman avulla seuraavasti:

osaongelma 1: Mikä on aktiivisen harrastamisen funktio ihmisten elämässä, mitä siihen panostetaan ja millaisia ovat siltä etsityt kokemukset?

osaongelma 2: Milloin tietoja, taitoja ja asenteita siirtyy päätyöstä harrastukseen?

osaongelma 3: Millaisille työn puutteille tai negatiiviseksi koetuille elementeille etsitään kompensatiota aktiivisen harrastamisen kautta?

osaongelma 4: Mikä on aktiivisen harrastamisen tuotos ja miten tämä vaikuttaa päätyöhön?

osaongelma 5: Kummalta puolelta tulee ammatillisen identiteetin muodostava keskeinen elämäalue?

Osaongelmat 1–4 pyritään tiivistämään kuvioksi, joka visualisoi suhteet helpommin havainnollistettavaan muotoon. Viides osaongelma ei muodosta omaa kuvallista osiota, sen tarkoituksena on täydentää aktiivisen harrastamisen ja siirtymä- sekä kompensatiohypoteesin tuomaa tietoutta. Taustaoletukseni, että negatiiviseksi koettua työidentiteettiä pyritään kompensoimaan harrastusidentiteetin kautta, pohjautuu kvantitatiivisen aineistoni tuomaan esikäsitykseen.

2.2 Tutkimusprosessi ja metodiset perusratkaisut

Tutkimusprosessini on periaatteessa kaksivaiheinen:

I vaihe - liseniaatintyö - valmistui vuonna 1995. Sen tuottama kvantitatiivinen aineisto on mielestäni suhteellisen kattava kuvaus opaskunnasta, ja sisältää

- rakenteellisen osion Suomen auktorisoiduista matkailuoppaista eli objektiiviset taustatiedot
- tiedot motiiveista, joiden vuoksi oppaaksi on hakeuduttu
- kartoituksen siitä, millaisena oppaana toimiminen koetaan
- lähtökohtanäkemyksen tälle tutkimukselle, jonka mukaan opastyöllä on jonkinlainen kokemuksellinen yhteys päätyöhön

II vaihe muodostuu kahdesta uudesta osasta: teoreettisesta ja empirisestä.

Edellisen tutkimukseni tuottamia faktoja ja mielipiteitä tulee mukaan esimerkin omaisesti vain siltä osin kuin katson sen annin muuhun teo-

riatietoon soveltuvaksi. Tekstiin sisältyy muutamia opaskuntaa valaisevia kuvioita ja taulukoita. En halua sen kummemmin erottaa tätä tietoutta muiden tekemistä tutkimushavainnoista, vaan annan sen sekoittua tekstin lomaan. Oppaat muodostavat vain yhden joukon siinä harrastajien repertoaarissa, johon olen kirjojen ja artikkelien kautta tutustunut.

Case-tapauksen avulla on mahdollista nähdä, soveltuuko olemassa olevaan tietoon pohjautuva teoreettinen malli kuvaamaan työn ja aktiivisen harrastamisen välisiä suhteita. Kuvio on apuväline, jäsentämisen tapa pyrittäessä ymmärtämään asiayhteyksiä. Sen avulla koetan myös valottaa lukijalle kohdehenkilöideni kokemusmaailmaa. Asian havainnollistamiseksi rakennan kustakin kertomuksen, joka etenee kehikon mukaisella loogisella tavalla.

Olen pyrkinyt soveltamaan C. Wright Millsin (1982, 122-123) ja Alasuutarin (1993, 15-36) antamia neuvoja työni rakentumisessa. C. Wright Millsin mielestä tilastollisia laskelmia, joista kukin tuo esille jotakin olennaista kehitteillä olevan ratkaisun kannalta, voi hyvin käyttää tutkimuksen perustana. Olen valinnut keskeiset käsitteet ja työstänyt niitä yhteydessä tutkittavaan ongelmaan. Laadullinen tutkimus tehtynä tälle perustalle muistuttaa C Wright Millsin mielestä historioitsijan työtä, jolloin kysymys on näytön riittävydestä. Alasuutarin mukaan kvantitatiivista ja kvalitatiivista analyysia voidaan pitää tietyssä mielessä toisensa jatkumona. Olen aikaisemmassa työssäni argumentoinut keskimääräisillä yhteyksillä, jolloin lähtökohtana oli tutkimusyksiköiden välisen erojen etsiminen eri muuttujien suhteen. Materiaalini kattaa objektiiviset tiedot ja mielipiteitä sukupuolen, iän, perhesuhteiden, päätyön, peruskoulutuksen, opaskoulutuksen ja -iän, asuinpaikan ja opasalueen perusteella. Alasuutarin ohjeen mukaan pyrin nyt kiinnittämään huomiota vain siihen, mikä on teoreettisen viitekehyksen ja kulloisenkin kysymyksenasettelun kannalta olennaista. Alasuutari puhuu laadullisesta tutkimuksesta johtolankojen etsimisenä ja arvoituksen ratkaisemisena, mutta esittää myös, että kvantitatiivisenkin aineiston tuloksia voidaan käyttää johtolankoina, jolloin merkitystulkintojen tekeminen on laadullisen tutkimuksen ydin. Tällaista prosessia ovat käyttäneet esimerkiksi Barrell ym. (1989), jotka aloittivat maratoonarien tutkimisen laajalla kyselyllä keräten suuren objektiivisen aineiston. Tämän perusteella he jatkoivat työtään perehtyen maratoonarien maailmaan 24 case-tapauksen avulla syvähaastatteluin. Olen myös pyrkinyt soveltamaan Raginin (1994, 92) ajatusta, jonka mukaan kvalitatiivisessa tutkimuksessa perspektiivi on tutkittavissa ihmisissä, ja heidän elämäänsä ja maailmaansa pitää tarkastella heidän omilla silmillään.

Varsinaista aktiivista vapaa-aikaa (serious leisure) on tutkittu sekä

kvantitatiivisin että kvalitatiivisin metodein. Stebbinsin mielestä kumpikin tapa sopii. Hänen mukaansa aihealueelta alkaa olla aika kattavasti laadullista tietoa ja hän toivoisi tehtäväksi lisää kvantitatiivista tutkimusta (2001, 162-164).

2.3 Keskeiset käsitteet ja kategoriat

Ragin kirjoittaa (1994, 88-90), että laadullisessa tutkimuksessa keskeisten käsitteiden täsmentäminen ja kategorisointi kulkevat käsi kädessä. Käsitteet määrittelevät kategoriat ja jonkin kategorian jäsenet ovat esimerkkejä tai kuvaavat niitä käsitteitä, jotka yhdistävät ne tiettyyn kategoriaan. Omiksi kategorioikseen tässä tutkimuksessa nähdään työ ja vapaa-aika. Keskeiset käsitteet täsmentyvät seuraavasti:

Tarkastelen *työtä* palkkatyönä, joka on institutionaalisesti säädelty, kontrolloitu organisatorinen aktiviteetti ja merkittävä inhimillisen kokemuksen kohde. Se tyydyttää erilaisia tarpeita ja siltä odotetaan monenlaista.

Vapaa-aika on äärimmäisen vaikeasti määriteltävissä oleva termi. Sitä voidaan tarkastella ajallisesti ja paikallisesti rajattuna asiana. Tällöin se on aikaa, joka jää palkkatyöksi määritellyn työajan ulkopuolelle, ja jota vietetään työpaikan ulkopuolisissa tiloissa. Vapaa-aikana harjoitetaan monenlaista toimintaa, kaikkea mahdollista ”löhöilyä” ja toisen työn väliltä. Funktionaalisesti ajatellen vapaa-aika koostuu erilaisista aktiviteeteista. Sama aktiviteetti, esimerkiksi toinen työ, saattaa yhden mielestä olla rentouttavaa toimintaa, toiselle puolestaan vakavasti otettava sivuammatti. Näin nähtynä vapaa-aika onkin omaan kokemukseen pohjautuva asenne tai mielentila.

Aktiivinen vapaa-aika on vapaa-ajan kategorian sisällä oleva käsite, jota myös pyritään määrittelemään monin tavoin. Siinä on kyseessä itse valittu, vapaaehtoinen toiminnan muoto, jota harjoitetaan päätyön ulkopuolisena aikana, ja joka yleensä vaatii panostusta, harjoittelua ja ponnistelua. Siitä voi kehittää itselleen työn ulkopuolisen uran, joka jatkuu toisilla elämänmittaisesti. Tämän tutkimuksen kohderyhmä nähdään aktiivisina harrastajina, jotka tekevät tätä työtä päätyönsä ulkopuolella. Vaikka he saavat toimeksiannoistaan rahallisen korvauksen, vain pieni osa kaikista pitää toimintaansa ammattina. Molempia termejä, sekä ammatti että harrastus, näkee käytettävän myös Opas-Guidelehdissä.

Päätyö tai *pääammatti* tarkoittaa tässä tutkimuksessa sitä työtä, jota matkailuoppaat harjoittavat ansaitakseen pääasiallisen elantonsa. Ku-

ten vapaa-aikaa, työtä voidaan myös tarkastella aikana, aktiviteettina tai kokemuksena. Tilastokeskuksesta saamani yksinkertainen jaottelu, jota käytin lisensiaatintutkimuksessani, osoitti, että oppaista 33 % on toimihenkilöitä, 10 % yrittäjiä, vajaa 10 % opiskelijoita, 7 % työntekijöitä, 18 % eläkeläisiä ja 18 % muita.

Matkailuopas (tai pelkkä *opas*) (alaviite¹) on Suomen opasliitto ry:n jäsen, joka on suorittanut opaskoulutuksen, läpäissyt vaadittavat kokeet ja antanut tarvittavat näytteet tietyin aikavälein säilyttääkseen auktorisointinsa. Matkailuoppaan peruskoulutuksen lisäksi hänellä voi myös olla erilaista lisäkoulutusta. Hänellä saattaa myös olla matkailuoppaan ammattitutkinto. Opastyössä vaatimukset ja standardit ovat kuten professionissa, mutta ajallinen kriteeri - keikkaluonteinen työ - ei täytä professionaalisuuden tunnusmerkkejä. Toimeksiantonsa matkailuoppaat saavat kunnallisten matkailutoimistojen välittämällä.

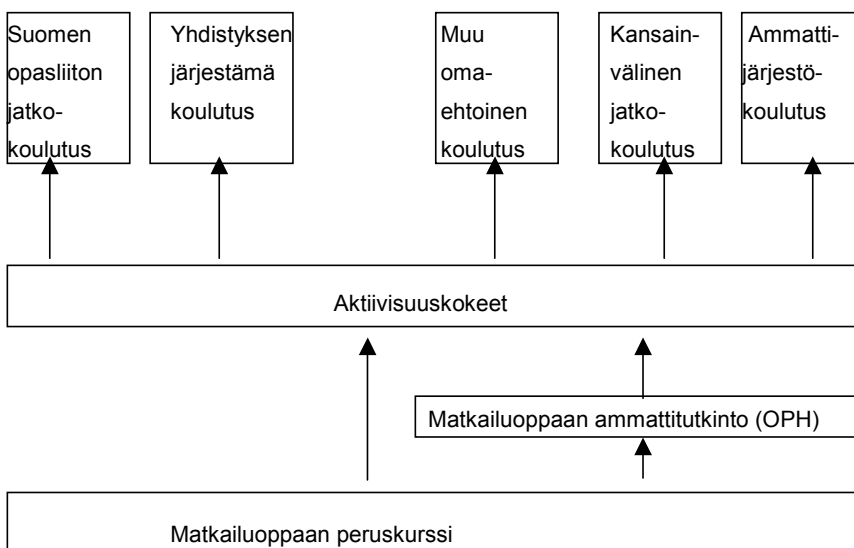
1 Matkailuteollisuudesta on tullut merkittävä sosiaalinen ja taloudellinen mahti monissa maissa. Matkailua on myös analysoitu monilla tavoin. Alan tutkimusta on tehty mikrososiaalipsykologisista lähtökohdista makrososiaalsiin. Tämä johtuu lisääntyneestä vapaa-ajasta, tulojen kasvusta, kuljetusten paranemisesta ja demografisista muutoksista (Wearing & Wearing 2001, 143-159). Kyseessä on maailman suurin teollisuuden ala. Suomi on kuitenkin pieni kohdema, eikä sen odoteta kasvavankaan massojen toivekohteeksi (Opin ja opastan 1999, 38). Kaikki tämä näkyy maamme matkailuoppaiden työkentässä: suurimmalla osalla opastusten määrä jää suhteellisen pieneksi vuosittain. Matkailu nähdään pitkälti pakoreaktiona (esim. Urry kirjassaan *The Tourist gaze* 1990, Wearing & Wearing 2001). Se luo mahdollisuuden fyysiseen ja mentaaliseen pakoon monista nyky-yhteiskunnan paineista. Toisenlaisuuden etsiminen onkin aina ollut osa vapaa-aikaa. Tätä osoittaa myös se, että uuden ja erilaisen tavoittelu on merkittävä syy matkailuoppaaksi hakeutumiseen (Heinonen 1995).

2 Suomessa toimii nykyisin yli 2000 auktorisoitua matkailuopasta. Heitä on esimerkiksi kaupunkioppaina, alue- kohde-, transfer-, ja eräoppaina sekä matkanjohtajina. Yhteensä he puhuvat noin 25 kieltä. Suomen opasliitto ry hyväksyy opaskurssit. Kurssseja järjestävät erilaiset oppilaitokset yhdessä paikallisten opasyhdistysten kanssa. Kurssin pituus on 80–160 oppituntia. Peruskurssin jälkeen opas voi kouluttautua erityistehtäviin. Kielitaito täytyy osoittaa jokaisesta kielestä erikseen kielikokeella. Liitto valvoo myös jatkokoulutusta (Opas-Guide 1999, 2-3). Valintakriteereistä ja kielitaitovaatimuksista päättää kurssin järjestäjä, mutta nykyisin opasliitto suosittelee 18–60 vuoden ikää sekä ylioppilastutkintoa tai muuta vastaavaa peruskoulutusta (Opin ja opastan 1999, 8).

3 Opas joutuu tekemisiin lähinnä ryhmämatkailun kanssa. Ryhmät saattavat olla joko koti- tai ulkomaisia. Opastettavien kirjo on laaja: koululaiset, eläkeläiset, kongressi- konferenssi- tai kokousvieraat perheineen, yritysten vieraat, tiedotusvälineiden edustajat, jotka kirjoittavat Suomesta, kiertomatkaillijat ja kaupunkien viralliset vieraat, ystävyyskaupunkien edustajat ja niin edelleen. Heitä voi olla kerrallaan bussilastillinen tai vain yksi ainoa. Toimeksianto saattaa olla kiertoajelu, tulkkaus, transfer eli siirto esimerkiksi lentoasemalta hotelliin, matkanjohtajuus tai jonkinlainen yhdistelmä näistä. Työskentely tapahtuu yhdellä tai useammalla kielellä ja toimeksiantojen aikamäärä vaihtelee yleensä yhdestä tunnista useaan vuorokauteen. Tehtävä koostuu historian ja nykyhetken tiedoista, yleissivistyksestä, kielitaidosta, asiakaspalvelusta, esiintymiskyvystä ja matkailualan tuntemuksesta (Opas-Guide 2-3/2000). Opas on usein matkailijan ensimmäinen, joskus ainoa kontakti paikkakunnallaan. Palvelujen laatu ja monipuolisuus ovat tärkeä osa kokonaisuutta, kun matkanjärjestäjät tekevät ostopäätöksiään (Opas-Guide 2-3/2000). Opaspalvelut ovat tuote ja oppaat itse tuotteistavat erilaisia teemakierroksia, kuten esimerkiksi naiskohtaloita ja Porvoon valtiopäivät Porvoossa, (Opas-Guide 2-3/2000, 1/2000).

4 Kattojärjestö Suomen opasliitto ry. on perustettu vuonna 1974. Sen piiriin kuuluu noin 130 yhdistystä ja kuntien alaisuudessa toimivaa opasryhmittymää. Varsinaisena jäsenenä voi olla vain rekisteröity yhdistys. Liitto järjestää myös opaskouluttajien, matkanjohtajien ja opastuskokeen arvioijien koulutuspäiviä sekä harjoittaa neuvontatoimintaa. Alueopas-koulutus aloitettiin vuonna 1989 yhteistyössä Matkailun edistämiskeskuksen, Suomen Kotiseutuliiton ja Suomen Matkailuliiton kanssa (Opin ja opastan 1999, 5). Kahdesti vuodessa järjestetään valtakunnalliset opaskoulutuspäivät sekä muita koulutustilaisuuksia. Paikalliset opasyhdistykset puolestaan tarjoavat jatkuvaa täydennyskoulutusta jäsenilleen luentoina, harjoituksina ja tutustumiskäynteinä paikkakunnan kohteisiin. Omaa paikkakuntaa laajempia kokonaisuuksia ja määrättyjä matkailureittejä hallitsevia oppaita koulutetaan alue-, luonto- ja eräopas- sekä matkanjohtajakursseilla. Lisäksi oppailla on vuodesta 1981 lähtien ollut mahdollisuus suorittaa opetushallituksen hyväksymä matkailuoppaan ammattitutkinto, joka vuonna 1997 siirrettiin osaksi matkailualan ammattitutkintoa (Suomen opasliitto ry:n esite). Suomen opasliitto ry on mukana alan kansainvälisessä toiminnassa, jota edustavat IGC (Inter Nordic Guide Club), WFTLA (World Federation of Tourist Guide Lecturers' Association sekä FEG (European Federation of Tourist Guide Associations) (Opin ja opastan 1999, 18).

5 Suomen opasliiton jäsenyhdistysten matkailuoppaita välittävät paikkakuntien matkaja matkailutoimistot, opasyhdistykset ja opaskeskukset (Suomen opasliitto ry:n esite). Toimeksiantojen määrä vaihtelee paikkakunnittain. Esimerkiksi Naantalissa on noin 500 opastuskertaa vuosittain (Opas-Guide 2-3/2000), Oulun kaupungissa oli vuonna 2001 310 opastusta (Kaleva 22.2.2002), Tampereella vastaavasti vajaa 1000 (matkailuneuvojan haastattelu 8.3.2002). Paikallisella tasolla oppailla on myös yhteistyötä eri tahojen kanssa. Matkailuorganisaatioiden lisäksi näitä ovat esimerkiksi kaupunki tai kunta, seurakunta, yritykset ja erilaiset laitokset. Organisatorisesti maa on jaettu yhdeksään alueeseen, joita kutakin edustaa jäsen opasliiton hallituksessa. Hallituksen apuna toimii seitsemän toimikuntaa tai työryhmää. Liitto julkaisee jäsenlehteä (Opas-Guide), antaa lausuntoja opastointia koskeissa asioissa, myöntää kurssitodistuksia, ja sillä on toimisto Turussa (Opin ja opastan 1999, 5-6).

Kuvio 1: Matkailuoppaiden koulutus (lähde Opin ja opastan 1999, 8)

Amatööri on käsite, jota Robert Stebbins käyttää lukuisissa tutkimuksissaan kuvaamaan erittäin innokkaita harrastajia. Toiminta sijoittuu

työn ja vapaa-ajan välimaille, niin sanotulle puoliammatilliselle (avocation) alueelle. Amatööri on henkilö, joka harrastaa aktiivisesti jotain varsinaisen päätyönsä ulkopuolella. Hän voi luoda itselleen uran, joka mahdollistaa identifioitumisen toimintaan tai yhteisöön. Hän voi saada rahallisia palkkioita, mutta parhaimmillaankin rahalla on vain tuloja täydentävä merkitys. Amatörismin pääasialliset motiivit ovat Stebbinsin mukaan sisäisiä ja tavoitellut palkkiot henkilökohtaisia tai sosiaalisia. Käsitteellä ei pyritä mitätöimään harrastajan osaamista. Se poikkeaa professionalismista, koska kyseessä on aktiviteetti, joka ei riitä elannon tuottamiseen. Sovellan käsitettä tutkimuksessani matkailuoppaisiin yhtenä teoreettisena työkaluna, koska se kuvaa mielestäni sängen osuvasti sitä käsitystä, jonka oppaat antoivat itsestään lisensointityönsäni. Vapaa-aikaa käsittelevässä lähdekirjallisuudessani amatörismi nähdään usein etappina kohti professionaalistumista. Moni ammatti esimerkiksi taiteen ja kulttuurin saralla on saanut alkunsa tätä kautta.

Harrastaja-termiä käytetään hyvin yleisesti ja laveasti eri toimintojen parissa puuhaavista ihmisistä. Sillä tarkoitetaan johonkin asiaan antautunutta, yleensä innokasta toimijaa, pysyvää mielenkiintoa jotain toimintaa kohtaan osoittavaa henkilöä. Kyseessä on työn ulkopuolinen aktiviteetti, johon voidaan panostaa paljonkin aikaa ja vaivannäköä. Myös sivutyötä voidaan tehdä harrastusluonteisesti. Kaikki tutkijat eivät tee eroa harrastajan ja amatööriin välille, mutta kaikkein suurimman tutkimuspanoksen tehnyt Stebbins jaottelee nämä kahdeksi eri tyyppiä. Itse käytän tässä työssäni molempia termejä toistensa synonyymeina jo pelkästään sen vuoksi, että välttäisin liiallista toistoa. Suhtaudun amatööri-termin käyttöön kuitenkin hyvin varovaisesti sen yleisesti saaman vähättelevän sivumerkityksen takia. Stebbinsin tyypittely tieteen ja taiteen harrastajista (liberal arts hobbyists) kuvaa myös mielestäni opastointia. Nämä harrastajat keskittyvät tietojen hankkimiseen ja päivittämiseen sekä usein osaamisensa välittämiseen muille (myös mahdolliselle yleisölle).

Työn ja vapaa-ajan suhde voi olla erilainen. Lähtökohtaoletukseni on, että niillä on vaikutusta toisiinsa. Suhde saattaa olla yksisuuntainen tai kaksisuuntainen. Sitä on mahdollista kuvata siirtymä- ja kompensatiokäsitteiden avulla. Siirtymästä ja kompensatiosta puhutaan, kun ajatellaan ihmisellä olevan ainakin kaksi toisistaan erillistä elämänaluetta kuten työ ja vapaa-aika.

Siirtymä (*spillover* eli leviämis- tai läikkymisvaikutus, yleistyminen) tarkoittaa tietojen, taitojen tai asenteiden leviämistä alueelta toiselle. Sen arvellaan olevan joko opittua tai luonteenomaisuuksien kautta toistuvaa toimintaa. Se voi olla positiivista tai negatiivista. Tässä työs-

säni siirtymää tarkastellaan tapahtuvaksi päätyöstä opastyöhön ja päinvastoin. Molemmipuolista vaikutusta tutkineet puhuvat interkautsaalisesta tai interaktionistisesta ajattelusta.

Kompensaatio (compensation) on pyrkimystä korvata yhdellä elämänaalueella esiintyviä kielteiseksi koettuja piirteitä tai puutteita jonkin toisen alueen kautta. Sovellan kompensaation käsitettä niihin päätyössä oleviin epäkohdiksi tai puutteiksi koettuihin elementteihin, joille etsitään korvausta aktiivisella harrastamisella. Hyvin voimakas kompensaatio, tietynlainen pakoreaktio yhdeltä elämänaalueelta, esiintyy tekstissäni lähdekirjallisuuden mukaan usein terminä *eskapismi*.

Neutraliteetti (neutrality, tai 0-hypoteesi) tarkoittaa sitä, että työllä ja vapaa-ajalla ei ole kokemuksellista yhteyttä keskenään. Sitä pidetään kolmantena teoreettisena mahdollisuutena, mutta koska itse keskityn siirtymän ja kompensaation tarkasteluun, neutraliteetti jää työssäni pelkäksi teoreettiseksi maininnaksi.

Ammatillinen sekoittuminen (occupational mesh) tarkoittaa kahden elämänaalueen, työn ja aktiivisen harrastuksen, välistä tiedollista, taidollista tai asenteellista yhteyttä suuntaan ja toiseen. Se on käsite, jota Robert Stebbins käyttää kuvatessaan amatöörien päätyön ja aktiivisen harrastuksen keskinäistä sekoittumista, näiden hyviä ja huonoja vaikutuksia toisiinsa, yhteensopivuutta ja mahdollisia keskinäisiä ristiriitoja. Ammatilliseen sekoittumiseen liittyy näkemys *koordinoitusta vapaa-ajasta (coordinated leisure)*, jolloin työhön liittyviä toimintoja harjoitetaan vapaa-aikana jossain toisessa muodossa vapaaehtoisesti.

Keskeinen elämänaalue (central life interest eli CLI) ilmentää ihmisen elämän keskeisiä kiinnostuksen kohteita. Kyseessä ovat arvot, formaaliset suhteet, henkilökohtaiset tyytyväisyyden aiheuttajat ja sitoutuminen erilaisiin organisaatioihin. Aiheesta tehty tutkimus etsii keskeistä elämänaaluetta joko työstä tai vapaa-ajasta. Tässä tutkimuksessa pyrin hakemaan vastausta kysymykseen, kumpi rooli, päätyö vai opastyö, on tutkimuksen kohteille merkityksellisempi ammatillisen identifioitumisen kannalta. Vaikka oletan, että perhe on etenkin naispuolisille oppaille tärkeintä, rajaan tarkastelun vain päätyöhön ja opastyöhön.

2.4 Tulkitseva tutkimusote

Empiirisessä osuudessani pyrin tulkitsevaan tutkimusotteeseen. Kuitenkin tarkasteltaessa teoriaosan lähteissäni käytettyjä metodeja on havaittavissa vallitsevana suuntana olleen pitkälti kvantitatiivisuuden. Tämä selittyy ehkä sillä, että alan kehityksen alkuaikoina tilastoinnit, surveyt ja ylipäänsä objektiivinen näkemys olivat keskeisiä. Tyypillistä oli myös käyttää osallistuvaa havainnointia, joissa kohteet eivät useinkaan edes tiedäneet olevansa kohteita. Braham ja Henry (1996, 190-197) esittävät, että ensimmäisessä ja toisessa kehitysvaiheessa hallitsivat deskriptiivisyys ja vertailevat analyysit. Monesti vapaa-ajanviettopaoloja yhdisteltiin ammattiin tai sosiaaliluokkaan (esim. Kando kertoo tästä 1975). Aikabudjetit ovat olleet tavallisin tapa kvantitatiivisessa perinteessä. Ajankäyttöä on kartoitettu esimerkiksi päivittäin, viikottain tai mittaamalla viikonlopun tekemisiä (Argyle 1992, 104). Budjettien teko alkoi käydä hankalaksi, kun raja työn ja muun elämän välillä hämärtyi.

Kokemusten painottuminen vei metodeja paljolti kvalitatiiviseen suuntaan. Esimerkiksi naistutkimus toi näkemyksen, että vapaa-aika on kokemus, ei niinkään palkkatyöstä erillinen aika tai pelkkä aktiviteetti (esim. Raisborough 1999). Kuitenkin 1990-luvulla näyttää vielä pitkälti luotetun kvantitatiiviseen tiedon keruun tapaan. Subjektiivista vapaa-ajan käyttöä Argyle (1992) toteaa mitatun esimerkiksi semanttisen differentiaalilin avulla (esim. Neulinger 1981), kyselyin, haastatteluin, jopa kokeellisin menetelmin (esim. Iso-Ahola 1980). Hyvin tyypillisesti ihmisiltä on tiedusteltu tyytyväisyyttä vapaa-aikaan yleensä tai sen erityisiin viettomuotoihin sekä sitä, mitä he ovat tältä ajaltaan etsineet (Argyle 1992). Alan tutkimuksesta oppaan kirjoittanut Veal (1992) on sitä mieltä, että nyt kaikki käy, "anything goes". Erityisesti uudemmassa lähdemateriaalissani on esimerkkejä kvalitatiivisin menetelmin tehdyistä havainnoista. Esimerkiksi Stebbins käyttää pitkälti tätä tapaa.

Stokowsky erottelee vapaa-ajan tutkimuksessa käytettyjä metodeja seuraavasti (1994, 31):

kvantitatiivisuus	kvalitatiivisuus
positivistinen	tulkitseva
fokus sosiaalisissa faktoissa	fokus on toimijan näkökulma
sosiaalinen todellisuus on objektiivinen	sosiaalinen todellisuus on subjektiivinen
tilastollinen tarkkuus	merkitysten ja kokemusten ymmärtäminen
empiiriset trendit	tutkija asettuu tutkittavan asemaan
standarditekniikat, kyselyt	kenttätutkimukset, osallistuva havainnointi, haastattelut etnografia

Kuvio 2: Vapaa-ajan tutkimuksessa käytetyt metodit

Empiirisen tiedon hankinta oli tässä tutkimuksessa ohjattava muotoon, joka palvelee tutkimusintressejäni. Koska mallin soveltuvuuden koetteleminen toimii ymmärtämisen ja tulkinnan kehikkona, metodivalintani ohjautui haastattelun suuntaan. Haastattelu puolestaan vaatii hermeneuttista tulkintaa. Hermeneutiikka terminä tulee kreikan kielen verbistä hermeneuo, julistaa, kääntää, sanoa, ja se esiintyy jo Platonin sekä Aristoteleen teksteissä, mutta latinan kieleen sana on tullut 1600-luvulla, jolloin se alkoi tarkoittaa metodista tulkintaa (Kusch 1986, 13). Hermeneutiikan sanotaan syntyneen kielitieteen parissa, siirtyneen sitten historioitsijoiden ajatteluun ja sitä tietä sosiaalitieteisiin (Turunen 1987, 54). Tutkimukseni pyrkii olemaan tietoa laajentava ja esimerkiksi Rortyn näkemyksen mukaan hermeneutiikan päämääränä on sivistys ja keskustelun aikaansaaminen (Kusch 1986, 130).

Ymmärtämistä ja selittämistä on pohdittu paljon filosofiassa. Selittäminen koskee lähinnä luonnonilmiöitä, ihmistä puolestaan pyritään ymmärtämään (Juntunen & Mehtonen 1982, 114). Alasuutari (1993, 34-35) esittää, että laadullinen tutkimus on ymmärtävää selittämistä. Siinä viitataan teoreettisiin viitekehyksiin ja muihin tutkimuksiin sekä aihetta käsittelevään kirjallisuuteen. Kun on kyse ymmärryksen ylläpitämisestä ja laajentamisesta, tiedonintressi on praktinen (Kusch 1986, 167). Praktinen tiedonintressi pyrkii, paitsi ymmärtämiseen, myös itseyymmärryksen lisäämiseen (Niiniluoto 1984, 71). Tulkintatieteet tutki-

vatkin laajassa mielessä ihmistä ja ihmisen tietoisien toiminnan tuloksia ja tulkinta humanistisissa tieteissä vastaa teorianmuodostusta (Niiniluoto 1983, 167).

Hermeneutiikassa ymmärtäminen tarkoittaa nimenomaan ilmiöiden merkityksen oivaltamista (Juntunen & Mehtonen 1982, 113). Tutkimusongelma voi olla esimerkiksi muotoa "mikä on x:n merkitys", joka työssäni näkyy vastauksen etsimisenä siihen, mikä on oppaana toimimisen funktio eri pääammateissa työskenteleville ihmisille. (Kts. esim. Niiniluoto 1983, 166). Ilmiöiden merkitysten oivaltamisen mallina on tulkinnan käsite. Tugendhatin mukaan termi on jo sinänsä kaksiselitteinen. Esimerkiksi sana vuorikiipeily voi koskea, paitsi sanan merkitystä, myös niitä syitä, miksi vuorikiipeilyä harrastetaan tai pitäisi harrastaa (Kusch 1986, 93). Merkitystulkintojen tekemistä pidetään ihmisten arkielämän vuorovaikutustilanteille ominaisena toimintamallina. Siitä, mitä muut tekevät, me päätelemme, mitä he tarkoittavat tai ajattelevat, ja reagoimme siihen tekemämme tulkinnan varassa (Alasuutari 1993, 56).

Tulkitsevassa tutkimuksessa käsitykset muodostuvat subjektiivisesti ja näkyvät ihmisen intentionaalisena toimintana. Aineiston analyysiin etsitään syvällistä ymmärtämistä heidän omien havaintojensa kautta. Voidaan kuitenkin kysyä, muistavatko ihmiset esimerkiksi haastattelutilanteessa tapahtuneet asiat oikein ja ovatko annetut vastaukset sinänsä tosia (Juntunen & Mehtonen 1977, 98-99). Muistaminen ei mielestäni ole ongelma silloin, kun tutkitaan vuosikausia jatkunutta toimintaa. Sen sijaan tehdessäni toista haastattelukierrosta kävi ilmi, että ihmiset olivat oivaltaneet asiasta jotain syvempää pohdittuaan sitä heille uudenlaisesta näkökulmasta muutamien viikkojen ajan. Heidän itseytymärryksensä kasvoi. Tulkinnallisessa metodissa tutkija luottaa siihen, että ihmiset itse kuvaavat käyttäytymistään (Veal 1994, 21-22). Tähän pyrin käyttämässäni metodissa.

Näen tutkimusprosessini hermeneuttisena kehänä. Esimerkiksi Juntunen ja Mehtonen pohtivat kehän ajatusta omaan etenemiseeni soveltuvasta näkökulmasta. Heidän mukaansa kaiken ymmärtämisen pohjana on ennakolta ymmärretty merkityskokonaisuus, esiymmärrys. Tämä ilmenee käytännön toiminnassa ja on olemassa sen kautta, että ihminen on historiallinen olento. Ymmärtämisen alkuperää ei etsitä psykologisoivasti yksilön kehityksestä, vaan ensisijaisesti kollektiivisesta historiasta (Juntunen & Mehtonen 1982, 114-115). Esiymmärrystä tuovat väistämättä omaan tilanteeseeni sekä kvantitatiivinen aineistoni (kollektiivinen näkemys) että oma kokemukseni oppaan työstä, mikä helpottaa asiaan orientoitumista. (Kts. esim. Juntunen & Mehtonen 1977,

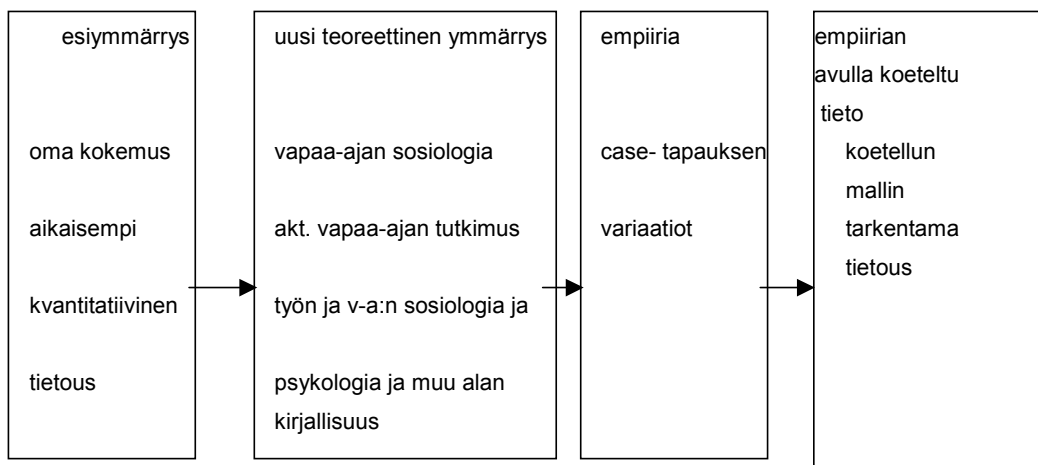
128). Itse asiassa kehä mielestäni osoittaa tässä työssä jo toista spiraalia, koska prosessi on käyty kertaalleen läpi aikaisemmassa tutkimuksessani, siitä on keskusteltu ja saatu tieteellistä palautetta, jonka perusteella sitä on täsmennetty. Tämä puolestaan on taas johtanut uuteen lukemiseen, ahaa-elämyksiin ja sitä kautta entistä laajemman ymmärryksen tavoitteluun. Niiniluodon (1984, 32) mukaan hermeneutikot ovat nimenomaan painottaneet arkikokemukseen perustuvan esiymmärryksen roolia ihmistä tutkivissa tieteissä.

Tutkija voi pyrkiä ymmärtämään jotain kulttuuria sisältäpäin tai ulkoapäin. Edellinen vaatii oleilua tässä kulttuurisessa yhteisössä, jolloin ilmiöt tulevat ymmärrettäviksi. Oman kulttuurin vaikutusta on kuitenkin vaikea eliminoida näkemyksissä. Tiettyyn yhteisöön kuulumisen mahdollistaa toisaalta sen, että tutkija voi viestiä tuloksensa jollekulle (Turunen 1987, 56-57). "Insiderin" rooli on ollut omalla kohdallani monella tavalla etu, mutta tuonut väistämättä ennakkokäsityksiä. Diltheyn hermeneutiikan mukaan henkítieteilijä ei kuitenkaan saa sulkea itseään ulkopuolelle, jos hän haluaa ymmärtää kohdettaan (Kusch 1986, 61). Pikemminkin hänen täytyy tuoda itsensä mukaan tutkimukseen ja koettaa päästä sisälle ihmisen mieleen. (Kts myös Veal 1992, 21-22). Vahva käsitykseni on, että minun on itse asiaa kokeneena helpompi valottaa lukijalle opastyön monimuotoista olemusta ja ammattikunnan kulttuuria, sillä se pitää sisällään aspekteja, joita ulkopuolisen on hyvin hankala ymmärtää. Toisaalta esimerkiksi Kvale (1996, 220) varoittaa, että tutkija ei saa liiaksi identifioitua tutkittaviinsa. Omat kokemukseni ja ennako-oletukseni voivat vääristää tulkintoja. Olen kuitenkin lopettanut opastamisen vuosia sitten ja saanut paljon etäisyyttä asiaan.

Uusi ymmärrys syntyy tätä tutkimusta varten lukemastani lähdeaineistosta ensin teoreettisena ymmärryksenä. Teoreettisen mallin käyttäminen empiiristen haastattelujen kehikkona tuo aiheeseen mahdollisimman oleellisesti liittyvää praktista tietoutta. Tämä tietous tarvitsee kuitenkin tulkintaa - kertomuksen - tullakseen paremmin lukijan ymmärtämäksi. Niiniluodon (1983, 170) mukaan tulkinta on dialogia, joka perustuu avoimeen kuunteluun ja historiallista, koska se tapahtuu aina tradition antamien ennakkokäsitysten pohjalta.

Kaiken tulkinnan, jonka on tuotettava ymmärtämistä, on täytynyt jo ymmärtää tulkittava. Ratkaisevaa ei ole päästä kehästä ulos, vaan päästä oikealla tavalla sisään. Kehä sellaisenaan on väistämätön ja tärkeää on käydä se läpi tietoisesti (Kusch 1986, 91). Tulkintaa on ehkä ohjaillut hyvin runsas lähdemateriaali, mikä vaikeutti kriittisen etäisyyden saamista malliin. Etäisyyteen pyrin kuitenkin, jotta kehä ei jäisi pelkästään esiymmärryksen selventämiseksi, vaan johtaisi myös tar-

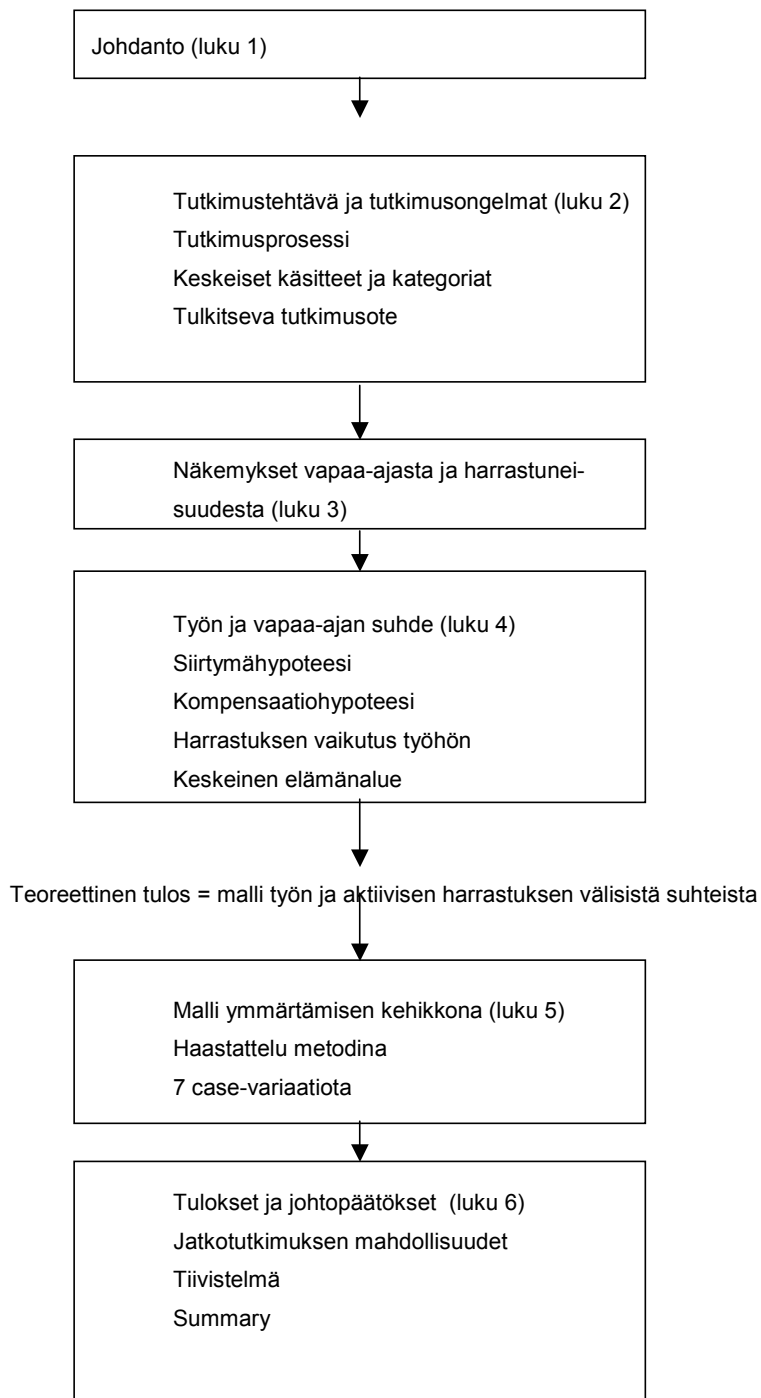
peellisiin korjauksiin toteuttaen kehämäisen liikkeen ja suhteuttaisi osat kokonaisuuteen. (Kts. tästä esimerkiksi Juntunen & Mehtonen 1982, 115, Kusch 1986, 37-39). Näin dialektinen spiraali supistuisi tutkimuksen edistyessä eli tarkentuisi kohti oikeata käsitystä. Kehittelemäni teoreettinen malli pitää sisällään tulkintaoletuksia. Niiniluodon mielestä hermeneuttiseen menetelmään sopivat tulkintahypoteesit. Kyseessä on hypoteettis-deduktiivisen menetelmän soveltaminen merkitykselliseen materiaaliin (Niiniluoto 1983, 175).

Kuvio 3: Tutkimuksen tiedonkeruu

2.5 Tutkimuksen eteneminen rakenteellisesti

Johdannossa olen esittänyt tutkimuksen reunaehdot ja katsauksen lukemaani lähdekirjallisuuteen. Tavoitteiden ja prosessiin liittyvien keskeisten käsitteiden täsmentämisen jälkeen siirryn pohtimaan tulkinnan problematiikkaa. Luvussa 3 pyrin asemoimaan opastyön vapaa-ajan kenttään, jolloin on tarkoituksenmukaista tarkastella vapaa-aikaan liittyvää aikaisempaa tutkimusta. Tämän mukaan rakentuu teoreettisen mallin ensimmäinen osio. Luvussa 4 tarkastelen työn ja vapaa-ajan suhteeseen liittyvää aikaisempaa tutkimusta ja muodostan kuvioon osion työn vaikutuksesta harrastuneisuuteen sekä toisen osion harrastuksen tuotoksesta työhön. Luvussa 5 esittelen haastattelut ja luvussa 6 tutkimuksen tulokset ja johtopäätökset.

Kuvio 4: Tutkimuksen rakennekaavio

3 VAPAA-AJAN KÄYTTÖÄ JÄSENTÄVIÄ TUTKIMUKSELLISIA NÄKÖKULMIA

3.1 Vapaa-ajan tutkimuksen merkitys

Tutkimuksen 1. osaongelman avulla kartoitetaan tietoa siitä, mikä on aktiivisen harrastuksen funktio ihmisten elämässä, mitä siihen panostetaan ja millaisia ovat siltä etsityt kokemukset?

Harrastamista on olemassa hyvin monenlaista, laidasta laitaan. Sen katsotaan olevan vapaa-aikana tapahtuvaa. Mitään yhtenäistä harrastustutkimuksen alaa ei kuitenkaan tunnu olevan. Eri alojen harrastajiin viitataan lähdekirjallisuudessa enemmän tai vähemmän hajanaisesti. Tietoa löytyy hyvin pirstaloituneesti, ja tällä saralla näkyy hyvin vahvasti tieteiden välinen kiinnostus.

Vapaa-ajan tutkimussuuntaus (leisure studies) muodostaa pääasiallisen lähteistöni ensimmäisen osaongelmani suhteen. Tietoutta olen etsinyt, paitsi lehtiartikkeleista, myös työn ja vapaa-ajan suhdetta käsittelevästä kirjallisuudesta. Kattavin teoreettinen tutkimustieto koostuu Stebbinsin laajasta tuotannosta. Vapaa-aika on äärimmäisen tärkeää ihmisille. Se on merkittävää siksi, että kaikki tarvitsevat vapautta tullakseen omaksi itsekseen. Ihmisten täytyy kehittyä ja pitää yllä suhteita muihin muutenkin kuin pakon (työn) sanelemana. Vapaa-aikanamme me tahdomme tehdä elämästämme niin täyden kuin mahdollista. Silloin me haluamme joko 1) tulla enemmän siksi mitä olemme tai 2) joksikin muuksi kuin mitä olemme (Kelly 1990, 12, 423). Tämä tukee suoraan omia tutkimusoletuksiani harrastamisen työtä täydentävästä tai kompensoivasta merkityksestä.

Miksi kannattaa perehtyä jonkin tietyn alan harrastajien kokemusmaailmaan? Kilpikalastajia tutkinut Yoder (1997) vastaa tähän kysymykseen sanoin, jotka näyttävät pätevän moniin harrastustutkijoihin: ”Asia on pohtimisen arvoinen etenkin kun kyseessä on kiinnostavaksi koettu oma harrastus”. Työorganisaatioiden johtotehtävissä toimivat eivät välttämättä läheskään aina ymmärrä, että harrastamisella on äärettömän suuri merkitys työelämän paineiden lomassa. Toisaalta se voi myös toimia ainakin jonkinlaisena työn korvikkeena työttömyystilanteessa ja myös silloin, kun eläkkeelle jääminen ei miellytä. Esimerkiksi

oppaissa on mukana paljon eläkeläisiä. Vapaa-ajan organisaatiot puolestaan saattavat tarjota merkittävän sosiaalisen integraation välineen niille, joilla ei ole varsinaista työorganisaatiota, esimerkiksi konsulteille ja freelancereille (esim. Stebbins 2001). Harrastustutkimuksissa nousee esiin ihmisten innokkuus toimintansa suhteen. Keskeinen ongelma ja este on usein, paitsi ajan vähäisyys, myös liian väsyttäväksi käyvä työ. Tämä on myös tyypillinen syy toiminnan lopettamiselle (esim. Dunn ja Strain, 2001).

Teoreettisen mallin rakentaminen, eläytyvä ymmärtäminen ja varsinkin tulkinta edellyttävät teoreettista pohdiskelua siitä, mikä on työtä, mikä vapaa-aikaa. Tälle tutkimukselle on oleellista se, mille alueelle voidaan sijoittaa vapaa-aikana tehtävä toinen työ, joka vaatii jatkuvaa valmistautumista ja ponnistelua, ja josta vain jäävuoren huippu on näkyvissä.

3.2 Vapaa-aika käsitteinä ja näkemysten pohjana

3.2.1 Vapaa-aika työstä erotettuna aikana ja tilana

Vapaa-aikaan käsitteenä liittyy äärimmäisen paljon epäselvyyksiä ja erimielisyyttä. Alan tutkijat näyttävät antavan kirjoissaan ja artikkeleissaan hyvin paljon tilaa pelkälle käsittemäärittelylle. Teollistumisesta lähtien ajankäyttö on ollut mahdollista rajata esimerkiksi siihen tuntimäärään, joka on vietetty tehtaan seinien sisällä. Kuitenkin tämä jaottelu on käynyt hankalaksi erilaisten työn muotojen kehittyessä. Perinteisesti on tehty yritelmiä jakaa eläminen täsmällisesti kahteen reviiriin. Työn ulkopuolinen aika on nähty harkinnanvaraisena ja kunkin itsensä kontrolloitavana käsitteenä. Työhön puolestaan on liittynyt pakollisuuden aspekti, ja sitä on pidetty toisten kontrolloimana. Tällainen näkemys ajasta on objektiivinen, mitattavissa oleva, budjetoitava ja erilaiset tilastoinnit mahdollistava.

Vapaa-aikaa on myös yritetty mieltää tilaan liittyvänä käsitteenä. Työ on tapahtunut tehdaslaitoksissa jopa suljettujen aitojen takana tai toimintoja varten rakennetuissa virastoissa, ja työpaikalta poistumiset on kontrolloitu. Vapaata puolestaan on ajateltu vietettävän työpaikan ulkopuolisissa, itse valituissa ympäristöissä. Merkittävimmäksi reviiriksi nousee esille koti. On myös paljon varsinaista vapaata varten rakennettuja tiloja, kuten puistoja, urheiluhalleja, kulttuurikeskuksia ja monitoimihalleja. Tila- näkemyskin sai kuitenkin osittain väistyä, kun tutkijat

huomasivat, että työaikaan sisältyy välillä paljonkin mahdollisuuksia vapaaseen ja toisaalta vapaa-aikana tehdään paljon erilaista työtä. Tekniset välineet, joiden avulla työ voidaan ainakin osittain siirtää kohteihin, hämärtävät työn ja vapaan rajaa sekä ajallisesti että paikallisesti. Toisaalta käsitys siitä, että toiselle tehty työ, jota tehdään kotona, sisältää paljon vapaata, saattaa olla pelkkä vapauden illuusio (Ciulla 2000, 187-188). On aika vaikea kartoittaa sitä, missä ja millä ajalla opastyötä tehdään. Materiaalia kerätään koko ajan, itse asiassa kaikkialla on kuljettava silmät ja korvat auki, jotta tiedollista aineistoa kertyisi koko yhteiskunnan saralta. Koskaan ei voi tietää, mitä matkailijat kulloinkin kyselevät, ja heille on osattava vastata.

Kun käsitettä tarkastellaan aikana ja tilana, tulee esille reviirien vastakohtaisuus. Monet, esimerkiksi Evans ja Bartolome (1983, 150) ovat sitä mieltä, että vapaan merkitys onkin suurin nimenomaan silloin, kun se koetaan jonkin kontrastiksi. Tämä johtuu siitä, että vapaa-ajan olemus on pitkälti määritelty työstä käsin ja siitä, että työtä on pidetty ihmisen keskeisenä elämisen alueena (esim. Clarke 1995, 207). Christena Nippert-Eng (1995) näkee, että yleinen ajattelutapa haluaakin erottaa nämä alueet toisistaan. Muunlaista suhtautumista pidetään lähinnä poikkeuksena säännöstä. Nippert-Eng pohtii työn ja muun elämän (lähinnä kotielämän) suhdetta ajan ja tilan näkökulmasta. Hän kuvaa lukuisin esimerkein, kuinka ihmiset pyrkivät pitämään kummankin segmentin hallinnassaan erilaisin rutiinein ja riitein. Elämämme näyttää olevan täynnä erilaisia tiedostettuja ja tiedostamattomia rituaaleja, joiden avulla muutamme työminämme vapaa-ajan minäksi ja päinvastoin. Tämä tulee esille esimerkiksi pukeutumisen ja eriyttävän esinekielen kautta. Nippert-Engin mielestä me joudumme tekemään hyvin paljon ns. rajatyötä (boundary work) tasapainotellessamme eri alueiden välillä.

Vapaa-ajan kirjallisuudessa törmätäänkin jatkuvasti *käsitteen määrittelyn vaikeuteen*. Mikä kaikki on ajallisesti mitattuna vapaa-aikaa: eläkkeellä olo, vuosittaiset, kuukausittaiset, viikottaiset, päivittaiset vapaatko? Ovatko sitä myös työaikana pidettävät tauot? Miten määritellään esimerkiksi pätkätyöläisen ja freelancerin vapaa-aika? Lisäksi on olemassa aloja, joissa rajanveto on äärimmäisen hankalaa. Työhön on usein valmistauduttava kotona ennen varsinaista työaikaa. Ammattikirjallisuuden lukeminen vapaa-aikana edistää työn vaatimaa tietoutta. Työmatka voi olla yhdelle lepo hetki bussissa, toinen käyttää sen työasioiden valmisteluun. Deem (1988, 78) toteaaakin, että on olemassa työtehtäviä, jotka voi erottaa vapaa-ajasta ja myös sellaisia, joiden erottaminen ei onnistu. Toisaalta vapaa-aikana tehdään valtaisa määrä eri-

laista työtä, palkka-, tai vapaaehtoistyötä (esim. Harre´ 1990). Opaskin joutuu opiskelemaan koko ajan, koska hänen on tiedettävä maan tapahtumat. On myös muita ihmisiä, joilla on työuransa lisäksi vapaa-ajan ura aktiivisena harrastajana. Joskus harrastaminen johtaa toimintaan, josta saa palkkion (kts. esim. Robertson 1985, 46). Rybczynskin (1991, 224) mielestä termi sinänsä on väärinymmärretyin sana kielessä.

Toisaalta vapaa-aika koetaan tutkimusten mukaan arvokkaaksi vain silloin, kun sitä tarkastellaan yhteydessä työhön - esimerkiksi työttömyyden kohdatessa se menettää varsinaisen merkityksensä (Winnifrith & Barret 1989, 49). Perinteinen jaottelu työhön ja vapaaseen pohjautuu taloustieteelliseen ajatteluun, jossa erotetaan palkkatyö muusta ajankäytöstä (Dumazedier 1974, 69). Coalter (1989, 71) näkee tämän syyksi tarkastella vapaata teollistumisen sivutuotteena. Vapaa-ajan käyttäytymistä ei siis voi erottaa täysin omaksi alueekseen kapitalistisessa talousjärjestelmässä (Yoder 1997). Käsitettä on vaikea selittää yksinkertaisesti, koska se sisältää toimintoja laidasta laitaan (Berger 1962, 37). Ei ole selvää, mihin kaikkiin olemassa oleviin kategorioihin, instituutioihin ja sosiaalisiin prosesseihin se viittaa (Parker & Smith 1976, 40). Vähitellen alettiin esittää arveluita, joiden mukaan työn ja vapaan välinen ero ajallisesti ja paikallisesti ajateltuna saattaa hävitä kokonaan (esim. Kando jo 1975, 276, ja 1990- luvun tutkimus alkaa olla hyvin suuressa määrin tätä mieltä).

Joskus asiat on helpompi määritellä sitä kautta, mitä ne eivät ole (Roberts 1970, 6, myös Stebbinsin tyypillinen tapa). Näyttääkin äärimmäisen vaikealta erottaa, mikä kaikki on vapaata aikaa. Behavioristisesti sitä on lähes mahdoton määritellä. Konventionaalinen jaottelu työn ja vapaan välillä on hankalaa, koska vapaa on aikaa ja työ aktiiviteetti. Vapaa-ajan tutkimuksen kohteena ovat myös kuitenkin aktiviteetit. (Berger 1963, 28). Vapaa-ajan filosofit Winnifrith ja Barret (1989, 45) näkevät, että työn poissaolo ei pelkästään riitä kuvaamaan tätä käsitettä.

Kyseltäessä ihmisiltä näiden vapaa-ajasta käsite ei tunnu olleen yhäpitävä (Parker 1967, 217, Haavio-Mannila ja Jallinoja 1980, 46). Haavio-Mannilan ja Jallinojan mukaan kaupunkilaisilla on kuitenkin ollut enemmän vapaata kuin maaseudulla asuvilla. Tämän he arvelivat johtuvan siitä, että kaupungeissa on suhteellisesti enemmän eläkeläisiä, kotirouvia ja opiskelijoita. Vapaata on vähiten nuorilla ja varhaisessa keski-ikässä olevilla naisilla, joilla on perhe. Glasser (1973, 57) totesi varmasti nykypäivänäkin pätevän seikan, että löytyy paljon ihmisiä, joilla ei omien sanojensa mukaan ole vapaata lainkaan. Määrittely riip-

puukin pitkälti henkilöstä, joka sen tekee. (Asiasta kts. myös Parker & Smith 1976, 41).

Ajallisesti ja paikallisesti ajateltuna erottelen tässä tutkimuksessani työn ja vapaa-ajan toisistaan käyttämällä jaottelua 1) työorganisaatiossa tehty palkallinen päätyö, 2) päätyön ulkopuolisena aikana ja lähinnä sen ulkopuolisissa ympäristöissä tehtävä, harrastukseksi koettu sivutyö. Tämä rajausta on työn tarkoituksiperiä varten tehtävä näin riippumatta siitä, että osa oppaista mieltää toimintansa ammatiksi.

3.2.2 Termin "leisure" selitysyrikyksiä

Työn ulkopuolisen ajan lisääntyessä on jouduttu melkoiseen käsitelmäärityn viidakoon. Tässä tutkimuksessa ei paneuduta vapaaseen joutilaisuuden tai levon merkityksessä. Englanninkielisessä kirjallisuudessa pyritään erottelemaan toisistaan sanat *free time* ja *leisure*. Free time on työn ulkopuolista, vapaavalintaista aikaa, joka voidaan käyttää esimerkiksi lepoon ja rentoutumiseen sekä työstä toipumiseen. Sillä näyttää olevan työn vastakohtana merkitys. Oman tutkimukseni kantava termi on *leisure*, ja se pitää sisällään tekemistä.

Leisure ei tarkoita pelkästään laiskotteluun käytettyä aikaa, vaan harkinnanvaraista, harrastuneisuuteen suuntautuvaa toimintaa varsinaisen päätyön ulkopuolella. Kelly (1990, 25) mainitsee sanan etymologisten juurien viittaavan, paitsi vapauteen, myös sisäiseen tyytyväisyyteen, mihin omakin kohderyhmäni toiminnallaan tähtää. Sana on peräisin Kreikan kielen termistä *scole*, joka viittaa läheiseen yhteyteen vapaa-ajan ja koulutuksen välillä (Kraus 1971, 253). Englannin *leisure* näyttää olevan johdettu latinan *licere*-sanasta, joka puolestaan tarkoittaa luvallista, vapautta johonkin ja vapautta jostakin. Sekä kreikan *scole* että latinan vastaava vapaa-aikaa kuvaava *otium* ovat negaatioita varsinaiselle vapaalle ajalle. Aristoteliaanisen ajattelun mukaan vapaa-aika olikin viisauden kehittämistä varten (Ciulla 2000, 192). Näin ollen *leisure* viittaa osaltaan aktiiviseen toimintaan ja tarkoittaa paljon muutakin kuin joutilaisuutta Godbey & Parker 1976, 7, Winniffrith & Barret 1989, 43). Terminologia myös voi poiketa toisistaan eri maissa (Juniu 2000). Mommaas ym. (1996, 1) ja Veal (1992, 134) toteavat sanojen *leisure* sekä ranskan kielen *loisir* sisältävän eri merkityksiä, mikä on vaikeuttanut esimerkiksi kansainvälisten vertailututkimusten tekoa. Andersonin (1964, 94) näkemyksen mukaan merkitys on erilainen jopa eri ikäisille ja erilaisen koulutustaustan sekä tulotason omaaville ihmisille. Vivahde-eroja voi löytyä sosiaaliluokankin mukaan (Juniu 2000). Har-

rastajaelokuvantekijöitä tutkinut Kucera (1974) painottaa, että leisure ei tarkoita työn vastakohtaa, vaan tuottavaa ja luovaa ajankäyttöä. Se antaa jokaiselle mahdollisuuden toteuttaa sisäisiä tarpeitaan ja toiveitaan sekä käyttää luovuuttaan.

Stebbins pitää tarkasti erillään käsitteet free time ja leisure (esim. 1998, 14-15). Edellinen on työn ulkopuolelle jäävää aikaa, joka voidaan käyttää monella eri tavalla. Jälkimmäinen tarkoittaa itse valittuja, iloa tuottavia aktiviteetteja. Aktiiviseen harrastamiseen käytettyä vapaa-aikaa hän pitää tyydyttävimpänä mahdollisena vapaa-ajan muotona. Hän erottelee toisistaan myös sanat mielihyvä (pleasure), joka voi olla tulosta mistä tahansa vapaa-ajan muodosta ja syvä tyytyväisyys (satisfaction), joka puolestaan aiheutuu omien ponnistelujen kautta syntyneestä kiinnostavasta toiminnan muodosta tai tuloksesta.

3.2.3 Funktionaalinen lähestymistapa

Kuten edellisestä tarkastelusta kävi ilmi, ajallinen ja paikallinen ajattelu-tapa johtaa väistämättä sen pohdintaan, mitä työn ja vapaa-ajan parissa tehdään. Tarkempia ryhmittely-yrityksiä ajankäytön suhteen onkin laadittu funktionaalisin perustein. Aktiviteetteihin pohjautuva lähestymistapa vastaa kysymykseen miten (aikaa vietetään) (Brightbill 1960, 4). Esimerkiksi Kelly esittelee paljon erilaisia aktiviteeteista laadittuja taulukoita teoksessaan Leisure (1990). Tämäntapainen jaottelu pohjautuu pitkälti objektiiviseen tutkimustapaan, lähinnä erilaisiin kyselyihin. Vapaa-ajan aktiviteetit eroavat työstä siten, että ne katsotaan itse valituiksi, harkinnanvaraisiksi, ei-välineellisiksi ja ilmaisullisiksi (esim. Roberts 1978, 5, Watson 1987, 118-119, Stokowski 1994, 4-5). Ryhmitteilyä on eri tapaisia.¹

Vapaa-ajan ja hyvinvoinnin välisiä yhteyksiä tutkinut tanskalainen Bakke (1981, 32) näkee aktiviteetti-tarkastelussa kuitenkin myös paljon normatiivisuutta, mihin väitteeseen vapaa-ajan tutkimusta lukeneen on hyvin helppo yhtyä.

Vapaa-ajan aktiviteettien tutkiminen on pitkälti vastakkaisnäkemys työlle aktiviteettina (Ravenscroft 1995, 252). Tyypillinen lähtökohta funktionaalisille selityksille on ajatus siitä, että työ on jotain vakavaa, mutta vapaa-ajalle tärkeä elementti on leikki. Näkemys on ikivanhaa perua. Koska teollistumisen jälkeen leikin elementit on pyritty mahdollisimman pitkälle karsimaan työelämästä, ihminen pyrkii toteuttamaan tätä puolta itsestään muilla elämisen alueilla. Funktionaalinen näkökulma koostuu monista erilaisista, mutta hyvin saman tyyppisistä jaot-

teluista. Esimerkiksi Anderson (1974,6) on eritellyt elämisen toiminnot 1) työhön ja siihen liittyviin aktiviteetteihin, 2) vapaa-aikaan, jota ovat virkistäytyminen (recreation) ja puolivapaa-aika (semi-leisure). Virkistäytyminen voi olla myös itsensä kehittämistä ja sosiaalista etenemistä. Puolivapaa-aika puolestaan vietetään esimerkiksi kunnallisissa luottamustehtävissä, ja nämä tuottavat tyydytystä, vaikkakaan eivät samalla tavalla kuin työ. Anderson on myös nähnyt omaa havaintoani tukevan, funktionaaliseen tarkasteluun tyypillisesti liittyvän statuksellisen aspektin (Anderson 1964, 113).

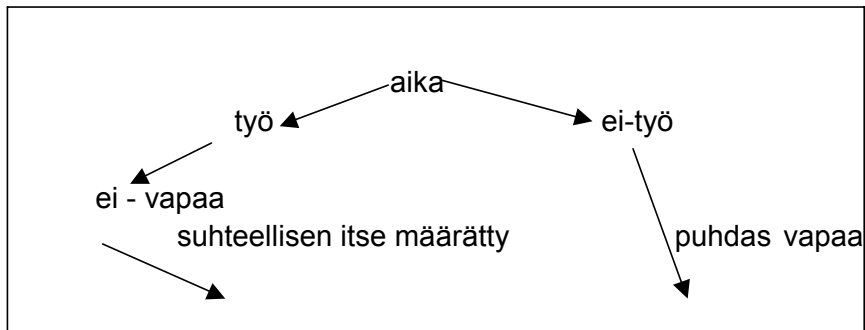
Dumazedierin (1974, 68-76), tekemä jako on mielestäni nykyisinkin mielekäs. Hänen ryhmittelynsä mukaan vapaa-aika nähdään käyttäytymisen muotona, työn vastakohtana, muuna kuin työ ja kotityöt tai itsensä toteuttamisen muotona. Dumazedier on sitä mieltä, että termiä leisure kuuluisikin käyttää vasta itsensä toteuttamisesta. Parkerin (1979, 24-27) tutkimukset puolestaan osoittavat häilyvää rajaa työajan ja vapaa-ajan välillä. Hän esittää käytettäväksi termiä elämäntila (life space). Tällä hän tarkoittaa niiden toimintojen ja tapojen kokonaisuutta, joihin ihmiset kuluttavat aikansa. Hänen mielestään tarkka rajanveto johtaa pelkästään liialliseen yksinkertaistamiseen. Merkittäviä eroja on olemassa vielä kummankin kategorian sisällä, ei pelkästään niiden välillä. Myös vapaa-aika tunkeutuu työn sisälle. (Kts. myös alaviitteet 1 – 3).

1 Bishof (1969, 174) jaottelee vapaa-ajan kahteen tyyppiin; leisure/leisure ja work/leisure. Edellisellä hän tarkoittaa laiskotteluun käytettyä aikaa. Jälkimmäinen viittaa aktiiviseen toimintaan varsinaisen työn ulkopuolisena aikana.

2 Parkerilta (1983, 39) löytyy kolme tyyppiä: työhön käytetty vapaa-aika (work leisure), virkistäytyminen (recreational leisure) ja kulttuuriset tavat (cultural leisure). Opastyö voisi kuulua, paitsi näistä ensimmäiseen, myös kulttuuriseen vapaa-ajan viettoon, koska se sisältää monipuolista kulttuuriin perehtymistä varsinaisten toimeksiantojen ulkopuolella. Esimerkiksi taidenäyttelyjen avajaisissa tamperelaiset oppaat ovat kutsuvieraslistalla.

3 Dumazedierin ja Latouchen (1962, 21) näkemys on myös kolmiportainen: toipuminen työstä, pako ikävystyneisyydestä, vapaaehtoinen fyysistä, älyllistä tai sosiaalista kasvua sisältävä toiminta. Arvelisin kunkin näistäkin voivan olla opastoinnin funktio. Usein kirjallisuudessa tulee esiin näkemys, että kolmas vaihtoehto on henkisesti palkitseva. Se taas pitää sisällään vanhan uskonnollisen merkityksen, jonka mukaan ahkera ajankäyttö on otollista jumalalle.

Roberts (1978, 6) on havainnollistanut kuvion avulla näkemyksensä, jossa rajat ihmisten erilaisilla aktiviteeteilla ovat joustavat. Rajat ovat kuviossa joustavat sen vuoksi, että se, mikä yhden mielestä kuuluu ei-vapaaseen, voi toisen mielestä olla osa täysin vapaata aikaa. Robertsin kuvio viittaa aikaan subjektiivisena seikkana.

Kuvio 5: Vapaa-aika ja funktionaalinen näkökulma

Van der Poel (1997, 172) kuvaa tilannetta omaa kohderyhmääni ajatellen osuvasti. Hänen mielestään vapaa ja ei-vapaa eivät ole toisensa poissulkevia asioita. Jotta voidaan puhua vapaasta, toiminnoilla on jonkinasteinen vapauden luonne ja -aste ja ne on itse valittu.

Tavallisesti toiminnot jaotellaan aktiivisiin, kuten harrastukset ja passiivisiin, joista tyypillinen esimerkki on television katselu (esim. Kelly 1983, 16). Aktiivinen–passiivinen-dikotomiaa käyttävät myös Huovinen ja Piekkola (2002). Usein esitetään, että aktiivinen toiminta koetaan positiivisempänä (Stebbinsin teoksista yleensä esiin nouseva väite, Csikzentmihalyi ja Le Fevre 1989). Aktiivisten harrastusten on myös nähty kasautuvan (esim. Piepponen 1960, 118, Bishop ja Hoggett 1986, 65). Robinsonin (1977, 99) vanha väite, jonka mukaan aikuiskoulutukseenkin hakeutuvat yleisimmin ne, joilla jo ennestään on eniten koulutusta, pätee yhä. Lisäksi ihmisillä on taipumus etsiä samankaltaisiin toimintoihin, joiden parissa he jo aikaisemmin ovat tuottoisia. Vapaa-aikana voidaan myös tehdä monenlaisia asioita päällekkäin. De Grazia (1962, 125) käyttää näistä termiä *double activities*. Jaottelu lepopokeskeiseen ja itsensä kehittämiseen tähtäävään vapaa-aikaan pohjautuu arvoihin. Itsensä kehittäminen edustaa kapitalistisessa järjestelmässä yksilön näkökulmaa, ihminen itse hyötyy toiminnastaan (Bakke 1981, 34). Aktiviteetteja on myös pyritty jakamaan ”hienoihin” kuten

korkeakulttuuriin ja kansanomaisiin eli massavapaaseen (Bakke 1981, 43).

Aktiviteettien valintaan vaikuttavat yksilötasolla arvojen lisäksi tarpeet, toiveet ja resurssit (Bakke 1981, 60-61). Funktionalistinen näkemys sisältää usein ajatuksen jonkinasteisesta kompensaatiosta. Esimerkiksi Presvelou (1971, 565-574) pitää vapaa-ajan aktiviteetteja tyypillisenä vastauksena perustavanlaatuihin tarpeeseen ylittää itsensä, mikä on usein mahdotonta työelämässä. Monia työssä koettuja frustraatioita kompensoidaan hänen näkemyksensä mukaan työn ulkopuolella kehitetyillä rooleilla. Suomalaisilla vapaa-ajan aktiviteetit kohdistuvat tyypillisesti työstä irrottautumiseen (Juuti 1991, 61).

Pyrittäessä luomaan jonkinlaista synteesiä aktiviteettiperusteiseen vapaa-ajan jaotteluyritykseen näyttää siltä, että ne ovat tyypillisesti työn ulkopuolisia, taloudellisesti ei-pakollisia toimintoja, joihin osallistutaan niiden itsensä vuoksi (esim. Winnifrith & Barret 1989, 47). Mikä tahansa aktiviteetti voi olla vapaata eikä mikään aktiviteetti ole aina vapaata, (esim. Mc Guire 1982, 132). Yhdellä toiminnan muodolla saattaa myös olla useita funktioita yksilölle samalla kertaa, osa näistä myös piileviä (Kaplan 1979, 60). Joskus on niin, että ihmiset suhtautuvat tärkeään vapaa-aikansa toimintoon vakavammin kuin työhönsä (Kaplan 1979, 26, Stebbins esim. 2001).

Funktionaalista näkökulmasta ajateltuna päätyö on tässä tutkimuksessa oma, taloudellisesti pakollinen, opastyö vapaa-ajan vapaa-valintainen aktiviteetti, jonka keskeinen funktio näyttää olevan oman elämän laajentamisyritelmä aina uusien kokemusten kautta. Tämä vastaa näkemystä, jonka mukaan vapaa-aika on itsensä toteuttamiseen ja elämän rikastamiseen tähtäävä toiminto, itse valittu ja itsensä uusintamiseen pyrkivä (Kando 1975, 22).

3.2.4 Toinen työ vapaa-ajan aktiviteettina

Opastyö on päätyön ulkopuolella tehtävää toista työtä, koettiinpa se sitten millaisena tahansa. Joka neljäs opas kertoi tekevänsä kolmea työtä (Heinonen 1995, 68). Se ei kuitenkaan tullut esille, keräävätkö nämä elantonsa pieninä palasina. Hyvin puutteellisesti näyttää löytyvän tietoa siitä, miksi ihmiset tekevät päätyönsä ohella toista työtä. Ilmiö ei kuitenkaan ole harvinainen. Monen kohdalla tämä on merkittävä vapaa-ajan muoto. Aronowitzin ja Di Fazion (1994, 314) mukaan USA:ssa oli tuolloin miljoonia ihmisiä, jotka tekivät kahta tai useampaa työtä. Aikaisempaa tietoa löytyy Stainesilta ja Pleckiltä, jotka haastatte-

livat 1500 ihmistä ja havaitsivat, että miehistä noin joka viides, naisista joka kymmenes edusti tätä tyyppiä. Kohderyhmä koostui ammateista laidasta laitaan, mutta tendenssi oli se, että mitä korkeampi oli koulutuksen taso, sitä todennäköisempää oli myös sivutyö (Staines ja Pleck 1983, 107). Tilastokeskuksen työvoimatutkimuksen mukaan vuonna 2002 Suomessa oli yhteensä 75600 kahta työtä tekevää henkilöä. Kun työllisiä oli 23723000, sivutyöaste oli 3,2 %. Miesten kohdalla prosenttiluku oli 3,5 %, naisilla puolestaan 2,9 %. Yleisimmin toista työtä tehtiin jollakin palvelualalla.

Vapaa-ajan tutkijoilla on ollut erilaisia mielipiteitä siitä, mihin toinen työ aktiviteettina ajallisesti sijoittuu, onko se työaikaa vai vapaa-aikaa. Anderson (1964, 114) on sijoittanut kakkostyön työn ulkopuoliseen aikaan (non-work activity). Parkerin (1973, 396) mukaan sivutyö voidaan aikamääritelmien mukaan lukea kuuluvaksi päätyöhön liittyvään aikaan (work related time) pikemminkin kuin itse työhön. Hän vertaa toista työtä ei-kenenkään-maahan, alueeseen varsinaisen työn ja vapaa-ajan välimaastossa. Smithin kanssa kirjoittamassaan artikkelissa (1976, 43) Parker kuitenkin toteaa, että nimenomaan intentio, eikä aktiviteetti sinänsä, määrää sen, kuuluuko jokin toiminta luokitella työhön vai vapaa-aikaan. Kleemeier (1961, 11) on nähnyt työn ulkopuolisen ajan laajempänä aikakäsitteenä, johon liittyy jonkin miellyttävän seikan odottamista, mikä myös voi hyvin kanavoitua toiseen työhön. Usein kyseessä on ollut vanhan käsityöläisyysperinteen tyyppinen toiminta, jolle on luonteenomaista, että työn ja vapaa-ajan välillä ei nähdä minkäänlaista tarkkaa rajaa. Joskus taas löytyy ei-professionaaleja, jotka ovat valmiita käyttämään aikaansa ja rahaakin esimerkiksi korjaillakseen vanhoja koneita (Parker ja Smith 1976, 51). Kahden työuran ihmisiä on erityyppisiä. Jotkut edustavat konventionaalisia yhdistelmiä, joissa työ vaihtuu sesonkiluonteisesti kesällä toiseksi kuin talvella. Toiset puolestaan edustavat erilaisia kykyjen ja mahdollisuuksien yhdistelmiä (Caplow 1954, 62). Tämä vanha näkemys sopii kohderyhmääni. Edellinen voisi kuvata esimerkiksi opettajia, joita oppaissa on paljon. Jälkimmäinen voi hyvin soveltua kolmea työtä tekeviin oppaisiin. Caplow esittää laajan variaation esimerkkejä, joista osassa kakkostyö on tyyppinen harrastus, toiset puolestaan rahan hankkimiseksi yhteen liitettyjä muodostelmia. Joskus toinen työ saa hänen mukaansa niin suuren painoarvon, että se ottaa osittain tai kokonaan päätyön paikan. Jälkimmäiseen vaihtoehtoon viittaa myös esimerkiksi Anderson (1961, 32). Arvelen, että jollakin tavalla tämä myös kuvaa joitakin kohderyhmääni kuuluvia henkilöitä.

3.2.5 Puoliammatillinen vapaa-aika "avocation"

On olemassa paljon toimintoja, joita on vaikea luonnehtia työksi tai vapaa-ajan vietoksi. Etsiessään reviirien välistä rajaa Kelly koettaa löytää ratkaisun selittämällä, että työn tuote on ennalta määritelty. Kuitenkin jokin toiminta voi sisältää sekä työn että vapaa-ajan elementtejä, joita on vaikea erottaa toisistaan. "Itse asiassa jotkin mitä tyydyttävimmät toiminnot sisältävät dimensioita näistä kummastakin. Kumpikin saattaa olla tyydyttävää, ilmaisullista ja yhdistävää pikemminkin kuin itsestä ja yhteiskunnasta vieraannuttavaa toimintaa. Kumpikin on syvästi inhimillinen aktiviteetti, jota voidaan tehdä missä vain ja milloin vain. Ne voivat täysin sekoittua toisiinsa" (Kelly 1990, 75). Käsitykseni mukaan suuri osa oppaista mieltää roolinsa nimenomaan tälle alueelle. On kyseessä puolivapaa-aika, puoliammatillinen harrastus tai jokin toiminta, joka on matkalla kohti ammatillistumista. Eri termeissä saattaa olla hiuksenhienoja eroja. Niiden käyttö voi myös olla sekavaa, eikä asiaa tutkinut aina itsekään osaa sanoa, mihin "lokeroon" jokin tekeminen pitäisi asettaa.

Stebbins käyttää kirjoissaan ja artikkeleissaan termiä *avocation*. Hän tarkoittaa sanalla ammatin ja harrastuksen välillä olevaa toiminnan muotoa, joka on yhteiskunnallisesti merkittävää ja toimijalle itselleen tärkeää. Se on toissijainen ammatti, amatöörin kutsumus (esim. Stebbins 1979, 272). Tätä termiä käyttävät samassa merkityksessä myös esimerkiksi Moorhouse (1987, 254) ja Rybczynski (1991, 16). Brightbill (1960, 48) arveli esimerkiksi taiteita harrastetun enemmän tällä tasolla kuin ammattimaisesti. Stebbins (esim. 1988, 28) mainitsee, että selittäessään tutkimuksiaan muille hän yleensä kuulee ihmetteleviä kommentteja, joiden mukaan tämäläinen vapaa kuulostaa aivan työltä. Ammatin ja harrastuksen välimuodosta näyttää helposti tulevan keskeinen kiinnostuksen kohde elämässä (esim. Kelly 1990, 359, Wheeler 1990). Joskus ero ammatin ja harrastuksen välillä voi olla hyvinkin epäselvä. Näin on esimerkiksi silloin, kun amatööri haluaa ryhtyä ammattilaiseksi (Smigel 1963, johdanto).

Avocation-alueelle viittaa myös käsite *koordinoitu vapaa* (coordinated leisure) (Kelly 1975, 45-61, Stebbins teoksessa *Amateurs* 1979). Tämä on työn kaltaista, mutta vapaasti valittua ajankäyttöä, jota työ ei kuitenkaan vaadi. Kelly esitti vuonna 1975, että tällaista ajankäyttöä harjoittaa hyvin pieni määrä ihmisiä, hänen mukaansa heitä oli tuolloin noin 7 % kaikista. Nykyisenä harrastuneisuuden aikakautena määrä on varmasti paljon suurempi.

Ehkä yleisin nimitys sosiologiassa on *semi-leisure*, puolivapaa-aika. Esimerkiksi Dumazedier käyttää ilmaisua yleisesti (esim. 1962, 1974), ja hänen sanotaan myös lanseeranneen sanan sosiologiseen kirjallisuuteen. Puolivapaa-aika muodostuu hänen mielestään tärkeästä ryhmästä toimintoja, jotka ovat lähtöisin vapaa-ajasta, mutta edustavat eri asteisia velvollisuuksia tai sitoumuksia (Dumazedier & Latouche 1962). Dumazedierin (1974, 74-75) mukaan puolivapaa-aikaan liittyvät palkkiot ovat yleensä sisäisiä. Hän näkee ajan toimintona, joka on sekoittunut institutionaalsiin vaatimuksiin. Kuitenkin, jos siitä alkaa saada rahallista palkkiota, siihen tulee hyödyn elementti, ja pyrkimys kohti ammatillistumista alkaa. Dumazedierin puolivapaa-aika on lähellä Stebbinsin käsitettä, mutta Stebbins itse pitää sitä omastaan poikkeavana (esim. Stebbins 1979). Dumazedier ja Latouche esittävät tällaisen ajankäytön kohdistuvan usein myös perheeseen liittyviin toimintoihin. Stebbinsille avocation on työnomaisesti koettu harrastus. Koska Stebbins on tutkinut eri tyyppistä harrastamista, hänen terminologiansa on pisimmälle kehitetty.

Työn ulkopuolisesta harrastuksesta muodostuu puoliammatillinen, kun toimija on hyvin vakavissaan ja systemaattisen sitoutunut (Stebbins 1980, 413-417). Stebbinsin varhainen (1968) tutkimus jazzmuusikoista osoitti, että näiden oli usein pakko soittaa jotain muuta musiikkia elättääkseen itsensä, mutta jazz oli heille intohimo, jonka paikka jossain työn ja harrastuksen välimaastossa itse asiassa poisti kokonaan rajan alueiden väliltä. Wheeler (1990, 141-148) kuvaa ihmisiä, joilla on työnsä lisäksi intohimoinen harrastus. Wheeler kritisoi termiä avocation, koska se on hänen mielestään asialle liian lievä ilmaisu. Hän painottaa, että kun harrastuksesta tulee ihmiselle elintärkeä identiteetin lähde, sitä selittää paremmin käsite *preoccupation*, toiminto, joka pyrkii viemään ajatukset täysin.

Puoliammatilliset harrastukset nousevat kasvavaksi mahdollisuudeksi toimia yhteiskunnassa, jossa työaika lyhenee ja suuri osa väestöstä on työttömänä (Aronowitz ja Di Fazio 1994, 354). Stebbins toistaa kirjoissaan (esim. 2001), että tämän tyyppinen harrastaminen on ihmisille hyvin merkittävää, minkä vuoksi olisi tärkeää, että kukin löytäisi itselleen sopivimman tavan toimia. Innokkailla harrastajilla onkin monesti valtava halu ammatillistua (esim. Kando 1975, 231-232, Seabrook 1988, 148-152). Seabrookin mielestä tämä näkyy esimerkiksi matkailualalla. Moorhousen (1987, 254) näkemys, jonka mukaan jokaisen hot-rodistin unelma olisi yhdistää keskenään palkkatulo ja harrastus, kuvaa laajemmaltikin harrastajia. Jotkut luopuvatkin ammatistaan ja

tekevät harrastuksestaan itselleen elinkeinon. Usein tämä merkitsee taloudellisia menetyksiä, mutta suurempaa sisäistä tyytyväisyyttä (Wheeler 1990, 141-148). Kuitenkin sitoutuminen toimintaan, jotta siitä tulee puolittain ammatti, onnistuu vain silloin, kun siihen on mahdollista saada koulutusta, lisensointi ja välineet. Laki omalta osaltaan säätelee toimintoja, joilla on ylipäänsä mahdollisuus ammatillistua. Usein aktiviteetti on puoliammatillinen silloin, kun sitä tehdään osa-aikaisesti. Kuitenkin vain kokoajaistuminen mahdollistaa täyden ammatillistumisen, väittää Stebbins (1998, 28-29).

Johtajuustutkijat Evans ja Bartolome´ (1983, 149-230) havaitsivat neljä tyypillistä vapaa-ajan muotoa haastatellessaan johtotehtävissä toimivia miehiä näiden työn ja muun elämän välisistä suhteista. Vapaa-aikaa heidän kohderyhmässään leimasivat passiiviseksi koettu lepo-keskeisyys, jännityksen lieventäminen, perhe-elämän vaaliminen ja korvaava eli toinen, harrastustyyppinen ura. Korvaava ura on Evansin ja Bartolome´n mukaan puoliammatillinen harraste, usein kuluttavakin intohimo, joka vaatii taitoa ja asiantuntemusta. Kyseessä on pikemminkin itsensä kehittämisen keino kuin rentoutumistapa. Oleellista on, että henkilön minuuksa saattaa nivoutua toimintaan niin, että se muodostaa vaihtoehdon varsinaiselle päätyöuralle. Evansin ja Bartolome´n tutkimukset kuitenkin osoittivat, että kakkosura toteutuu harvoin nuorten kohdalla. Se on pikemminkin keski-ikäisten ihmisten luovuuden eli, kuten he sanovat, generatiivisuuden (1) lähde, monelle jopa elämänlähde, siis tärkeä asia johtamistyössä jaksamisen kannalta. Keski-ikässä sivutyöstä tulee kompensaation tapa ja elämänsäätelyn malli. Mielenkiintoista oman tutkimukseni näkökulmasta on, että Evansin ja Bartolome´n haastattelemat johtajat kritisoivat tutkimuksen sisältöä siitä, että se keskittyi liikaa perhe-elämän ja työn väliseen suhteeseen. He olisivat hyvin mielellään puhuneet enemmän nimenomaan harrastukseksi kokemastaan kakkostyöstä.

Vapaa-ajan kasvu alkoi luoda väylää erilaisille vapaa-ajan ammateille (esim. Anderson 1974, 48, Clarke ja Critcher 1985, 7). Monet näistä ovat pysyneet osa-aikaisina tai sesonkiluonteisina ja alkaneet harrastustoiminnan kautta (Stebbins 1992, 9). Matkailu on eräs nopeimmin kasvavista talouselämän alueista, tulevaisuudentutkijoiden vision

1 Generatiivisuus (keski-ikässä merkittäväksi nouseva luovuuden tarve) on eräs keskeinen seikka keski-ikäisen psykologiaa käsittelevissä teoksissa ja on mielestäni yksi hyvin varteenotettava selitys sille, että ylivoimaisesti suurin osa oppaista edustaa tätä ikäluokkaa (kts. esim. American Medical Association: *The Middle Years*, 1974, Bryman ym.: *Rethinking the Life Cycle* 1987, Hunter & Sundel (ed.) *Midlife Myths, Issues, Findings and Practice Implications* 1990). Salminen (1989, 80), joka myös puhuu puolivapaa-ajasta, näkee kakkosuran tähtäävän usein henkilökohtaiseen kehittymiseen.

mukaan nopeimmin kasvanut alue vuonna 2025 (Coates, Mahaffie ja Hines 1997), mikä tietää alalle lisää työpaikkoja, kokoaikaisia tai sesonkiluonteisia. Vaikka Suomen opasliitto ry:n tavoite on ammatillistaa toiminta ja työtä arvioidaan professionaalisten standardien mukaan, se on kuitenkin suurelle osalle oppaita mahdotonta, koska kysyntä keskittyy pitkälti kesään. Sesonkiaikaa ovat yleensä kevät, kesä ja alkusyksy (Kaleva 22.2.2002). Opastustilaisuuksia on vähän läpi vuoden lukuun ottamatta ehkä pääkaupunkiseutua. Opastyö on helppo sijoittaa työn ja vapaa-ajan välimaastoon myös faktalla, että kaikki eivät edes tahtoisi opastaa kokopäiväisesti. Kyselyssäni (Heinonen 1995, 90-92) vain kolmasosa tuntui olevan tähän halukas. Heille opastyö merkitseekin muita useammin ammattia kuin harrastusta. Ero oli tilastollisesti merkitsevä. Näillä ihmisillä on takanaan pitkä ura, paljon alan koulutusta ja useat ovat suorittaneet matkailuoppaan ammattitutkinnon. Muita suurempi toimeksiantojen määrä selittää mielipidettä, samoin asumapaikka, joka on pääkaupunkiseudulla ja jossa on muita paremmat mahdollisuudet työtilaisuuksiin.

Näkemyksiäni tukevat myös Winnitfrith ja Barret (1989, 49-50) sekä Ciulla (2000, 205), jotka päättävät, että monia harrastuksia ei halutaisikaan tehdä päätyönä, koska toiminta ei sen jälkeen enää olisi niin palkitsevaa. Ciulla perustelee väitettään Lepperin ja Greenin näkemyksillä, joiden mukaan rakastettu toiminta muuttuu vähemmän rakastetuksi, jos sitä toistetaan usein, ja toisto palkitaan ulkoisesti joka kerta. Samantyyppiseen ilmiöön viittaa Deci (2000, 205). Finneganinkin (1989) tutkimuksista käy ilmi, että jos harrastelijamuusikko alkaa ammattilaiseksi, musisointi ei enää toimi työn täydentäjänä ja rentouttajana, vaan sen luonne muuttuu. Omasta kohderyhmästäni vajaat 40 % kertoi olevansa täysin tyytyväinen opastyöhön harrastusmuotoisena (Heinonen 1995, 92). Oletukseni on kuitenkin, että he ovat pitkälti niitä, joilla on arvostettu pääammatti.

Jos vapaa-aika johtaa harrastuksen kautta uudelle työuralle, syynä on usein sosiaalisen statuksen nostamisen tarve. Näin on esimerkiksi urheilijoiden kohdalla, jolloin harrastajan statuksesta pyritään ammattilaiseksi. Parker ja Smith (1976, 48-50) mainitsevat urheilijoiden lisäksi esimerkkinä viihdemaailman. Vapaa-ajan toiminnasta saattaa näin tulla *silta* kahden ammatin välille, jolloin harrastuksen mukanaan tuoma pätevyys johtaa kokonaan uudenlaiseen ammattiin. Urheilijasta tulee valmentaja tai näyttelijästä ohjaaja. Tanssinharrastajia tutkineen Niemisen mukaan ammatillaisuuteen tähdätään yleisimmin harrastusuran alkupuolella (Nieminen 1998). Siltailmiö on ollut kyseessä esimerkiksi hot-rodistien parissa, jotka ovat hankkineet sittemmin insinöörin tai

suunnittelijan koulutuksen (Moorhouse 1987, 254). Koska vapaa-aika on nimenomaan sopiva alue kokeilla uudenlaisia taitoja ja uutta osaamista (esim. Brightbill 1960, 74), voi näkemys opastyöstä siltana käsitykseni mukaan kuvata myös joidenkin oman kohderyhmäni jäsenten työuran kehittymistä.

Tulevaisuudentutkijat Coates, Mahaffie ja Hines (1997, 483) osoittavat, että vuonna 1995 puolivapaa-ajaksi voitiin lukea noin neljä tuntia viikottain. Vuoteen 2025 mennessä tämä määrä kohonnee noin kahdeksaan tuntiin. Vapaa-aika lisääntyy heidän arvionsa mukaan vuoden 1995 40 tunnista 64 tuntiin. Ihmiset ovat tulevaisuudessa niin tottuneet käyttämään aivojaan työssään, että he haluavat jatkaa aivotyötä myös vapaa-aikanaan. Tulevaisuudessa ajankäyttö kohdistunee yhä enemmän itsensä toteuttamiseen ja kehittämiseen, mikä puolestaan on oppaana toimimisen päämotiivi.

3.2.6 Subjektiivinen näkökulma lähtökohtana

Vuonna 1963 (johdanto-osassa) Smigel pohti, että se, mikä on työtä tai vapaata, on subjektiivinen, vaikeasti mitattavissa oleva käsite. Mikä tahansa toiminto saatetaan kokea vapaa-ajaksi etenkin, kun on kyseessä jokin intensiivinen, haasteellinen aktiviteetti (Brightbill 1960, 8, Berger & Berger 1975, 269, Kando 1975, 14, Kaplan 1979, 28). Nimenomaan asenne ratkaisee, pidetäänkö jotain aktiviteettia työnä, harrastuksena vaiko amatörismin muotona. Esimerkiksi kirjailija nauttii kirjoittamisesta harrasteena niin kauan kuin suurin palkkio on sisäinen. Kun korvausodotus muuttuu rahalliseksi, toiminnasta tulee työtä (Brightbill 1960, 8-9). Kuitenkin lähinnä vasta 1980-luvulla on alettu enemmänkin tutkia sitä, miksi jotain tehdään ja miten tekeminen koetaan (esim. Bakke 1981, 37). *Kokemuksellisuus* tarkoittaa tuntemusten ja toimintojen tarkastelua ihmisten subjektiivisesta näkökulmasta. Stebbins painottaa lähestymistavan merkitystä (esim. 1979, 1980, 1992, 2001, samoin Parker 1983, Kelly 1983, 167). Näin tekee myös Finnegan, jonka mukaan musiikkia harrastavia ihmisiä löytyy kaikista ammattiryhmistä ja yhteiskuntaluokista. On hyvin vaikea löytää edes yhden musiikkityypin harrastajilta yhtenäistä sosioekonomista taustaa. Sen vuoksi kokemuksellisuus on hyvä lähtökohta tutkia näiden ihmisten elämää (Finnegan 1989, 44). Tämä soveltuu myös omaan kohderyhmääni.

Keskustelu näyttää vahvistuneen 1990-luvulla, koska psykologinen tutkimusote on saanut jalansijaa. Tämä näkyy esimerkiksi Stokowskin

kirjasta *Leisure in Society* (1994), Haworthin toimittamasta teoksesta *Work, Leisure and Well-being* (1997) tai Van Langhovenin artikkelista *Leisure Studies* lehdessä (1992), jossa hän käsittelee vapaa-ajan psykologisten aspektien tutkimista: "Kun vapaa-aikaa pidetään subjektiivisena kokemuksena, voi työntekokin olla vapaa-ajan muoto. Nyt etsitään vastausta kysymykseen mitä ihmiset haluavat saavuttaa ja miksi he toimivat niin kuin toimivat. Keskeisenä nousee esille tyytyväisyyden käsite." Kokeminen ja asioiden merkitys ovat tulleet tärkeiksi, koska vapaa-aika ei enää ole pelkkää työstä toipumista (Clarke 1995, 207-208). Juutikin (1996, 204) viittaa samaan ajatukseen. Kuitenkaan pelkkä käsitelmääritys - kokeminen tai kokemuksellisuus - ei hänen mielestään ole kaikille samansisältöinen. Parkerin mielestä termi *leisure* sisältää vapauden aspektin, mutta sitä ei pidä rajoittaa vain työn ulkopuoliseen aikaan. Työ ja vapaa-aika työtä tehden voivat hyvin sisältää saman elementin. Vapaa-aika työtä tehden valitaan hänen mielestään aktiviteetin itsensä vuoksi. Vuorikiipeilyn hän näkee työnä oppaalle, mutta vapaa-aikana amatöörikiipeilijälle (Parker 1973, 398). (Tähän liittyen kts. myös Crandall 1984, 89 ja Rybczynski 1991, 217).

Deemin (1988, 78) mukaan sama kokemus merkitsee usein eri ihmisille eri asiaa, mutta on kontekstista riippuvainen, mikä esimerkiksi opaiden kohdalla selittyy pitkälti toimeksiantojen määrällä. Oman tutkimukseni näkökulmaa tukee osaltaan Niemisen (1998) tutkimus tanssinharrastajista. Tähän viittasi paljon aikaisemmin myös Parker mukaelleen Dumazedierin puolivapaan käsitettä. Esimerkiksi toinen työ, joka voi olla yksilön näkökulmasta vapaata aikaa, saattaa velvollisuuksiltaan olla rajalla, joka on hyvin häilyvä. Rajan vetäminen riippuu siitä, mikä on asenne asian suhteen (Parker 1973, 3). Esimerkiksi muutamille opastoiminta on kutsumus, joillekin puolestaan pelkkä "keikka" (Heinonen 1995, 96). Myös aika tai elämänvaihe voi muodostaa oman kontekstinsa (Mc Guire 1982, 140, Heckscher 1983, 134). Arvomaailman edustaa kontekstia. Esimerkiksi Juutin näkemyksen mukaan vapaa-ajan orientaatio riippuu pitkälti siitä, onko yksilö omaksunut suorituskeskeiset ja menestystä painottavat vaiko mukavuutta ja elämyksellisyyttä painottavat arvot (Juuti 1991, 59).

Kokemuksellisuuden ollessa kyseessä vapaa-aikaa on tarkasteltu myös *mielentilan* käsitteen (state of mind) avulla. Esimerkiksi Godbey ja Parker (1976, 54) mieltävät vapaa-ajan mielentilaksi tarkastellessaan työn ja uskonnollisiin aktiviteetteihin käytetyn ajan suhdetta. (Kts. myös Brightbill 1960, 8, Berger 1963, 29 ja Crandall 1984, 90) De Grazia (1962, 65) viittaa termeihin *mielentila* ja *tunne*: *leisure* on hänen mukaansa käsitteenä laadullinen, kun taas *free time* osoittaa määrällistä

aspektia. Mielentila on niin psykologinen määrittely, että sitä on hyvin vaikea arvioida kvantitatiivisin perustein (Sobel 1981, 45). Wilensky arvioi ajan olevan sekä kvantitatiivinen että kvalitatiivinen käsite. Hänen näkemyksensä on, että ajan laatu ja merkitys ovat peräisin ihmisen arvoista, uskomuksista ja elämän rutiineista (Wilensky 1963, 129). Meidän ajallemme on ominaista kiireen korostaminen. Ajanpuutteen tunnekin saattaa olla kiinni omista arvoista ja asenteista (Dunn ja Strain 2001).

Green, Hebron ja Woodward (1990, 5-7), jotka ovat tutkineet naisten käsityksiä vapaa-ajasta, pitävät perinteisiä ajattelumalleja liian mieskeskeisinä. Heidän mukaansa naisten vapaa-aika on vaikeasti määriteltävissä ja useat naiset eivät edes osaa kuvata käsitettä. Jotain yhteistä kuitenkin edellisten näkemysten kanssa löytyy. Naiset pitävät vapaa-aikaansa jonkinlaisena *mielentilana, johon liittyy itsensä miellyttämisen pyrkimys*. Se tähtää myös rentoutumiseen ja sosiaalisten suhteiden vaalimiseen. Kotirouvien ja työssäkäyvien naisten välillä he ovat kuitenkin havainneet eroa. Työssä olevat naiset mieltävät vapaansa enemmän miesten tavalla, työn vastakohtana. Nykyisin naistutkimus ei välttämättä enää näe naiseutta yhtenä yhtäläisenä seikkana, vaan kokemuksia on yhtä monenlaisia kuin on naisiakin (esim. Henderson 1996). Työn vaikutus naisten vapaa-aikaan saattaa olla hyvinkin monenlainen. Naiset ovat kuitenkin olleet tutkimuskohteina huomattavasti harvinaisempia kuin miehet. Naisia aktiivisen harrastamisen parissa tutkinut Raisborough (1999) havaitsi, että nämä kokevat harrastusuransa lähinnä työksi, mutta merkittävää oli se, että harrastus takasi heille täysin oman elämänalueen. Heillä oli omaa aikaa, jota he eivät kuitenkaan kokeneet vapaa-ajaksi. Suomalaisille naisille vapaa-aika merkitsee miehiä enemmän mielen tasapainon palauttamista (Juuti 1991, 62).

Feministinen tutkimus lähtee liikkeelle ajatuksesta, että naisilla on samanlainen kokemusmaailma. He ovat joko kotirouvia tai edustavat työelämässä niin sanottuja naisellisia alueita - huolehtimista, kuuntelemista, tukemista. Naiset ovat myös monella tavalla vaikuttaneet vapaa-ajan yhteiskunnan toimintoihin. Tyypillistä on, että he organisoituvat omiin järjestöihinsä, pystyvät ilmaisemaan vaihtoehtoisia identiteetti-muotoja ja organisoitumisen käytäntöjä (Rojek 1995, 32). Samantapaisia viittauksia toi esille lisensiaatintyöni oppaiden pohtiessa alansa naisvaltaisuutta. Stokowskyn (1994, 33) mukaan naistutkimusta on tehty, paitsi kriittisestä näkökulmasta, lähinnä kvalitatiivisin metodein, mikä ei hänen mielestään anna riittävän kattavaa kuvaa asioista.

Kokemuksellisuuden näkökulma on hyvin humanistinen tapa tutkia suhtautumista johonkin (Hamilton-Smith 1992). Vapaa-ajan aktiviteetteihin suhtautuminen näyttää siis olevan voimakkaasti subjektiivinen seikka. Tämä tulee esille riippumatta siitä, tehdäänkö tutkimusta psykologian, sosiologian vaiko sosiaalipsykologian alueelta. Subjektiivisen ajan kokemisen elementit ovatkin asenteet, motiivit ja valinta, (Wearing & Wearing 1988). Kun lähtökohtana tutkimukselle pidetään näitä, tuliaan nimenomaan käsitteisiin sisäinen motiivi, mielihyvä, onnellisuus, itseilmaisu, nautinto.

Oppaiden asenteisiin näyttävät vaikuttavan monet tekijät. Koska asennoituminen esimerkiksi oppaan rooliin ammattityönä tai vapaa-ajan muotona vaihtelee suuresti ja koska toimeksiantojen määrän lisäksi eroja näyttävät selittävän sukupuoli, ikä, jopa asuinpaikka (Heinonen 1995, 90-96), voitaneen päätellä, että asenteita ei sanele pelkkä psykologia, vaan osaltaan myös objektiiviset faktat. Lisäksi asenne, joka on omaksuttu, näyttää myös vaikuttaneen toimintaan, sillä opastamisen ammatiksi kokevat ovat hankkineet alalta enemmän koulutusta ja heille raha motivaattorina merkitsee enemmän kuin muille. Heidän uransa on jatkunut muita pitempään, ja he haluaisivat toimia kokopäiväisesti opastyössä. Matkailuoppaan ammattitutkinto näyttää myös liittyvän asenteeseen. Tutkinnon suorittaneista kolmannes pitää opastamista ammattina. Ammattimaisin asenne osoittautui olevan opastuskokeen tarkastajilla (Heinonen 1995, 88-89).

Se, että vapaa-aikaan liitetään merkitykset vapaus, valinta, itsensä kehittäminen ja omassa käytössä oleva aika, on luonut perustan määrittelyille, joissa mukana on sekä aika, aktiviteetit että mielentila (Ravenscroft 1995, 253).

3.2.7 Opastyö vapaa-ajan käsitteistöön sovitettuna

Analyttisesti ajatellen Kellyn (1990, 17-23) jaottelu selventää yhteenvedon omaisesti vapaa-ajan tutkimusperinteitä.

kattojärjestö, palveluja ostavat matkailijat ja eettiset käyttäytymissäännöt.

Naistutkimus on nähnyt naisten ja miesten aseman vapaa-ajan suhteen jokseenkin erilaisena (esim. Deem 1988, Henderson 1996, Raisborough 1999). Deem (1988, 79) väittää esimerkiksi sukupuolen ja sen lisäksi myös iän rajoittavan valinnan vaihtoehtoja. Naisilla katsotaan yleensä olevan miehiä vähemmän aikaa harrastuksille. Tämä ehkä selittää sen, että naiset alkavat usein harrastaa lasten kasvetta, mikä pätee useiden oppaidenkin kohdalla.

Yhteenvetona käsitteelliselle pohdinnalle asemoin opastyön dimensiolle, jonka ääripäät ovat ammattityö ja puhdas harrastus, välille jää puoliammatilliseksi koettu avocation alue.

3.3 Aktiivisen vapaa-ajan näkökulma

3.3.1 Taustaa ja terminologiaa

Stebbins on uranuurtaja *serious leisure*-alueella. Hänen mainitaan lanseeranneen käsitteen 1980-luvun alkupuolella. Termiä ei mielestäni voida kääntää sanantarkasti, sen sisältö tarkoittaa vakavissaan otettua toimintaa työajan ulkopuolella. Käytän tutkimuksessani termiä aktiivinen vapaa-aika, koska se käsitykseni mukaan kuvaa sangen osuvasti sitä, mistä asiassa on kyse. Stebbins itse kuvaa aktiivisten harrastajien suhtautumista attribuutein ”vilpittömyys, tärkeys, huolellisuus” (Stebbins 2001, 3). Aktiivisen vapaa-ajan perinne sinänsä ulottuu kauas, muinaiseen Kreikkaan, jossa filosofit yhdistivät vapaa-aikansa käyttämisen viisauden lisäämiseen, (Dumazedier 1974). Rojekin teoksesta käy ilmi, miten aristokraatit 1500- ja 1600-luvuilla osoittivat kiinnostusta henkiseen kasvuun, ja hän pitää myös 1700-luvulla alkanutta innostusta tehdä grand tour-matkoja älyllisen vapaan varhaisena muotona (Rojek 1995, 181).

Stebbins selittää pohjaavansa ajatuksensa Pieperin, De Grazian ja Kaplanin muodostamaan perustaan. Stebbinsin kehittämää terminologiaa ja ajattelutapaa käytetään tutkimuksissa ja sen periaatteet näyttävät olevan yleisesti hyväksyttyjä. Kuitenkin löytyy harrastustutkimusta, jossa tarkastelutavat ovat jotain ihan muuta ja jotka kuuluvat täysin eri reviiiriin, esimerkiksi taiteen saralle. Stebbinsin keräämä tietomäärä on ällistyttävä. Lähinnä havainnoiden ja haastatellen hän on sangen pe-

rinpohjaisesti perehtynyt valtaisaan repertuaariin aktiivisen vapaa-ajan ihmisiä. Näitä ovat esimerkiksi urheilijat, kulttuurin, taiteiden ja tieteiden eri lajien (liberal arts) harrastajat, kulttuurimatkailijat, näyttelijät, arkeologit, vapaaehtoistyöntekijät, astronomit, muusikot, jopa taikurit. Lisäksi hän on tehnyt kartoituksia alan tutkimuksista (esim. Stebbins 2001). Usein hän artikkeleissaan käsittelee yhden harrastuksen parissa puuhailevia (esim. Stebbins 1968, 1992, 1996), mutta kirjoissaan (esim. Stebbins 1979, 2001) puolestaan vertailee eri alojen harrastajien maailmaa. Hän (1998, 17) mainitsee, että on olemassa yli 300 erilaista mahdollisuutta hankkiutua aktiivisen vapaa-ajan piiriin. Stebbins on pitkälti pyrkinyt hahmottamaan ihmisten subjektiivista kokemusmaailmaa ja sanoo näkökulmansa olevan välillä yksilön tasolla, välillä lähinnä sosiaalipsykologinen. Teosten ja artikkelien lukijalle käy pian selville, että ihmiset pyrkivät elämänlaadun parantamiseen muun kuin kuluttamisen ja tavaramaailman kautta ja tavoittelevat oman tekemisensä avulla syvällistä sisältöä elämäänsä. Kun lukee yhtä aikaa työn sosiologiaa ja harrastussosiologiaa, ei ole vaikeaa havaita, että harrastamisen puolelta löytyy onnellisuuden ja tyytyväisyyden kokemista huomattavasti enemmän kuin työn parista. Tämän vuoksi työorganisaatioiden johtoporras voi mielestäni suuresti hyötyä siitä tiedosta, mikä aktiivisten harrastajien toiminnasta on saatavilla.

Stebbins (1992, 1) toteaa, että vakavuus käsitteenä on yleensä yhdistetty vain työhön, kun taas vapaa-aika on perinteisesti ajateltu onnellisuuteen tähtääväksi, huolettomaksi paoksi rahan ansaitsemisesta ja siitä sosiaalisesta asemasta, jonka palkkatyö ihmiselle suo. Kuitenkin tällainen yksinkertaistettu näkemys on nyt muuttumassa, koska yhteiskunnan arvot ja käyttäytymismallit ovat murroksessa. Yhä suurempi määrä ihmisiä suhtautuu vapaa-aikaansaakin vakavissaan ja miettii, miten sen voisi käyttää tehokkaasti. Näkemykseni mukaan asia on saanut lisääntyvän korostuksen viimeksi kuluneiden vuosien aikana. Tehokuusajattelu on muodostumassa kaikenkattavaksi yhteiskunnallisessa elämässä.

Aktiivista harrastamista kuvaavia termejä löytyy alan kirjallisuudesta monia. Olipa käytetty termi mitä tahansa, sen merkitys kohdistuu aktiiviseen toimintaan jollakin saralla työelämän ulkopuolella. Yhteinen piirre on se, että asian vuoksi nähdään vaivaa, ja että sen merkitys elämässä on hyvin tärkeä, monille työtä tärkeämpi. De Grazian varhain ilmaistu ajatus (De Grazia 1962, 182), että aktiivinen vapaa-aika on jotain näkyvää toimintaa, on mielestäni puutteellinen. Innokkaita harrastajia löytyy myös kotoa. Näitä voivat olla vaikkapa postimerkkeilijät, pienoisorautatietoisuutta harrastavat, erilaiset keräilijät, sukututkijat se-

kä mökkiläiset, joista myös viimeksi mainittua ilmiötä on tutkittu serious leisure-teorian valossa (Chaplin 1999).

Dumazedierin (1974, 108-125) näkemyksen mukaan vapaa-ajan tärkeä funktio on itsensä toteuttaminen. Mahdollisuudet hän jaotteli tuoloin taiteellisiin, älyllisiin ja sosiaalisiin. Koska hän pitää vapaa-aikaa työn liitännäisenä, hän arveli näiden tapojen olevan yhteydessä työn ominaisuuksiin. Brightbillin (1960, 3), Andersonin (1964), Kaplanin (1979) ja Featherstonen (1987, 114) termi *älyllinen vapaa* (intellectual leisure) pitää sisällään tiedon keräämistä, ja sen kantasana on Brightbillin mukaan latinan kielen schola.

Robertsin (1988, 47-61) käyttämä *connoisseur leisure* viittaa pyrkimykseen saavuttaa syvällistä osaamista jollakin alueella. (Kts. myös Seabrook 1988, 105). Robertsin mielestä on olemassa pieniä, mutta kasvavia ihmisryhmiä, jotka tavoittelevat huippusuorituksia harrastuksissaan. Termi kuvaa käsittääkseni erittäin osuvasti meidänkin suorituksetta aikamme. Hänen kirjoistaan löytyy myös *committed leisure*, joka vaatii syvällistä asialle omistautumista. Parker ja Smith (1976, 51) puhuvat vastaavasti vakavassa mielessä tapahtuvasta toiminnasta (serious activity).

Kirjoista tavataan myös *innokkaiden harrastajien maailma* (the world of enthusiasts) (Bishop ja Hoggett 1986, 40, Harre 1990) sekä *täydentävä elämä* (complementary life) (Harre 1990), joista jo sinänsä käy ilmi toiminnan funktio. Täydentävä elämä on harrastusmaailma, johon kohdistuu suuria panostuksia, ja jonka avulla tavoitellaan arvostusta. Omasta kohderyhmästäni saamani käsityksen mukaan kumpikin termi kuvaa heitä hyvin.

Bishop ja Hoggett, jotka ovat tutkineet aktiivisen vapaan ajan harrastajia ryhmiin organisoitumisen näkökulmasta, käyttävät sanontaa *communal leisure*. Tällä he viittaavat itseorganisoituviin ryhmiin, jotka ovat jollakin tavoin tuottavia ja jonka jäsenet itse käyttävät kehittämänsä tuotteet (Bishop ja Hoggett 1986, 40). Vastaavia toimintoja varten Kellyn kirjasta löytyy termi *institutional leisure*, joka on esimerkki sosiaalipsykologien tavasta hahmottaa vapaa-aikaa. Tähän lohkoon Kelly katsoo kuuluvan työhön käytetyn vapaa-ajan (Kelly 1983, 11).

Parker esittää kirjoissaan ja artikkeleissaan erilaisia ajankäyttöön pohjautuvia dikotomioita. Artikkelissaan Market and non-market leisure hän sanoo, että jaottelu voidaan tehdä joko yksilön ulkopuolelta tai sisäpuolelta. Edellinen termi viittaa kuluttamiseen, mutta *non-market leisure* on lähellä Stebbinsin aktiivisen vapaa-ajan käsitettä (tässäkin luokitellaan kulutustutkimus ja harrastuneisuus täysin eri lohkoihin). Tämän ei-markkinavapaa-ajan Parker jakaa edelleen kahteen osaan. Ensimmä-

mäisestä hän käyttää nimitystä *molemmipuolinen apu* (mutual aid), jolla hän tarkoittaa kokemuksellista näkökulmaa ihmisten osallistuessa erilaisten yhdistysten ja klubien toimintaan ilman taloudellista motiivia. Osallistumisaste vaihtelee organisaattoreista niihin, jotka ovat mukana vain joskus. Toinen vaihtoehto on Parkerin mukaan *individualistinen toiminta* (Parker 1995, 139-144). Tämä puolestaan on lähellä Stebbin-sin harrastuksen (hobby) määritelmää.

Mielestäni oppaana toimimista voitaisiin luonnehtia älylliseksi vapaa-ajaksi, joka sisältää sekä sosiaalisen, kulttuurisen että institutionaalisen aspektin. Lisäksi se tähtää syvälliseen osaamiseen, joka koostuu useiden erilaisten alueiden yhdistämisistä kulloistakin kuulijakuntaa kiinnostavalla tavalla.

3.3.2 Aktiivisen vapaa-ajan tutkimustraditio

On vaikea sanoa, mikä kaikki on aktiivisen vapaa-ajan tutkimusta. Jotkut mainitsevat tutkimuksensa kuuluvan serious leisure-alueelle, toisten näkökulma on jokin muu. Yhteistä niille, joita olen käyttänyt lähdekirjallisuutenani, on se, että on perehdytty tietyn asian harrastajiin jostakin yhtenäisestä viitekehyksestä. Usein on kyseessä motivaatioon tai muuten kokemiseen liittyvät seikat (esimerkiksi myöhemmin tarkasteleman *flow*). On myös käytetty alakulttuurin tai elämäntavan näkökulmaa. Viime aikoina on noussut esiin sosiaalisen maailman käsite. Usein tutkimus koostuu yhdestä tietystä aktiviteetista, jotkut ovat vertailleet useamman alan toimijoita.

Urheilusta näyttää tehdyn paljon, ehkä eniten harrastustutkimusta.(1)

1 pesäpalloilijat, Stebbins 1979
golf, Petrick ym. 2001
juoksijat, Yair 1992
maratoonarit, Barrell ym. 1989
aerobic-tanssijat ja painonvartijat, Park 1996
amatööri kansantanssijat, Sagi 1987
neljän eri alan tanssinharrastajat, Nieminen 1998
, kalastus, vuorikiipeilyvuorikiipeilijät, Cullen 1987
kajakkiurheilu, Jones ym. 2000
hot-rod-autourheilu (tutkimus tehty alan lehtimateriaalista), Moorhouse 1987
motoristit, (Kellyn kirjassa) 1990
aktiiviset urheilumatkaajat (kilpailijat ja katsojat), Gibson 1998
seikkailijat eli äärikokemuksia etsivät, Vester 1987
laskuvarjohyppääjät, (Kellyn kirjassa) 1990
amatööriyrkkeilijät, Sugden 1987
kuntosaliurheilu, Philips & Murray 2001
kanoottiharrastus, Vitterso ym. 2001

Stokowski (1994) mainitsee esimerkkeinä surffaajat ja vuoristokiipeilijät. Hän kertoo näkökulman olleen usein sosiaalipsykologinen. (Näin osittain myös Stebbins 1979). Kandon teoksessa otetaan esille amatööriurheilu (Kando 1975, 201-240). Jonesin kohteen muodostivat innokkaat jalkapallofanit, joiden hän todistelee täyttävän Stebbinsin määritelmän mukaiset aktiivisen vapaa-ajanvieron kriteerit (Jones 2000). Tutkittu on sekä joukkuelajeja että yksilöurheilua, niin perinteisempiä harrastuksia kuin viime vuosikymmenen aikana kehittyneitäkin. Mukana ovat extreme-lajit ja välineurheilu. Tyypillisesti on etsitty harrastuneisuuden syitä, motivaatiota ja kokemuksia, myös flown kokemista. Tässä työssä on käytetty lähteinä paljon urheiluun liittyvää tutkimusta niiden runsaamman saatavuuden vuoksi.

Urheilua vähemmän on tutkittu kulttuurinharrastajia (2). Tietoutta löytyy kulttuurintutkimuksen parista, mutta sitä ei paria teosta lukuun ottamatta ole sisällytetty tähän työhön, koska ymmärtäminen vaatii alan tuntemusta ja koulutusta. Musiikki on kohdannut aika paljon kiinnostusta, muun muassa Stebbins itse on aktiivinen musiikin harrastaja. Hyvin tunnettu näyttää olevan Finneganin *The Hidden Musicians* (1989). Ihmiset keräilevät monenlaista (3). On myös alueita, joita on vaikea luokitella johonkin tiettyyn alatyyppiin (4).

-
- 2 liberal arts, Stebbins 1994
 kulttuurimatkailijat, Stebbins 1997
 amatöörielokuvantekijät, Kucera 1974
 näyttelijät, Stebbins 1979
 jazzmuusikot, Stebbins 1968
 amatööripelimannit, Järviluoma 1997
 musiikin harrastajat, (monien eri alojen) Finnegan 1986
 nuorten jazz-orkesterit, Grieves 1989
 kuoroharrastus (barbershop singing), Stebbins 1992
 kulttuuriset harrastukset (ammattitaitoiset työntekijät), Sagi 1986
 3 vanhojen autojen keräilijät, Dannefer 1980
 sienten keräilijät ja tutkijat, Fine & Holyfield 1996
 4 amatööriarkeologit, Stebbins 1979
 kennel-harrastajat, Baldwin & Norres 1999
 kilpahalastajat, Yoder 1997
 mökkiläiset, Chaplin 1999
 perhehistoriikkien laatijat, Lambert 1996
 (uhka)pelaajat, Cotte 1997, Davies, David & Stone 1976
 ufoharrastajat, Taylor 1968
 merikadettitoiminta harrastusmuotoisena, Raisborough 1999
 kansalaistoiminta kunnan kehittämisen muotona, Arai & Pedlar 1997

Lisäksi löytyy tietoutta aktiivisista harrastajista vertailujen tai esimerkiksi historiallisten seikkojen perusteella dokumentoituna. Esimerkiksi Bishop ja Hoggett (1986) ovat tutkineet monentyyppisiä vapaa-ajan organisaatioita ja Seabrook (1988) lukuisan määrän eri alojen harrastajia. Rybczynskiltä (1991) löytyy mielenkiintoisia asioita useiden eri harrastustyyppien syntyhistoriasta (esim. sirkus, orkesterimusiikki, näytteleminen, hevosurheilu, ketunmetsästys, hevosurheilu ja vedonlyönti, ampuminen, purjehdus). Klassikoksi muodostuneessa teoksessaan *Coal is our life* Dennis, Henriques ja Slaughter (1956) tekevät yhteenvetoa kaivosyhdyskunnan harrastusmuodoista, joista osa, esimerkiksi vapaapalokunta, kriketti, nuorisotoiminnot ja bändiharrastus ovat kaivosyhtiön tukemia toimintoja. Wheeler (1990) tarkastelee useita harrastamisen muotoja ensisijaisena identiteetin lähteenä. Kuitenkaan en ole juurikaan löytänyt varsinaista aktiivisen harrastuksen vertailua työelämään Stebbinsin *Amateurs*-teoksen (1979) lisäksi.

Stebbins (2001, 21-26) tekee yhteenvetoa aktiivisen vapaa-ajan tutkimuksesta. Hänen mielestään tällä on ollut populistinen luonne, koska kyseessä ovat tavalliset ihmiset. Keskeistä on ollut tieteidenvälisyys ja se, että tietoutta on yritetty yhdistellä eri alueilta. Analyysien tasot hän jaottelee viiteen osaan ja sanoo, että nämä menevät usein ainakin osittain päällekkäin:

1 yksilön taso

Yksilöä on tarkasteltu psykologisesta ja sosiaalipsykologisesta näkökulmasta ja kohteina ovat yleensä olleet motivaatio, sitoutuminen, minäkuva, arvot ja hyvinvointi. Kyseistä suuntaa voidaan katsoa edustavan esimerkiksi Stebbins, Haworth, Hamilton- Smith ja Shamir.

2 interaktionaalinen taso

Sosiaalipsykologisissa kartoituksissa on käsitelty esimerkiksi toimijoiden suhteita toisiin vastaaviin sekä ulkopuolisiin tahoihin kuten perheeseen, työpaikkaan, ystäviin ja asiakkaisiin sekä professionaalisiin toimijoihin. Tällä tasolla asioita ovat pohtineet muun muassa Stebbins, Shamir ja Yair.

3 mesostrukturaalinen taso

Antropologian, sosiaalipsykologian ja jokseenkin abstraktin sosiologian parissa käsitellyt jokseenkin pienet ryhmät ja verkostot, kuten

esimerkiksi urheilujoukkueet ja orkesterit edustavat tätä tasoa, samoin sosiaalisen maailman näkökulma sekä vapaa-aika elämäntyylinä ja -tapana.

4 rakenteellinen taso

Antropologian, sosiologian ja historian tutkimuksissa on pohdittu esimerkiksi rooleja ja niiden välisiä suhteita organisaatioissa, sosiaalisissa liikkeissä ja systeemeissä. Lisäksi on tutkittu eri tyyppisiä organisaatioita, organisaatioiden syntyä ja –historiaa sekä kehittymistä. Näkökulmaa ovat soveltaneet esimerkiksi Stebbins, Finnegan ja Parker.

5 sosiokulttuurallinen taso

Tämä täydentää tasoa 4 ja tarkastelee normeja, arvoja, uskomuksia, tapoja, käyttäytymismalleja ja ajankäytön ongelmia. Institutionaaliset analyysit ovat käsitelleet esimerkiksi työn ja vapaa-ajan sekoittumista, harrastamisen marginaalisuutta sekä aktiivisen ja passiivisen vapaa-ajan välisiä suhteita. Tätä tasoa edustaa myös filosofinen pohdinta ja se, mitä jokin yhteiskunta hyötyy aktiivisesta vapaa-ajasta. Tyypillinen edustaja on Rojek, mutta myös Stebbins on analysoinut asiaa tältä kannalta. Vaikka käytän tässä tutkimuksessa analyysiyksikkönä yksilöä, lähdemateriaalin voi sanoa koostuvan kaikista edellä mainituista tasoista. Stebbinsin mukaan aktiivinen vapaa voidaan nähdä joko vapaa-ajan tyyppinä tai kokemuksena. Jälkimmäisessä tapauksessa on yleensä kyseessä sisäinen motivaatio. Kokemuksia on mahdollista katella yksilön näkökulmasta, koska monet toiminnan muodot ovat yksin tehtäviä, mutta kyseessä voi myös olla yhteisön kokemus, esimerkiksi joukkueita tarkasteltaessa.

Raisborough (1999) kritisoi Stebbinsin tekemiä tutkimuksia siitä, että tämä on jättänyt naiset hyvin vähälle huomiolle. Heitä on harvoin mukana ja hänen heitä koskeva analyysinsä on puutteellinen. Raisboroughin mielestä naisten huomioiminen voi hieman muuttaa aktiivisen vapaa-ajan tutkimusta, mutta aktiivisen vapaa-ajan teoria sopii muuten hyvin kokemusten viitekehykseksi. Raisborough on myös sitä mieltä, että kun vapaudutaan ajattelusta, jonka mukaan vapaa-aika on pelkästään hedonismiin tähtäävää, monenlaiset kokemukset ja havainnot on mahdollista ottaa tarkastelun alle. Aktiivisen vapaa-ajan tutkimus problematisoi tietyllä tavalla työn ja vapaa-ajan kahtiajaon, koska siinä on kyse pitkäaikaisesta sitoutumisesta. Työorganisaatioissa voidaan ehkä

oppia jotain niistä perimmäisistä syistä, joiden vuoksi ponnisteluja vapaa-ajan harrastuksiin sitoudutaan vuoksiksi, usein vuosikymmeniksi.

1990-luvulla tutkimusta on tehty monista aktiivisen vapaa-ajan muodoista, mutta Stebbinsin mielestä eniten löytyy hänen harrastajiksi luokittelemistaan tyyppistä koskevaa tietoutta. Ne alueet, jotka ovat uuden vuosituhannen alussa nousemassa keskiöön, ovat aktiivinen harrastaminen urana, hyvinvointia luovana seikkana, työttömyyden korvikkeena, eläkeläisten piristäjänä ja merkittävänä asiana varsinaisten kehittyneiden maiden ulkopuolella. Stebbins haluaa myös lähemmän tarkastelun kohteiksi flown käsitettä, sukupuolen merkitystä, sitoutumiskulttuuria, vapaa-ajan koulutusta ja nuorison aktiivisen harrastamisen muotoja. Stebbinsin vaikutusta varmaan on, että uudempi tutkimus näyttää siirtyneen käyttämään enemmän kvalitatiivisia menetelmiä. Tulevaisuudesta hänellä on sellainen näkemys, että syvällinen tieto ja niin sanottu grounded theory-perusta alkaa olla luotu. Tulevaisuudessa on hänen mielestään hyvä tehdä lisää kvantitatiivisia kartoituksia, mutta kvalitatiivinen ote puoltaa myös hyvin paikkaansa (Stebbins 2001, 129-164).

3.3.3 Toiminnan vakavuus ja siihen panostaminen

Stebbinsin mukaan aktiivisen vapaa-ajan käsite soveltuu käytettäväksi silloin, kun puhutaan harrastajista (hobbyist), vapaaehtoistyöntekijöistä (volunteerist) tai amatööreistä. Kaikille yhteistä on se, että toiminnan kanssa ollaan vakavissaan ja siihen halutaan panostaa paljon, vaikka kyseessä ei ole ammattityö. Paras tietous on mielestäni saatavissa Stebbinsiltä. Asiaa voi kuitenkin valottaa useiden näkemysten kautta. Professionalismin teorian mukaan työ, joka ei riitä elannoksi, ei edusta ainakaan professionaalista ammattia. Vuonna 1995 vain viitisentoista prosenttia kyselyyni osallistuneista oppaista oli tehnyt yli 30 toimeksiantoa. Suurella osalla määrä oli jäänyt alle 10 (Heinonen 1995, 93). Tämä sulkisi toiminnan ammattinäkemysten ulkopuolelle. Vapaaehtoistyön Stebbins määrittelee altruistiseksi auttamiseksi, jota toimija itse arvostaa ja jolla hän ei tähtää materiaaliin palkkioihin. Toiminnasta puuttuu pakollisuus, jonka vuoksi sitä ei voi verrata varsinaiseen työhön. Se poikkeaa muusta palkkatyöstä palkattomuuden vuoksi (Stebbins 1997, 118). Oppaiden kohdalla ei ole kyseessä vapaaehtoistyö, perusta on aivan erilainen. En myöskään osaa mieltää opastamista mitenkään altruistiseksi, joten suljen tämän käsitteen tutkimukseni ulkopuolelle.

Stebbins itse sanoo (esim. 1992), että termit ovat *operationaalisia käsitteitä*, joiden avulla hän pyrkii kuvaamaan aktiivisen vapaa-ajan viettäjiä ymmärrettävällä tavalla. Mielestäni sekä harrastaja- että etenkin amatööri-käsitteessä on elementtejä, jotka soveltuvat erittäin hyvin omaan kohderyhmääni. Painotan tässä erityisesti, että käytän myös itse termejä pelkästään teoreettisina työkaluina. Huomattakoon, että Stebbinsin käyttämänä käsite amatööri on äärimmäisen positiivinen ja arvostava. Harrastamisesta ja amatöristä puhutaan sosiologiassa yleisesti toistensa synonyymeina. Teen niin itsekkin toiston välttämiseksi. Stebbins on kuitenkin sitä mieltä, että toimintojen muodoissa on eroja. Harrastajia on hänen näkemyksensä mukaan maailma täynnään. Amatöörit puolestaan muodostavat marginaalisen ryhmän, joka sijoittuu täysin työelämän rajamaille (avocation). Intensiivisyyden lisäksi ero on myös siinä, että amatööreillä on olemassa professionaalinen vastine, mitä harrastajilla ei ole (esim. Stebbins 1980).

Aktiivinen vapaa-aika sisältää Stebbinsin mukaan kuusi ominaisuutta, jotka kaikki voidaan hahmottaa näistä kolmesta aktiivisen toiminnan muodosta. Hän on löytänyt nämä toistuvasti tutkiessaan innokkaita harrastajia, amatöörejä ja vapaaehtoistyön tekijöitä. Ominaisuudet muodostavat rungon serious leisure-teorialle. Näkökulma perustuu ajatukseen panostamisesta ja siitä, mihin sillä tähdätään.

- 1) periksiantamattomuus (persevering)
- 2) subjektiivinen kokemus urasta
- 3) amatööri joutuu ponnistelemaan hankkiakseen tarpeelliset tiedot, taidot ja mahdollisen koulutuksen
- 4) toiminta suo jatkuvia palkkioita tai etuja, jotka ovat pikemminkin sisäisiä kuin aineellisia
- 5) toiminta mahdollistaa voimakkaan identifioitumisen
- 6) yhteisön jäsenille kehittyä ainutlaatuinen eetos, oma sosiaalinen maailmansa, joka saattaa olla paikallinen, alueellinen, kansallinen tai kansainvälinen (esim. Stebbins 1997, 118-120).

Verrattaessa ominaisuuksia myös muiden tekemiin harrastustutkimuksiin periksiantamattomuus osoittaa, että aktiviteetista ei luovuta, vaikka se pitää sisällään vaaroja (vuorikiipeily, sienten kerääminen ja

tutkimus) tai aiheuttaa erilaisia pelkoja (esiintymispelko, jännitys, epäonnistuminen). Oppailla näiden pelkojen lisäksi on usein mukana tunne tietojen riittämättömyydestä tai vanhentumisesta, jonkin ketjun lenkin pettämisestä. Toiminnassa voidaan nähdä erilaisia vaiheita ja kriisejä. Niin urheilijat, muusikot, keräilijät ja tiedettä tai taidetta harrastavat, kuten myös oppaat joutuvat tekemään jatkuvasti työtä pitääkseen itsensä toimintakunnossa. Palkkioita näyttää olevan useita, mutta yhteistä niille on, että ne ovat pitempivaikutteisia kuin muiden vapaa-ajan muotojen (casual leisure tai kuluttaminen). Neljä ensiksi mainittua saavat aikaan identifioitumisen, joiden tuloksena syntyy oma sosiaalinen maailma ja mahdollisesti maailmankatsomus sekä tapa erottaa itsensä muista. Useita aktiivisen harrastamisen muotoja ohjailee jonkinlainen yhteisö tai organisaatio, joka voi vaatia hyvinkin yhtenäisiä käytäntöjä ja luoda tiukkoja pelisääntöjä (kts. myös Stebbins 1980, 413-417).

Harrastajan (hobbyist) käsitteen Stebbins näkee panostamiseltaan lievemmäksi kuin amatöörin. Nykysuomen sanakirja viittaa työn ja harrastuksen väliseen häilyvyyteen antamalla esimerkin: entisestä harrastajasta oli kehittynyt taitava ammattimies. Kucera (1974, 85-100) kertoo hobby-termin kehittyneen 1800-luvun loppupuolella. (Etymologiasta kts. myös Dumazedier 1962, 25, Rybczynski 1991, 195-196). Stebbinsin (1979, 34) mukaan harrastaja voi olla minkä tahansa ikäinen henkilö, jonka toiminnalla on pysyvä tarkoitus ja tavoite. Harrastajia on kaiken tasoisia, mutta heillä ei yleensä ole tekemistään kohtaan mitään ammatillista aspektia. He saavuttavat toimintansa kautta yhden tai useampia pysyviä etuja. Harrastajilla ei yleensä ole professionaalista vastinetta (esim. Stebbins 1980, 413-417). Stebbins on myös havainnut, että näitä on huomattavasti enemmän kuin amatöörejä (1998, 49). Harrastaja ei etsi taloudellisia palkkioita, päinvastoin aktiviteetti saattaa maksaa hänelle koko joukon rahaa. Esimerkkeinä Stebbins mainitsee tieteen ja taiteen (liberal arts), kulttuurin sekä urheilun harrastajat. Yhteistä kaikille on se, että he pyrkivät kartuttamaan taitojaan (Stebbins 2001, 29-39). Mielestäni Stebbinsin (2001, 29-39) liberal arts-harrastajat soveltuvat pitkälti kuvaukseksi oppaista. Heillä on pyrkimys laajan ja syvällisen tietouden hankkimiseen, itsensä kehittämisen ja omien potentiaalisten kykyjen käyttämiseen. Kyseessä voi myös olla elinikäisen oppijan prototyyppi, yleensä aikuisopiskelija. Stebbinsin mukaan tärkein oppimisen metodi on lukeminen, joka koetaan hyvin miellyttäväksi, ja jota voi täydentää kohdekäynnein. Heitä motivoi lisäksi suuresti se, että he voivat esitellä osaamistaan muille.

Siinä mielessä Stebbinsin harrastajan käsite ei sovi omaan kohde-ryhmääni, että hänen mukaansa harrastajalla on harvoin yleisöä toimi-

essaan. Hän tekee jotain pelkästään oman itsensä vuoksi. Mitkään ammatilliset standardit eivät määrittele toimintaa eikä harrastuneisuutta yleensä liitetä omaan työrooliin (Stebbins 1979, 34 -35). Häneltä Stebbins (1997, 118) näkee myös puuttuvan professionaalin alter egon, vaikkakin toimintaan usein liittyy kaupallisuutta.

Metsämuuronen (1995, 16-19) pohtii laajalti harrastuksen käsitettä. Hän on tullut siihen tulokseen, että termi ymmärretään erivivahteisena eri maissa. Hänen mielestään harrastus on ilmiönä ajatellen löysässä puheessa helppo mieltää vapaa-ajan aktiivisuudeksi. Vaikka on ilmeistä, että harrastuksia usein leimaavat juuri vapaus, vapaa-aika ja aktiivisuus, ei käsitettä voida kahlita näihin ulottuvuuksiin. Siitä tulee ohjattua esimerkiksi urheiluseuroissa ja toiminnasta saattaa tulla ohjelman mukaista, jossa vapaudella ei välttämättä ole sijaa. Toiminta ei kuitenkaan itsessään tule pakonomaiseksi, sillä toimijan oma mielenkiinto pitää sen omaehtoisena.

Oksala (1961, 159, 175-176) on määritellyt harrastuksen psykologisesta näkökulmasta henkisellä tasolla esiintyväksi tarpeeksi, joka osoittaa asiallista ja pysyvää mielenkiintoa jotakin ulkomaailman yhtenäistä ilmiö- ja asiapiiriä kohtaan sekä pyrkii purkautumaan sitä järjestäväksi ja muokkaavaksi toiminnaksi. Harrastuneisuuden Oksala näkee välttämättömäksi nimenomaan monipuolisille ihmisille, joita monet oppaatkin kokemukseni perusteella ovat. Hänen havaintojensa mukaan ammattityöhön suuntautuvalla ja vapaa-ajan harrastuksella ei ole mitään periaatteellista eroa. Kuitenkin psykologisessa tarkastelussa ne ovat jonkin verran erilaisessa asemassa. Ansiotyössä harrastus ei pääse purkautumaan yksinomaan omien vaatimusten mukaisesti, koska aina on otettava huomioon organisatoriset pakot ja velvollisuudet. Nämä saattavat joskus aiheuttaa kyllästyneisyyttä sellaisessakin ihmisessä, joka on hyvin kiinnostunut työstään. 2000-luvullakin ihmiset ovat työssä organisaatioonsa sidonnaisia, ja kaikki eivät varmastikaan ole toiveitaan vastaavissa tehtävissä.

Mielenkiintoinen on Rybczynskin (1991, 231) havainto, jonka mukaan kulttuureissa painottuvat erilaiset harrastukset. Pohjoiseurooppalaiset lukevat eniten, englantilaiset pelaavat, saksalaiset ja tanskalaiset musisoivat, italialaiset ovat elokuvan harrastajia. Kanadalaiset puolestaan harrastavat enemmän kuin amerikkalaiset, jotka ovat työkeskeisempiä. Tässä mielessä oma kohderyhmäni edustaa hyvää esimerkkiä pohjoiseurooppalaisista.

Mielestäni harrastajia osuvammin opastointia kuvaa Stebbinsin kehittäämä *amatöörin* määritelmä. Kyseessä on paljon enemmän kuin pelkkä harrastaminen. Sanaan liittyvä intensiivisyys tuo sen hyvin

lähelle työn käsitettä. Amatööriydessä on kyse syvemmästä kiintymyksestä. Siihen panostetaan enemmän aikaa ja vaivannäköä ja usein siitä haluttaisiin itselle varsinainen ammatti. Amatööriyteen kuuluu syvä ylpeys siitä, mitä tehdään, Stebbins tähdentää (esim. 1979, 164). Käsitteeseen sisältyy arvostuksen ja kunnioituksen tunne. Nykysuomen sanakirjan mukaan amatööri on henkilö, joka harjoittaa jotakin taidetta tai taitoa pitämättä sitä ammattinaan. Termin käyttämistä teoreettisena työkaluna tässä tutkimuksessa puoltaa mielestäni sanan alkuperä - amator - joka viittaa johonkin asiaan rakastuneeseen, vahvaan veto-voimaan (Stebbins 1979, 30, 1980, 413-417, 1998, 31). Se on alunperin merkinnyt nimenomaan taiteiden rakastajaa (Anderson 1974, 67). Kuceran (1974) mukaan amatörismi on työn ulkopuolisen ajan luovaa hyväksikäyttämistä. Väitän kokemukseni perusteella myös opastyön vaativan melkoista luovuutta, se ei ole, kuten asiaa tuntematon voisi luulla, rutiininomaista faktojen luettelemista. Kucera tarkasteleekin amatörismiä historian valossa. Moni toiminto on alkanut rakkaudesta johonkin. Usein tämä on tapahtunut varsinaisen elannon hankkimisen ulkopuolella, ja aina ei voi sanoa varmasti, ovatko esimerkiksi keskiajan ja antiikin suuret nimet tieteen ja taiteen alalla olleet ammattilaisia vai amatöörejä. Kucera esittää myös kysymyksen, oliko esimerkiksi Dante ammatiltaan poliitikko ja runoilijana amatööri vai päinvastoin.

Joskus (esim. Stebbins 1979, Kaplan 1979) mainitaan tässä yhteydessä myös termi dilettantti. Ciullan (2000, 64) mukaan sana tulee latinan kielestä ja tarkoittaa johonkin ihastumista, mutta merkitys on lievemmänasteinen kuin rakastamisessa. Amatööri toiminta on aktiivisen vapaa-ajan muodoista kaikkein rajoittavin ja vaativin. Enintään noin 20 %:lla Pohjois-Amerikan väestöstä on jonkinlainen amatööriura (Stebbins 1998, 30-31, 49).

Amatööriyteen liittyy nykysuomen sanakirjan mukaan se, että suoritettavasta harrastuksesta ei saada taloudellista korvausta. Tämä on mielestäni epätäydellinen määrittely eikä ainakaan päde omaan kohde-ryhmääni. Näin ollen amatööriys on mielestäni työn ja harrastuksen välimuoto, jonka määrittelyssä on edelleen vaikeuksia ja epätarkkuuksia. Amateurs-teoksessaan (1979, 23) Stebbins ehdottaa, että ammatilaisen ja amatöörin voisi erottaa toisistaan tulojen mukaan siten, että edellinen saa vähintään 50 % tuloistaan pääammatistaan, kun taas amatööriydestä saatavat tulot ovat vain muita tuloja täydentäviä, jos niitä ylipäänsä saadaan lainkaan. Palkkio ei välttämättä tee amatööristä ammattilaista, mutta voi kyllä olla olemassa professionaalisia amatöörejä (Kucera 1974). Toimijoista on aina osa sellaisia, joita ohjaa ensisijassa raha (Cotte 1997). Esitetään myös näkemyksiä, joiden mukaan

innokas harrastaminen menettää merkityksensä, jos siitä alkaa saada palkkaa (mm. Anderson 1974, 60). Teoksesta *Amateurs, Professionals and Serious leisure* (Stebbins 1992, 58) käy ilmi, että rahapalkkion saaminen ei ole amatööreille mitenkään vastenmielistä. Se koetaan merkiksi toisten ihmisten toiminnalle antamasta tunnustuksesta. Rahallinen aspekti tekee yleensä myös perheen suhtautumisen asialle myönteiseksi (esim. Stebbins 1979, 1998). Johtamisen näkökulmasta lienee kiinnostavaa, että kvantitatiivisessa tutkimuksessani rahamotiivi sai arvon 2,2/5 ja se oli pienimerkityksisin kaikista vaihtoehdoista, jotka kyselyssäni esitin (Heinonen 1995, 66-68). Lisätuloja olivat kaivanneet yrittäjät ja yksineläjät sekä pääkaupunkiseudulla asuvat. Kolmea työtä tekeville raha on myös ollut motivaattorina muita tärkeämpi ollen jopa tilastollisesti erittäin merkitsevä asia.

On havaittu (Gordon ja Klopov 1975, 148-150), että miesten amatööriaktiiviteetit kohdistuvat tyypillisesti tekniikkaan, kun taas naiset hakeutuvat taiteellisempiin harrastuksiin. Tämä tarjonnee myös osaselityksen kohderyhmäni naisvaltaisuudelle, vaikka kvantitatiivisessa tutkimuksessani liki kaikki kertoivat pitävänsä toimintaa molemmille sukupuolille yhtä sopivana (Heinonen 1995, 52).

Stebbins käyttää paljon tilaa amatörismin ja professionaalisuuden keskinäiseen vertailuun. Ammattilaisia tarkastellaan hänen mukaansa professionaalistumisteorioiden näkökulmasta, mutta elanto ei ole riittävä selittäjä. Suhde on paljon monimutkaisempi (esim. Stebbins 1997, 118). Myöhemmin (2001,4) hän toteaa, että jaottelu on helposti liian pinnallinen, kun asiaa kuvaillaan deskriptiivisesti. Sitoutuminen nähdään erilaisena, ei syvyytensä puolesta, vaan ajallisesti. Professionaalin sitoutumiseen liittyvät materiaaliset edut, amatööri sitoutuu itse aktiiviteettiin, josta usein muodostuu elämäntapa. Amatöörin palkkio on toimeentuloa täydentävä ja hän voi panostaa vain työnsä sallimissa puitteissa (Stebbins 1979, 33, 43, 1992, 45). Amatöörin älyllinen tuotto on lähellä professionaalin vastaavaa, koska hän käy läpi samat prosessit, mutta yleensä lyhyempiä aikaisesti. Hän saattaa myös olla taidoiltaan parempi kuin keskinkertainen ammattilainen, täysipäiväistä työtä vain ei ole riittävästi (Stebbins 1992, 38, myös Sagi 1987). Eroja on myös siinä, kummaksi kukin itsensä mieltää (Stebbins 1997, 121). *Amateurs*-kirjassaan Stebbins painottaakin asenteita lähestymistapana (1979, 37-40). Myös Myös Kaplan tekee eron amatöörin ja professionaalin välillä. Sitoutuminen saattaa hyvin olla samanlaista, mutta amatöristä puuttuu pakollisuuden elementti (Kaplan 1979, 158). Oppaiden näkemys tukee osittain edellisiä havaintoja. Ammattimaisesti suhtautuvat etsivät koko ajan lisää mahdollisuuksia käyttäen osaamistaan,

he ovat pysyneet mukana kauimmin ja kouluttautuneet alalla eniten (Heinonen 1995, esim. 85-86). He eivät myöskään ole harkinneet lopettamista yhtä usein kuin muut.

Amatööriys onkin runsasta aloilla, joille ei mahdu paljoa ammattilaisia, kuten taiteissa ja huvielämässä. Monesti se yhdistyy osa-aikaiseen päätyöhön (Stebbins 1998, 35). Matkailualaa tutkinut Urry toteaa, että useimmat matkailuun liittyvät palvelut täytyy tarjota silloin, kun kysyntä vaatii. Tämän vuoksi työvoima on paljon väliaikaista tai osa-aikaista ja heiltä vaaditaan äärimmäistä joustavuutta (Urry 1990, 80). Suomessa on toistaiseksi vain muutamia päätoimisia oppaita ja pääkaupunkiseudun lisäksi heitä on lähinnä vain Inarissa (Kaleva 29.10.2001).

Ajallisella aspektilla näyttää olevan myös hyvät puolensa. Amatöörit saattavat joskus olla jopa innostuneempia kuin alan professionaalit, koska he eivät ehdi kyllästyä harrastukseensa. Toisaalta myös amatööritoimintaan väsyttään ja ikävystytään ja se aiheuttaa frustraation kokemuksia. Joskus aktiviteetti pitää sisällään sen verran hankalia asioita, että amatöörit eivät haluaisi tehdä vastaava työtä ammattilaisena (Stebbins 1998, 31). Tutkimuksessani (Heinonen 1995, 86-89, 93-94) nousi esille, että se kolmannes, joille opastaminen on työtä tärkeämpi alue, haluaisi olla kokopäivätoimisia. Toinen kolmasosa oli tyytyväinen asioihin nykyisenlaisena harrastuksena ja osa pelkäsi "leipääntymistä", mikäli toiminta muuttuisi heille päätyöksi. Tästä voi tehdä johtopäätöksen, että harrastusrooli saatetaan kokea päätyötä merkittävämmäksi alueeksi.

Amatöörin ja professionaalin välille voi syntyä taloudellinen suhde silloin kun professionaali kouluttaa tai valmentaa amatööriä (Stebbins 1998, 28). Standardeja on joskus valvomassa jokin lautakunta tai jury (Sagi 1987). Amatööriyteen kohdistuu monia normeja, jotka ovat vastaavia kuin professionaaleilla. Oppaita puolestaan kouluttavat kunkin alan asiantuntijat, mutta opastuskokeen ja sen uusinnat ottavat vastaan opaskoulutuksen saaneet tarkastajat. Rajanveto ammattilaisuuden ja amatörismin välillä voi olla kontekstista riippuvainen. Esimerkiksi Finneganin tutkimilla musiikin harrastajilla ei ollut yhtenäistä käsitystä siitä, missä kulkee ero. Rajan teko käy hankalaksi, koska esimerkiksi esiintymisten määrä vaihtelee suuresti eri ajankohtina. Finnegan ehdottaakin, että käsitteet piirrettäisiin jatkumolle, jolla on monia eri asteita ja variaatioita. Lisäksi sama henkilö voisi sijoittua eri paikkaan elämänsä eri vaiheissa (Finnegan 1989, 12-18). Stebbinsin jazzmuusikkoja koskevasta tutkimuksesta käy ilmi sama kuin oppaiden kohdalla: tarjottuja "keikkoja" on monenlaisia, enemmän ja vähemmän arvostet-

tuja, ja niiden välille muodostuu tietynlainen hierarkia (Stebbins 1968, 318-331). Jaottelu on siis mahdollista nähdä jokseenkin mielivaltaisena ja suhteellisenä. Esimerkiksi Finnegan ehdottaa tarkasteltavaksi sitä tunnetta, joka henkilöillä itsellään on asiasta. Toimija olisi amatööri silloin, kun aktiviteetti on hänelle pikemminkin ilo kuin työ, ja kun elanto halutaankin hankkia muulla tavoin. Professionaalisuus taas edustaisi elantoon liittyvää käsitettä (Finnegan 1989, 12-18, 87). Ciulla (2000, 199) kuvaa sitä, miten monet amatöörit haluavat ottaa professionaalisen näkökulman harrastukseensa. Heidän asenteensa on vakava, joskus se on jatkoa sille asenteelle, joka heillä on työtään kohtaan, toisinaan taas jonkin sellaisen kaipausta, jota heidän työstään ei löydy. Bishop ja Hoggett (1986) ovat löytäneet erittäin aktiivisia amatöörejä, joilla on professionaalinen ajattelutapa. Harrastukseen liittyvät arvot ja normit voivat nousta työtä keskeisemmiksi (Kaplan 1979, 26). Samaan tulokseen on tullut kuntoliikuntaa harrastavia tutkinut Park (1996, 233-251). Hänen kohderyhmänsä, aerobicia tanssivat, nostivat usein harrastuksensa elämänsä keskeiseksi asiaksi.

Stebbins kritisoi sanakirjojen määritelmiä, koska amatööriyttä ei niissä hänen mielestään pystytty esittämään täsmällisesti. Selkiyttäkseen eroja ammattilaisen ja amatöörin välillä hän on kehittänyt käsitteen P - A - P-järjestelmästä, jolla hän tarkoittaa ammattilaisen, amatöörin ja näiden yleisön, esimerkiksi asiakkaiden, välistä suhdetta. Ammattilaisilla on laaja tieto, ammatillinen identiteetti, omat erikoistuneet tekniikkansa, ammatillinen kulttuurinsa, pätevoittävä institutionaalistunut koulutus, palvelulle määritelty standardit ja asiakkaiden heille suoma pätevyiden mukanaan tuoma tunnustus. Asiakkaat puolestaan maksavat palvelusta, antavat toiminnasta palautetta ja ammattiroolille tukea. Myös amatööreillä on suhde yleisöön – asiakkaisiin, mutta ammattilaisiin verrattuna siinä on aste-eroja. Asiakkaat voivat kummallakin ryhmällä olla samoja, samoin toimintaa koskevat standardit. Amatööri myös tyypillisesti ponnistelee toimintansa tasokkuuden nostamiseksi. Eroja amatöörin ja ammattilaisen välillä ovat ajallinen panostus ja usein myös asenteisiin liittyvät seikat (Stebbins 1979, 23-27). Amatöörin linkki yleisöön toimii tavalla, joka tuo hänelle pysyvien etujen kokemuksen (Stebbins 1980, 413-417).

Stebbins etsii myös yhteisiä piirteitä kaikelle sille, mitä aktiivinen vapaa-aika ei ole. Hän pohdiskelee vastakohtan olemusta, josta käyttää sanontoja *casual leisure*, *unserious leisure*, joskus myös *popular leisure* (Stebbins 1997, 17-25). Tämä on kaikkea sitä, mikä jää aktiivisen vapaa-ajan ulkopuolelle, eli ilman tiettyihin tavoitteisiin tähtääviä ponnisteluja ja panostuksia. Esimerkkejä ovat nukkuminen, käveleskely,

television katselu, lehtien lueskelu tai vapaamuotoinen keskustelu. Stebbins erottaa tällaisen passiivisen vapaan tyyppejä kuusi, mutta yh-teisenä piirteenä kaikille hän pitää pelkkää pyrkimystä hedonismiin. Ajankäyttö on huoletonta, ei-vakavaa eikä siihen liity varsinaista pitkä-jänteistä opiskelua. Kyseessä on hedonistinen ilon ja nautinnon tavoit-telu. Stebbins itse puhuu karkeahkosta kahtiajaosta vapaa-ajan käy-tössä (2001, 4, 57). Laadullisen tutkimuksen tekemiseen ohjeita antava Alasuutari (1994, 201) on myös sitä mieltä, että asioita luokitellessa on hyvä peilata niitä jonkin vastakkaiskäsitteen kautta. Asian tutkimisesta saa helpommin otteen, kun pyritään löytämään sille kontrasteja.

Muualtakin löytyy tietoutta käsitteistä, esim. alaviitteet 1 ja 2.

Rojek (2000, 18-22, 116) esittää kritiikkiä Stebbinsin määrittelyille. Hänen mielestään aktiivisen vapaa-ajan periaatteita esiintyy myös pas-siivisen, jopa hyväksyttävästä poikkeavan vapaa-ajan parissa. Hän kri-tisoi myös sitä, että Stebbins soveltaa työn sosiologian käsitteistöä va-paa-ajan toimintoihin ja painottaa ajatusta homo faberista. Hän myös muuttaisi jaottelua serious ja casual leisure sekä korvaisi ne muilla termeillä.

Aktiivisen vapaa-ajan tutkimukseen sopii mielestäni hyvin Bertrand Russelin paljon siteerattu näkemys teoksesta *In Praise of Idleness*. Russel pohtii vapaa-ajan käyttöä (Why Work-teoksessa 1983, 25-34). Työpäivien olisi lyhennettävä, jotta ihmiset jaksaisivat passiivisen toi-pumisen sijasta käyttää aikaansa älylliseen kehittymiseen. Russell pi-tää tärkeänä sitä, että kaikki ihmiset voisivat käyttää älyllisiä kykyjään, koska se tekisi heidät tyytyväisiksi. Ehkä nyt kuitenkin työpäivän lyhen-tymisen sijaan tarvittaisiin työtaakan pienentämistä.

1 Burnetin ja Rollinin (2000) termi anti-leisure ei tarkoita vapaa-ajan vastakohtaa. He viit-taavat negatiivisen dystopian ajatukseen, jonka avulla kuvaavat äärimmäisiä, jopa fikttiivisiä kauhutrendejä yhteiskunnassa. He puhuvat jonkinlaisesta hahmottomasta "isosta veljestä", joka valvoo kaikkea, mitä yksilö vapaa-aikanaan tekee ja joka kyseenalaistaa vapaa-ajan vapauden reviirinä.

2 Serious leisure-käsitteelle nousee tavallaan vastakohdaksi myös ajatus poikkeavasta vapaa-ajan käytöstä (deviant leisure) (esim. Ragheb & Merydith 2001), jolla tarkoitetaan moraalisesti arveluttavia tai kyseenalaisia tapoja toimia työajan ulkopuolella. Jotkut näistä ovat yhteiskunnan sietämiä (tolerable leisure), toiset ylittävät yhteiskunnan sallimat normit (intolerable leisure). Kyseessä voivat olla esimerkiksi erilaiset ääriiliikkeet ja huumeiden käyt-tö. Poikkeava vapaa-aika tässä merkityksessä korreloi tutkimusten mukaan ikävystyneisyy-den kanssa (Ragheb & Merydith (2001).

3.3.4 Sitoutumiseen johtavat panostamisen muodot

Toiminnan vakavuus näkyy siitä, mitä kaikkea siihen panostetaan, ja miten pitkäaikainen panostaminen johtaa sitoutumiseen.

Oman harrastuksensa löytäneet ovat usein asiastaan niin innostuneita, että he ottavat sille ajan vaikka väkisin ja ovat ylpeitä siitä, että tuottavat jotain osallistuessaan harrastukseensa (contributive participation) (Stebbins, esim. 1979, 1996, Bishop & Hogget 1985, 28). Vakavuus näkyy erilaisissa panostamisen muodoissa. Voidaan myös puhua investoinneista, kuten tekevät Kelly (1983, 1990) sekä Evans ja Bartolome (1983). Nimenomaan ne, jotka satsaavat paljon huolimatta monista vaikeuksistaakin, luetaan yleensä kuuluvaksi aktiivisen vapaa-ajan viettäjiin (esim. Stebbins 2001 sekä Jones 2000).

Metsämuuronen (1995, 19), joka on tehnyt väitöskirjan harrastuksista ja omaehtoisesta oppimisesta pohtii, mitä aktiivisuudella itse asiassa tarkoitetaan. Kuinka paljon jonkin asian kanssa pitää toimia, ennen kuin voidaan puhua aktiivisesta harrastuksesta? Mielestäni hän määrittelee asian tähän työhöni sopivalla tavalla. Hän luonnehtii aktiivisuutta yleistyneeksi käyttäytymisen muodoksi, suhteellisen pysyväksi tottumukseksi, jatkuvan energian suuntaamisen kohteeksi. Stebbins puolestaan etsii vastausta sitoutumisen käsitteestä, innostuksesta ja toiminnan huomattavasta merkityksestä (Stebbins 1997, 117). Nämä kaikki kuvaavat omaa kohderyhmääni tiedonetsinnän eli opastusmateriaalin keräämisen suhteen riippumatta siitä, kuinka paljon on varsinaisia toimeksiantoja. Usein on kuitenkin vaikea tehdä tarkkaa eroa aktiivisen ja muun harrastajan välillä. Stebbins (1997, 17-25) toteaaakin, että monia aktiiveja harmittaa joidenkin osallistujien välinpitämätön suhtautuminen, mikä haittaa esimerkiksi ryhmäsuorituksia. Monissa teksteissään Stebbins mainitsee termin dabbler, joka ei hänen mielestään edusta aktiivista harrastajaa, vaan henkilöä, joka joskus poikkeilee kyseisen toiminnan parissa. Oppaiden aktiivisuutta valvotaan, paitsi asetetulla toimeksiantojen minimimäärällä, myös vähimmäisvelvoitteella osallistua talven aikana erilaisiin organisaatioihin järjestettyihin tutustumiskäynteihin.

Tuohinen (2000, 238-250) tarkastelee suomalaisten kulttuurista suhtautumista työhön. Harrastamiseen ei tarvitse patistaa, vaan niiden pariin hakeudutaan spontaanisen kiinnostuksen synnyttämänä ja niihin panostetaan niiden suoman jatkuvan mielihyvän vuoksi. Tuohinen tekee johtopäätöksen, että meillä onkin myötäsyttyinen motiivi etsiä toimintoja, jotka vaativat taitoa tai lahjakkuutta, voimaa tai kestävyyttä sekä sosiaalisia taitoja. Tuohinen esittää, että harrastaja eli *homo hobilis*

joko syttyy äkkiä jonkin omaksi osoittautuvan kokemuksen myötä tai kiinnostus viriää vähitellen. Toisilla tämä johtaa lähes kaiken vapaa-ajan nielevään harrastukseen, toisilla harrastuneisuus puolestaan saattaa olla tie ammattiin.

Vakavuus näkyy eri harrastuksissa suurin piirtein samoin perustein. Merkittävimäksi panostukseksi voitaneen katsoa aika. Tähän liittyvät suunnitelmallisuus ja pitkäjänteisyys, joita voi verrata työelämään. Harrastuneisuus vaatii paljon aloitteellisuutta ja uhrautumista (Stebbins esim. 1998, 83). Aktiivisten toimijoiden näkee usein fokusoivan elämänsä yhden harrastuksen ympärille ja vievän sen äärimmäisyyksiin. Muuntyyppinen vapaa-aika jää täysin taka-alalle (Kelly 1990, 359). Ajan puute tulee tyypillisesti esiin esimerkiksi *Leisure Studies* ja *Journal of Leisure Research*-lehtien artikkeleista. Aktiivinen vapaa-aika mahdollistuukin lähinnä niiden kohdalla ja on tyypillistä niille, joiden työ tarjoaa jollain tavalla mahdollisuuden vapaa-ajan uraan (Roberts 1989, 55). Nämä elämänvaiheet ovat kouluiän jälkeen, keski-iässä ja eläkeiän kynnyksellä. (Tästä aiheesta kts. myös Kelly 1983, 107).

Aikaan panoksena liittyy erilainen tekeminen. Vapaa-ajan aktiviteetit sisältävät usein valtavia määriä ponnistelua ja harjoittelua (Stebbins 1979, Seabrook 1988, 116, samoin esim. Kelly 1990, 359 sekä Arai & Pedlar 1997). Finnegan (1989, 266 -267) kuvaa panostuksia aikaa vievänä sitoutumisena, joskus hyvinkin suurina ponnisteluina ja paljon innostuksena. Tähän puolestaan yhdistyy itsekuria ja korkeita suoritustavoitteita (Stebbins 1979, Kelly 1990, 359). Valmistautuminen saattaa viedä runsaasti aikaa. Se tarkoittaa esimerkiksi lukemista ja tutkimista, tietojen etsimistä eri lähteistä, fyysistä harjoittelua ja esiintymisharjoituksia. Tyypillistä on huolellisuus. Asia tulee esiin esimerkiksi näyttelijöiden, arkeologien ja urheilijoiden kohdalla. Tälle vaiheelle nipistetään aikaa joka välistä. Monet aktiviteetit, eritoten ryhmätoiminnot, vaativat suurta täsmällisyyttä. Koska ajanpuute on aina konkreettinen, uusien asioiden oppimiseen pyritään nopeasti ja esimerkiksi ohjaajien tai valmentajien neuvoja kuunnellaan tarkasti. Monet harrastukset, opastyö hyvänä esimerkkinä, edellyttävät pikkutarkkaa taustatietojen penkomista. Joissakin toiminnoissa, kuten urheilussa keskittyminen on oleellista ja virheisiin suhtaudutaan äärimmäisellä vakavuudella (esim. Stebbins 1979).

Oppaat tarjoavat hyvän esimerkin harrastajista, joilla valmistautuminen muodostaa suurimman osan toiminnasta, itse opastukset ovat vain sen huipentumia. Yhden tunnin opastaminenkin saattaa vaatia useiden päivien valmistelutyön: tietojen päivittämisen, aukioloaikojen varmistamisen, reittisuunnitelmien miettimisen ja kesäaikaan tietyömaiden etukäteistarkistamisen. Yhden linkin pettäminen voi pilata koko opastuk-

sen. Helsingin Sanomissa haastateltu historiallisessa kohteessa työskentelevä opas (15.7.2002) kuvaa toimintaa yleispätevästi. Hän kertoo aina ottavansa selvää tulevan ryhmän taustoista. Tämän mukaa hän suunnittelee opastuksen siten, että puhuu esimerkiksi martoille eri aikakausien ruokatavoista, vaatetuksesta ja elämästä yleensä, sotaveteraaneille hän painottaa sotahistoriallisia näkökulmia ja lapsille kertoo aiheisiin sopivia tarinoita.

Koska amatööriydessä standardit ovat yleensä professionaalien asettamat, rutiinien opettelu vaatii lukuisia toistoja. Toiminnan tyypistä riippuu tarvittava määrä (Stebbins 1998, 32-37). Suurimman sisäisen palkkion on kuitenkin havaittu tulevan nimenomaan kovan harjoittelun ja muun panostamisen kautta (esim. Stebbins 1998, 36, samoin Seabrook 1988, 92-143 ja Csikszentmihalyi 1999). Amatöörit eivät edes haluaisi asioiden olevan toisin. Pelkkä harrastelu ei ole todelliselle amatöörille riittävää. Työntutkija Herzbergin (1974, 82) mukaan vapaa-ajan toimintoihin pätevät samat seikat kuin työn tarkasteluun. Itsensä kehittämiseen keskittyvät ihmiset eivät odotakaan välittömiä palkkioita, vaan jaksavat ponnistella pitkällä tähtäimellä ja heillä on myös sietokykyä odottaa palkkioita.

Standardien tavoittelu tapahtuu eri tavoin. Siihen voi kuulua opetusta, kurssitusta, jonkin koulutusohjelman läpikäyminen ja suorittaminen, itseopiskelua, lukemista, tutorin hyväksikäyttämistä ja kantapään kautta oppimista (Stebbins 1998, 36-37). Kaikki edellä mainitut pätevät opas-toimintaan. Omien kokemusteni perusteella Stebbinsin havainnot ovat yhtäpitävät myös hänen väittäessään, että aktiivinen vapaa-aika on nautinnollista silloin, kun taidot alkavat olla riittävät toiminnan toteuttamiseen. Toimijoille on tärkeää tulla alallaan hyväksi (Stebbins 1992, 55). Asia näyttää olevan harrastajille erittäin merkittävä. Esimerkiksi musiikin saralla amatöörit pyrkivät mahdollisimman korkeaan suoritusstandardiin (Finnegan 1989). Urheilijoiden kohdalla seikka tuntuu korostuvan. Tämä selittyy ainakin osittain sillä, että omien taitojen kehittämisestä tulee minäkuvalle tärkeä investointi (esim. Kelly 1983, 106-107). Pyrkiminen kohti professionaalisia standardeja vaatii tyypillisesti systemaattisuutta ja kurinalaisuutta tavalla, johon liittyy niukkojen aikaresurssien allokointi (Kelly 1990, 237). Mielenkiintoiseen aktiviteettiin ollaan valmiita uhraamaan vaikka mitä. Ihmiset suunnittelevat elämänsä tämän toiminnan ympärille niin, että perhe ja jopa pääasiallinen työroolikin voivat jäädä sen rinnalla toissijaiseksi (esim. Kelly 1983, 105). Sietää kuitenkin kysyä, mistä johtuu, että jotkut sijoittavat enemmän vaivannäköä vapaa-ajan aktiviteettiinsa kuin varsinaiseen työhön-

sä (Bishop & Hoggett 1986, 1). On helppo tehdä johtopäätös, että työ ei täytä toiveita.

Vapaus omistautua omille harrastuksille itsensä toteuttamisen tarkoituksessa saattaakin näiden panostusten takia olla kaksiteräinen miekka (Berger & Berger 1975, 269). Yleinen kysymys muiden taholta aktiivisille harrastajille onkin aikakaudesta riippumatta miksi (esim. Stebbins 1979, Cullen 1987, 41). Tähän vastataan esimerkiksi hot-rodistien lehdessä Benjamin Franklinin sanoin ”Ei ole olemassa saavutuksia ilman tuskaa” (Moorhouse 1987, 252). Suurin ponnistus näyttää kuitenkin usein johtavan huipputuntemukseen. Raehalme, joka on tutkinut työnsä ohella väitöskirjaa tekeviä naisia toteaa, että nämä pitävät väitöstyötä virkistävänä harrastuksena, joka on hyvin vaativa ja aikaa vievä, mutta aikaansaa oman toiminnan mukanaan tuoman suuren onnellisuuden tunteen. Hän sanoo tutkittaviensa nimenomaan painottaneen tätä seikkaa (Raehalme 1996, 171, 215). Raehalme päättelee työn ohella väitöskirjaa tekevien naisten olevan erityisen energisiä ja määrätietoisia ihmisiä.

Joskus panostetaan suuriakin summia rahaa (Dannefer 1980, 392-412, Baldwin & Norris 1999, Chaplin 1999). Esimerkiksi autourheilussa sitä kuluu paljon varaosiin ja korjaamiseen. Opas puolestaan voi sijoittaa rahaa kurssitukseen, koulutuspäiviin tai esimerkiksi kirjahankintoihin.

Kun aktiivinen panostaminen jatkuu vuodesta toiseen, syntyy pitkäaikainen toimintaan sitoutuminen. Harrastuneisuudessa onkin havaittu työhön verrannollisia uramaisia piirteitä. Selkeän uranäkökulman asiaan ottaa esimerkiksi Stebbins. Ura-ajattelua ovat tutkimuksissaan soveltaneet hänen lisäksi esimerkiksi Scott & Godbey (1976, 49), Hastings ym. (1995 ja 1996) sekä Mc Quarrie ja Jackson (1996). Banks ym. (1992), jotka ovat tutkineet identiteetin yhteyttä uraan, puhuvat myös vapaa-ajan urasta, samoin Dumazedier (1974, 21), Evans ja Bartolome (1983), Moorhouse (1987, 237-257), Barrell ym. (1989), sekä nais-tutkija Raisborough (1999).

Stebbins alkaa käyttää uran käsitettä jo varhain (esim. Career - the Subjective Approach on julkaistu vuonna 1970). Vuodesta toiseen jatkuva vakava panostaminen johtaa siihen, että harrastajat kertovat kokevansa toiminnassaan erilaisia uramaisia vaiheita. Käsitteen käyttämistä Stebbins puolustelee myös sillä, että aktiivinen harrastaminen luo ihmiselle oman sosiaalisesti merkittävän identiteetin. Stebbinsin näkemys viittaa subjektiiviseen uraan, joka perustuu arvoihin. Kuitenkin joskus voi olla mahdollisuus panostamisen kautta saavuttaa myös objektiivisen urakäsitteen mukaista portaittaista ylenemistä. Naisten merikadettitoimintaa tutkineen Raisboroughin (1999) mukaan organisaatio on harrastusluon-

toinen, mutta toimii samoin kuin Englannin kuninkaallisen laivaston organisaatio, ja siinä on samanlaiset arvoasteet ja etenemistiet.

Verratessaan professionaalin ja amatöörin sitoutumista Stebbins pääättelee, että mitä iäkkäämmästä professionaalista on kyse, sitä epätodennäköisempää on alan vaihto. Amatööri puolestaan pysyy harrastuksessaan juuri niin kauan kuin se tuottaa hänen haluamiaan palkkioita. Professionaalin sitoutuminen perustuu jatkuvuuteen (continuance commitment), koska suurella työllä saavutettua ammatillista identiteettiä on vaikea muuttaa. Amatöörin sitoutuminen pohjautuu arvoihin (value commitment), koska hän on innostunut toiminnasta sinänsä. Jos amatööritoiminnan arvomaailma ei kiinnosta, siitä luovutaan kokeiluvaiheen jälkeen (Stebbins 1992, 48-55). Omassa kohderyhmässäni työn omaksi kokeminen näyttää olevan pitkäaikaisen sitoutumisen tärkeä selittäjä. Toinen syy on sopivaksi koettu toimeksiantojen määrä, ei välttämättä se, että niitä on paljon. Suurinta tyytyväisyyttä osoittavat ne, jotka tekevät 20-30 opastusta vuosittain (Heinonen 1995, 95-97). Liian vähäiseksi koettu työtarjousten määrä puolestaan saa aikaan paljon lopettamisia. Yli kolmannes vastaajistani kertoikin harkinneensa joskus luopumista. Tilastollisesti erittäin suuri merkitys tähän oli työmäärällä. Tiedustellessani tyypillisiä luopumisen syitä Tampereen kaupungin matkailuneuvojalta minulle kerrottiin vaihtuvuuden olevan suuri taloudellisesti hyvinä aikoina. Opasmerkin palauttamisia tapahtuu myös paikkakunnalta muuton takia tai ikäsyistä. Osa turhautuu matkailuneuvojienkin näkemyksen mukaan siihen, että toimeksiantojen määrä ja ajan tasalla pysyttelemiseen vaadittava tietomäärä eivät ole oikeassa suhteessa toisiinsa (Heinonen 1995, 98). Niemisen tutkimus neljän eri tyyppin tanssinharrastajista tukee tavallaan omia tuloksiani. Intensiivinen harrastaminen korreloi positiivisesti uraorientoitumisen kanssa, kun taas vähäisempi määrä tähtää enemmänkin arjesta irtautumiseen (Nieminen 1998, 112).

Stebbins on havainnut amatööriuran (myös involvement career tai moral career) noudattavan tietyntyypistä kaavaa. Sekä näyttelijät, arkeologit että pesäpalloilijat kokivat liikkuvansa erilaisten vaiheiden kautta kohti kulminaatiota. Sitoutuneisuusura on subjektiivisesti rakentunut, mutta sillä on objektiivinen perusta kuten ammattilaisurassakin. Uransa kautta amatöörit organisoivat vapaa-aikaansa ajallisesti viikosta viikkoon, kuukaudesta toiseen, joskus vuodesta vuoteen (Stebbins 1979, 202- 203). Harrastusura näyttää kehittyvän vähitellen tiedon hankkimisen ja käytännön kokemuksen yhteispelinä. Esimerkiksi kulttuurimatkaileijat panostavat teoriaopintoihin ja kohdekäynteihin, mikä johtaa laajempaan osaamiseen kulttuurimatkailun saralla. Heistä saattaa tulla

generalisteja tai he voivat erikoistua johonkin kohteeseen (Stebbins 1996). Sama pätee myös kohderyhmääni. Generalisti on yleisopas, ja jos hän hankkii perusteelliset tiedot yhdestä tai useammasta kohteesta tai teemasta, hänen voi katsoa tekävän lisäpanostuksia. Sitoutuneisuudessa on Stebbinsin mielestä kolme osatekijää; 1) tieto, 2) koulutus ja 3) taidot.

Sitoutuminen vaihtelee intensiivisyydeltään. Harrastajajuoksijoita tutkinut Yair jaottelee kohteensa tällä perusteella professionaalisiiin, puoliprofessionaalisiiin ja amatööreihin. Professionaalit harrastavat juoksemista joka päivä, juoksevat pitkiä matkoja ja kilpailevat paljon. Sitoutuminen johtaa hyvin kurinalaiseen elämään, jossa muut elämänalueet jäävät syrjään. Amatöörit juoksevat harvemmin ja vähemmän eikä heillä ole suurta voitontahtoa. Ääripäiden väliin jäävät puoliprofessionaalit, joista jotkut määrittelevät itsensä professionaalisiksi, toiset puolestaan amatööreiksi. Kuitenkin kaikille juokseminen on tärkeä elämää strukturoiva tekijä, joka lisäksi antaa elämälle tärkeän fokuksen sekä suo mahdollisuuden käyttää ja parantaa omia kykyjä (Yair 1992). Yairin tuloksia mukailee aiemmin tehty tutkimus maratonaareista (Barrell ym. 1989). Vapaa-ajan ura ponnisteluineen voidaankin kokea joko työksi tai harrastukseksi (esim. Heinonen 1995, Raisborough 1999). Etenkin naisten kohdalla tästä muodostuu oma, itselle hyvin tärkeä reviiiri, koettiinpa se sitten kummaksi tahansa, päättlee Raisborough. Keskeiseksi syyksi tähän on yleisimmin havaittu sisäinen kiinnostus uran suomia kokemuksia kohtaan (esim. Parker & Smith 1976, 51, Kelly 1983, Harre'1990).

Panostamisen määrä näyttää myös voivan vaihdella harrastusuran eri vaiheissa. Stebbins näkee näitä viisi ja muun lukemani harrastustutkimuksen perusteella katsoisin asian olevan yleistettävissä. Noviisi investoi paljon aikaa ja joskus rahaa oppiakseen asiat, kunnes toiminta alkaa sujua. Kehittymisvaiheen aikana tietoa ja osaamista hankitaan systemaattisesti, kunnes toiminnasta muodostuu rutiininomaista. Kova oppiminen ja kokemuksen hankkiminen johtavat siihen, että asiat vähitellen sujuvat itsestään. Vakiintumisvaiheessa amatööri ymmärtää osaavansa tarpeeksi perusasioita. Tärkeäksi tulee oman paikan ottaminen alalla tai sosiaalisessa yhteisössä. Kukintavaiheessa toiminnan suoma tyydytys on suurimmillaan. Vähitellen seuraa laskuvaihe, jolloin ura alkaa hiipua (Stebbins 1998, 37-38). Stebbins käyttää myös vanhan käsityöläisperinteen mukaisia termejä; oppipojasta kisälliksi ja kokemuksen kautta mestariksi (1998, 42-43).

Stebbins suhteuttaa harrastusuran myös laajempaan elämänkaareen, jolla myös näyttää olevan yleisempää relevanssia. Tällöinkin panostuksen määrässä tai intensiivisyydessä on eroja: *Preprofessional*

tavoittelee toiminnallaan pääsyä ammattilaisuralle. Puhdas amatööri (*pure amateur*) ei haaveile ammattilaisurasta tai on epäonnistunut haaveissaan. *Postprofessional* on toiminut aikaisemmin ammattimaisesti, mutta luopunut ammattilaisurasta tai siirtynyt osa-aikaiseksi (Stebbins 1979, 35-37, 1992, 46). Näin siis amatööristä voi tulla professionaali ja päinvastoin (Stebbins 1980, 413-417). Myös Evansin ja Bartolome'n havaitsema johtajien harrastusura (heidän kohderyhmässään kyseessä oli jonkinlainen korvaava ura) noudattaa kehitystietään samaa kaavaa kuin työura sillä erotuksella, että vaaralliset aspektit, kuten taloudelliset riskit, ovat poissa. Uran vaiheet eivät vain ole yhtä selvästi havaittavissa kuin työurassa. Näyttää myös siltä, että ihmiselle, jolla on aktiivinen vapaa-ajan ura, eläkkeelle jääminenkin on mieluisa tapahtuma, koska tällöin hän on vapaa omistautumaan harrastukselleen (Evans & Bartolome'1983, 227).

Finnegan on havainnut, että musiikillisilla käytännöillä on erilaisia reittejä, joita myöten edetään jokseenkin etukäteen tiedostetuin vaihein. Finnegan käyttää näistä nimitystä *polku* (pathway). Poluilla on symbolinen merkitys, ja niitä arvostetaan suuresti muiden elämän polkujen, kuten työn ja perhe-elämän lomassa. Kyseessä on kulttuurisesti määritetty, osin valmiiksi luotu, mutta yksilöllisiä malleja muodostava reitti edetä. Polku valitaan vapaasti, alkuvaiheessa on paljon harjoitusta ja kykyjen kehittämistä. Oma lahjakkuus etsii toteutumistaan. Polulle tullaan usein sukulaisten tai tuttavien vaikutuksesta (Finnegan 1989, 307-308). Saman havainnon tein oppaista 1995. Vähitellen tapahtuu oppimista ja kasvua erilaisten vaiheiden kautta.

Pitkäaikainen panostaminen harrastamiseen saattaa muodostua selviytymiskanavaksi erilaisten elämänsiirtymien aikana. Vapaa-ajan roolit luovat jatkuvuutta persoonalliseen ja sosiaaliseen identiteettiin. Joskus ne avaavat uusia sosiaalisia suhteita esimerkiksi maantieteellisen muuton yhteydessä. Harrastusyhteisöön mukaan meneminen uudella paikkakunnalla voi muodostaa tärkeän puskurin sopeutumisessa. Harrastus toimii tällöin eräänlaisena jatkuvuuden lähteenä. Lisäksi yhteisön muut jäsenet saattavat luoda turvaverkostoja, jos sukulaiset ovat kaukana (Kelly 1983, 116- 117). Esimerkiksi oppaissa on mukana kotiseutua vaihtaneita, jotka ovat suorittaneet tutkinnon useillakin paikkakunnilla. (Elämänsiirtymistä kts. alaviite 1.)

1. Aktiivisten harrastusten merkitystä elämänsiirtymien yhteydessä painottavat myös Bishop ja Hoggett (1986, 70), joiden mukaan muutokset yksityiselämässä vaikuttavat myös harrastuksiin. Elämänsiirtymiä käsittelevät laajasti esimerkiksi, Datan ja Ginsberg (1975), Adams ym. (1976), Levinson (1979), Eurich (1981), Tamir (1982), Bryman ym. (1987), Perho & Korhonen (1994) sekä Turunen (1996).

län ja harrastusuraan panostamisen suhteesta löytyy jonkin verran tutkimukselleni relevanttia pohdintaa, koska olen sitä mieltä, että kohderyhmäni antaa hyödyllistä tietoa etenkin keskiuran vaiheen saavuttaneista ihmisistä. Evansin ja Bartolome'n tutkimus osoitti, että kakosura on hyvin harvinaista nuoremmille johtajille, se on pikemminkin keski-ikäisen ihmisen generatiivisuuden lähde. He pitivät tätä monelle jopa elämänlähteenä. Varsinaisen työuran alkuvaiheessa harrastukset ovat enemmänkin rentoutumiseen tähtäävää virkistäytymistä ja lepoa. Keski-ässä harrastusurasta tulee kompensaation tapa ja näin ollen elämänsäätelyn malli. Varsinaisen työuran ollessa puolivälissä ihmisen keski-ikäistyttyä investointi aktiiviseen vapaa-aikaan tuo arvokkaita henkilökohtaisia voimavaroja (Evans ja Bartolome'1983, 153, 225-230). Tämä kannattaisi huomata työorganisaatioiden urasuunnittelussa esimerkiksi siten, että kehitetään yksilöllisiä joustoja harrastamisen mahdollistamiseksi. Harrastuneisuuden kautta uusien asioiden oppiminen saattaa myös vaikuttaa työssä jaksamiseen.

Handyn mukaan ihmisen elo voidaan jakaa neljään ikään, joista kukin kattaa noin 25 vuotta. Ensimmäiset 25 vuotta ovat kaikenlaista valmistautumista elämään ja työhön. Toinen ikä sisältää kokeilua eri alueilla. Sen sijaan kolmas ikä, jolloin hänen mielestään alkaa ihmisen toinen elämä, voisi olla jotain aivan muuta kuin siihenastinen elämä. Tällöin olisi löydettävä jotain uutta, merkityksellistä toimintaa (Handy 1997, 186-187). Keski-ikäiset etsivät muutosta ja kasvua usein työstä, mutta työ ei aina tarjoa kasvun mahdollisuutta, joten sitä on haettava työelämän ulkopuolelta (Handy 1996, 53-54). Muutoksen halun on havaittu koskevan myös päätyössään uransa huipulla olevia, jotka alkavat tässä vaiheessa panostaa harrastusuraan (Birren ym. 1981, 19). Ylipäänsä nykyihmiselle on tullut oleelliseksi etsiä elämäänsä jotain enemmän kuin ennen (Ciulla 2000, 207).

Hall ja Mirvis puolestaan ovat sitä mieltä, että ihmisen uria olisi hyvä tutkia laajasta näkökulmasta. Työura voi sisältää monentyyppisiä töitä ja tehtäviä eri organisaatioissa, mikä tuottaa suurta tyytyväisyyttä. Tehtävät saattavat myös olla osa-aikaisia, harrastusluonteisia, itsensä työllistämistä, ja nämä kaikki voivat esiintyä yhdessä tai erikseen. Hall ja Mirvis käyttävät termiä proteaaninen ura, prosessi, jossa henkilö itse, ei organisaatio, on hallitseva tekijä. Se sisältää kaikki yksilön kokemukset, kouluttautumisen, työt eri organisaatioissa sekä muutokset ammatillisella kentällä (Hall ja Mirvis1995, 332, 349).

Ammatillinen ura vaikuttaa vapaa-ajan uraan, väittää Osgood (1982, 77). Työn kokeminen on hänen mielestään keskeinen elementti vapaa-ajan kokemisen määrittäjänä. Aktiivisen harrastajan ura voi hyvin toi-

mia kompensaaiona työuralle, etenkin jos työ koetaan vain ”hommaksi” (Stebbins 2001, 130).

Parker (1995, 143) ei kuitenkaan pidä Stebbinsin vapaa-ajan uran käsitteestä, vaikka sanoo muuten suuresti arvostavansa tämän panosta aktiivisen vapaa-ajan tutkijana. Stebbins perustelee näkökulmaansa (esim. 2001, 130-131) esittämällä, että toimintansa alkuvaiheessa harrastaja tai amatööri ei yleensä ajattele mitään uraa. Käsitys urasta muodostuu kuitenkin vähitellen tietojen ja taitojen kasvaessa ja kokemuksen karttuessa.

3.3.5 Aktiiviselta harrastamiselta etsityt kokemukset

Edellä tuli esille miksi-kysymys. Mitä vapaa-aikanaan ponnistelevat ihmiset etsivät? Tähän pyrin vastaamaan niiden tarpeiden ja motiivien kautta, jotka harrastajia tutkittaessa näyttävät nousevan toistuvasti esiin. Yhdistän vakavuus - panostus - sitoutumis-keskustelun tavoitteluihin kokemuksiin. Motivationaalinen lähtökohta tuntuu hyvin yleiseltä harrastajia tutkineilla. Heitä tyypillisesti kiinnostaa miksi-kysymykseen vastaaminen tavalla tai toisella. Tällä keskustelulla on mielestäni annettavaa työorganisaatioiden johtamiseen, koska tavoitellut palkkiot ovat monesti niitä, joita ei työstä saada, ja joita pidetään hyvin tärkeitä.

Verratessani aktiivisen vapaa-ajan muotoja ja sivutyön tekemistä havaitsin niillä olevan yllättävän samankaltaiset motiivit. Taustalla arvellaan vaikuttavan yhteiskunnallisen arvomaailman protestanttisen työetiikan ajattelumalleineen (esim. Clarke ja Critcher 1985, 5, Shamir 1985, 342, Hiebert 1997, 206). Jotkut hakevat syytä pakonomaisesta tarpeesta tehdä jotakin (to do something-complex) (mm. Anderson 1961, 80, 96). Teollistumisen nähdään tartuttaneen vapaa-aikaan syyllisyyden ajatuksesta, että ei tehtäisi mitään. (Aiheesta esim. Anderson 1961, 36, 1964, 95-96, 1974, 46, Riesman 1964, 183, Hecksher 1983, 132). Dumazedier (1974, 22) arvelee syyllisyydentunteen olleen tyypillistä eritoten naisille, minkä on helppo arvella pätevän edelleenkin. Tällainen homo faber-näkemys on tehnyt myös vapaa-ajan rationaaliseksi ja tarkoitushakuiseksi. Sen tavoite on täydentää työtä tai ladata akkuja työntekoa varten (Rojek 1995, 184).

Etsittäessä vastausta ihmisen sisimmästä esiintyy myös näkemys, jossa etenkin tietyissä elämänvaiheissa saattaa vallita tyhjyydentunne (Dumazedier 1974, 22, Rybczynski 1991, 218, Hiebert 1997, 203). Tätä tunnetta pyritään pakenemaan harrastusten lisäksi myös toiseen työhön (Riesman 1964, 183). Toinen työ on usein hyvin erilainen ver-

rattuna päätyöhön. Jos sitä ei tehdä tyhjyyden pakenemiseksi, vaan siksi, että siitä pidetään, sille tulee sosiaalinen merkitys, esittää Dumazedier (Anderson 1964, 95-96). Vapaa-ajan onttoisuus sinänsä voi jopa ajaa ihmisen epätoivoon (Hiebert 1997, 203).

Aktiiviseen harrastamiseen liittyvä tärkeäksi koettu päämäärä ja sen saavuttaminen vastaa miksi-kysymykseen (Cullen 1987, 41). Vapaa-ajan päämäärien on ajasta riippumatta todettu olevan ilmaisullisia, ei välineellisiä (Brightbill 1960, 74, Kelly 1983, 7, 1990, 359, Nieminen 1998, 35-36). Ehkä osuvimman vastauksen antaakin pyrkimys tehdä jotain, joka kuvastaa ihmisen ominta minää. Tätä ilmaisua käyttää myös lehtihaastattelussa kuvattu 33 vuotta posliininmaalausta harrastanut nainen. ”Toiminta ei ole välineellistä, vaan itse tekeminen on palkkio sinänsä, mitään sen kummempaa porkkanaa tai keppiä ei sen suorittamiseksi tarvita”, (Tamperelainen 6.3.2002). Nainen kertoo, että maalaaminen on hänelle huume, joka ei kuitenkaan häntä vahingoita.

Ilmaisullisuus nähdään sisäsyntyisenä pyrkimyksenä toteuttaa itseään (Hecksher 1983, 129-136). Tämän tarpeen Hekscher väittää olevan hyvin suuren. (Kts. myös Wheeler 1990, 141-148). Dumazedierin (1974, 208) mukaan vain itseilmaisuuun tähtäävästä vapaa-ajasta voidaan käyttää sanaa leisure. Asia liittyy itsensä toteuttamisen käsitteeseen. Amatööriys sisältää yleensä, paitsi itseilmaisua, myös minäkäsityksen rikastumista itsensä toteuttamisen prosessin kautta (Kelly 1983, 106-107). Sanoja käytetään synonyymeina. Itseilmaisuu ja itsensä toteuttaminen tapahtuvat omien kykyjen käyttämisen kautta. Samaa motiivia painottavat esimerkiksi pelaajia tutkinut Cotte (1997), kunnalliseen kehittämistoimintaan osallistuvien motiiveja kartoittaneet Arai ja Pedlar (1997) sekä vuosikymmeniä aikaisemmin kaivosyhdyskunnan harrasteita tutkineet Dennis, Henriques ja Slaughter (1956, 159). Se on keskeistä aerobisin harrastajilla, joille vapaa-aika voi olla keino symbolisoida ideaaliminäänsä toisille (Park 1996). Merkittävää se on etenkin niiden kohdalla, joilla on paljon koulutuksellista taustaa, mutta myös ammatillisia pyrkimyksiä, päättelee aktiivisista tanssinharrastajista Nieminen (1998, 124). Sangen yhtäpitävä näkemys aikakaudesta riippumatta on, että omien taitojen käyttö koetaan erittäin tyydyttäväksi. Kun tämä on harrastukselle tärkein motiivi, asiaan panostetaan hyvin paljon (Crespi 1968, 101-108). Se voi myös johtaa tyydyttävimpään flown kokemukseen (Jones ym. 2000), ja sen vuoksi esimerkiksi amatörismin on havaittu tuovan suurta mielihyvää (Dumazedier 1974, 75-76).

Harrastajilla ja amatööreillä kykyjen käyttö tuntuu liittyvän omaan lahjakkuuteen, tiedolliseen tai taidolliseen osaamiseen taikka fyysisiin

kykyihin (esim. Stebbins 1979 amatööripesäpalloilijat, -arkeologit ja -näyttelijät, Kellyn teoksessa (1990, 354-358) viitattuihin Martinin ja Berryn tutkimiin motocrossin harrastajiin sekä Zürcherin tutkimiin pokerinpelaajiin ja laskuvarjohyppääjiin. Näin oli myös Moorhousen kohteilla, hot-rodisteilla (1987, 257). Urasuunnittelusta vastaavien tahojen kannattaa huomioida, että asia nousee tärkeäksi etenkin keski-iässä. Tällöin vapaa-ajalla hyödynnetyt taidot ovat sellaisia, joita nimenomaan halutaan käyttää (esim. Kelly 1990, 422-423). Harrasteissa saatetaan kaivaa esiin kykyjä, jotka ovat lapsesta asti olleet kiinnostuksen kohteita (Seabrook 1988, 92-143, Wheeler 1990, 145), mutta jotka ovat monen kohdalla jääneet piileviksi. Esimerkiksi Raehalmeen tutkimuksesta käy ilmi, että etenkin vanhempien työnsä ohella väitöskirjaansa tekevien naisten motiivi on nuoruudessa jääneiden haaveiden toteuttaminen (Raehalme 1996, 209). Seabrook (1988, 92-143) havaitsi, että aktiivinen harrastaminen tyydyttää yleisesti ihmisen kaipuuta johonkin, esimerkiksi jonkin elämänmittaisen unelman toteuttamiseen.

Yllättävää on, että harrastuksen intensiivisyys saattaa herättää uskonnollisuuteen rinnastettavia reaktioita. Esimerkiksi Brightbillin (1960) mukaan vapaa-ajan työllä ja uskonnolla on selkeä yhteys: molempia harjoitetaan vapaaehtoisesti ja kumpikin tähtää uudenlaisten perspektiivien löytämiseen sekä sisäisten toiveiden ilmaisuun. Uskonnolliseen kokemukseen toimintaa verrataan useinkin, esimerkiksi Dannefer (1980), Moorhouse (1987) ja Seabrook (1988). Kummalliselta tuntuu, että tärkeänä asia nousee esille esimerkiksi vanhojen autojen keräilyssä (Dannefer 1980, 392-412).

Yankelovich ym. viittaavat amerikkalaisista tehtyihin tilastoihin, joissa suurin osa ihmisistä on sitä mieltä, että he pitävät vapaa-ajan areenaa parempana mahdollisuutena itsensä toteuttamiseen kuin työtä (Yankelovich 1985, 301). Havainto toistuu aika usein harrastajista kerrottaessa. Myös oppaiden kohdalla omien taitojen hyödyntäminen on keskeinen motiivi saaden arvoksi 3,9/5. Se näkyy korreloivan etenkin työtytyymättömyyden kanssa. Toisaalta osoittautui, että mitä korkeampi peruskoulutus, sitä tärkeämpää oli omien kykyjen käyttämisen halu (Heinonen 1995, 64-67).

Vaikka itseilmaisun katsotaan olevan sisäsyntyinen tarve, siihen pyrkimiseen saattaa myös osaltaan johtaa yhteiskunnassa vallitseva normi, jonka mukaan ihmisen kuuluu etsiä toimintoja, joissa voi käyttää kykyjään (Stebbins 1980, 413-413), ja massavapaa-ajasta katsotaan yleisesti, että se ei ole kehittävä. Rojek kritisoikin Stebbinsin käsityksiä siitä, että aktiivinen vapaa-aika olisi jotenkin parempaa ajankäyttöä kuin muu (esim. Rojek 2000). Rojekin (1995, 188) mielestä itseil-

maisuun ja itsensä toteuttamiseen tähtäävä vapaa-ajan vietto edustaa kuitenkin romanttista ajattelutapaa.

Omien kykyjen käyttäminen sellaisenaan ei aina tunnu riittävän. Innokasta harrastamista leimaa tyypillisesti pyrkimys parempiin suorituksiin. Oleellinen piirre on halu tuntea pätevyyttä sekä osaamisen hallintaa, mikä vaatii pitkäaikaista sitoutumista. Passiivisen vapaa-ajan katsotaan tuottavan lähinnä välitöntä tyydytystä (Stebbins 1992, 4-5, myös esim. Lambert 1996, Jones ym. 2000). Kuitenkin on osoitettu, että ihmiset nauttivat vapaa-ajastaan erityisesti silloin, kun tuntevat olevansa mestareita jossakin. Näin on etenkin silloin, kun harrastaminen vaatii korkeaa osaamista ja kompleksisuutta (Wheeler 1990, 143, Argyle 1992, 123). Omien kykyjen käyttämiseen voi lisäksi liittyä niiden testaaminen (esim. hot-rodistit: Moorhouse 1987, 256, motocrossin harrastajat: Martin ja Berry Kellyn teoksessa 1990, 355 - 356 kennelharrastajat: Baldwin ja Norris 1999). Omat kyvyt myös ennustavat pitkälle harrastusten valintaa (Argyle 1992, 123).

Merkittävimmäksi motiiviksi nousi omassa tutkimuksessani itsensä kehittäminen ja uuden oppiminen. Keskiarvoksi tuli peräti 4,6/5 (Heinonen 1995, 73). Asia tulee tyypillisesti esille Stebbinsin tekemissä haastatteluissa. (Kts. myös Ciulla 2000, 199). Oleellisena tätä ovat pitäneet myös esimerkiksi ufojen harrastajat (Taylor 1968, 223-230) sukuhistoriikin laatijat (Lambert, 1996), sientenkeräilijät ja -tutkijat (Fine & Holyfield 1996), kunnan kehittämistoimintaan osallistuvat (Arai & Pedlar 1997) sekä kennelharrastajat (Baldwin & Norris 1999). Urheilussa motiivi on keskeinen, koska siellä tavoitellaan aina parempia tuloksia. Urheilussa syy on myös merkittävä, ei pelkästään kilpailijoille, vaan myös muille urheiluharrastajille (Vitterso ym. 2001). Vapaan harrastuksen päämäärä onkin kehittää ihmistä ja antaa inhimilliselle luonnolle vapaat mahdollisuudet (Oksala 1961, 175-176). Tämän on todistettu olevan keskeinen motiivi myös toista työtä tekevien kohdalla (Anderson 1961, 36-37).

Dumazedierin mukaan pyrkimys kehittyä on yksi kolmesta keskeisestä vapaa-ajan elementistä (1974, 21). Lisääntyvä vapaa antaakin mahdollisuuden kehittää taitoja, hankkia tietoja ja pitää yllä sosiaalisuutta (Brightbill 1960, 92-104, 32, Dumazedier 1974, 21). Tärkeäksi siinä on osoittautunut nimenomaan henkisen kasvamisen tunne (Brightbill 1960, 9-10, Kaplan 1979, 26, Seabrook 1988, Kelly 1990, 359). Etenkin Seabrookin haastattelemat useiden alojen harrastajat toistavat oppimisen merkitystä (1988). Myös tanssiharrastus on koulutautumisen muoto (Sagi 1987, Nieminen 1998, 36). Motiivi näkyy jopa rahapeliharrastuksissa (Cotte 1997). Harrastaminen voi myös loppua

äkkiä, kun se ei enää tuotakaan oppimisen kokemuksia, etenkin jos motiivi on keskeinen (esim. Taylor 1968, 223-230).

Suomalaiset suhtautuvat vapaa-aikaansa melko työkeskeisesti. Tosin vain noin 13 % meistä on pitänyt itsensä kehittämistä keskeisenä vapaa-ajan funktiona, mutta tämä määrä on kasvanut viime vuosikymmenien aikana. Nämä itsensä kehittäjät eivät juuri ole vapaa-aikakeskeisiä. Heille kykyjen kehittäminen on sinänsä primääri funktio, johon lisäksi usein liittyy uusien elämysten ja kokemusten etsimistä (Juuti 1991, 61-63, 158-160). Luettaessa Juutin tutkimusta vuodelta 1996 (s. 208-209) käy ilmi, että asian merkitys vapaa-ajan funktiona on kasvanut, sillä yli puolet meistä pitää sitä tärkeänä. Suomalaisista tutkijoista ainakin Nieminen (1990, 98) on tehnyt havainnon, että naiset ovat miehiä kiinnostuneempia niin sanotuista kehittävästä harrastuksesta. Ehkäpä tämä omalta osaltaan on myös selittää sitä, miksi opaskunta on niin naisvoittoista. Raehalmeen (1996, 172) mukaan väitöstä työnsä ohella tekevien naisten merkittävä motiivi on nimenomaan sisäinen kasvu. Oppimispyrkimys näyttää olevan myös tyypillinen naisten tapa etsiä vapaa-ajallaan mahdollisuutta itsensä uusintamiseen (Henderson 1996). Asia tuli oleellisena esille myös kennelharrastajilla (Arai & Pedlar 1997). Myös omassa tutkimuksessani yli 70 % kertoi etsineensä oppaaksi ryhtyessään jotain uutta ja erilaista (Heinonen 1995, 57, 62-63).

Oman potentiaalin kehittämiseen liittyy läheisesti haasteiden etsiminen (esim. Herzberg 1974). Kyseessä voivat olla esimerkiksi älylliset haasteet (Beardin ja Raghebin tuloksia Kellyn teoksessa 1983, 6-7). Keskeinen motiivi on urheilijoiden kohdalla, mutta asia tulee tärkeäksi myös muissa harrasteissa (esim. vanhojen autojen keräilyyn liittyvä kilpailu: Dannefer 1980, 392-412, sienten keräily: Fine & Holyfield 1996). Opastominnassakin jokainen ryhmä on uusi haaste, uusi kokemus (esim. oppaan haastattelu Helsingin Sanomissa 15.7.2002). Halu voimakkaisiin tuntemuksiin ja omien rajojensa hakemiseen näkyy mielestäni hyvin Stebbinsin tutkimissa ihmisissä. Aktiivisille harrastajille syntyy erittäin voimakas positiivinen kokemus, kun he tuntevat kulkevansa "läpi tuulen ja tuiskun" päästäkseen päämääräänsä, joka voi olla vaikka onnistunut näyttelijäsuoritus tai amatööriarkeologin tekemä kaviannaislöytö (esim. Stebbins 1979, 103-104, 174-176). Äärimmäisiä haasteita tavoittelevat extremistit ovat tästä esimerkki nimenomaan nykyihmisen kohdalla. Tämä osoittaa, että riskinotto sinänsä kiehtoo (esimerkkeinä tästä ovat mm. kajakkiharrastus koskisissa joissa: Jones ym. 2000 ja jopa vaaralliset sienet: Fine & Holyfield 1996). Riskinottoon liittyy pyrkimys omien pelkojen voittamiseen (esim. laskuvar-

johyppääjät: Kelly 1990, 358). Jännityksen etsiminen elämään näyttääkin olevan joidenkin harrastamisen taustalla (esim. Argyle 1992, 114). Suurten riskien kautta voidaan myös tavoitella muiden arvostusta, pääättelee ”seikkailijoita” tutkinut Vester (1987).

Oleellista on tunne jonkin itselle tärkeän asian saavuttamisesta (Thompson 1985). Saavuttamisen tarve ja suoritusmotiivi on ehkä merkittävin urheilussa, jossa pyritään itsensä voittamiseen kerran toisensa jälkeen. Tanssinharrastajilla tämä näyttää kuitenkin pätevän varsinkin harrastusuran alkupuolella (Nieminen 1998, 79). Työntutkija Herzbergin 2-faktoriteoria hygieni- ja motivaatiodimensioineen soveltuu myös työn ulkopuolisille alueille (Herzberg 1974, esim. 82, 141-143). Hänen mielestään motivaattorit, jotka liittyvät oman potentiaalin käyttöön ja itsensä kehittämiseen saavat aikaan merkittäviä saavuttamisen tunteuksia ja ovat äärimmäisen tärkeitä ihmiselle.

Opastyössä ollaan tyytyväisiä nimenomaan vaihtelevuuteen (arvo 4,1/5) ja haasteellisuuteen (arvo 4,2/5) (Heinonen 1995, 110-113). Haasteellisuuden kokemisella oli suora yhteys päätyön kokemiseen sekä peruskoulutuksen tasoon. Kaikki päätyöhönsä tyytymättömät kertoivat etsineensä uusia haasteita. Kokonaisuutena ottaen 85 % kaikista tutkimukseeni vastanneista kertoi kaivanneensa omien kykyjen haasteellista käyttöä. Tämä tuntemus näyttää myös oleellisesti selittävän pitkää sitoutumista.

Amatööriys on eri vuosikymmeninä nähty hyvänä areenana luovuuden toteuttamiseen (Havighurst 1961, 317 ja Kucera 1974, Gordon & Klopov 1975). Luovuutta vapaa-ajalla on pidetty oman potentiaalin etsimisestä ja käyttämisestä (Kelly 1990, 433). Motiivi on Kuceran mukaan amatöörien yhteinen nimittäjä, ja se syntyy vapaaehtoisuudesta ilman ulkoisia pakkoja. Lähtökohtina ovat ihmisten älylliset ja esteettiset tarpeet. (Kts. myös Dumazedier 1962, 28-32 ja Moorhouse 1987, 256 ja Nieminen 1998, 35). Älyllisesti käytetty vapaa pohjautuukin joko tarpeeseen ymmärtää tai haluun luoda jotain (Kaplan 1979, 158). Myös kakkostyön kautta haetaan usein kanavaa, jonka kautta voi toteuttaa tätä puolta itsestään (Dumazedier 1962, 28-32). Kun luovuus yhdistyy haluun käyttää omia kykyjä, kapasiteettia ja potentiaalia, se antaa elämälle mielekkyyden tunnetta (Kabanoff 1980, 69, Kanungo & Misra 1984, 148-149).

Joidenkin aktiivisten harrastusten motiivina on kilpailunhalu. Esimerkiksi Petrickin ym:n (2001) kohteissa (golfinpelaajat) oli niitä, joille kilpaileminen muodosti merkittävimmän pelaamisen syyn, samoin voi olla esimerkiksi hot-rodissa (Moorhouse 1987, 256), juoksussa (Barrel ym. maratoonarit 1989), motocrossissa (Zurcher Kellyn teoksessa

1990, 355-356) sekä tanssiharrastuksessa (Nieminen 1998, 35). Motiivi on usein mukana myös musisoinnissa (esim. Grieves 1989, nuorten jazzorkesterit keskenään) ja aktiivisessa rahapeliharrastuksessa (Crespi 1968, 101-108, Cotte 1997). Asia näkyy liittyvän myös sellaisiin harrastuksiin, joihin sitä ei välttämättä heti osaisi yhdistää, kuten sien-ten keräämiseen. Tällöin kilpaillaan parhaista löytöpaikoista (Fine & Holyfield 1996).

Myös perinteisesti työelämään liitetyt pyrkimykset saattavat tulla (usein kompensatorisesti) esille. Väitetään, että halu manipuloida ja kontrolloida toisia ovat myös harrastuneisuuden takana. Vapaa-ajan toimintojen kautta voidaan etsiä ja myös löytää vallankäytön kanavia (esim. Dannefer 1980, 392-412, Henderson 1996, sekä Arai & Pedlar 1997). Harrastaminen vallankäytön muotona näyttää kiinnostaneen naistutkijoita. Esimerkiksi Shaw esittää, että naiset pyrkivät lisäämään tunnetta vallasta osallistumalla perinteisesti miehisiin harrastuksiin, kuten miesten urheilulajeihin (Shaw 2001). Motiivi esiintyy myös usein niiden kohdalla, jotka ovat johtavissa tehtävissä harrastusorganisaatioissa (Grieves 1989, Philips & Murray 2001).

Sangen yhtä mieltä ollaan aikakaudesta riippumatta siitä, että sosiaalisuus on merkittävä syy harrastamiseen (vanhemmasta tutkimuksesta esim. Crespi 1968, 101-108). Usein se ei kuitenkaan näytä olevan ensisijainen. Aktiivisen vapaa-ajan viettäjiä yhdistää yleensä, paitsi itse toiminto, myös tietynlainen näkemys ryhmään kuulumisesta, jolloin voi syntyä voimakaskin sosiaalinen yhteisö. Tämä vastaa usein ammatillista yhteisöä normeineen, tapoineen, riitteineen ja symboleineen. Asiaa pohtii laajemmin esimerkiksi Stebbins kirjoissaan. Jones (2000) kuitenkin laventaa tätä käsitettä, ja esittää, että amatööriastronomi ei välttämättä tunne henkilökohtaisesti toisia vastaavia, mutta kokee kuitenkin ryhmäkuuluvuutta yleisemmällä tasolla. Tämä viittaa mielestäni viiteryhmän käsitteeseen ja on tärkeää sosiaalisen identiteetin syntymiseksi. Tarkastelen näitä asioita myöhemmin otsikolla ”Jäsenyys harrastajayhteisöissä”.

Arvostuksen tarve kohosi tärkeäksi seikaksi omassa tutkimuksessani useassakin yhteydessä ja vaikutti merkitykselliseltä etenkin yrittäjinä toimiville sekä työntekijöille. Päätyö oli tilastollisesti oireellinen selittäjä. Alhaisempi peruskoulutus näytti myös korreloivan arvostuksen etsimisen kanssa (Heinonen 1995, 69). Kyseistä tarvetta pidetään työn sosiologiassa tyypillisesti ulkoisiin palkkioihin kuuluvana, mutta se tuntuu nousevan melkoisen keskeiseksi harrastustutkimuksessa. Tärkeää on näyttää muille, että tehdään ja ollaan jotain merkittävää (Kelly 1983, 106-107). Omat tulokseni ovat laajemminkin yleistettävissä (kts. esim.

Lambert 1996, Auld & Case 1997 sekä Baldwin & Norris 1999). Myös esimerkiksi pelaamiselle tärkeä motiivi on sekä itsearvostuksen kasvu että arvostuksen saaminen toisilta (Crespi 1968, 101-108, Cotte 1997). Golfaajia tutkineet Petrick ym. (2001) löysivät eri tyyppisiä motivaattori-ryhmiä pelaajien joukosta: jotkut hakivat lähinnä statusta, toiset puolestaan virkistystä. Jazzmuusikkojen kohdalla musiikin maailma muodosti merkittävän väylän statuksen nostamiseen (Stebbins 1968, 318-331). Finneganin tutkimat muusikotkin hakivat itsearvostusta ja toisten ihailua. Tärkeää heille oli kokea, että omat toiveet tulla joksikin täyttyivät. Rahalliset palkkiot olivat sisäisten palkkioiden täydentäjiä ja ne koettiin lähinnä tunnustukseksi siitä, että muut katsoivat heidän olevan asiansa osaavia, päteviä ja ennen kaikkea vakavasti otettavia harrastukseensa (Finnegan 1989, 281). Arvostusta on havaittu tavoiteltavan joskus myös sivutyötä tekemällä (Anderson 1961, 36-37).

Kaplan (1979, 26) ottaa esille altruistisen puolen. Toisten palveleminen liittyvät seikat kuuluvat hänen mielestään oleellisesti vapaa-ajan rooleihin. Tämä ei näytä yleiseltä motiivilta harrastustutkimuksessa, mutta lienee keskeistä vapaaehtoistyön eri muodoissa.

Enhkä yllättävää, mutta niiden kohdalla, jotka pitävät työnsä ohella toistakin työpaikkaa, on usein havaittu, että merkittävin syy ei ole raha. Esimerkiksi Deem väittää, että sivutyöhön voidaan ryhtyä taloudellisista syistä, mutta yleisesti se tapahtuu sosiaalisten suhteiden etsimiseksi, identiteetin tavoittelun vuoksi tai tyytyväisyyden hakemiseksi (Deem 1988, 48). Raha saattaa olla syynä joidenkin kohdalla, mutta ei kaikkien. Pääsyy se ei ainakaan ole, päättelivät aikaisemmin Weiss ja Riesman (1963, 172-173), Riesman (1964, 183), Dumazedier (1974, 22) sekä McGoldrick, jonka mielestä vain harvalle taloudelliset seikat näytteleivät tärkeintä roolia. Oleellisinta on tehdä jotain, joka todella kiinnostaa. (Kts. myös Anderson 1964, 114 ja Furnham 1990, 172). Vapaa-aika voi hyvin kohdistua työhön riippumatta siitä, saako siitä rahallisia palkkioita vai ei (Kabanoff 1980, 69). Yankelovich ym. (1985, 304) puolestaan viittaavat tilastolliseen kyselyyn, jonka mukaan suurin osa pitää toista työpaikkaa palkkatulojen vuoksi. Heidän tekemänsä tutkimuksen mukaan vain vajaa viidennes kahta työtä tekevistä ilmoitti syyksi sen, että he pitivät tästä työstä. Yankelovich ym. toteavat myös, että noin viidesosalla miespuolisista opettajista on kaksi työpaikkaa. Meillä Suomessa oppaista huomattava osa on opettajia. Tämä johtunee ainakin osittain siitä, että heillä on pitkän kesälomansa vuoksi mahdollisuus ottaa vastaan toimeksiantoja enemmän kuin muilla. Jo aikaisemmin tuli ilmi, että raha on harvalle oppaalle varsinainen motiivi. Vain noin neljäsosa kaikista ilmoitti tämän oppaaksi ryhtymisen syyksi (Heinonen

1995, 67-68). Kolmea työtä tekeville raha toisin näytteli merkittävämää roolia kuin muille. Ero oli tilastollisesti erittäin merkitsevä, mutta tämä voi ainakin osittain selittyä sillä, että he olivat usein yksinasuvia, toisaalta myös nuorempaa ikäluokkaa edustavia (Heinonen 1995, 68). Pääammatti ei millään tavalla selittänyt rahan merkitystä tässä yhteydessä. Asuinpaikka kuitenkin näyttää olevan oleellinen, sillä pääkaupunkiseudulla asuvista puolet ilmoitti rahan tärkeäksi oppaaksi hakeutumisen syyksi, muutenkin Etelä-Suomessa asuvien kohdalla sen merkitys näytti suuremmalta kuin Pohjois-Suomessa asuvien. Rahan tärkeys liittyy myös ammattimaisempaan asennoitumiseen.

Stebbins pohtii perusteellisesti aktiivisen harrastuneisuuden motivaationaalista perustaa. Hänen näkemyksensä on kuin yhteenveto edellä esitetyistä havainnoista. Stebbins käyttää palkkion käsitettä (rewards) ja jaottelee nämä kahteen ryhmään. Henkilökohtaisia palkkioita (personal rewards) hän on löytänyt seitsemää tyyppiä, lisäksi on kaksi palkkiotyyppiä, jotka hän luokittelee sosiaalisiksi. Kokemukset ovat toistuvasti samantapaisia hänen eri teoksissaan ja artikkeleissaan (esim. 1979, 242-243, 1992, 95-96 ja 123-133, 1997, 121-124, 1998, 85-86 ja 2001, 11-15.)

Henkilökohtaiset palkkiot:

- itsensä toteuttaminen
- itsensä ilmaiseminen
- minäkuvan luominen
- toiminnan nautittavuus
- puhdas ilo
- itsensä uusintaminen
- taloudellinen palkkio

Sosiaaliset palkkiot

- sosiaalinen kanssakäyminen
- ryhmätoiminta

Itsensä toteuttamisella Stebbins viittaa niihin mahdollisuuksiin, joita osanottajilla on käyttää toiminnassaan omia kykyjään, taitojaan ja osaamistaan eli toteuttaa tärkeää potentiaaliaan inhimillisinä olentoina. Jos kykyjä ja taitoja on kehitetty pitkään, niiden käyttäminen itsensä ilmaisemisen muotona muodostuu tärkeäksi palkkioksi. Parantunut minäkäsitys on tulosta siitä suotuisasta sosiaalisesta identiteetistä, johon

toimintaan osallistuminen johtaa. Itsensä kokeminen todelliseksi amatööriksi parantaa käsitystä omasta persoonasta. Osa toiminnasta on Stebbinsin mielestä puhdasta iloa ja nautintoa tuottavaa eli hedonistista. Tämä piirre on se, jota Stebbins käyttää yleisimmin kuvaamaan satunnaista (casual) vapaa-ajan viettoa. Ponnistelu tähtää oman elämän rikastamiseen itsensä uusintamisen tunteen kautta. Tämä voi Stebbinsin mukaan olla henkistä tai fyysistä ja sillä on tavallaan eskapistinen merkitys. Itsensä uusintaminen on joko vastapainoa työlle tai jollekin elämän ongelmalle. Tutkiessaan harrastajalaulajia Stebbins havaitsi (1992, 123-133), että elämän rikastamisen pyrkimys nousi heillä ohimuiden palkkioiden. Tämä onkin puhtaasti amatörismin tuottama palkkio. Joskus myös rahallinen puoli on tärkeä, ja Stebbins näkee sen lähinnä sisäisiä palkkioita täydentävänä. Sosiaalisia palkkioita tuottavat Stebbinsin mielestä esimerkiksi keskustelut kollegojen kanssa, ystävyyssuhteet sekä yhteiset tilaisuudet. Samaan sosiaaliseen maailmaan kuulumisen näyttääkin olevan merkittävää etenkin identiteettiin liittyvänä tekijänä. Tällä vaikuttaa kuitenkin hyvin yleisesti olevan toisarvoinen merkitys. Palkkioiden tärkeysjärjestys vaihtelee eri toimijoiden välillä, mutta näyttää siltä, että Stebbins nostaa elämän rikastamisen muiden yläpuolelle. Tämä mahdollistuu omien kykyjen ja taitojen käyttämisen sekä parantamisen kautta. Stebbinsin mielestä sama koskee amatöörin lisäksi myös professionaaleja. Hän arvelee, että flown kokeminen mahdollistuu parhaiten juuri tämän palkkion kohdalla.

Stebbins sanoo luettelonsa tukevan ja omalta osaltaan täydentävän Dumazedierin kolmijakoa toipumiseen, huvitteluun ja itsensä kehittämiseen tähtäävästä vapaa-ajan käytöstä. Dumazedierin toipumiskäsitettä hän vertaa itsensä uusintamiseen, koska silloin yleensä toivutaan yksitoikkoisesta tai ikävystyttävästä työstä taikka jännityksestä. Huvittelun käsitettä hän vertaa puhtaaseen iloon. Itsensä toteuttaminen ja itseilmaisuus puolestaan viittaavat hänen mielestään Dumazedierin itsensä kehittämisen käsitteeseen (Stebbins 1992, 95). Näyttää siis vahvasti siltä, että etsityt kokemukset ovat sellaisia, jotka tuottavat sisäisiä palkkioita.

Stebbins tarkastelee *Amateurs* teoksessaan (1979) *huipputuntemuksia* (thrills), joita amatööriinäyttelijät, -arkeologit ja -pesäpallolijat kokivat harrastuksensa parissa. Nämä osoittautuivat sähköistäviksi hetkiksi, jotka Stebbins näkee harrastuneisuuden päämotiiviksi ja syyksi siihen, että monet jaksavat olla innokkaita vuodesta toiseen. Yhteistä kaikille oli, että tuntemus tuli omien ponnistelujen kautta saadussa tunnustuksessa tai tärkeäksi koetussa onnistumisessa. (Kts. myös Stebbins 1998, 88). Kokemuksen on mahdollista syntyä, kun harrastus vaa-

tii niin suurta keskittymistä, että oma minä unohtuu, mielen valtaa pätevyyden tunne ja toiminnasta tarjoutuu välitön palaute. Huippukokemus syntyy yleensä aktiivisen vapaa-ajan muodoissa. Sen sijaan vapaa, joka ei vaadi ponnistelua eikä taitojen käyttöä, ei tätä tuntemusta tuota (Stebbins 2001, 63, 90, 156). (Kts. myös Hendry ym. 1993, 134).

Mihaly Csikszentmihalyi (esim. 1999) on tullut tunnetuksi tutkiessaan psykologina ihmisen huippukokemuksia. "Tunteet ovat subjektiivinen osa ihmisen tietoisuutta. Vain ihminen itse voi kertoa, miten hän asiat kokee. Sisäiset tunteet ovat ihmiselle todellisia", hän toteaa (1999, 36). Csikszentmihalyi on tutkinut ihmisiä näiden työssä ja vapaa-ajalla ja pyrkinyt löytämään ne yleismaailmalliset tekijät, jotka yhdistävät huipputuntemuksia. Huippukokemus eli *flow* (optimal experience) on suuri onnentunne, joka ei yleensä kestä pitkää aikaa. Eri elämänalueella näitä kokemuksia voidaan nimittää esimerkiksi ekstaasiksi tai inspiraation tunteeksi. Riippumatta siitä, liikutaanko tieteen, taiteen, musiikin tai vaikkapa urheilun parissa, ihmiset kuvailevat niitä yhtenäisin attribuutein. Flown teoriaa on käytetty myös harrastustutkimuksessa esimerkiksi urheilulajien merkitystä tarkasteltaessa, ja se näyttää olevan tärkeä motiivi extreme-lajeissa (esim. Vester 1987, "seikkailijat"). Csikszentmihalyin mielestä autotelinen persoona on erittäin aktiivinen henkilö, joka pyrkii hankkimaan huippukokemuksia.

Flown on Csikszentmihalyin mielestä mahdollista syntyä, kun on olemassa selvä päämäärä, jota kohti kulkea ja jonka saavuttamisesta seuraa selkeä palaute. Päämäärän on oltava haasteellinen ja se vaatii monesti suuriakin ponnisteluja. Flown kokeminen edellyttää, että psyykkinen energia kohdistuu kyseisen toiminnan suorittamiseen ja että ajatukset eivät harhaile. Ihminen unohtaa itsensä ja ajantaju katoaa. Tekeminen ei ole välineellistä, vaan tekemistä asian itsensä vuoksi. Koska asia vaatii ponnisteluja, ihminen oppii. Csikszentmihalyin mukaan flown kokemisesta tulee oppimisen magneetti, jonka avulla omia kykyjä ja taitoja voi kehittää aina vaan pitemmälle. Flown voi saavuttaa sekä työssä että vapaa-ajalla. Passiivinen vapaa-ajan vietto ei kuitenkaan sitä tuota, koska se ei anna tilaisuuksia tavoitteelliseen ponnisteluun. Monimutkainen vapaa-ajan aktiviteetti, jota varten energia fokusoituu ja taidot tulevat täyskäyttöön, mahdollistaa optimaalisen kokemuksen saavuttamisen. Työssä on kuitenkin useimmiten korkeat tavoitteet ja enemmän haasteita kuin vapaa-aikana, joten mahdollisuudet huippukokemuksiin ovat työelämässä todennäköisempiä, arvelee Csikszentmihalyi (1999, 36-90). Kokemus vaihtelee kuitenkin ammatteittain siten, että se on pisin johtotasolla työskentelevillä, lyhyempi toimistotyötä tekevillä ja lyhyin työntekijöiden kohdalla. Haasteellisuus

on osoittautunut merkittäväksi selittäjäksi (Csikszentmihalyi ja Le Fevre, 1989). Subjektiiivinen huippukokemus liittyy parhaimmillaan jonkin tärkeän asian saavuttamiseen, ei niinkään sosiaalisiin suhteisiin. Tutkimus eri alojen lahjakkaista opiskelijoista toi esille nimenomaan saavutukset, joissa korkeat haasteet yhtyvät suuriin taitoihin (Csikszentmihalyi ja Moneta (1996, 303).

Vastaavanlaisiin tuntemuksiin viittaa Finnegan (1989, 56). Hän kertoo, että muusikot näyttävät olevan onnellisimmillaan harrastukseensa silloin, kun se tarjoaa täydellisen itsensä unohtamisen. Soittamisessa on yleensä tyypillistä kollektiivinen kokemus muiden kanssa riippumatta siitä, mitkä ovat ihmisten taustat. Kyseessä on hyvin syvällinen kvalitatiivinen tuntemus, painottaa Finnegan. Muusikot kuvaavat huippuhetkiä luovan prosessin muodossa, jossa panostetaan paljon enemmän kuin aikaa ja työtä tai organisointia. Prosessin vaiheita ovat valmistautuminen, jännitys ja huippuhetki (climax), joka on esiintyminen. Tuloksena voi olla erittäin suuri saavuttamisen tunne, "ego trip" (Finnegan 1989, 267, 322). Sama prosessi käydään läpi opastyössä. Bellah ym. (1985, 291) pohdiskelevat nykyihmisten harrastuksia. Heidän mielestään esimerkiksi aktiivinen urheilun harrastaminen työn jälkeen on tietynlainen ajan merkki. Huippukokemuksia tulee harvoin, mutta innokas urheilun harrastaja saavuttaa niitä nimenomaan suurten ponnistusten kautta.

Rojek pitää Csikszentmihalyita liian psykologisoivana, mutta kuitenkin flow'n käsitettä sinänsä merkittävänä vapaa-ajan käyttäytymisen selittäjänä (Rojek 2000, 21, 25). Siitäkin on todisteita, että ikävystyneisyyden kokemus ja flow'n käsite eivät korreloi keskenään. Esimerkiksi Ragheb ja Merydith, jotka ovat tutkineet vapaa-ajan ja ikävystyneisyyden välisiä yhteyksiä, ovat havainneet, että ihmiset odottavat työstä pääsyä, mutta voivat sitten kuitenkin kokea olonsa pitkästyneeksi, koska eivät löydä mielekästä tekemistä. Ikävystyneisyys, joka usein yhdistyy passiiviseen vapaa-aikaan, ei saa aikaan flow'n kokemusta (Ragheb & Merydith 2001).

Tässä tutkimuksessa en tuo esille eri pääammattien tarjoamia flow'n mahdollisuuksia, vaan pyydän haastateltaviani kertomaan opastyön heille aiheuttamista huippukokemuksista. Näin toimin sen vuoksi, että haluan lukijan saavan jonkinlaisen väläyksen siitä kokemusten kirjosta, jota oppaan työ tarjoaa, ja joka on käsitykseni mukaan erittäin tärkeä selittäjä sille, miten jotkut jaksavat panostaa ja pysyä mukana vuosikymmeniä.

3.3.6 Jäsenyyss harrastajayhteisöissä

Vapaa-aikaa strukturoivista organisaatioista ja yhdistyksistä Berger ja Berger (1975, 270) käyttävät nimitystä *secondary institutions*. Työorganisaatiot ovat täynnä sääntöjä ja määräyksiä ja nämä toissijaiset instituutiot toimivat niitä muistuttavalla tavalla tarjoten elämään lisää määräyksiä. Se, että toiminta on organisoitunutta, saattaa jo itsessään olla harrastajalle motiivi (Haworth 1986). Jäsenyys sinänsä sisältyy sosiaalisten kokemusten alueeseen, mutta sillä on usein myös pakollinen funktio. Organisoitumisaste vaihtelee laidasta laitaan, tiukoista hyvin löysiin (esim. Bishop ja Hoggett 1986). Joskus niissä saattaa olla kovaakin kuri, jolloin vastuun korostaminen ja sääntöjen noudattaminen on erittäin tärkeää (Seabrook 1988, 114).

Finnegan (1989, 304) pohtii yhteisöllisyyden merkitystä. Tämä ei välttämättä tarkoita sitä, että kaikki jäsenet tuntisivat toisensa. Tiiviyssasteen vaihtelun mukaan kyseessä saattaa olla verkosto, ryhmä, yhdistys tai oma maailma. Yhteistä toimijoille on kuitenkin osallisuus, vaihteleva osallistumisen aste ja se, että käytännöt ovat osittain paikallisia, osin maanlaajuisia. Sosiaalinen merkitys ei myöskään rajoitu pelkästään omaan yhteisöön, vaan oleellista on yhteinen, laajempi kollektiivinen kokemus. Finneganin tutkimuskohteet olivat kuitenkin ryhmätoimijoita, mikä on toisin kuin oppaiden kohdalla, joiden suoritus on yksilösuoritus. Tosin opasorganisaatiossa on mahdollisuus kokea jäsenyys kaikilla edellä mainituilla tasoilla. Sitoutuminen voi useiden näkemysten mukaan vaihdella eri asteisena. Usein viitataan Unruh'n luokitteluun sisäpiiriläisiin, säännöllisiin toimijoihin, mukana poikkeileviin "turisteihin" ja harvoin paikalle saapuviin vierailijoihin (esim. Stebbins 1995, 71). On organisaatioita, joissa kaikki ovat hyvin aktiivisia ja sellaisia, joissa kukaan ei ole säännöllisesti mukana. Toisaalta löytyy ryhmiä, joissa jotkut ovat aktiivisia organisaattoreita ja toiset vähemmän innokkaita toiminnan kohteita. Lisäksi on olemassa harrastajia, jotka ovat kiinnostuneita aktiviteetista sinänsä, mutta eivät millään tavalla ryhmän toiminnoista (Bishop & Hoggett 1986, 40-41, 63). Bishop ja Hoggett puhuvat myös organisaation palvelujen tuottajista ja käyttäjistä (1985, 27). Sugdenin tutkimissa nuorissa amatööriyrkkeilijöissä puolestaan erottui kaksi suhtautumistapaa: huvin vuoksi tai ihmisuhteiden takia mukana olevat sekä toisaalta ne, jotka aikovat ammattilaisuralle ja joilla oli valtava halu olla hyvä (Sugden 1987, 203-205).

Oppaista 3/4 kertoi olevansa mukana yleensä, 1/4 joskus. Innokkaimpia ovat paljon opaskoulutusta hankkineet, iältään vanhimmat ja maaseudulla asuvat (1995, 104-106). Oppaaksi ryhtymisen syynä yhteisöön osallistuminen on ollut muita tärkeämpää leskille ja eronneille. Tämä ylsi jopa tilastollisesti merkitseväksi seikaksi. Iän merkitys osallistumisen intensiivisyyteen näyttää saavan vahvistusta Niemisen havainnoista. Tämä tulee merkittävämmäksi harrastusuran myöhemmissä vaiheissa sekä silloin, kun taustalla on kapeampi koulutus pohja (Niemi 1998, 124, 79).

Liittymällä jäseneksi työn ulkopuoliseen organisaatioon ihmiset tavoittelevat sekä individualistisia että sosiaalisia etuja (Bishop ja Hoggett 1986, Kelly 1990, 359). Haettuja kokemuksia on monentyyppisiä, ja Stebbins kuvaa niitä yleensä hauskoiksi. Kanssakäyminen samanhenkisten kanssa mahdollistaa mielenkiintoisia keskusteluja sekä tärkeään yhteisöön kuulumisen tunteen (Seabrook 1988, 93). Ryhmätoiminnan merkitys nousee suureksi esimerkiksi joukkueurheilussa, näyttelemisessä (Stebbins 1997, 122-123) sekä musiikissa (Finnegan 1989, 352, Grieves 1989). Yhteisesti jaetut intohimot ovat ihmisille suurimerkityksisiä (Seabrook 1988, 92) ja toisten samankaltaisten seura ja hyväksyntä ovat olennaisia kokemuksia (Kelly 1983, 93-94, Wheeler 1990, 142). Hyväksymisen tarve tulee esiin harrastuksissa, joihin sitä ei ehkä osaisi liittää, kuten uhkapeleissä (Crespi 1968, 101-108, Cotte 1997).

Myös ryhmän tarjoamasta yhteisestä identiteetistä halutaan päästä osalliseksi (Bishop & Hoggett 1985, Stebbins 1995, 71, Baldwin & Norris 1999). Stebbins puhuu alakulttuurista, joka on oleellinen sosiaalisen identiteetin lähde. Itsensä määrittäminen esimerkiksi muusikoksi tai urheilijaksi saattaa nousta tärkeämmäksi kuin pääammatin kertominen muille. Alakulttuurille muodostuvat omat toimintatapansa, rituaalit ja riitit, kieli ja symbolit. Jäsenyyden suomien palkkioiden vuoksi monet ovat valmiita uhraamaan aikaansa ja vaivannäköä päästäkseen nauttimaan kyseisestä identiteetistä (Kelly 1983, 105-107). Arvelen ilmiön tarjoavan kompensatorisia mahdollisuuksia niille, joita päätyöhön identifioituminen ei jostain syystä tyydytä. Ryhmän tai järjestäytyneemmän organisaation kautta on usein myös mahdollista päästä osalliseksi laajemman, esimerkiksi valtakunnallisen sateenkaariorganisaation tarjoamista eduista (Bishop ja Hoggett 1986, 77).

Yhdistysten nähdään muodostuvan nykyihmiselle tärkeiksi myös sen takia, että ne korvaavat puuttuvaa tai kaukana asuvaa sukulaisverkostoa (Seabrook 1988, 114). Samaa mieltä on Wheeler (1990, 144), mutta toisaalta hän toteaa, että on myös ihmisiä, joille työ ja perhe eivät riitä elämän sisällöksi. Ehkäpä yksinelävät oppaat arvostavatkin yhdis-

tystoimintaa muita enemmän tämän takia. Maaseudulla asuville yhdes-
säolo on kuitenkin useammin motiivi sinänsä, pääkaupunkiseudun op-
paille ei niinkään (Heinonen 1995, 70).

Jäsenyys voidaan nähdä myös *panostuksen muotona*. Jäsenillä on
annettavanaan omat henkilökohtaiset arvonsa, motivaationsa, tarpeen-
sa ja toiveensa. Tärkeä merkitys on kaikilla heidän mukanaan tuomil-
laan resursseilla, kuten tiedoilla, taidoilla, kyvyillä, kokemuksilla, jopa
rahavaroilla ja sosiaalisilla verkostoilla (Bishop & Hoggett 1986, 60).
Moni amatööri toimii lisäksi organisaatiossa yhdessä tai useammassa
tehtävässä vapaaehtoistyön pohjalta (Stebbins 1998, 38). Hyvin tyypil-
listä näyttää kuitenkin olevan sosiaalisten motiivien toisarvoisuus ver-
rattuna itsensä kehittämiseen liittyviin kokemuksiin. Organisaatio näh-
dään usein pelkästään harrastuksen mahdollistajana (Dannefer 1980,
392-412), keinona päästä kiinni itse toimintaan (Argyle 1992, 116, Fine
& Holyfield 1996, Raisborough 1999) tai mahdollisuutena vaihtaa tieto-
utta yhteisistä asioista (Taylor 1968, 223-230, Auld & Case 1997). Tä-
mä käy ilmi Stebbinsin amatööreistä (1979), samoin Bishopin ja Hog-
getin harrastajista (1986, 62, 1985, 21-38). Sosiaaliset suhteet yhdis-
tystoiminnassa toimivat usein muiden palkkioiden saavuttamisen
edesauttajina.

Omassa kohderyhmässäni ihmissuhteiden merkitys painottui pitkälti
työhön korreloituneena (tietojen vaihtamisen tärkeys kollegojen kans-
sa). Mielenkiintoinen havainto kuitenkin oli, että sosiaalisuus oli muita
tärkeämpi itäsuomalaisille (Heinonen 1995, 70). Uusiin ihmisiin tutus-
tuminen sai heidän kohdallaan keskiarvon 3,8/5.

Yhdessäolo sinänsä	ka = 3.6	md = 4.0.	kh = 1.4.
Tietojen vaihto	ka = 4.3	md = 4.0	kh = 1.0
Koulutustarjonta	ka = 4.2.	md = 4.0	kh = 1.2
Oppaan identiteetin ylläpito	ka = 3.6	md = 4.0	kh = 1.4

Kuvio 7: Oppaiden yhdistystoiminnan motiivit (Heinonen 1995, 105,
kuvion arvot 1....5)

3.3.7 Harrastuneisuuden kustannukset ja toiminnan esteet

Aktiivinen harrastaminen voi myös tuoda mukanaan negatiivisia kokemuksia. Tämä tulee esille useissa Stebbinsin tutkimuksissa. Samaa toteaa esimerkiksi Cotte (1997). Stebbins puhuu toiminnan kustannuksista (esim. 1979, 105-109). Stebbinsin amatöörien kielteiset kokemukset ovat samoja, jotka tulivat esille omassa tutkimuksessani: epäonnistumisen pelko, esiintymisjännitys (esim. Stebbinsin näyttelijät 1979, laulajat 1992) ja mahdolliset ihmissuhdeongelmat. Esiin nousee myös suosikkijärjestelmä, josta Stebbins kertoo pesäpalloilijoiden epäilevän (1979, 245- 250). Sama havainto on tehty vanhojen autojen keräilijöistä ja niillä kilpailevista (Dannefer 1980, 392-412). Asia hiertää ajatuksena myös joidenkin oppaiden mielessä. Jotkut saavat mielestään matkailutoimiston välittämänä vähemmän opastuksia kuin toiset. Jäsenten välillä voi myös vallita ankara kilpailuhenki, (Seabrook 1988, 107) tai valtaistelu (Stebbins 1992, 123-133).

On äärettömän vaikea tehdä yleistyksiä asioista, joista ei pidetä. Niihin amatööriin ei auta muu kuin sopeutua. Kielteisiä tuntemuksia voivat aiheuttaa esimerkiksi huonot kouluttajat, ohjaajat ja valmentajat. Joukkuesuorituksissa ärsyttävät ne, jotka eivät ota toimintaa vakavasti, samaten huonot ihmissuhteet. Myös ammattilaisiin vertaaminen aiheuttaa kiusaantumisen tunteita (Stebbins 1998, 88-94). Kustannuksia aiheuttavat joskus ulkopuoliset tahot, joilla on määräysvaltaa harrastajiin. Kuntosalitoimintaa tutkineiden Philipsin ja Murrayn (2001) tutkimushavainnot osoittavat, kuinka johtajien oletus siitä, että kaikilla harrastajilla on hyvin korkeat päämäärät, tekee heistä ylimielisiä, moralisoivia ja opetavaisesti suhtautuvia asiakkaisiinsa eli itse kuntosalin käyttäjiin nähden. Korkeat normit toiminnassa voivat aiheuttaa hyvin suuria negatiivisia paineita.

Teoksessaan *After Work* Stebbins jaottelee kustannukset kolmeen pääryhmään: pettymyksiin, asioihin, joista ei pidetä, ja jännitteisiin (Stebbins 1998, 88-94). Pettymyksiä aiheuttavat toteutumattomat toiveet ja odotukset. Esimerkiksi amatööriurheilijoilla näitä näyttää olevan paljon, kun taas harrastajatieteentekijät kokevat niitä harvoin. Erittäin suuria pettymyksiä koetaan silloin, kun oma suoritus tuntuu epäonnistuneelta. *Amateurs*-teoksessa (1979, 105-109) toteutumattomana toiveena tuli oman tutkimuksen kaltaisena seikkana esiin se, että varsinaiseen toimintaan pääsee käsiksi liian harvoin (esimerkiksi amatööri-näyttelijä saa harvoin osia). Kuitenkin laatuvaatimukset ovat korkeat. Opastyössä huono suoritus tulee heti esille. Kielteinen viesti matkailutoimistoon saattaa lähteä hyvin pienestä virheestä. Tämä on syynä sii-

hen, että opiskeluun panostetaan jatkuvasti. Pettymyksiä tulee myös silloin, kun odotukset eivät toteudu. 40 % kyselyyni vastanneista oppaista kertoi heillä olleen paljon odotuksia alalle hakeutuessaan, saman verran vastaavasti kielsi niitä olleen. Päätyön tyypillä ei näyttänyt olevan vaikutusta suhtautumistapaan. Sen sijaan työtytymättömyys selitti asiaa ratkaisevasti johtaen suuriin odotuksiin. Näitä oli myös ollut eniten alhaisen peruskoulutuksen omaavilla. Tämä viittaa mielestäni ajatukseen harrastuksen kompensatorisesta vetovoimasta (Heinonen 1995, 60, 74-75).

Kustannuksina Stebbins näkee myös mahdolliset vaikeat tilanteet ja fyysisen epämukavuuden, joihin toimija voi törmätä. Esimerkiksi aktiivinen kulttuurimatkailija joutuu välillä kulkemaan hankalia taipaleita ja jonottamaan pitkiä aikoja päästäkseen tutustumaan haluamaansa kohteeseen (Stebbins 1997, 450-452). Jokaisella aktiivisen vapaa-ajan muodolla on kuitenkin omat kustannuksensa ja jokainen kohtaa ne omalla tavallaan (Stebbins 2001, 12). Harrastuskulttuuriin saattaa oleellisena osana kuulua vaikeuksista ja epäonnistumisista oppiminen (Moorhouse 1987, 253). Tästä voidaan tehdä tietoinen haaste. Panoksia ja kustannuksia voi olla myös vaikea erottaa toisistaan. Tähän joukkoon kuuluu mielestäni Raisboroughin (1999) havainto, jonka mukaan harrastuksen vuoksi jätetään pois ystävyssuhteita. Suhteet perheenjäseniin saattavat kärsiä, mutta toisaalta myös harrastajan ollessa naisen perhe oppii hyvinkin omatoimiseksi

Vapaa-ajan tutkimuksessa on myös pohdittu niitä esteitä, joita ihmiset kokevat halutessaan harrastaa jotain. Samdahl ja Jekubovich (1997) jaottelevat esteet rakenteellisiin (aika, raha, terveys), ihmisten välisiin (perhesyyt ja seuran puute) sekä ihmisessä itsessään oleviin (ujous ja tyytymättömyys omaan elämään). Esteiden voittamisen keinoiksi Samdahl ja Jekubovich ovat havainneet muun muassa koordinoinnin ajankäytössä sekä kompromissit toisten kanssa. Niillä, jotka harrastavat jotain aktiivisesti, on yleensä toive saada enemmän vapaa-työstään, mikä saa aikaan roolikonflikteja (Stebbins 1970, 32-49). Kustannukset, pettymykset ja harrastamisen esteet ovat mielestäni käsitteinä niin päällekkäisiä, että olen kehittänyt niistä yhden yhteisen laatikon kuviooni ja käytän siitä nimitystä kustannukset.

3.3.8 Aktiivinen vapaa-aika ja marginaalisuus

Työorganisaatioiden urasuunnittelusta vastaavien tahojen olisi opettavaista perehtyä aktiivisten harrastajin maailmaan myös sen vuoksi, että

näitä ihmisiä pidetään sangen marginaalisina. Tasolla, jota Stebbins nimittää amatööriydeksi, heitä lieenee edelleen suhteellisen vähän (esim. Stebbins 1979, 259-272, Kelly 1990, Gibson 1998). Toiminta on lähempänä työtä kuin perinteistä vapaata, se on kuitenkin vapaaehtoisesti valittua ja yhteiskunnallisesti kunnioitettua. Ei ole kyseessä kielteisellä tavalla koettu poikkeama (Stebbins 1979, 260-262). Myöhemminkin Stebbins (1998, 114) toteaa marginaalisuuden pätevän erityisesti amatöörien kohdalla. Kelly arveli jo parikymmentä vuotta sitten (1983, 105) aktiivisten harrastajien edustavan mahdollisuutta, joka paljastaa jotain vapaa-ajan potentiaalista aikuisten ihmisten kehittämisessä. Systemaattinen panostaminen on useimpien ihmisten mielestä vastoin tervettä järkeä. Vapaa-ajan muuttaminen työksi, äärimmäinen suorituskeskeisyys sekä toive saada lisää aikaa toiminnalle tapahtuu usein perheen tai jopa työn kustannuksella. Kamppailu työn ja amatörismin välillä aiheuttaa joskus myös sekavuutta. Voimakas sitoutuminen työhön on yleisesti hyväksyttyä, mutta harrastamista työn kustannuksella katsotaan negatiivisesti. Implisiittisesti ja eksplisiittisesti ajatellen amatörismi hylkää perinteiset vapaa-aikaan liittyvät määritelmät ja kriteerit, arvot, asenteet ja käyttäytymisen muodot (Stebbins 1998, 116).

Marginaalinen asema on tyypillinen teollistuneissa yhteiskunnissa, joissa nopea sosiaalinen muutos synnyttää uudenlaisia työn ja vapaa-ajan muotoja. Ammatillistumiseen pyritään heti kun siihen ilmestyy mahdollisuus (Stebbins 1998, 27-31, 114-115). Amatörismi voitaisiin määritellä elämäntyylinä (Stebbins 1992, 57), joka muodostaa merkittävän, vaikkakin periferisen roolin yhteiskunnassa. Se tarjoaa mahdollisuuden kuulua johonkin tärkeäksi koettuun ryhmään tai organisaatioon. Se vaikuttaa suuresti sosiaaliseen integroitumiseen. Lisäksi sillä on havaittu olevan oma panoksensa yhteiskunnan hyvinvointiin (Stebbins 1997, 126-127). Vaikutus on tunnustettu jo vuosikymmeniä sitten. Esimerkiksi Anderson (1964, 103-105) esitti sen vaikuttavan kansan sivistystason nousuun.

Yhteiskunta tarvitsee osa-aikaisia eksperttejä moniin toimintoihinsa, esimerkiksi muusikkoja käytetään hyvin tyypillisesti juhlistamaan yhteiskunnallisia rituaaleja ja seremonioita (Kucera 1974, Finnegan 1989, 335, Järviluoma 1997). Se tuo iloa ja kiinnostusta paitsi omaan, myös muiden elämään (Csikszentmihalyi 1999, 104). Aktiivisen vapaa-ajan tuottoisa merkitys yhteiskunnalle tulee esille uudesta suomalaisesta tutkimuksesta *The time is right?* (Huovinen ja Piekkola 2002). Tosin Huovinen ja Piekkola puhuvat lähinnä vapaaehtoistoiminnasta ja naapurivastausta, eivät juurikaan harrastuneisuudesta siinä merkityksessä kuin oma tutkimukseni. Järviluoma (1997, 107, 249) toteaa amatööripe-

limanneista, että näiden rooli omassa asuinyhteisössään on korvaamaton. He ovat tyypillisiä rajanylittäjiä, jotka menevät esiintymään minne tahansa heitä pyydetään välittämättä tilaisuuden järjestäjästä, poliittisista tai muista vastaavista seikoista. He näkevät itsensä yhteiskunnan palvelijoiden roolissa. Sama ilmiö tekee opastyöstä erittäin vaihtelevan.

Harrastajia tutkineet ovat havainneet ihmisten toiminnoissa pyrkimystä takaisin kohti entisaikojen syklistä aikakäsitystä (esim. Finnegan 1989 ja Chaplin 1999), jolle oli tyypillistä runsas vuodenkiertoon liittyvä juhlien ja riittien määrä. Finnegan tekee innokkaasta musiikkiharrastuneisuudesta mielenkiintoisen vertailun aikaan ennen teollistumista. Ihmisten alitajuista kaipuuta vanhaan aikaan juhlistetaan erilaisissa seremonioissa tyypillisesti musiikilla. Tässä innokkailla harrastajilla on merkittävä yhteiskunnallinen rooli täytettävänä (Finnegan 1989, 334-335). Asia on helppo rinnastaa oppaiden rooliin esimerkiksi erilaisten konferenssien, kongressien ja päivien ohjesohjelmien vetäjinä. Ihmisten yhteen kokoontuminen tämänlaisissa puitteissa on merkittävä oppaiden työllistäjä etenkin suuremmilla paikkakunnilla, Tampere tyypiesimerkkinä. Tulevaisuudessa etsiydytään yhä enemmän erilaisten amatööritoimintojen pariin. Trendi erillaiseen osallistumiseen on voimakas, koska ihmiset arvostavat luovuutensa käyttöä, arvelevat tulevaisudentutkijat Coates, Mahaffie ja Hines (1997, 487).

3.3.9 Aktiivisen harrastamisen funktio suhteessa työhön ja elämään

Merkittävää näyttää olevan työn rooli kokemusten lähtökohtana. Wilenskyn vanha toteamus tuntuu pitävän paikkansa viime aikojenkin tutkimuksessa: aktiivinen vapaa-aika voi olla kompensatiota ankeaksi koetulle, mutta toisaalta jatketta mielekkäänä pidetylle työlle (Kelly 1976, 73-82). Päätyön jatke-ajatukseen viittaavat esimerkiksi Parker ym. (1967, 214) sekä Stebbins useissa kohdissa teoksessaan *Amateurs* (1979). Toisen työn tekeminenkin saattaa olla jatketta varsinaiselle päätyölle. Kun esimerkiksi professori kirjoittaa työaikansa ulkopuolella varsinaiseen työhönsä liittymätöntä kirjaa vapaaehtoisesti, koska se on hänestä miellyttävää, kyseessä on ilmiö, joka voidaan selittää aktiiviteettien yleistymis- tai siirtymisvaikutuksena (esim. Kanungo & Misra 1984, 149-152). Tällainen vapaaehtoinen työ täyttää tyypillisesti vapaa-aikaan liitettyjä piirteitä. Myös Heckscher (1983, 132) puhuu työstä ai-

heutuvasta leviämisvaikutuksesta tästä näkökulmasta. Työn jatkeoletuksella tavoitellaan elämän rikastamista ja täydentämistä.

Lähdemateriaalissani nousee selvemmin esiin työn vastakohtaisuuden tavoittelu. Kompensatoriseen näkökulmaan liittyy aikakaudesta riippumatta työelämän puutteiden korvaaminen (esim. Brightbill 1960, Crespi 1968, Dannefer 1980, Kelly 1983, Bishop & Hogget 1986, Lambert 1996, Cotte 1997). Panostaminen työksi muodostuvaan harrastukseen voi hyvinkin olla jonkinlainen substituutti, arvelee Kelly (1983, 111). Vapaata ei Dumazedierin (1962, 28-32) mukaan kuitenkaan saa nähdä pelkästään ammattina tehdyn työn vastakohtana, koska se mahdollistaa vapaaehtoisen osallistumisen erilaisiin toimintoihin ja omien kykyjen sekä taipumusten käyttämisen.

Kompensatiohakuisuus saattaa joskus johtaa pitkälle menevään pakoreaktioon. Amatörismi edustaa ihmiselle usein kokonaan toista todellisuutta, josta muodostuu hänelle korvaamaton (esim. Stebbins 1979, näyttelijöiden osuus). Selvimmin tämä tuli esiin Wheelerin kaksoiselämää kuvaavassa artikkelissa (1990, 141-148). Kakkosuraa haluavat ihmiset ovat yleensä amatööriä, joilla on palava halu olla jotain muutakin kuin mihin työrooli antaa mahdollisuuden (Birren ym. 1981, 19). Bishop ja Hoggett (1986, 649) sekä Rojek (2000) käyttävät ilmiöstä kuvaavaa termiä *leisure escapism*. Hyvin yleisesti intohimoisen harrastamisen taustalla tuntuu olevan voimakas pyrkimys unohtaa epätyytyttävä työelämä tai muun elämän pettymykset (Seabrook 1988, 92). Seabrookin kuvailemien harrastajien puheista tulee toistuvasti esille teema epätyytyttävästä työstä (1988, 92-143). Kaikkein tärkeintä harrastamisen on havaittu olevan väärälle työalalle joutuneille ihmisille sekä yksipuolisen työn tekijöille (Oksala 1961, 175-176).

Weiss ja Riesman (1963, 172) ovat aikanaan todenneet tutkimuksissaan, että kahta työtä tekevät eivät yleensä haluaisi tehdä päätyössään pitempiä työaikoja. Heidän mielestään sivutyö saattaa silti olla yhtä virkistävä kokemus kuin huvittelu. Etenkin henkisesti köyhä työ aiheuttaa pakoreaktioita, arvelee Riesman (1963, 172, kts. myös Hecksher 1983, 130-132). Dumazedier on tutkinut ranskalaisia työntekijöitä, joilla oli sivutyö. Päätyö tehtiin elannon hankkimiseksi, mutta kakkostyö oli jonkinlainen huvi tai nautinto (Anderson 1961, 104). Kuitenkin jopa äärimmäisen raskaaksi koettua toista työtä pidetään välillä pakona omasta päätyöstä ja ajoittain jopa vapaa-aikana etenkin silloin, kun kyseessä on työn emotionaalinen puoli (Dupuis 2000). Ruotsalaiset Andersson ja Holm puolestaan ovat vuosikymmeniä aikaisemmissa tutkimuksissaan havainneet (1977, 48) että ne, joiden työ on fyysisesti raskasta, eivät yleensä vapaa-ajallaan tee toista työtä. Äärilajien harrastajat (esimer-

kiksi riippuliito, vuorikiipeily) taas etsivät usein pakoa arjen rutiineista, ei pelkästään työn, vaan myös esimerkiksi yksitoikkoisen turruttavan viihteen parista (Vester 1987). Toisaalta harrastaminen on joskus kompensatiota työn puuttumiselle. Työttömyystilanteessa tulee halu etsiä toimintoja, joilla voi ilmaista itseään, käyttää kykyjään ja omaa potentiaaliaan. Yleensä ne, joilla on jokin aktiivinen harrastus, ovat tässä tilanteessa päämääräsitoutuneempia kuin muut (Haworth 1986, Stebbins esim. 2001, 133-139).

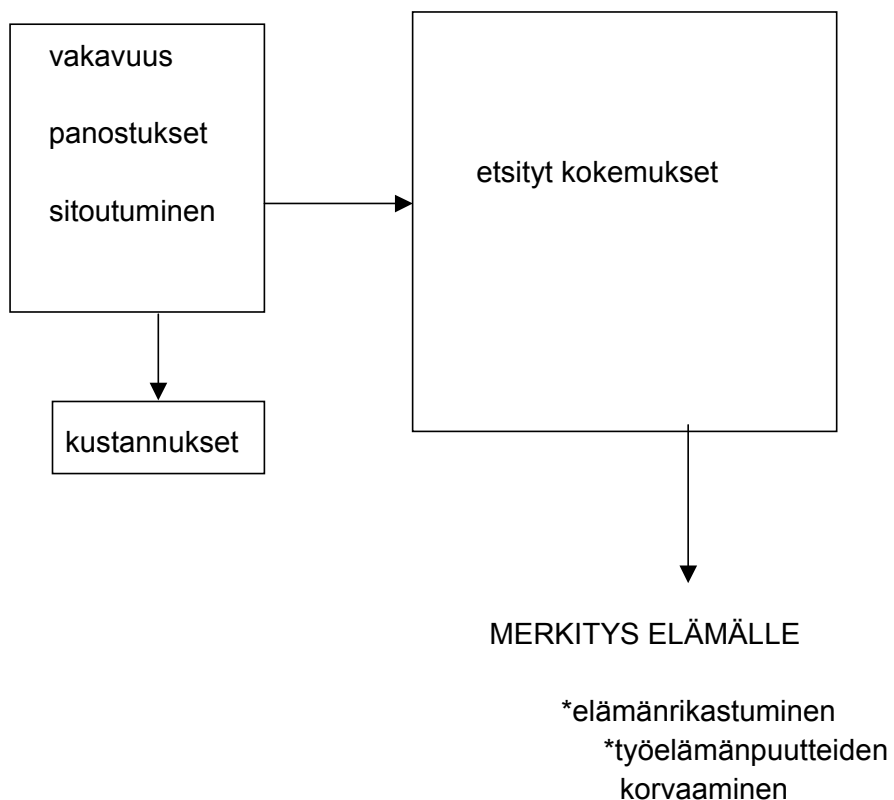
Myös jäsenyys harrastajayhteisössä voi palvella työn jatke- ja kompensatio- näkemystä. Bishopin ja Hoggettin (1985, 29) mukaan organisaatioon sitoutuminen jäsenyyden kautta voi edustaa pakoa työroolista, olla sitä lähellä (he käyttävät termiä partnership) tai toimia työroolin vahvistajana.

Jos työn jatke-oletuksen arvellaan lisäävän elämän rikkautta, kompensaaation avulla puolestaan katsotaan etsittävän tasapainoa elämään. Amatööritoiminnoilla tavoitellaan elämänlaatua (Dumazedier 1974, 43, 1989, 157, Stebbins 1979, 1998, Hecksher 1983, 129-136). Stebbins toteaa, että koska aktiivinen harrastaminen on tärkeää ihmisten hyvinvoinnille, eräs hänen tutkimustensa tavoite on auttaa ihmisiä löytämään itselleen sopivin elämänlaatua lisäävä aktiviteetti (Stebbins 1997, 17-25). Innokasta harrastamista pidetään usein myös elämäntapana. Esimerkiksi Finnegan kuvaa musiikkiharrastusta sukelluksena omaan erityiseen, explisiittisesti koettuun sosiaaliseen maailmaan (Finnegan 1989, 57, samaan viittaavat Stebbins esim. jazzmuusikoista 1968, Dannefer vanhojen autojen keräilijöistä 1980, Wheeler artikkelissaan Double lives sekä Seabrook 1988, 92-143). Seabrookin tutkimat aktiiviset harrastajat edustivat monentyypisiä toimintoja. Myös yhden harrastustyyppin (esimerkiksi tanssimisen) sisältä saattaa löytyä monia erilaisia alakulttuureja omine elämisentapoineen (Nieminen 1998).

3.4 Johtopäätökset ja mallin ensimmäisen osan rakentuminen:

Ensimmäisen tutkimusongelmani sisältämän aikaisemman tutkimustiedon nojalla väitän, että aktiivinen harrastaminen ainakin hyvin intensiivisellä työtä muistuttavalla sitoutumisen tasolla on yhteiskunnallisesti marginaalinen, joskin kasvava toiminnan muoto ja harrastajille itselleen erittäin merkityksellinen elämänalue. Näitä ihmisiä yhdistää päämäärätietoisuus ja vapaaehtoinen ponnistelu heidän itse asettamiaan päämääriä kohti, tapahtui tämä sitten opiskellen tai muulla tavoin harjoitellen. Jotkut kokevat toimintansa työksi, toiset harrastukseksi. Kokemus

voidaan nähdä dimensiona työ - puoliammatillinen amatööriinomainen harrastus - puhdas harrastus. Etsityt kokemukset ovat lähinnä ilmaisullisia, olipa kyseessä rahapalkkion sisältävä aktiviteetti tai ei. Jos palkkioita saadaan tarpeeksi ja kustannukset ovat vähäisiä, toiminta voi jatkua vuosikymmeniä. Etenkin keski-ikäisille, keskiuraan ehtineille ihmisille amatööriys on generatiivisuuden lähde, joskus elämää rikastavaa jatketta pidetylle päätyölle, toisinaan elämän tasapainottamista työn puutteita kompensoiden tai piileviä kykyjä käyttäen.

Kuvio 8: Aktiivinen harrastus

4 TYÖN JA VAPAA-AJAN VÄLISTEN SUHTEIDEN TARKASTELUA

Osaongelmat 2–5 tarkastelevat työn ja aktiivisen vapaa-ajan välisiä suhteita. Varsinaisen aktiivisen vapaa-ajan yhteyksistä työhön löytyy olemattoman vähän aineistoa. Yleensä harrastaminen on käsitelty omana tutkimusalueenaan ja esimerkiksi Leisure Studies sekä Journal of Leisure Research-lehtien artikkeleissa 1990-luvulla on niukanlaisesti viittauksia työkytköksiin. Stebbinsin Amateurs-teos kuvailee amatööriyden ja päätyön välisiä suhteita tavalla, joka sopii erittäin hyvin omiin havaintoihini. Työtä ja vapaa-aikaa yleisemmällä tasolla pohdittiin lähinnä 1960–1980-luvuilla. Vaikka vanhempi kirjallisuus heijastaa oman aikansa ilmiöitä, sitä voi mielestäni hyvin käyttää ajatuksellisena perustana. Ihmisten tarpeet, joista motivaation katsotaan pitkälti johtuvan, ovat edellä kuvatunkin perusteella aikakaudesta toiseen pitkälti samankaltaiset. Tämän vuoksi teoriaosuuteni näiden ongelmien osalta perustuu paljolti sen tietouden varaan, joka käsittelee työn ja vapaa-ajan suhdetta yleisellä tasolla. Laaja tutkimusten määrä osoittaa, että näillä reviiireillä on lukuisia sidoksia ja vaikutuksia toisiinsa, suuntaan ja toiseen.

4.1 Aikaisempia keskustelunäkökulmia

4.1.1 Työlähtöinen tarkastelu

Vapaa-ajan tutkimus lähti alunperin liikkeelle työn tutkimuksesta. Vapaa miellettiin pitkälti työn funktioksi, ja sen käyttöä rajoittivat pitkät työpäivät. Myöhemmin tutkimusalueiden eriytyessä työlähtöinen näkökulma alkoi saada kritiikkiä osakseen. 1960–1980-luvuilla kohteena oli usein teollisuudesta jäävä vapaa-aika. Keskeisinä vaikuttajina mainitaan muun muassa Harold Wilensky, Stanley Parker, Joffre Dumazedier, Graham Staines ja James Murphy, joita olen tässä työssäni sitee-

rannut. Tunnustettuja klassikoita ovat esimerkiksi Joseph Pieper, Sebastian de Grazia, Robert Dubin, Daniel Goldman ja David Riesmann. Kirjoista käy selvästi esiin, että työn vaikutus vapaa-ajan käyttäytymiseen on ilmeinen ja kestävä (mm. Dumazedier 1974, 208). Adam Smithin ajoista lähtien työn on ajateltu vaikuttavan muuhun elämään (Rousseau 1978). Jos lähdetään ajatuksesta, että työpaikkaa ja -tehtäviä on vaikeampi vaihtaa, on sen merkitys muuhun elämään ilman muuta suurempi kuin päivinvastainen tilanne (esim. Parker 1971, Staines 1980, Evans & Bartolome 1983, Furnham 1990, Hall 1994). Työ ja työorganisaatio ulottavat lonkeronsa muille elämänalueille, ja vaikutusten luettelo on loputon (Pahl 1997, 38). Työn ja vapaa-ajan etiikan nähdään väistämättä tunkeutuvan toisiinsa (esim. Goldthorpe 1969, 101, Dumazedier 1974, 42 ja Kaplan 1979, 29).

Myös meillä Suomessa työ määrää elämäntapaa ollen keskeinen ihmisarvon mitta (Kjellberg 1987, 98, Nieminen 1990, 125). Kjellberg näkee suomalaisten eläneen niin pitkälti työn säätelemää elämää, että meidän on vaikea muunlaista ajattelutapaa kuvitellakaan. Nykyaikana, kun työssä on kaikkialla kova kiire ja nopea muutosvauhti, asiaa tuskin voidaan kiistää. Lähdekirjallisuudessani esitetäänkin usein vuosikymmenestä riippumatta, että vapaa-ajan tutkimuksen tuomat tiedot pitää yhdistää johonkin toiseen elämänalueeseen ja tulkita laajemmassa yhteydessä (Berger 1962, 36-37, C Wright Mills 1982, 16, Kelly 1990, 428, Brook 1993, 16, Stokowsky 1994, 111). Yleensä työn ja vapaa-ajan suhdetta pidetään monidimensionaalisenä inhimillisen kokemuksen kohteena riippumatta määritelmistä, vaikkakaan dimensioista ei välttämättä olla yksimielisiä (Furnham 1990, 154, Hamilton-Smith 1992). Kumpaakin aluetta voidaan kuvata samoilla attribuuteilla, jolloin ne ovat verrannollisia keskenään (Kabanoff 1980).

Ajatus yhden alueen vaikutuksesta toiseen pohjautuu avoimen järjestelmän teoriaan. Tätä on esimerkiksi käyttäytymisen siirtyminen työn reviiriltä sen ulkopuolisiin alueisiin (Campbell Clark 2000). Ihmisten ymmärrys tapahtumien kausaliteetista on holistinen. Osia ei nähdä erillisinä, vaan siinä kokonaisuuden kontekstissa, jossa ne muodostuvat (Ragin 1987, 23-24). Ajattelutapa on mielestäni johtamistieteiden kannalta hyödyllinen, koska monet määritelmät noudattavat samaa suuntaa. Se, puhutaanko työn yhteiskunnasta vai vapaa-ajan yhteiskunnasta, riippuu elämäntavasta. Näiden kahden alueen välisen suhteen on arveltu kehittyvän suuntaan, joka on kaukana selvästä. Joidenkin mielestä vapaa on vain epähumaania työtä täydentävä tai kompensoiva ilmiö. Toisille se on determinantti sinänsä (esim. Dumazedier 1962, 81). Dumazedierin kauan sitten ilmaistu jaottelu sopii näkemykseni

mukaan edelleen. On myös arveltu, että vapaa-ajasta tulee yhä enemmän työtä muistuttavaa, koska se enenevästi käytetään työn kaltaisiin tarkoituksiin (Godbey & Parker 1976, 34, Juuti 1991, 62-63). Tämä näkyy selkeästi Stebbinsin kirjoituksissa, sillä hän viljelee pitkälti työhön liittyvää käsitteistöä (panokset, palkkiot, kustannukset, ura, esim. 2001, 4-15).

Asiasta ovat keskustelleet pääasiassa sosiologit, joita itsekkin siteeraan tässä tutkimuksen osiossa laajimmin, mutta jonkin verran sitä ovat pohtineet myös psykologit, esimerkiksi Kabanoff (1980) sekä Kabanoff ja O'Brien (1986). Työn ja vapaa-ajan välinen suhde onkin merkittävä psykologinen ja sosiologinen tekijä (Prahl 1977, 75-76). Asia on ollut sosiologien parissa hyvin tunteenomaisesti tarkasteltu seikka (Dumazedier 1974, 107), mikä puolestaan johtuu työn tutkimusperinteen kah-tiajakautumisesta. Tämä näyttää pätevän edelleen. Jotkut ovat sitä mieltä, että työ on elämisen tarkoitus, toisille se puolestaan on pakko, josta on etsittävä vapautusta. Edellistä ajattelusuuntausta korostavat esimerkiksi tutkimustulokset, joissa työ on todettu keskeiseksi kiinnostuksen kohteeksi (central life interest) elämässä. Työn piirteiden tunteminen ja ymmärtäminen auttaa ymmärtämään vapaa-aikaa ja sen luonnetta, päätteli Jorma Pohjanen (1977, 72) tarkastellessaan työtä ja vapaa-aikaa hyvinvoinnin ja elämäntavan kannalta. Rybczynskin (1991, 21) mielestä kulttuurimme on aina ollut ambivalentti suhteen kuvaamisessa ja ymmärtämisessä.

Työajan lyhetessä on tuotu esiin monia muita seikkoja, joiden on havaittu vaikuttavan vapaa-ajan toimintojen valintaan ja kokemiseen. Objektivisia tekijöitä ovat esimerkiksi perhe, ikä ja elämänvaihe, sukupuoli, asuinpaikka, henkiset ja aineelliset käytettävissä olevat resurssit, ja kulttuuri sekä kansallisuus. Työn roolia ei nykyinenkään vapaa-ajan tutkimus kiistä. Sitä pidetään kuitenkin yleensä vain yhtenä vaikuttavana tekijänä.

4.1.2 Strukturalismi ja subjektiivinen kokemus tarkastelun perusteina

Työn vaikutuksesta vapaa-aikaan on kiistelty kovasti. Suhdetta on tarkasteltu lähinnä kahdesta näkökulmasta: rakenteellisesta, esimerkiksi ammateittain ja toisaalta sen merkityksen ja funktion mukaan, joka näillä alueilla on ihmisille. Molemmat lähtökohdat ovat omalle näkökulmaleni relevantteja. Useimmat klassiset teoriat ovat olleet strukturalistisia. Ne ovat käsitelleet työtilanteeseen liittyviä objektiivisia aspekteja, kuten

työn kompleksisuutta, valvonnan määrää, sosiaalisen kanssakäymisen mahdollisuuksia ja autonomisuuden astetta sekä pohtineet vapaa-ajan käyttäytymistä näistä lähtökohdista (Zuzanek & Mannell 1983). Muita rakenteellisia selitysyhteyksiä on tehty esimerkiksi työn aikataulutuksen ja sisällön, mutta myös sen vaatiman energian tyypin, tulotason ja työpaikan sijainnin perusteella (Osgood & Mizruchi 1982, 234). Työssä käytetyt taidot ja työtyytyväisyyskin ovat olleet lähtökohtina. Rakenteellisia malleja, jotka ovat pohjautuneet esimerkiksi koulutukseen, tulotason tai ammattiin, on kuitenkin nykyään vaikeampi soveltaa, koska yhteiskunta on pitkälle demokratisoitunut. Esimerkiksi Kando piti jo 1970-luvulla mielekkäämpänä jälkimmäistä vaihtoehtoa ja painotti subjektiivisen kokemuksen tärkeyttä, koska tällöin on mahdollista nähdä, onko näillä kahdella elämänalueella toisiaan täydentävä vai kompensoiva vaikutus (Kando 1975, 124). Kando arveli, että kummankin tyyppistä vaikutusta esiintyy ammatista riippumatta. Strukturalistinen lähestymistapa on todettu rajoittuneeksi, ja näkökulma on siirtynyt asenteisiin sekä psykologisempaan merkitysten tarkasteluun (Zuzanek & Mannell 1983). Pelkkä ammatti ei enää välttämättä määrittele vapaa-ajan toimintojen valintaa (Stamm ja Lamprecht (1995, 217-240). Arvellaan lisäksi, että jos työ muuttuu, muutoksia tulee vapaa-ajankin luonteeseen. Myös Juutin mukaan vapaa-ajan merkitys vaihtelee työtehtävän mukaan (1991, 61). Aktiivisesta vapaa-ajasta Stebbins (2001, 26) esittää, että sitä voidaan tarkastella elämäntyylinä tai kokemuksena.

Arvot sekä merkitykset työn ja vapaa-ajan välillä ovat kiistämättömästi sidoksissa toisiinsa (esim. Bellah ym. 1985, 172, Kjellberg 1987, 111, Watson 1987, 121). Asiaa on pohdittu taloudellisella, filosofisella ja yhteiskunnallisella tasolla. Näistä ensimmäistä edustaa esimerkiksi työajan pituus. Filosofisia keskusteluja on käyty siitä, vallitseeko yhteiskunnassa työkeskeinen protestanttinen etiikka vai hedonistinen vapaa-aikakeskeisyys. Yhteiskuntatieteilijät ovat kiistelleet työn ja vapaa-ajan välisen suhteen merkityksestä yksilölle tai ryhmille (Smith ym. 1973, 69). Keskeinen kysymys on ollut se vaikutus, joka työllä on vapaa-ajan aktiviteettien valintaan (Herbert 1987). Implisiittisesti käsitteissä työ ja vapaa-aika on aina mukana odotuksia, asenteita ja tyytyväisyyteen liittyviä tekijöitä (Anderson 1974, 54). Asenteet vapaa-aikaa kohtaan on pitkälti katsottu riippuvaisiksi siitä, millaiset ne ovat työtä kohtaan (esim. Brightbill 1960, 6). Asennetutkimuksissa on pyritty kehittämään mittareita, joissa kummankin alueen dimensiot olisivat keskenään vertailtavissa. Näitä on kuitenkin ollut vaikea laatia, mikä johtuu siitä, että sekä työtä että vapaa-aikaa voidaan tarkastella niin monesta erilaisesta näkökulmasta.

Aktiivisesta vapaa-ajasta tehty tutkimus etenkin tavoiteltujen kokemusten suhteen antaa mielestäni näkemystä siitä, millainen tekeminen koetaan mielekkääksi ja millaista työnkin haluttaisiin olevan. Haen ajatukselleni tukea esimerkiksi Godbeyn ja Parkerin (1976, 31) sekä Chaplinin (1999) havainnoista, joiden mukaan vapaa-ajalta haetaan usein elementtejä, jotka voidaan liittää entisaikojen työnteeseen, motivaationaalisiin palkkioihin. Lähdekirjallisuudessani pohditaan pitkälti työn kokemisen vaikutusta muuhun elämään. Kuitenkin esimerkiksi Halvorsen pohtii, ovatko pelkästään työasenteet hyvä lähtökohta selittämään ihmisen käyttäytymistä ja muuttuvatko ne, kun olosuhteet muuttuvat. Hän itse on huomannut, että esimerkiksi työajan pituus omalta osaltaan selittää asenteita sitoutumis-käsitteen kautta (Halvorsen 1997, 119-149).

4.1.3 Aika työn ja vapaa-ajan suhteiden säätelijänä

Aika säätelee keskeisesti kaikkea, mitä ihmiset ylipäänsä ehtivät tehdä. Esimerkiksi pienten lasten vanhemmilla on muita vähemmän vapaata. Time and Society-lehden artikkelissa (1996) Reeves ja Szaf-ran tekevät johtopäätöksen, että aika on sosiaalisesti rakentunutta ja eri sfäärit, joissa sitä käytetään, ovat sidonnaisia keskenään. Aika onkin kriittisin tekijä elämän integroinnissa. Se on kallisarvoinen resurssi niille, joilla on muita sitoumuksia työnsä lisäksi (Bailyn 1993, 79, 81). Innokkaan harrastuneisuuden yhdistäminen entisaikojen syklisen aikakäsityksen tavoitteluun edustaa nähdäkseni eskapismia, sillä nykyelämää leimaava lineaarinen aikakäsitys aiheuttaa tuntemuksen jatkuvas-ta kiireestä (esim. Van der Poel 1997). Kaikesta yritetään suoriutua nopeasti, jotta ehdittäisiin harrastaa monenlaisia asioita (Ciulla 2000, 175-177).

Vanha kreikkalainen traditio idealisoi itsensä kehittämisen vapaa-ajan funktiona (esim. Murphy ym. 1973, 8, Kando 1975, 20). Teollistumisen myötä painottunut protestanttinen työn etiikka suhtautuu näkemykseen vapaa-ajasta kielteisesti ja työlle toisarvoisena seikkana (Berger 1963, 25, Kando 1975, 20). Se johtaa myös usein protestantti-seen vapaa-ajan etiikkaan, jonka mukaan vapaa on käytettävä tuottavasti (Havighurst 1961, 310, Clarke ja Critcher 1985, 5). Aktiivisen harrastamisen taustoista tuli esiin, että sen nähdään joskus olevan innokkaan harrastuneisuuden taustalla.

Työn ajoittuminen sanelee, milloin aikaa on käytettävissä. Työn sisältö puolestaan vaikuttaa siihen energian määrään ja tyyppiin, joka

työajan jälkeen on jäljellä. Jotkut ammatit ja tehtävät sallivat sen, että vapaata on myös työssä, mutta kaikki eivät. Toisaalta on ammatteja, jotka yhdistyvät tietyn tyyppisiin vapaa-ajan viettotapoihin tyypillisemmin kuin toiset (Parker 1981, 122). On todistettu, että työajalla on selvä yhteys vapaalla harjoitettuihin aktiviteetteihin (Robinson 1977, 28, sekä Osgood & Mizruchi 1982, 234). Vuorotyö tai vähäinen vapaa-aika estävät osallistumista aktiivisiin harrasteisiin (Godbey & Parker 1976, 34, Andersson & Holm 1975, Tuominen 1984, 73). Mitä lyhyempi työaika, sitä enemmän osallistutaan aktiiviseen vapaa-ajan viettoon (Dumazedier 1974, 116). Ylipäänsä epäsäännöllinen työaika voi haitata harrastamista. Joustava ja yksilöllinen työaika taas helpottaa aktiviteetteihin paneutumista. Työnantaja voi edesauttaa asiaa järjestämällä alaisilleen mahdollisuuksia toteuttaa harrastustoimintoja. Yrittäjillä on yleensä paras mahdollisuus säädellä itse työaikaansa, toteaa Stebbins (1979, 154-155). Ihminen onkin aina ollut vastahakoinen tiukoille työaikajärjestelyille (Ciulla 2000, 177-179).

On tehty selvityksiä siitä, mitä ihmiset haluavat ajankäytöltään. Näisäkin näkyy samanlaista tendenssiä tutkimusvuodesta riippumatta. Jeremy Rifkin mainitsee USA:ssa tehdystä tutkimuksesta, jossa kyseltiin, kumpaa ihmiset pitävät tärkeämpänä, vapaampia työaikoja, jotka mahdollistaisivat hitaamman urakehityksen vaiko tiukkoja työaikoja, joiden puitteissa etenemismahdollisuudet olisivat paremmat ja nopeammat. 79 % kyselyyn vastanneista ilmoitti arvostavansa vapaampia työaikoja, vaikka se tapahtuisikin urakehityksen kustannuksella. Urakehitystä ei myöskään arvostettu, jos sen nähtiin vievän aikaa pois perheeltä ja muulta elämältä. Jopa palkkoja oltiin valmiita alentamaan, mikäli vastineeksi saataisiin enemmän vapaata. Etenkin naiset olivat tätä mieltä. Lisääntyvä vapaa haluttaisiin käyttää, paitsi perheelle, myös henkilökohtaisten tarpeiden tyydyttämiseen (Rifkin 1995, 233). Vastaavantyyppisiä havaintoja löytyy muitakin (esim. Yankelovich ym. 1985, 300, Reeves ja Szafran 1996). Aikaa halutaan enemmän itselle. Bakken (1981, 129-133) tutkimus osoitti, että useimmat tanskalaiset pitivät vapaata tärkeämpänä kuin palkankorotusta. Eniten toive painottui virkamiesten kohdalla. Yrittäjät ja työntekijät pitivät lisärahaa tervetulleellana. Parikymmentä prosenttia halusi lisää aikaa harrastukselleen. (Kts. myös Stebbins esim. 1992, 2). Amerikkalaisten ja japanilaisten työasenteita vertailleet Lincoln ja Kalleberg (1990, 24) puolestaan havaitsivat, että suhtautumisessa työ- ja vapaa-ajan määrään on kulttuurallisesti määräytyvä aspekti. Sen lisäksi myös ikäryhmä näytti vaikuttavan asiaan nuorten arvostaessa enemmän vapaata. Työkeskeisessä

Japanissa sana vapaa-aika on tuontitavaraa, kuten on itse ajatuskin (Rybczynski 1991, 159).

Innokkaita harrastajia on kaikissa ammattiryhmissä ja sosiaalisissa kerroksissa sinikaulustyöntekijöistä professionaaleihin ja johtotehtävissä toimiviin. Yhteiseksi piirteeksi on havaittu, että aikaa halutaan nipistää työnteolta (Stebbins 1979, 83-89, Finnegan 1989, 74, Dunn, Strain & Laurel 2001, Petrick ym., 2001). Jos amatööri on kovin innokas, hän pyrkii jopa etsiytymään työhön, joka mahdollistaa harrastamisen (Stebbins 1992, 112) tai koettaa muuten mukauttaa työnsä ajallisesti harrastukseen sopivaksi (Wheeler 1990, 147). Harrastajien maailmaan perehtyneen on helppo tehdä päätelmä, että vaikka työaika on vuosien saatossa huomattavasti lyhentynyt, on edelleen olemassa konflikti pakollisen työajan ja sen ajan välillä, jonka ihmiset haluaisivat käyttää muihin aktiviteetteihin. Vain sellaiset, joilla on hyvä rakennetaju, pystyvät hallitsemaan ajanpuutteen tunnetta (Bailyn 1993, 82). Edellisten perusteella voisi tehdä arvion siitä, että työtä ei läheskään aina pidetä parhaana areenana toteuttaa ominta minää.

Vapaa-aikojen ja lomien järjestely ovat tärkeitä tekijöitä. Ylityöt ja työhön liittyvät tehtävät saattavat häiritä harrastamista, samoin työn vaatima kouluttautuminen (Stebbins 1979, 154-156). Työ voi väsyttävyydellään haitata harrastamista (Stebbins 1979, 84-86). Evidenssiä on myös sille, että vapaa-aikaa haluttaisiin enemmän nimenomaan silloin, kun harrastuksella pyritään kompensoimaan työn elementtejä (esim. Kabanoff & O'Brien 1980).

Työajan pituudesta ja sen kehittymisestä löytyy toisilleen vastakkaisia näkemyksiä. Joidenkin mielestä se tulee jatkuvasti vähenemään. Toisaalta lienee niin, että ne, joilla on työtä, tekevät entistä pitempää päivää. Tämä vaikuttaa suoraan harrastuneisuuteen. Sotien jälkeen työmarkkinajärjestöjen keskeisiä kysymyksiä on ollut työajan lyhentäminen. Vapaa-aikaa käsittelevissä teoksissa kuitenkin puhutaan lyhenemisestä usein myyttinä. On olemassa monia aloja, joilla työhön käytetty aika todennäköisesti vain pitenee. Kelly (1990, 169) arveli näitä olevan esimerkiksi johtaminen, professionaaliset, tekniset ja tuotekehitykseen liittyvät alat sekä palvelualat. Tällä olisi harrastamiseen negatiivinen vaikutus. Haworthin teoksesta (1997, 3) käy ilmi, että Englannissa kokopäivätyössä käyvien miesten vapaa-aika väheni 4 % vuosien 1983 ja 1995 välillä ja vastaavasti naisten jopa 10 %. Toisaalta Haworth arvelee, että trendi ei ole kaikkialla samanlainen, globaalisia määritelmiä on vaikea tehdä. 1997 painetussa teoksessaan *The Time Bind* Arlie Hochschild kuvaa, kuinka elämä on täysin työpaikkaan sidoksissa, ja vaikka työnantaja on kehittänyt erilaisia ohjelmia työn ja

perhe-elämän yhteensovittamiseksi, organisaatiokulttuuri saattaa vaatia täydellistä omistautumista. Todellinen työaika voi venyä kymmeniä viikkotunteja pitemmäksi kuin virallisesti annetaan olettaa. Vapaa-ajan tutkimuksessa paljon siteeratun Schorin (1998) mukaan työnantajilla on voimakkaat preferenssit työajan pidentämiselle. Schorin näkemys on, että Euroopassa työajasta on tulossa keskeinen kilpailun käsite ja että globalisaatio pakottaa vain lisäämään sitä. Stebbins (1998, 12) kuitenkin arvelee työn ulkopuolisen ajan merkityksen ihmisille kasvavan.

Vuonna 2001 valmistunut tutkimus osoittaa, että kun kaikki välttämättömien tekeminen palkkatyön lisäksi on suoritettu, suomalaisille jää täysin vapaata aikaa 46 tuntia viikossa (haastattelu Aamutelevisiossa 29.11.2001). Huovinen ja Piekkola ovat tehneet ajankäyttöbudjetit vuoden 2002 Suomessa. Heidän mukaansa vapaa-ajan määrä on kasvanut alle 34-vuotiaiden kohdalla, mutta keskimääräisesti ajatellen ne ikäryhmät, joiden työllisyys on korkea, tekevät enemmän töitä kuin vuonna 1988. Naisilla vapaa-aika on eniten vähentynyt viimeksi kuluneen vuosikymmenen aikana 35–44 vuotiaiden kohdalla (Huovinen ja Piekkola 2002, 41–42).

Toisaalta on arveltu, että osa-aikaisten tehtävien määrä kasvaa (esim. Sherman & Judkins 1995, 57). Yankelovich ym. ennustivat (1985, 302–303), että lyhyet työajat yleistyvät palvelusektorilla, naisten ja ikääntyneiden keskuudessa, mikä pitäneen pitkälti paikkansa tämän hetken Suomessa. Stebbinsin (1998, 19) näkemyksen mukaan tulevaisuudessa useat professionaalitkin työskentelevät osa-aikaisesti, olipa kyseessä tie, taide, viihde-elämä tai urheilu. Kuitenkin tämä voi käytännössä tarkoittaa sitä, että työntekijä on virallisesti määriteltä osa-aikaiseksi, mutta todellisuudessa hänen työmääränsä on täysiaikaisen tai jopa enemmän (Hochschild 1997, tästä aiheesta kts. myös Handy 1994, 32 ja Kivistö 1998, 62–68).

Deem tarjoaa vastakkaisnäkömyksen niille, jotka ajattelevat vapaa-ajan toiveiden jatkuvasti kasvavan. Hänen mukaansa ihmiset haluavat pysyä palkkatyössä siksi, että se tarjoaa enemmän haasteita kuin vapaa-aika (Deem 1995, 3–22). Rifkinin (1995, 247) arvio työn riittävyyden suhteen on kuitenkin melko pessimistinen. Työttömyys tulee kasvamaan ja yhteiskunnassa on todella alettava miettiä, mitä ihmiset voivat tehdä täyttääkseen päivänsä. Samoja ajatuksia tulee esiin Rojekin teoksesta *Leisure and Culture* (2000). Asia mietityttäneen myös satojatuhansia suomalaisia. Tulevaisuudentutkijat Coates, Mahaffie ja Hines (1997, 469–500) ennustavat, että vuonna 2025 työtä tehdään noin 32 tuntia viikossa, kun taas vapaa-aikaa on 64 tuntia. Tästä osa käytetään älyllisiin harrasteisiin. Tosin raja työn ja muun elämän välillä käy niin

epäselväksi, että aina ei tiedetä, kummasta itse asiassa on kyse. Kun mielenkiinnon kohteet ja työ kohtaavat, on vaikea sanoa, ollaanko työssä vai ei. Ihmisten arvostukset ovat muuttuneet materiaalisista seikoista itsensä toteuttamiseksi, passiivisuudesta aktiivisuutta kohti. Opiminen ja opiskelu muodostavat työn ja vapaa-ajan välimuodon. Käsitys hyvästä elämästä tulee kuitenkin joillekin työn, toisille vapaa-ajan kautta. Vastaavasti Parker (1997, 180-191) esittää neljä erilaista skenaariota. Konservatismia edustava vaihtoehto päättelee tulevaisuuden näyttävän suurin piirtein samalta kuin nykypäivän. Useimmat ovat palkkatyössä ja vapaa-aikaa leimaa kulutuskeskeisyys. Työllä on vaikutusta vapaaseen, sille saatetaan etsiä korvaavia toimintoja tai ne voidaan pitää toisistaan täysin erillään. Rektionistinen skenaario ennustaa siirtymistä menneisyyden kaltaiseen yhteiskuntaan, joka on käsityöpainotteinen ja jossa työllä ja vapaalla ei ole mitään selvää rajaa. Reformismin mukaan työaika lyhenee, työolosuhteet paranevat ja valintojen mahdollisuus kasvaa. Tämä voi helposti johtaa siihen, että aktiivisen vapaa-ajan muodot alkavat kukoistaa ja useat ihmiset kehittelevät itselleen jonkinlaisen vapaa-ajan uran. Revolutionistisen skenaarion mukaan tuotantoa tehdään tarpeita, ei markkinoita varten esimerkiksi osuustoiminnallisessa muodossa. Vapaa-aika ei oleellisesti erotu työstä. Johtamisen näkökulmasta kaikki aikaan liittyvä keskustelu viittaa siihen, että työpäivän pituudesta riippumatta yksilöllinen jousto on aktiiviselle harrastajalle hyvin arvostettu asia.

4.1.4 Elämänalueiden integroiminen vs. segmentoiminen

Työn luonteen vaikutus vapaa-aikaan voidaan tiivistää kahteen toisilleen vastakkaiseen ääripäähän: integraatio-segmentaatio-keskusteluun. Työtä ja harrastamistakin on mahdollista tarkastella toisiinsa limittyvinä, jopa sisäkkäisinä, toisaalta toistensa vastakohtina. Selitysyrikykset näyttävät riippuvan pitkälti siitä, miten vapaa-aika määritellään. Prahl (1977, 117) kiteytti näitä jo varhain aika yleispätevällä tavalla: Puhuttaessa vapaa-ajan yhteiskunnasta ilmiötä pidetään työn vastakkaiskäsitteenä. Jos taas vapaa-aika nähdään ajankäytön muotona, siitä tulee käsitteellisesti enemmänkin työn liitännäinen. Työn jatkehypoteesi liittyy oletukseen, että työ on dominoiva alue. Vastakkaisnäkemys taas on seurausta sille, että työn merkitys on vähentynyt ja vastaavasti vapaan merkitys kasvanut. Palminkin (1972, 126-152) näkemys, että ammattiliitot ovat perinteisesti tarkastelleet alueita toisistaan erillisinä, on käsittääkseni edelleen paikkansa pitävä. Niistä on Palmin

mukaan haluttukin tehdä kaksi toisistaan täysin irrallista elämänaluetta. Vasta viime vuosien aikana on neuvottelutasolla alettu puhua työn ja perhe-elämän yhteensovittamisesta.

Työn ja vapaa-ajan välisten suhteiden tutkijana nousee ehkä muita useammin esiin Stanley Parker. Koska hän on käyttänyt pohdinnoissaan esimerkkeinä erilaisia ammattiryhmiä, hän on omissa lähteissään Stebbinsin lisäksi keskeinen. Parkerin ajatusmallin pohjana ovat sekä aika että aktiviteetit, ja hän tarkastelee näiden funktioita ihmisen elämässä. Funktiot näkyvät odotuksina, tarpeina, sitoutumisena, aktiviteettien tyyppeinä ja asenteina. Ammattinäkemyksensä pohjalta Parker jakaa työn ja vapaa-ajan suhteen kolmeen tyyppiin. Parkerin mukaan (1971, 99-110 ja 1973, 75-84, 1976, 51-56, 1983, 50-149) on olemassa kaksi ajattelutapojen pääsuuntaa tarkasteltaessa elämänalueita yhteiskunnallisella tasolla. Holistit näkevät yhteiskunnan integroituneena kokonaisuutena, jossa jokainen osa vaikuttaa toiseen jollakin tavalla. Aseenteet ja käytännöt, jotka syntyvät yhdellä elämänalueella, leviävät toisiin alueisiin. Esimerkiksi vieraantuminen työssä johtaa myös vieraantuneeseen vapaa-ajan viettoon. Vastaavasti sitoutuminen työhön heijastuu sitoutumisen tyyppinä vapaaseen. Segmentalistit puolestaan näkevät ihmisen elämän jakaantuneena erilaisiin keskinäisesti riippumattomiin alueisiin. He puoltavat kaksinapaista ajattelumallia. Parker tarkastelee ilmiötä sekä yksilön että yhteiskunnan tasolla. Jokaisella meistä on hänen mielestään oma elämänfilosofiamme, jolloin näkemyksemme työn ja muun elämän suhteesta tulee esille sen ilmentymänä. Filosofialla on myös vaikutusta sen suhteen, miten me integroidumme yhteiskuntaan. Viedessään analyysinsä yhteiskunnalliselta tasolta yksilön näkökulmaan Parker ottaa huomioon työ-vapaa-aika-variabelit, työvariabelit ja työn ulkopuoliset variabelit. Hän erottelee suhteen kahdeksi ääripääksi, fuusioksi ja polariteetiksi. Fuusiossa on kyse elämänalueiden välisestä sulautumisesta, samanlaisuudesta. Polariteetti puolestaan on näkemys työn ja vapaan pitämisestä erillään ja pyrkimyksestä erottaa ne toisistaan. Parker lisää kuitenkin näihin ääripäihin kolmannen ulottuvuuden, joka ei edusta minkäänlaista keskietä, vaan täyttä irrallisuutta. Suhteen laadun hän jaottelee kolmeen ryhmään: ekstensioon, vastakohtaan ja neutraliteettiin. Fuusioitunut suhde edustaa yksilön tasolla ekstensiota, työn leviämisvaikutusta muuhun elämään. Vastaavasti polariteetista tulee jonkinlainen työn kontrasti ja kompensatio. Neutraliteetilla ei ole tekemistä kummankaan ilmiön kanssa. Funktionaalisena näkemys pohjautuu tässä tutkimuksessani ajatukseen, että vapaa on kokemuksellisesti työstä riippu-

vainen ilmiö. Parker (1981, 122) painottaa, että asioita tarkastellaan nimenomaan asenteiden näkökulmasta.

Työn luonteen kokeminen on hyvä ottaa tarkastelun kohteeksi, koska tuntemukset poikkeavat toisistaan eri organisaatioissa ja samankin organisaation sisällä (Clarke ja Critcher 1985, 18). Segmentalismia voidaan tarkastella kuten kotona keittiötä ja olohuonetta. Kummallakin on oma tehtävänsä ja kumpikin palvelee eri tarvetta. Holismi sen sijaan on - ei niinkään teoria - vaan lähestymistapa, jonka avulla voidaan koettaa ymmärtää monimutkaista suhdetta (Anderson 1974, 10-11).

Koska työn ja vapaa-ajan käsitteet näyttävät menevän osittain sekaisin ja olevan limittäisiä, rajoista niiden välillä ei välttämättä ole päästy yhteisymmärrykseen. Vaikeinta rajan vetäminen näyttää olevan silloin, kun käsitteitä tarkastellaan asenteen, tuntemuksen ja kokemuksen näkökulmasta. Asia on kiinnostanut monia. Parkerin lisäksi siitä ovat keskustelleet esimerkiksi Jenkins ja Sherman (1981, 47) sekä Seabrook (1988, 4). Rajojen hämärtyminen saatetaan kokea joko hyväksi tai huonoksi (esim. Aronowitz ja Di Fazio 1994, 315). Christena Nippert-Eng (1995) soveltaa kahtiajaottelua pohtiessaan, miten ihmiset pyrkivät erottamaan elämänalueensa. Ääripäät ovat täysin integroitunut ja täysin segmentoitunut elämäntapa. Käsityöläisaikana elinpiiri oli kokonaisvaltainen. Käsityöläinen teki työtä kotona asuen samassa rakennuksessa. Tehtaissa ja toimistoissa työskentelevät pyrkivät eri asteisesti jakamaan elämänalueensa työ- ja kotireviiriin. Kyseessä ovat toiminnot, asiat ja ihmissuhteet. Segmentointi vaatii monenlaista rajatyötä (boundary work). Erottelu tapahtuu artefaktien ja käyttäytymistapojen avulla. Integroituneessa elämässä sfäärit kulkevat limittäin ja lomittain, ajallisesti ja paikallisesti eri asteisesti yhdistyneinä. Sinikaulustyössä segmentoituminen näyttää Nippert-Engin mukaan olevan mahdollisimman pitkälle vietyä. Mitä intensiivisempää sitoutumista työ tekijältään vaatii, sitä hankalampaa sitä on erottaa muusta elämästä. Ääritapauksia edustavat työnarkomaanit, joilla työ näyttää nielaisevan kaiken ja integroituminen vaikuttaa totaaliselta. Työn ulkopuolisilla seikoilla puolestaan on monenlaista vaikutusta työhön. Ajattelutapa voi myös vaihtua työn muuttuessa. Nippert-Eng on havainnut, että jos sinikaulustyöntekijä saa ylennyksen esimiestehtäviin, hänen elämänsä muuttuu integroivampaan suuntaan.

Tarkasteluajankohdasta riippumatta nousee esiin yhteneviä näkemyksiä. Raja on aina ollut selkeämpi niiden kohdalla, jotka ovat toisten palveluksessa kuin esimerkiksi yrittäjillä (Robertson 1985, 44). Mekaaninen ja monotoninen työ johtaa mahdollisimman suureen segmentoitumiseen (Anderson 1964, 97). Toisaalta ero on joskus vaikea tehdä sen

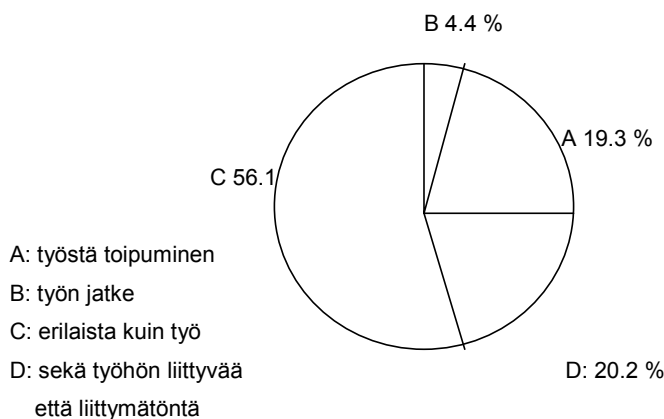
vuoksi, että molemmat alueet saattavat sisältää samoja aktiviteetteja. Jotkut työt ovat hyvin autonomisia, jotkut vapaa-ajan muodot puolestaan vaativat säännöllisyyttä ja ovat kontrolloituja, kuten on usein asian laita amatööri-toiminnoissa (Argyle 1992, 97). (Kts. myös Ciulla 2000, 172-180).

Ciulla jaottelee ammatteja tehtäväorientoituneisuus -- aikaorientoituneisuus-käsitteiden avulla. Tehtäväorientoituneisuus on tyypillistä esimerkiksi maanviljelysalalla, käsityöläisyydessä sekä itsenäisissä professionissa. Työt tehdään, kunnes kokonaisuus saadaan valmiiksi kelloa katsomatta. Vapaa-aika määrittyy tämän mukaan. Aikaorientoituneisuus sitoo työtehtävät tietyksi ajaksi, yleensä myös tiettyyn paikkaan. Etenkin suuremmissa organisaatioissa toimivat professionaalit ovat pikemminkin aika- kuin tehtäväsidonnaisia (Ciulla 2000, 179-180). Opastyön näkisin tehtäväorientoituneeksi. Vaikka itse toimeksianto on sidottu ajallisesti, sen hoitaminen pitkin valmisteluineen on yksi kokonaisuus, jonka onnistumista arvioivat sekä kuulijat että suorittaja itse.

Täydellinen fuusioituminen edellyttää työn olevan hauskaa ja siihen yhdistyvän leikin elementtejä (Rojek 2000, 74-81). Tyypillisesti myös ihmissuhdetyö nähdään hyvin fuusioivaksi tekijäksi (esim. Parker 1971, 1983, Femers & Hörrmann 1990, 80). Kuitenkin löytyy poikkeuksia. Äärimmilleen raskas ihmissuhdetyö saattaa muodostaa vankilan, josta ei juuri ole pakoa edes harrastuksiin (Depuis 2000). Lisäksi näyttää siltä, että mikä tahansa työ, jossa kuormitus koetaan äärimmäisen suureksi, aiheuttaa tietoisia segmentaatiopyrkimyksiä (esim. Femers & Hörrmann 1990, Bailyn 1993, 48, Chaplin 1999). Ajatusten tasolla tässä saattaa kuitenkin olla vaikeuksia. Kysyessäni oppailta erottavatko he työn ja vapaa-ajan toisistaan 60 % vastasi kieltävästi. Ajatustavalle löytyi perustaa päätyöstä. Yleisintä sulautumisen näkökulma oli yrittäjillä ja opiskelijoilla. Toimihenkilöt ja eläkeläiset sekä alhaisemman peruskoulutuksen omaavat puolestaan kertoivat erottavansa alueet toisistaan (Heinonen 1995, 99-103). Tämä vaikuttaisi seurailevan edellä esitettyjä näkemyksiä. Myös pitkä koulutustausta lisäsi sulautumisen kokemista ollen tilastollisesti melkein merkittävä selittäjä. Haastattellessani tämän tutkimuksen kohdehenkilöitä pohdin heidän kanssaan suhdetta yleisellä tasolla, mutta myös siitä näkökulmasta, miten yhdyntäviä vs. eriytyviä elämänalueita heidän päätyönsä ja opastointinsa ovat keskenään.

Harper (1997) kritisoi liialliseen automatisoitumiseen perustuvaa yhteiskuntaa. Hänen mielestään kahtiajako työhön ja vapaa-aikaan on yhä pitemmälle kehittyneen teknologian syytä. Hän näkee nykyajan töistä puuttuvan paljon ja vastaavasti vapaan olevan liian pako-

orientoitunutta. Hänen mielestään ratkaisu ongelmaan löytyisi autoteli-sesta tekemisestä (kts. käsite myös Csikszentmihalyin flow-teorian yh-teydessä, esim. 1999), oman luovuuden käyttämisestä. Hänen mieles-tään innokas harrastaminen on ihmiselle hyväksi. Hän ei kuitenkaan viittaa aktiivisen harrastamisen teoriaan, vaan niin sanottuun oman avun käsitteeseen. Argylen (1992) teoksesta puolestaan löytyy ylei-sempää näkemystä ihmisten asenteista työn ja muun elämän suhteita kohtaan. Kuvion perusteella suurin osa kokisi reviirit toisilleen vastak-kaisina.

Kuvio 9: Työn ja vapaa-ajan suhteeseen kohdistuvat asenteet
(lähde: Argyle 1992, 110)

4.1.5 Työn ja vapaa-ajan suhde: erilaiset tarkastelukulmat

Harrastajia tutkittaessa suhde työhön nousi esiin joskus piilevästi, toisi-naan suoraan (esim. Stebbins 1979, Dannefer 1980, Brock 1990, Wheeler 1990, Cohen 1995, Chaplin 1999 jne.). Vaikka vapaa-ajan tutkimus on pitkälti eriytynyt omaksi alueekseen, kytkeä on mielestäni aika selkeä.

Työllä on voimakas vaikutus muuhun elämään, olipa tapa sitten mil-lainen tahansa, esitti Wilensky 1960-luvulla (esim. Industrial Relations

1962). Hänen mainitaan kehittäneen ajattelun, jossa suhde on polarisoitunut kahdeksi päätyypiksi, ja josta sittemmin kiisteltiin paljon. Tyyppejään Wilensky kuvaa nimityksillä leviäminen eli läikkyminen tai siirtymä (spillover) ja sen vastakohtana kompensatio eli korvaaminen (compensation). Hän tarkastelee suhdetta kokemusten ja asenteiden kautta. Keskeinen ajatus on työhön liittyvä tyytyväisyys. Työn leviämisen vaikutus saattaa olla niin voimakas, että vapaasta tulee jatketta työn kokemiselle ja asenteille. Aikansa tavan mukaan Wilensky tutki teollisuustyöläisiä ja esitti, että ikävystyttävä työ johtaa ikävystyttävään vapaa-aikaan. Toisaalta vähäistä taitoa vaativa toistotyö saattaa myös johtaa vastakkaisten toimintojen etsimiseen työn ulkopuolella (lähde Murphyn teoksesta 1981, 44).

Polarisoituminen näyttää olleen keskeistä työlähtöisessä vapaa-ajan käyttäytymisen tarkastelussa. Tyypillistä on kuitenkin ollut se, että asiaa on lähestytty nimenomaan toiminnallisesta ja asenteellisesta näkökulmasta. Sen, millaista työ on ja miltä se on työntekijöistä tuntunut, on arveltu vaikuttavan tavalla tai toisella työajan ulkopuoliseen toimintaan. Suhteen pohtiminen edellyttää ajatusta, että yksi elämänalue määrää toista (Hoff 1986, 312). Omat oletukseni siirtymästä ja kompensatiosta pohjautuvat Meissnerin (1971, 243) lausumaan, että työpaikat ja -tehtävät ovat erilaisia ja että nimenomaan niiden kokemisella on vaikutusta muuhun elämään.

Hoff selittää vaikutusta valenssi-käsitteen avulla. Jos käyttäytymismalleilla ja kokemuksilla on sama positiivinen tai negatiivinen valenssi kummallakin elämänalueella, on kyseessä siirtymä. Jos puolestaan alueiden valenssit ovat toisilleen vastakkaiset, kyseessä on kompensatio (Hoff 1986, 313). Valenssi liittyy tyydytykseen, jota jostain odotetaan saatavan. Se tarkoittaa sitä, miten haluttavaksi tai ei-haluttavaksi jokin vaihtoehto koetaan. Se liittyy käsitteenä myös palkkioiden arvioimiseen. Sanan synonyymejä voisivat olla arvo tai hyöty (Juuti 1989, 40).

Kahdentyyppisestä suhtautumisesta puhuvat myös klassikot De Grazia ja Havighurst. Miellyttävästä työstä siirtyy positiiviseksi koettuja aspekteja vapaa-aikaan. Taitoja, jotka saavat osakseen ihailua, käytetään myös harrasteisiin. Monet puolestaan hakevat kompensatiota sille, mitä heidän työstään puuttuu. Kuitenkin De Grazia varoittaa etsimästä työlle pelkkää vastapoolia. Suurelta osin työ ja vapaa ovat samantyyppisiä, hän väittää, ja vaikutus, mikäli sitä on, on molemminpuolista (De Grazia 1962, 177-178, 183). Jos jokin seikka on ihmiselle hyvin tärkeä, hän hakee tätä asiaa molemmilta alueilta. Kyseessä voivat olla esimerkiksi ihmissuhteet. Jos työstä puuttuu jotakin, sitä etsitään

vapaa-ajasta, (Havighurst 1961, 319-320). (Kts. tästä myös Prahlin (1977, 87-91) jaottelu kongruenssiin ja kontrastiin. Tämän tyyppiset havainnot eivät harrastustutkimusta lukeneelle ole lainkaan aikakautteen sidoksissa.

Ehkä siteeratuimmaksi on muodostunut Parkerin 3-jaottelu (esim. 1983, 36). Parker toteaa, että työn kokeminen ei oikeuta meitä ennustamaan, millaista vapaa-ajan käyttäytymistä harjoitetaan, mutta auttaa meitä ennakoimaan, minkä tyyppistä funktiota yksilön vapaa-aika palvelee. Hänen case-tutkimuksensa osoittavat, että samankaltaiset työtilanteet johtavat yhtenäiseen käyttäytymisen malliin työssä ja vapaa-ajalla (Parker 1983, 54).

Vaikka neutraliteetti mainitaan aika usein tutkimuksissa, sitä näkee harvoin otettavan mukaan tuloksiin (1).

Tarkastelu näyttää keskittyneen pitkälti siirtymä- ja kompensatiovaikutuksiin. Esimerkiksi Staines (1980) toteaa, että 0-hypoteesi on teoreettinen vaihtoehto, mutta koska sen mukaan työ ja muu elämä ovat toisistaan täysin irralliset alueet, joilla ei ajatella olevan mitään vaikutusta toisiinsa, on kahden ensin mainitun hypoteesin tarkastelu paikallaan nimenomaan työn ja vapaa-ajan välisiä yhteyksiä mietittäessä. (Kts. myös Meissner 1971). Neutraalissa suhteessa puuttuu aktiivisuus vapaa-aikanakin, koska työssäkään ei edusteta aktiivista vastuunkantajaa (Parker 1983). Neutraliteettia edustaa esimerkiksi ruutiiluonteinen pankkivirkailijan työ, profesioaloilla se on harvinaisempaa. Irrallisuushypoteesi näyttää saaneen kannatusta erityisesti Saksassa. Sitä esiintyy myös silloin, kun esimerkiksi organisaation johto tahtoo pitää työn ja muun elämän täysin erillisinä alueina toisistaan eikä halua ottaa huomioon työn ulkopuolisia seikkoja. Kyseessä ovat usein palvelualat, joilla on perinteistä teollisuustyötä enemmän autonomiaa, esittävät esimerkiksi Clarke ja Critcher (1985, 17).

1 Parkerin mielestä on ammatteja, joissa työllä ja vapaa-ajalla ei ole suuriakaan keskinäisiä vaikutussuhteita. Neutraliteetti-hypoteesissaan (compartmentalisation, segmentation, separateness), hän esittää (1983, 22-32), että alueiden sisältö on tavallisesti erilainen, rajanveto niiden välillä keskivertoa, keskeinen elämänalue löytyy työn ulkopuolelta ja työn jälkeä vapaa-ajassa ei näy. Autonomian aste on alhainen ja työ on ikävystyttävää. Sitoutuminen on laskelmoivaa, taloudellisten palkkioiden odotusta, työssä ei ole läheisiä ystäviä. Työtä voi kuitenkin luonnehtia sanonnalla "OK". Siirtymä vapaaseen on vähäistä. Vapaa-aikaan sitoutuminenkin on välineellistä. Koulutuksen taso on yleensä keskimääräinen, huvittelu on vapaan keskeinen funktio. Kun suhde työn ja vapaa-ajan välillä on ei-symbioottinen ja työ ei aiheuta sen kummempia tunteita, niillä on kummallakin oma funktionsa elämässä ja kumpikaan ei vaikuta toiseensa. Parker korostaa, että neutraliteetti ei edusta mitään puoliväliä, vaan irrallisuutta.

Ajatus siirtymästä ja kompensatiosta on saanut myös arvostelua osakseen. Jotkut nimittävät niitä teorioiksi, toiset hypoteettisiksi oletuksiksi. Campell Clark (2000) tiivistää kritiikkiä väittäen, että oletukset eivät selitä mitään täydellisesti eivätkä auta ratkaisemaan esimerkiksi tasapainottelua työn ja muiden elämänalueiden välillä. Voi myös olla vaikea erottaa, onko kyse siirtymästä vaiko jonkin seikan korvaamispyrkimyksestä. Joskus ilmiöt esiintyvät rinnakkain ja tulkinnat saattavat olla sekavia (Kirkaldhy & Cooper 1993, Campell Clark 2000). Psykologit (esim. Kabanoff 1980) kyseenalaistavat näkemyksen, että kaikki reagoisivat asioihin samalla tavalla. Yksilöt ovat erilaisia, eikä esimerkiksi siirtymä noudata kaikilla samaa kaavaa (näin myös Furnham 1990, 154-158). Kuitenkin ajatustapa on saanut enemmän tai vähemmän tukea ja yleensä sitä kohtaan esitetty kritiikki kohdistuu vain johonkin osaan asiaa tai kuitataan sanonnalla, että asiaa pitäisi tutkia tarkemmin yhdistelemällä hypoteeseja esimerkiksi objektiivisiin rakennetekijöihin.

Rapoport ja Rapoport arvioivat (1975, 250-252) siirtymän ja kompensatiion polarisoimista. Heidän mielestään voidaan puhua pikemminkin erilaisista selkeyden asteista työn ja vapaa-ajan toimintojen välillä ja siinä, miten työ vaikuttaa muihin elämänalueisiin. Ihminen toistaa yhdellä elämänsä alueella omaksumiaan käyttäytymismalleja muuallakin. Voidaan myös olettaa, että eri ihmiset kokevat samantyyppisessä tehtävässä toimiessaan työn elementit eri tavoin. Näin kirjoittivat Clarke ja Critcher (1985, 18, 20-21), jotka näkivät Parkerin kolmijaottelun tietynlaisina ideaalityyppeinä ja taustalla ajatuksen, että ihminen luontaisesti etsii aina tasapainotilaa elämässään. Clarke ja Critcher olivat myös sitä mieltä, että jaottelu on sinänsä hyvä ehdotelma ja käyttökelpoinen lähtökohta erilaisten mallien etsimiseen. Heidänkin mielestään siihen pitäisi lisätä objektiivisten tekijöiden, kuten sukupuolen merkitys. Se, mitä naiset etsivät elämässään, voi poiketa miesten vastaavasta. Ekstensiokaan ei heistä välttämättä toteudu kaikkien korkeasti koulutettujen kohdalla. Lisäksi joukkotyöttömyys ja muuttumassa oleva työsuhteiden tyyppi ja uudenlainen kirjo tehnevät asiasta huomattavasti monimutkaisemman.

Parker (1981, 121) itse määrittelee ajatelmansa pelkästään suuntaa antaviksi, mutta aiheen hyvin käyttökelpoiseksi lisätutkimuksissa. Hänen oma kolmijaottelunsa jättää monia kysymyksiä avoimeksi. Ihmiset eivät aina löydä sellaista työtä kuin haluaisivat, joten heidän käyttäytymisensä analysointi ei välttämättä kerro heidän todellisista toiveistaan. Työn ja vapaa-ajan toimintamallien suhde ei siis aina osoita kausaalisia suhteita. Kyseessä ei ole tiukka kategorisointi. Asia tulisi nähdä proba-

biliteetteina ja tendensseinä. Ihmisen elämäntyyl ei juuri muutu, vaan jatkuu samantyyllisenä keski-ikästä vanhenemiseen. Yksilön vapaa-aikaansa kohdistamat toiveet riippuvat siitä, mitä hän on löytänyt työstään ja mitä ei (Parker 1983, 40). Tämä näkemys voisi mielestäni selittää sitä, miksi oppaissa on niin paljon eläkeläisiä. Heistä moni lienee elänyt hyvin aktiivisesti jo työaikanaan. Parker (1981, 128-131) teki myös tähän hetkeen hyvin sopivan kysymyksen, mitä pitäisi tehdä silloin, kun kumpikaan elämänalue ei tuota ihmisille mielihyvää ja mahdollista luovuutta. Löytyykö esimerkiksi keski-ikäisten ihmisten uraongelmiin ratkaisua välivuodesta, jolloin he ottaisivat aktiivisesti osaa erilaisiin vapaa-ajan aktiviteetteihin?

On myös esitetty vapaa-ajan olevan ilmiönä niin monimutkainen, että sen ja työn välillä ei voida käyttää yksiselitteisiä malleja. Esimerkiksi Kelly (1983, 43) loi katsauksen siirtymä-kompensaatio-polariteetin kriteerijien tutkimustuloksiin. Suhde näyttää perustuvan myös tilannetekiin, jollainen saattaa olla vaikkapa pitkä työmatka. Se vaihtelee myös riippuen elämänvaiheesta ja ihmisten erilaisista resursseista. Jotkut ovat arvelleet, että työn puutteita pyritään kompensoimaan, mutta niillä taidoilla ja sillä tylillä, joka on omaksuttu työssä. Kompensointia voi tapahtua, vaikka siirtymävaikutus kuvaisikin suhdetta yleisemmällä tasolla. Esimerkiksi sinikaulustyöntekijä saattaa korvata luovuuden puutetta työssään käsityöharrastuksilla ja professori kirjoittamalla science fictionia (Miller & Weiss 1982). Tapa voi myös muuttua elämän varrella, kun otetaan prosessinäkökulma (Femers & Hörmann 1990, 74-96). Siirtymää ja kompensatiota voidaan siis pitää hypoteettisina oletuksina, joiden avulla pyritään selittämään työn ja vapaa-ajan välisiä suhteita. Hypoteesit sopivat mainiosti suhteen tarkasteluun (Kanungo & Misra 1984, 154-156, Furnham 1990, 155).

Toisinpäin tapahtuvasta vaikutuksesta löytyy huomattavasti vähemmän tutkimustietoa. Varhaisemmassa kirjallisuudessa siihen näkee tehdyn vain jonkin verran viittauksia. Jotkut (esim. Dumazedier ja Latouche 1962, Kabanoff 1980, Kelly 1983, 42-43) mainitsevat asiasta lauseen tai parin mittaisesti. Siirtymää ja kompensatiota lähtökohtanaan käyttävä, mutta asiaa toisinpäin laajentava saksalainen Hoff puhuu *interkausaalisesta* ajatustavasta (Hoff 1986, 1990). Omalle työlleni keskeinen ja omia kokemuksiani tukeva on Stebbinsin käsite *occupational mesh* (teoksessa Amateurs 1979, esim. 83-89). Se kuvaa työn ja aktiivisen harrastuksen välistä suhdetta, jolle mielestäni sopiva suomenno on *ammattillinen sekoittuminen*.

4.1.6 Työn käsite työn ja vapaa-ajan suhdetta tutkineiden näkökulmasta

Ennen kuin siirryn käsittelemään siirtymää ja kompensatiota aiheuttavia seikkoja, on mielestäni jonkin verran pohdittava työn käsitettä niiden näkemysten perusteella, joita työn ja vapaa-ajan suhdetta tutkineet esittävät, ja jotka ovat tätä työtä varten relevantteja.

Yksi keskustelun muoto on liikkunut yhteiskunnan tasolla. Tällöin työtä on tarkasteltu jatkuvuuden edellytyksenä, tuotannon näkökulmasta (esim. Parker & Smith 1976, 41, Kelly 1990, 74, Hall 1994, 5). Palkkatyö merkitsee keskeistä arvoa länsimaissa (Halvorsen 1997, 120) ja sen on havaittu olevan useimmille ihmisille tärkein suhde erilaisiin julkisiin alueisiin (Berger & Berger 1975, 269). Lisäksi se antaa kullekin oman paikan yhteiskunnassa (Kjellberg 1987, 100, Hall 1994, 125-131).

Kun työ nähdään organisaatioihin sidonnaisena, siihen tulee pakollisuuden elementti. Vapaa-aikaa luonnehditaan vapaavalintaiseksi ja sisäisten palkkioiden etsimiseksi, työtä leimaavat tyypillisesti päinvaltaiset piirteet. Se täyttää organisaation tavoitteet eli edustaa yksilön harkinnanvaraisuuden vastakohtaa (Kanungo & Misra 1984, 154, Hall 1994, 273-297, Ciulla 2000, 198-206). Työhön käytetty aika on kontrolloitua (Herbert 1987, 148) ja antaa aseman organisaatiossa (esim. Kabanoff 1980). Näillä seikoilla oletetaan olevan vaikutusta harrastuneisuuteen. Tyypillistä on ajatus, että työssä täytyy ponnistella (esim. Anderson 1961, 1), nähdä vaivaa tulosten (Gross 1963, 41, Gibson 1983, 110) ja yksilöllisten saavutusten (Berger 1962, 41) suhteen. Anderson (1964, 133) pitää työtä enemmänkin keinona päästä päämäärään kuin itseisarvona ja samalla pitkälti kontrastina huvituksille. Ponnistelunäkemys liittyy läheisesti ajatukseen, että vapaa-aika on ansaittava työn kautta. Nykypäivän tuloshakuisuus on hyvä esimerkki ponnistelun merkityksestä keskeisenä työhön asetettuna vaatimuksena.

Myös työtä on mahdollista tarkastella aikana ja aktiviteettina (esim. Anderson 1961, 1974, Ciulla 2000, 25-26, 177-184). Kyseessä on aika, jonka työntekijä myy, toisaalta aktiviteetti, jota hän hoitaa. Näistä muodostuu segmentalistinen näkökulma. On myös ammatteja, jotka vaativat työstämistä varsinaisen työpaikan ulkopuolella. Työssä hoidettavat aktiviteetit voivat olla täysin erilaisia kuin vapaa-ajan vastaavat. Toisaalta niitä saattavat kuvata hyvinkin samanlaiset luonnehdinnat (Anderson 1961, 1974). Joskus on vaikea luetella yksiselitteisesti niitä yksittäisiä tehtäviä, joita jokin työ sisältää. Jopa sama toimenkuva voi tarkoittaa hieman eri asioita eri ihmisille (Hall 1994, 4-5).

Myös kokemuksellisesti ajateltuna työ on pakollinen osa elämää. Sen olemukseen liittyy vapaa-ajan tutkijoiden mukaan taloudellisen välttämättömyyden elementti, koska sitä on tehtävä toimeentulon vuoksi. Vapaa-ajan ja työn sosiologit ovatkin tyypillisesti määritelleet työn inhimillisen kokemuksen kohteeksi (esim. Anderson 1961, Parker 1971, 1983, Dumazedier 1974, Hoff 1986, Hall 1994, Lincoln & Kalleberg 1990, Ciulla 2000, Stebbins jo 1979, myös 1992). Kokemuksen muodostuminen riippuu työstä, ihmisestä itsestään ja työn suomista palkkioista (Hall 1994, 207). Pohdintani sivutyöstä ja puoliammatillisesta harrastuksesta osoitti, että samaa asiaa voidaan tarkastella sen mukaan, minkä merkityksen ihmiset itse sille antavat (näin myös Pahl 1997, 42-46). Päätyön tarkasteluun empiriassani soveltuu hyvin tämä näkökulma.

Nykysuomen sanakirjan määritelmä on mielestäni yksilölähtöinen. Se selittää työn jonkin tehtävän tietoiseen suorittamiseen tähtääväksi inhimillisen energian käytöksi (kts. myös esim. Gibson 1983, 110). Työ on tyypillisesti nähty myös eksistentiaalisena olemassaolon syynä (Sherman & Judkins 1995, 41), perustarpeena (Brightbill 1960, 5) ja universaalina ilmiönä, joka on kaikkialla kietoutunut muihin elämän alueisiin (Berner 1983, 59). Sitä on pidetty terveen ihmisen merkinä ja sen puuttuessa arvellaan etsittävän korvaavia toimintoja (Gibson 1983, 110, Stebbins 2001, 149-151). Työ luo myös rutiinit ajankäytölle ja ihminen rakentaa muun ajankäyttönsä työnsä mukaan (Riesman 1964, 181, Sherman & Judkins 1995, 46). Kuitenkin siinä, missä se ennen takasi fyysisen henkiinjäämisen, se on alkanut merkitä pikemminkin psyykkistä ja sosiaalista henkiinjäämistä (Jenkins & Sherman 1981, 3).

Yhteistä työn tutkimukselle ja vapaa-ajan tutkimukselle on se, että molempia on tarkasteltu paljon kokemuksen tasolla. Hall (1994, 99) mainitsee tässä yhteydessä motivaatioteoriat (Maslow, Herzberg, McGregor sekä Lawlerin ja Vroomin odotusarvoteoriat. Työhön reagoimisesta Hall (1994, 90) kertoo tutkitun esimerkiksi työtyytyväisyyden, sitoutumisen ja vieraantumisen käsitteiden kautta. Hall itse näkee työtyytyväisyydellä olevan leviämisvaikutusta muuhun elämään. Työltä halutaan sekä ulkoisia että sisäisiä palkkioita.

Aktiiviselta harrastamiselta etsitään pääasiassa sisäisiä palkkioita suovia kokemuksia. Opastyössä näitä tarjoavat (Heinonen 1995, 66) itsensä kehittäminen, joka sai arvon 4,5/5, omien taitojen käyttäminen 3,9/5, haasteellisuus 4,2/5 ja ihmisiin tutustuminen 3,9/5. Arvostuksen tarve, joka yleensä luetaan kuuluvaksi ulkoiseen motivaatioon, ei keskiarvona nouse niin korkealle (2,8/5), mutta miltei joka kolmannen kohdalla se osoittautui tärkeäksi, joillekin jopa hyvin tärkeäksi. Sisäiset

palkkiot tulevat tehtävän suorittamisen suomasta kokemuksesta tuottajan symbolista tyydytystä (Lincoln & Kalleberg 1990, 98). Freyn mielestä sisäinen motivaatio on vaikea käsite määriteltäväksi. Se on jotain, joka tulee ihmisen sisältä, aktiviteetti, joka on palkitseva sinänsä. Sillä on yhteys sisäiseen tyytyväisyyden tunteeseen ja keskeistä on, että ihminen pitää itse tekemisestä (Frey 1997, esipuhe, 13-14). Sisäisten palkkioiden tavoittelemisen tuo työlle laajemman merkityksen (Aronowitz & Di Fazio 1994, 330). Näihin tähtääminen näyttää olevan naisille tyypillisempää kuin miehille (Halvorsen 1997, 124). Eniten niitä katsotaan saavutettavan korkeimpien tasojen ammateissa (Hall 1994, 122). Frey etsii asiasta myös kääntöpuolia. Hänen havaintojensa mukaan sisäisesti motivoituneet ihmiset ovat hyvin herkkänahkaisia ja vaikeita johdettavia (Frey 1997, 99). Työhön suhtautumista on tutkittu myös sitoutumisen käsitteen avulla. Työhön hyvin sitoutunut ihminen pitää sitä keskeisenä elämänalueenaan ja äärilaitaa edustaa työnarkomaani (Hall 1994, 106-108). Ilmiö näkyy siinä, missä määrin ihminen arvostaa työtään verrattuna muihin elämänalueisiin ja siinä, mitä hän mieluiten kertoo olevansa. Sitä kuvaa myös se, valitsisiko hän uudelleen saman työn tai ammatin vai onko hän harkinnut työpaikan vaihtamista (Lincoln & Kalleberg 1990, 62). On havaittu, että mitä korkeampaa koulutusta työ vaatii, sitä useammin sama ammatti valittaisiin uudestaan (Argyle 1992, 90). Puuttuvat uramahdollisuudet ohjaavat ihmisen suuntaavan huomionsa muille elämänalueille (Lincoln & Kalleberg 1990, 105, 117, 127). Tämä viittaa myös korvaavan uran luomiseen.

Työstä vieraantuminen subjektiivisen kokemisen tasolla tarkoittaa työhön liittyvää voimattomuuden tunnetta, merkityksettömyyttä ja sitä, että sisäisiä palkkioita ei koeta saavutettavan (Hall 1994, 112-113). Keskeisinä selittäjinä Hall näkee työn liiallisen ulkoisen kontrollin, jota voi harjoittaa, paitsi esimiestaso, myös byrokratia ja tekniikka. Vieraantuneisuuden kokemisen on havaittu vaikuttavan työn ulkopuoliseen käyttäytymiseen. Voitaaisiinko harrastuneisuutta tarkastella tästä näkökulmasta? (Esimerkiksi Erikson mietiskelee, millaisia selviämisen keinoja eri ihmiset käyttävät 1990, 31-32).

Äärimmillään työ koetaan joko pelkäksi toimeentulon lähteeksi tai merkittävimmäksi osaksi ihmisen sisäistä elämää (Mills 1951, 215, 224, kts. myös Hiebert 1997, 48 - 56 ja Hamilton-Smith 1992). Kokemuksen taso voi aiheuttaa siirtymään tai johtaa kompensaaion tavoitteluun. Bergerin ja Bergerin (1975, 258-259) jaottelun näen työni kannalta hyödylliseksi. He puhuvat kutsumustyöstä, johon samaistutaan (johtaminen ja professiot), ammatillisen hierarkian keskimmaisesta tasosta (suurin osa valkokaulustöitä sekä sinikaulustöitä tekevistä) sekä alim-

masta hierarkian tasosta (epämukavaksi koetut työt). Uudempia tutkimustuloksia tarkasteltaessa käy ilmi, että työstä on tulossa entistä enemmän itseilmaisun väline. Tähän viittaa esimerkiksi Juuti (1996, 167, 171). Suhtautumisen syvyys näkyy hyvin Stebbinsin Amateurs-teoksesta (1979). Amatöörit suhtautuivat työhönsä eri tavoin. Jotkut kertoivat pitävänsä sitä ehdottomasti tärkeimpänä alueenaan, toisille se oli homma, jota tehtiin pelkästään elannon takia. Tällöin amatööriuraan oltiin valmiita panostamaan niin paljon kuin mahdollista.

4.1.7 Ammatti ja työpaikka vapaa-ajan selittäjinä

Yhdistän tässä tutkimuksessa opastyön sekä työpaikan että ammatin käsitteisiin. Molempien avulla on pyritty selittämään vapaa-ajan käyttäytymistä ja lähestymistapa on strukturalistinen.

Ammatti on identifioitavissa oleva sosiaalinen rooli, jolla on merkitystä sekä ammatinhaltijalle itselleen että muille (Hall 1994, 6). Siihen liittyy päätyön ja elannon käsite (esim. Nykysuomen sanakirja). Vapaa-ajan viettoa nimenomaan ammattiryhmistä riippuvana tekijänä mainitaan tutkineen esimerkiksi Riesmanin sekä Grahamin ja Clarken. Tuloksia esittelevät myös Roberts (1978, 109), Kando (1975), Miller ja Weiss (1982). Psykologista näkemystä tältä tasolta ovat tuoneet esimerkiksi Kabanoff ja O'Brien (1980, 1986), jotka ovat tarkastelleet johtajien, professionaalien, toimistohenkilöstön ja alempien organisatoristen tasojen työn vaikutusta vapaa-aikaan. Ammatin väitetään osoittautuneen merkittäväksi vapaa-ajan determinantiksi (Osgood ja Mizruchi 1982, 236, Hendry ym. 1993, 53, Van der Poel 1997). Siinä saa osakseen kunnioitusta roolin perusteella, ei sen mukaan, millainen on ihmisenä (Hiebert 1997, 27). Sängen keskeisenä ajatus nousee esiin Parkerin teoksissa (1971, 1983). Oletus harrastuksen kompensatorisesta voimasta ammatillisen statuksen alhaisuuden vuoksi saa tukea esimerkiksi Kabanoffilta ja O'Brienilta (1980). Ammattiroolin mainitaan olevan syvä ja myönteinen rooli, jota ihminen tarvitsee (Hall 1994, 126, Sherman & Judkins 1995, 41, Hiebert 1997, 27-28).

On havaittu, että eri ammatilliset kategoriat viettävät vapaansa eri tavoin. Tämä nähdäänkin harrastukselle parempana selittäjänä kuin esimerkiksi ikä (Dumazedier 1974, 24). On ammatteja, joissa vaadittuja taitoja ja asenteita voidaan hyvin käyttää erilaisissa yhteisöissä työn ulkopuolella (Bailyn 1993, 41). Jotkin ammatit vaativat laajempaa osallistumista yhteiskunnassa. Näin on usein esimerkiksi johtotehtävien

kohdalla ja myyntityössä (Hall 1994, 8). Joskus jonkin alan harrastajat ovat suurelta osin saman tyyppisissä työtehtävissä tai ainakin jokseenkin samalla alalla. Esimerkiksi hot-rodistiit osoittautuivat olevan suurelta osin autoteollisuuden palveluksessa (Moorhouse 1987, 254). Yleispäteväksi kelpaavan näkemyksen vapaa-ajan tutkimuksen puolella esittää Murphy (1981, 137). Hänen mukaansa valkokaulusammatit mahdollistavat sellaisten taitojen hankkimisen, joita voidaan siirtää vapaa-ajan toimintoihin. Oppaiden kohdalla tätä edustaa tyypillisesti kielitaito. Toinen yleinen ajatus on, että keskiluokkaiset ammatit johtavat todennäköisemmin aktiivisiin harrastuksiin ja yhdistystoimintaan. Kuitenkin jotain kompensatorista voi olla mukana. Esimerkiksi Gordon ja Klopov (1975, 150) ovat havainneet, että vaativista, pitkää koulutusta edellyttävistä ammanteista ja työtehtävistä saattaa puuttua luovuuden elementti, joka nousee tärkeäksi nimenomaan amatööritoiminnoissa.

Usein on nähty, että ammatit, jotka vaativat paljon fyysistä energiaa, jättävät vähän mahdollisuuksia aktiiviseen vapaa-ajan viettoon. Raskeat ruumiilliset työt pakottavat toipumiseen ja sen vuoksi työväenluokkaisemmillä ammanteilla on ollut taipumus johtaa passiivisempaan vapaa-aikaan (esim. Roberts 1978). Tämä edustaa sangen yleistä näkemystä niiden kohdalla, joiden tutkimuskohteena on ollut teollinen työ. Toisaalta äärimmäisen raskaaksi koettu henkinen vastuu, esimerkiksi johtotehtävissä, saattaa myös johtaa toipumiskeskeiseen vapaaseen (esim. Kabanoff & O'Brien 1980).

Stebbins mainitsee usein henkilöiden pääammatit tutkimuksissaan, vaikka hänen lähestymistapansa on kokemuksellisuus. Seuraavat neljä esimerkkiä kuvaavat mielestäni yleisemminkin näkemystä työn vaikutuksesta vapaa-ajan aktiviteetteihin ja harrastuneisuuden tuomaa voimaa: ATK-tehtävissä määrättömän pitkää työpäivää puurtava ei vähäisenä vapaa-aikanaan jaksakaan muuta kuin toipua television ääressä selvitäkseen taas seuraavasta päivästä. Tavaratalon osastopäälliköllä on useita satunnaisia harrastuksia, joista mikään ei kuitenkaan ole erityisen innostava. Rakennusurakoitsija ja opettaja ovat innokkaita kansamusiikin ystäviä. Näiden harrastukseen kohdistuva intohimo rikastuttaa koko elämää ja edistää henkilökohtaista kasvua, millä on vaikutusta myös työhön (Stebbins 1998, 16-17).

Eri ammanteissa toimivat saattavat kokea saman harrastusaktiviteetin hyvinkin eri tavoin (Prahl 1977, 78), mutta ammatti ei sinänsä selitä suhdetta harrastamiseen (esim. Finnegan 1987). Jonkin asian kanssa innokkaasti toimivat voivat olla ammanteissa laidasta laitaan. Syy löytyy subjektiivisen kokemuksen tasosta.

Parkerin ammatilähtöinen näkökulma on erittäin tunnettu. Clarke ja Critcher kritisoivat hänen sanomaansa esittämällä, että työn ja vapaa-ajan suhdetta ei selitä pelkästään kuuluminen johonkin ammattiryhmään, vaan on tarpeen eritellä nimenomaan työn luonteen kokemista. Parkerin ajatusmallit ovat enemmän suggestiivisia kuin definitiivisiä. Tyypit eivät ehkä esiinny puhtaassa muodossaan todellisessa elämässä, mutta ovat kelvollisia tietynlaisina ideaalityyppeinä, joita vasten peilata identifioitavissa olevia malleja (Clarke ja Critcher 1985, 29). Omaan kohderyhmääni sopivat mielestäni hyvin Louise Waldenin havainnot ruotsalaisnaisten opintopiiritoiminnasta. Naiset, jotka käyvät käsityöperinnettä vaalivassa piirissä, olivat kaikki suhteellisen pitkälle koulutettuja, kokopäivätyössä, eivätkä Waldenin mielestä olleet minikäänlaisen ammatillisen terapian tarpeessa. Vaikka päätarkoitus oli harrastaa perinnekäsitoita, hyvin merkittävä osallistumisen syy näytti olevan kaikenlaisista asioista keskusteleminen, tietojen vaihtaminen ja asioiden pohtiminen. Walden näkeekin, että yhteiskunnassa miesten aktiivinen toiminta työajan ulkopuolella katsotaan hyvin tärkeäksi asiaksi. Naisilla on erilainen arvojärjestelmä. Heille on oleellista yhteyssyyden kokeminen, luovuuden kanavoiminen ja konkreettisen tiedon saaminen sekä vaihtaminen (Walden 1997, 265-274).

Työpaikan esimerkiksi Kelly (1990, 74) määrittelee tehtäväksi, jonka henkilö suorittaa, ja josta hän saa palkan. Se voi olla enemmän tai vähemmän tyydytystä ja merkitystä tuottava. Työpaikka nähdään myös ammattina, jossa ihminen on tällä hetkellä, ja joiden sarjasta muodostuu hänen työuransa (Hall 1994, 6). Koska kohteeni ovat henkilöitä, joilla on selkeästi määriteltävissä oleva pääammatti ja työpaikka, heidän kokemuksensa ovat mielestäni johtamistyötä ajatellen antoisia. He edustavat yleistymässä olevaa ihmistyyppiä, joilla on enemmän kuin yksi työ, kokevatpa he sitten toisen työnsä ammatiksi tai harrastukseksi. Freelance-rius, jolla periaatteella opastuksetkin hoidetaan, tulee jatkuvasti lisääntymään (esim. Kasvio 1994, 98). Clutterbuck on jo kauan sitten esittänyt yhtenä tulevaisuuden uramallina monen ammatin haltijan (multiple job holder), joka kehittää koko joukon markkinoitavia taitoja ja soveltaa niitä kysynnän ja omien intressiensä mukaan. (Termi esiintyy mm. Godbeyn ja Parkerin teoksessa *Leisure Studies and Services* 1976, 11). Työajan mahdollinen lyheneminen tai osa-aikaisuus lisäävät usean työpaikan pitämistä. Tulevaisuudessa ihmisillä arvellaan olevan erilaisia uria, paitsi useissa eri organisaatioissa, myös useammassa ammatissa (esim. Rousseau & Wade-Benzoni 1995, 302). Handy arvioi, että tulevaisuudessa tasapainoinen elämä koostuu erilaisista työn muodoista ja niiden sekoituksista. Esiintyy neljää työn tyyppiä: palkkatyö (säännöllinen palk-

ka tai esimerkiksi freelancerilla palkkioon perustuva työ), palkaton työ, kotityö ja opiskelutyö. Näiden koostumus voi myös vaihdella elämän eri vaiheissa. Käsite *salkku* (portfolio) kuvaa Handyn mielestä tulevaisuuden työelämää. Jokaisen täytyisi alkaa miettiä sitä, miten kerää oman salkkunsaa, koska yhä harvemmalla tulee olemaan säännöllinen palkkatyö (Handy 1994, 185-186, 1989, 146-147).

Päätyöjaottelua varten pyysin lisensiaatintutkimukseeni yksinkertaisen luokittelumallin Tilastokeskuksesta. Luokittelu muodostu viiteen ryhmään jaoteltuna seuraavanlaisesti:

yrittäjä	22
toimihenkilö	69
työntekijä	14
opiskelija	16
muu	38
yhteensä n =	199

Kuvio 10: Oppaiden päätyöluokittelu (Heinonen 1995, 30)

Kategorisoinnista käy ilmi, että luokassa muu on prosentuaalisesti suuri määrä oppaita. Arvelen osalla heistä olleen vaikeuksia sijoittaa itsensä tiettyyn tyyppiin. Näitä ovat todennäköisesti esimerkiksi opettajat, jotka eivät välttämättä koe olevansa toimihenkilöitä.

4.1.8 Peruskoulutus vapaa-ajan käyttäytymisen selittäjänä

Peruskoulutus liittyy hyvin läheisesti ammatin ja päätyön käsitteisiin. Se saattaa omien kokemusteni ja näkemysteni mukaan selittää suhtautumista aktiiviseen harrastukseen esimerkiksi sitä kautta, että koulutuksen aikana opittu ei ole päätyössä riittävässä käytössä. Ylikoulutettu tavoittelee kompensatiota harrastuksen puolelta.

Opilliset saavutukset sinänsä näyttävät olleen ja edelleen olevan merkittävä työn ulkopuolisen toiminnan faktori (esim. Wilensky 1961, 221, Anderson 1964, 113, Gordon & Kolopov 1975, 149, Murphy 1981, 139-140, Olzewska 1989, 27, Furnham 1990, 55, Juniu 2000). Murphy esittää tutkimustuloksen, jossa koulutus on kaikkein merkittävin vapaa-ajan selittäjä. Sama käy ilmi Robinsonin (1977, 111, 125) tekstistä. Neulingerin mukaan saadun koulutuksen määrä säätelee todennäköisesti sekä työn että sen ulkopuolisen toiminnan luonnetta (Murphy 1981, 140). Ajasta riippumaton havainto näyttää olevan, että korkeampi

koulutuksen taso johtaa suurempaan osallistumisaktiiviteettiin yhdistyksissä (Piepponen 1960, 26-27, Wilensky 1961, 221, Robinson 1977, 100, myös Jenkins ja Sherman 1981, 45). Tämä ero pätee myös ammattitaitoisten ja vähemmän koulutettujen työntekijöiden välillä, väittävät Brown, Brannen, Cousins ja Samphier, jotka ovat tutkineet telakka-työntekijöitä (1973, 102). Koulutuksen tason kasvu lisää myös hakeutumista luoviin harrastuksiin (Gordon & Klopov 1975, 150). Selitys voi olla se, että opiskelu tuottaa taitoja, joita käytetään vapaa-aikana. Jo ammatillinen socialisaatio luo tietynlaisia käyttäytymisen normeja työn ulkopuoliseen aikaan. Esimerkiksi sinikaulustyöntekijät viettävät aikaansa pubeissa ja johtotasolle sijoittuvat harrastavat golfia. Vastaa- vasti korkeasti koulutetut naiset harrastavat kulttuuria (Kabanoff & O'Brien 1986). Monet ovat sitä mieltä, että vähemmän koulutetuilla on vähemmän aktiivista vapaa-ajan viettoa (esim. Bakke 1981, 142, Hendry ym. 1993, 67). Alhainen koulutustaso johtaa perhekeskeisempään vapaaseen (esim. Juniu 2000).

Peruskoulutus vaikuttaa myös ammatilliseen statukseen (esim. Hall 1994, 137), joka on osalle oppaista - olettaisin kompensatiomielessä - tavoiteltu palkkio. He saattavat katsoa, että heidän koulutuksensa sopii paremmin oppaan työhön kuin päätyöhön. Oppaat ovat pääasiassa korkeasti koulutettua väkeä. Tämä johtunee osittain työn tiedollisista vaatimuksista sekä kielitaidon tarpeesta. Yli 70 %:lla heistä oli vuonna 1995 joko opisto- tai korkeakoulututkinto.

Korkeakoulu	42,4 %
Opisto	31,8 %
Ammatillinen koulu	14,1 %
Perus/kansakoulu	10,1 %
Ei vastannut	1,5 %
Yhteensä	100 %

Kuvio 11: Oppaiden peruskoulutus (Heinonen 1995, 28)

Vapaa-ajan käyttäytymistä on pyritty selittämään monista objektiivisista seikoista käsin. Alaviitteenä lyhyt katsaus näistä.

1 Tässä alaviitteessä esittämäni pätee aikaisemman tutkimukseni perusteella pitkälti myös omaan kohderyhmääni. Merkittäviä ovat esimerkiksi ikä ja elämänvaihe. Iän näkevät tärkeäksi esimerkiksi Roberts (1970, 44), Kelly (1983, 39), Jenkins & Sherman (1986, 46), Olzewska (1989, 27) sekä Huovinen ja Piekkola (2002, 56-57). Smith ym. (1973, 132) toteavat, että koska työasenteet ovat riippuvaisia iästä, sama seuraa myös vapaa-aikaan.

Merkittävä tekijä ovat erilaiset normatiiviset rajoitukset (Murphy 1981, 140, Bishop & Hoggett 1986, 38). Eri ikäluokilla saattaa olla erilaisia osallistumisasteita vapaa-ajan aktiviteetteihin, esimerkiksi järjestöaktiivisuus on suurinta keski-ikässä (Piepponen 1960, 4). Keski-ikään siirtyminen tuo elämään ilmaisullisuuden pyrkimyksen, välineellisyys harrastuksissa vähenee (Murphy 1981, 141). Organisaatioihin kuulumisessa on jonkinlainen piikki 40-vuotiaiden kohdalla (Child & Child 1973, 131). Aktiviteettien myös väitetään vähenevän 40. ikävuoden jälkeen (Havighurst 1961, 316, 326, 330), Dumazedier (1974, 96) puolestaan arvelee tämän tapahtuvan 55 ikävuoden jälkeen. Joillakin on työnomainen harrastus eläkkeelle jäätyä. Tätä tulee usein hyvin suurimerkityksinen ja se ottaa aikaisemman työn paikan (Parker 1982, 146). Väite saattaa päteä myös joidenkin oppaiden kohdalla, koska viidennes kaikista ilmoitti pääammatikseen eläkeläisen, vanhin kyselyyni vastannut opas oli yli 70-vuotias (Heinonen 1995, 30). Kronologinen ikä sinänsä ei kuitenkaan riitä yksinään selittäjäksi, siihen liittyvät ainakin terveydentila ja se, mikä eri kulttuureissa katsotaan kullekin ikäluokalle sopivaksi toiminnaksi (Murphy 1981, 141).

2 Opaskunnan keski-ikäisyyspaineisuutta selittävät ehkä pohdinnat siitä, miksi harrastaminen nousee tässä elämänvaiheessa tärkeäksi alueeksi. Keskeistä näyttää olevan ilmaisullisiin päämääriin pyrkiminen ja etenkin siirtymävaiheissa kriittinen elämänarviointi siihenastisine saavutuksineen. Tähän elämänvaiheeseen liittyviä oleellisia asioita käsittelevät esim. Neugarten (1974), Murray (1983), Niemelä & Ruth (1988), Riley (1988), Dunderfelt (1991), Turunen (1996) ja Junkkari (1998).

3 Sukupuolen merkityksestä vapaa-ajan viettoon on myös paljon havaintoja. Opaskunnan naisvaltaisuukselle esitin joitakin olettamiani perusteluja johdannossa. Murphy (1981, 142), Kelly (1983, 39), Smith (1987, 58) ja Bradley (1996, 42) väittävät sukupuolen korreloituvaan voimakkaasti ajan käytön kanssa. Olzewska olettaa naisilla olevan aktiivisempia vapaa-ajan viettotapoja (1989, 27-28), Green, Hebron ja Woodward (1990, 18) miehillä enemmän kodin ulkopuolisia aktiviteetteja. On myös tyypillisiä miesten harrastuksia ja naisten harrastuksia. Miehet urheilevat, naisilla painottuvat kulttuuri ja taiteelliset toiminnot (Murphy 1981, 143, Jenkins & Sherman 1981, 46, Bishop ja Hoggett 1986, 36, 54). Naisille on tärkeää sosiaalisuus ja kokemusten jakaminen (Bishop ja Hoggett 1986, 36, 54). Naisten toimintoja myös säätelee ikä herkemmin kuin miesten (esim. Deem 1987, 216, Nieminen 1990, 98). Huovinen ja Piekkola (2002, tiivistelmä) ovat havainneet suomalaisilla naisilla olevan suurempi jatkuvuus ajankäytön suhteen kuin miehillä. Tämä näkyy esimerkiksi eläkkeelle jäädessä.

4 Sukupuolen lisäksi myös perhesuhteet näyttelevät omaa rooliaan. Havainnoista kertovat esimerkiksi Piepponen (1960, 30) Bell & Healey (1973, 161-163), Roberts (1978), Kelly (1983, 32) ja Huovinen & Piekkola (2002, 45). Haavio-Mannila, Jallinoja ja Strandell toteavat (1984, 170), että koulutetummilla naisilla on enemmän voimaa yksilöityä harrasteissaan, vähemmän koulutetut viettävät perhekeskeisempää vapaa-aikaa. Naimisissa olo voi omalta osaltaan säädellä, tuleeko ensisijainen identiteetti työstä vai harrastuksen kautta (Murphy 1981, 144). Amatöörinäyttelijöiden, -pesäpallolijoiden ja -arkeologien puolisoitten kohdalla esiintyi kolmentyyppistä suhtautumista puolison harrastukseen; hyväksyvä, sietävä ja hylkäävä (Stebbins 1979, 219). Yksinasuminen selitti oppaiden kohdalla esimerkiksi ihmisiin tutustumista ja yhdistystoiminnan sosiaalista merkitystä, pelkkä yhdessäolo toisten kanssa oli heille parisuhteessa eläviä tärkeämpää (Heinonen 1995, 67, 104).

5 Asuinpaikallakin on oma luonnollinen selityksensä työn ulkopuolisiin toimintoihin. Suuremmilla paikkakunnilla on enemmän erilaista tarjontaa. Asiasta löytyy tietoutta esimerkiksi Piepposelta (1960, 4), Wilenskyltä (1961, 221), Parkerilta (1982, 117) ja Olzewskalta (1989, 27). Myös oppaiden kohdalla asuinpaikka näytti vaikuttavan moniin asioihin. Esimerkiksi pääkaupunkiseudulla toiminta on ammattimaisempaa, mikä selittyy runsaalla matkailulla ja korkeammilla pääsyaatimuksilla sekä koulutuksen tasolla.

6 Stamm ja Lamprecht (1995, 217-240) esittävät monitasomallin, johon he ovat ottaneet mukaan perinteisiä rakenteellisia seikkoja, kuten sosiaalisen syntyperän, koulutuksen ja ammatin, tulotason ja varakkuuden sekä iän, sukupuolen ja kansallisuuden. Näihin he ovat yhdistäneet elämäntilanteen, työtilanteen, asumistason, ajattelutavan ja havaitsemisen tavan eli elämäntyyliin liittyviä asioita. Heidän mielestään työllä on vaikutusta ainakin vapaa-ajan toimintojen valintoihin, mutta työ on vain yksi seikka monien vaikuttavien tekijöiden joukossa.

4.2 Siirtymähypoteesia tukevia näkemyksiä

4.2.1 Yleistä

Tutkimukseni 2. osaongelma hakee vastausta kysymykseen, milloin tietoja, taitoja ja asenteita siirtyy päätyöstä harrastukseen. Siirtymää (spillover) on ajateltu olevan kahta tyyppiä, *positiivista* (aktiivinen yleistäminen) ja *negatiivista* (passiivinen yleistäminen). Työn elementtien nähdään seuraavan mukana vapaaseen niin, että kiinnostava työ johtaa aktiiviseen vapaa-aikaan ja vastaavasti huonot työolosuhteet henkisesti köyhään vapaaseen (Stamm & Lamprecht 1995, 217-240). Enemmän näyttää löytyvän tutkimustuloksia positiivisesta leviämisvaikutuksesta. Negatiivisesta puhutaan lähinnä vanhemmassa pitkälle ositettua teollisuustyötä kuvaavassa tutkimuksessa. Siirtymävaikutusta tarkasteltaessa on yleensä kyse tunteiden, asenteiden, taitojen ja käyttäytymisen leviämisestä alueelta toiselle (Femers & Hörrmann 1990, 75, Lambert 1990). Koska työtä pidetään useimmiten tärkeimpänä elämän aspektina, leviäminen on yleistä nimenomaan työstä pois päin. Muusta elämästä tulee yhä enemmän työtä muistuttavaa (Femers & Hörrmann 1990, 75).

Kahdesta kilpailevasta hypoteesista siirtymä näyttää saaneen huomattavasti enemmän kannatusta kuin kompensatio. Yleensä on löydetty positiivisia yhteyksiä työn ja vapaa-ajan välillä, mikä todistaa, että ihmiset valitsevat vapaa-ajan aktiviteetteja, jotka sisältävät samoja psykologisia, sosiaalisia ja käyttäytymisen taitoja kuin heidän työnsä (Miller & Weiss 1982). Useiden tutkimusten mukaan aktiviteeteilla siinänsä on havaittu olevan paljon leviämisvaikutusta (Staines 1980). Käsitteen soveltamista eri aloilla tarkastelee Frey (1997, 35-39). Ilmiötä on hänen mukaansa tutkittu esimerkiksi neurologiassa, psykologiassa, taloustieteissä, sosiologiassa ja antropologiassa. Sitä voidaan tarkastella yksilön tasolla, mutta myös ihmisten välillä ja jopa ajasta toiseen. Freyn mukaan siirtymä on suuri nimenomaan silloin, kun on kyseessä sisäinen motivaatio.

Taidoilla esitetään olevan selvää siirtymää. Gerstl (1963, 162) kuvaa, miten hammaslääkäreillä on taipumus puuhailla käsillään myös harrastuksissaan, professorit hakeutuvat älyllisten harrasteiden pariin ja mainosalan ihmiset maalaavat tai kirjoittavat. Toisaalta nämä harrastukset tarjoavat myös mahdollisuuden "päästää työn aiheuttamia höyryjä". Älyllinen työ johtaa älyn käyttöön vapaa-ajalla ja käden taidoilla on tyypillisesti siirtymää (Smigel 1963, johdanto). Oppineet lukevat, muu-

sikot musisoivat ja käsityöläiset käyttävät taitojaan myös työnsä ulkopuolella (Kelly 1990, 86). Salamanin tutkimat arkkitehdit laittoivat aikansa maalaamiseen, rakennusten muutos- ja korjaustöihin, kuvanveistoon ja design-suunnitteluun (Salaman 1973, 155). Moorhousen (1987, 254) hot-rodistit olivat tyypillisesti autojen kanssa tekemisissä päätyössään. Taitojen siirtymää osoittivat myös Stebbinsin museotyöntekijä, joka oli amatööriarkeologi sekä ruumiillisen työn tekijä, jonka hyvä fyysinen kunto edesauttoi amatööripesäpallolussa (1979, 156, 224). Kaupunkilehti Tamperelaisen haastattelu (9.3.2002) kertoo kaupunginorkesterin sellististä, jonka mukaan peräti kolme sellistiä hänen orkesterissaan harrastaa lintujen maalaamista, mikä myös osoittaa kädentaitojen siirtymää. Palmin tutkimat teollisuustyöntekijät Ruotsissa (1972, 133) harrastivat vapaa-aikanaan mielellään käsillään puuhaamista, koska kokivat sen mielekkääksi toiminnaksi. Tämä voitaisiin tulkita taitojen siirtymäksi, mutta kuitenkin kompensatioksi, jonka avulla kestäään yksitoikkoinen teollisuustyö. Kabanoffin tutkimukset ovat osoittaneet, että taitojen leviämisvaikutus vapaa-aikaan on tärkeää silloin, kun näitä pidetään työssä merkittävinä. Tämä koski professionaaleja, hallinnossa, toimistossa ja työnjohtotehtävissä työskenteleviä (Haworth 1997, 2). Työn ja vapaa-ajan sisältö ovat usein samanlaisia silloin, kun työstä pidetään. Ciulla (2000, 199) viittaa samaan esimerkeinään uhkapeliä harrastava pörssimeklari ja maalaamista harrastava taideopettaja. Asiaa tukee myös haastattelu kunnan virassa työskentelevästä sosiaaliasiamiehestä, jonka työ sisältää lakiasioita, tiedottamista ja neuvomista. Hän kertoo olevansa työstään niin kiinnostunut, että toimii sen lisäksi vapaa-aikanaan vapaaehtoisena rikos- ja riita-asioiden soveltajana (Kelan sanomat nr 1/2002, 32). Nämä viittaavat Freyn näemyksiin sisäisen motivaation merkityksestä.

Työpaikalla käytettyjä metodeja ja työvälineitä väitetään hyödynnettävän vapaalla. Kirjastotyötä tekevä on oppinut nopeaksi lukijaksi ja hyödyntää tätä amatööriarkeologina, vastaavasti museotyöntekijä voi käyttää työpaikkansa välineitä kaivauksia tehdessään (Stebbins 1979, 156). Sisällöltään tai muodoltaan työtä muistuttavassa koordinoitussa ajankäytössä (Kelly 1975, 41-61, Stebbins esim. 1979, 156 ja Cox 1984, 209-221) metodit ja tavat ovat samoja, toimitaan samanlaisten asioiden kanssa, ja molemmat alueet voivat edellyttää samankaltaista valmistautumista. Koordinointi saattaa olla eriasteista. Kun esimerkiksi kirjanpitäjä toimii vapaa-aikanaan jonkin yhdistyksen rahastonhoitajana, kyseessä on työn vahvistaminen (Bishop & Hoggett 1986, 65). Työn ja amatööritoiminnan ollessa pitkälti samanlaisia niitä luonnehtii harmonisuus. Stebbins (1992, 113) mainitsee esimerkkinä insinöörit,

jotka kehittävät työssään teleskooppeja ja ovat vapaa-aikanaan amatööriastronomeja käyttäen kehittämiään laitteita. Myös maalausta harrastava mainosmies, amatööriinä pesäpalloileva urheiluvälinekauppias sekä soitintenkorjaaja, joka vapaa-aikanaan toimii jazz-orkesterissa, edustavat Stebbinsille harmoniaa. Kuitenkin hyvin tasapainoinen suhde työn ja amatööritoiminnan välillä vaikuttaa Stebbinsin mielestä aika harvinaiselta.

Psykologit selittävät siirtymän syntyä joko oppimisen yleistymisvaikutuksella tai persoonallisuudenpiirteiden avulla. Oppimistuloksilla on taipumus yleistyä alkuperäisen kohteensa ulkopuolelle. Taidot ovat usein sovellettavissa myös johonkin muuhun kuin alkuperäiseen tarkoitukseen. Persoonallisuudenpiirteiden tulkitaan tulevan esille siten, että käyttäytyminen toistuu samantapaisena uusiutuviissa tilanteissa (Multimäki & Venna 1982, 65, 134). Näkemys persoonallisuudesta on yleensä sellainen, että piirteet säilyvät suhteellisen pysyvinä (Juuti 1989, 84). Näistä edellinen näyttää saaneen reilusti kannatusta (esim. Dumazedier & Latouche 1962, Anderson 1964, 81, Roberts 1970, 29, Meissner 1971, 243, Pohjanen 1977, 60, Miller ja Kohn 1983, 217-241, Deem 1996, 5-25). Toiminnot, jotka on työssä opittu, on helppo ottaa käyttöön myös muilla elämänalueilla (Staines 1980). Meissnerin (1971) mukaan toiminta jatkuu työn ulkopuolella vain silloin, kun taitoja voidaan käyttää säännöllisesti. Koska työtä tehdään suuri osa valvella-oloajasta, pääasiallinen osaamisen hankkimisen lähde on työpaikka. Kun työ ei tarjoa mahdollisuutta taitojen kehittämiseen, niiden käyttö vapaa-aikanakin vähenee. Tulkintayritysten ongelmana on, että on osoittautunut vaikeaksi erottaa näitä kahta seikkaa toisistaan. Ei ole selvää, onko kyseessä opitun yleistymisvaikutus vai persoonallisuuden piirteet (näin esimerkiksi Miller ja Weiss 1982).

Miller ja Kohn ovat kartoittaneet suhdetta tavalla, joka sopii omaan kysymyksenasetteluuni. Kohteena oli työolosuhteiden siirtymisvaikutus älylliseen vapaa-ajan käyttöön, johon he sisällyttivät myös avocation-alueen. Miller ja Kohn erittelivät neljä vaihtoehtoa:

- 1) työn ja vapaa-ajan välillä esiintyy perustavanlaatuisia samanlaisuuksia
- 2) työn ja ei-työn alueella on negatiivinen suhde, jolloin sitä, mitä työstä puuttuu, pyritään kompensoimaan muualla
- 3) työ saattaa joko helpottaa tai ehkäistä vapaa-ajan aktiviteetteja luomalla tai estämällä resursseja, joita vapaalla käytetään

- 4) työ ja vapaa ovat toisistaan täysin segmentoituneita alueita, joiden välillä ei ole minkäänlaisia psykologisia yhteyksiä

Miller ja Kohn saivat vahvaa tukea siirtymävaikutukselle, jonka tulkitsevat oppimisen yleistymiseksi. Myös työn suomat resurssit mahdollistivat heidän mielestään älyllisen vapaa-ajan käytön. Kompensaatio sai vain vähän tukea. Sitä esiintyi lähinnä miesten kohdalla, eikä se silloinkaan ollut merkittävää. Henkilökohtaisten piirteiden kautta Miller ja Kohn eivät juurikaan saaneet tulkituksi tuloksiaan. Segmentalistinen ajattelu ei myöskään ollut yleistä heidän kohderyhmässään (Miller & Kohn 1983, 217-241).

Siirtymälle etsitään selitystä, paitsi vapaaehtoisuudesta ja kiinnostuksesta, myös työn vaatimuksista (Wilensky 1963, 129, Osgood & Mizruchi 1982, 234). Esimerkkeinä Wilensky antaa ammatillisen lukemisen ja työmatkat, joita voi joskus olla vaikea erottaa vapaa-ajasta. On aloja, joilla töitä voi viedä kotiin ja vastaavasti sellaisia, joissa se ei onnistu (esim. Gerstl 1963, 146-167). Jos työ on pitkälle erikoistunut, voi kuitenkin olla vaikea keksiä taidoille harrastuskäyttöä. Esimerkiksi Bailyn (1993, 48) tekee johtopäätöksen, että insinööritaitoja saattaa olla hankala siirtää työn ulkopuolelle, kun ne ovat pitkälle spesialisoituneet.

4.2.2 Tietojen ja taitojen luokittelua

Kukin ammatti ja työtehtävä vaatii omanlaistaan tietojen ja taitojen yhdistelmää. Kirjoista löytyvät luokittelut ovat sekavia, ja niitä näyttää olevan monenlaisia. Tiedon käsitettä ei aina erotella taidon käsitteestä, niitä käytetään toistensa synonyymeina. Yritelmien tekijät tuntuvat itsekin olevan jokseenkin ymmällään yhdistelemisen tavoista.

Wiant on tehnyt laajan tutkimuksen erilaisista tavoista luokitella taitoja ja laatinut niiden perusteella koosteen, jolla olisi mahdollisimman laaja sovellettavuus erilaisissa tilanteissa ja yhteyksissä. Hän viittaa tutkimuksiin, joita ovat tehneet Sticht & Mickulechy, Randhawa, Daniels ja Karmos, Daniels, Karmos & Presley, Kawula & Smith, Pratzner sekä hän itse. Nämä Wiant kerää kolmeen kategoriaan (alaviite 1) (Nijhof & Streumer 1998, 28).

Thomson ja Murphy ovat tutkineet siirrettävissä olevia taitoja (1987). He määrittelevät nämä tiedoiksi, asenteellisiksi ja käden taidoiksi, jotka

muodostavat työntekijän kompetenssin, ja ryhmittelevät nämä alaviite 2:n mukaan (Nijhof & Streumer 1998, 31).

Nijhof ja Streumer esittävät myös saksalaiseen psykologiseen kirjallisuuteen perustuvasta laajasta luettelosta tekemänsä yhteenvedon, jota käytetään esimerkiksi testaamisessa ja henkilöarvioinneissa (1998, 33) (alaviite 3). Hall puolestaan tuo esille DOT-mallin (The Dictionary of Occupational Titles) (1994, 169-182), joka sisältää kuvauksen 12099 eri ammatista (alaviite 4). Työmarkkinoiden keskusjärjestöjen työnarviointityöryhmän loppuraportti vuodelta 1994, 12 jaottelee taidot alaviite 5:n mukaisesti (Kauhanen 2000, 57).

Tutkiessani taitojen mahdollista siirtymää päätyöstä opastyöhön minun oli kehiteltävä jonkinlaiset raamit haastatteluani varten. Ratkaisin ongelman siten, että päädyin puhumaan päätyöhön liittyvistä ammatillisista tiedoista asiaosaamisena, jota edustaa esimerkiksi tekninen tietämys. Taitoja edustavat esimerkiksi kielitaito ja sosiaalisuuteen liittyvät taidot. Koska teoreettiset luokittelut ovat sekavia, tietojen ja taitojen tarkkaa erittelyä oli mahdoton tehdä, tutkimuksen kannalta oleellista oli tarkastella, tapahtuuko jonkinlaista siirtymävaikutusta vai ei.

-
- 1 kognitiiviset taidot (oppiminen, suunnittelu, järkeily, ongelmanratkaisu), kommunikaation taidot (lukeminen, kirjoittaminen, kuunteleminen), sosiaaliset taidot ja ihmissuhdetaidot
 - 2 laajapohjaiset taidot (kirjalliset ja numeeriset taidot sekä työelämän ymmärtämisen taidot ammatilliset erityistaidot (ne, jotka ovat sovellettavissa moniin työpaikkoihin)
 - 3 keskittymisen taito
 - sensomotoriset taidot
 - amatillinen tieto
 - erityistaidot
 - yhteistyötaidot
 - looginen ajattelu
 - siirrettävyys
 - oppimisen taidot
 - luovuus
 - hallinta (sisäinen – ulkoinen)
 - ongelmanratkaisutaito
 - 4 kompleksisuus (esim. älykkyys, numeerisuus, verbaalisuus)
 - motoriset taidot
 - fyysiset vaatimukset
 - johtamistaidot
 - ihmissuhdetaidot
 - 5 välinetaidot (tekniset, matemaattiset ja kielelliset)
 - fyysiset (käden taidot ja muut fyysiset taidot)
 - harkinta- ja päätöksentekotaidot (organisointi ja ongelmanratkaisu)
 - vuorovaikutus- ja ihmissuhdetaidot

Opastamisessa vaaditaan erittäin paljon asiatietoja. Peruskoulutuksessa nämä jaotellaan 4 osioon: opastointi ja opastaminen, matkailuala, yhteiskunta ja paikallistuntemus. Näiden lisäksi tarvitaan myös jonkin verran tekniikan tuntemusta, esimerkiksi mikrofonitekniikkaa (Opin ja opastan 1999, 10-12). Peruskoulutuksessa annetaan on vain lyhyt johdatus asioihin. Tietoja on itse täydennettävä ja ajankohtaistettava jatkuvasti, virheitä ei auta tehdä, koska niistä menee hyvin herkästi valitus toimeksiantojen välittäjälle. Vastaavasti vaadittuja taitoja on vaikea luokitella. Oleellista on kommunikointi, etenkin selkeä puheilmaisuus ja äänenkäyttö. Tärkeää on myös osata analysoida opastettavaa ryhmää, jotta osaisi sopeuttaa tietonsa sen tarpeisiin ja odotuksiin (kts. myös Korhosen artikkeli Helsingin Sanomissa 15.7.2002). Ryhmien odotukset poikkeavat toisistaan niiden koostumuksen, esimerkiksi iän ja sukupuolen tai kotimaan perusteella. Oppaalta edellytetään ihmisuhdetaitoja, ryhmänormien hallintaa ja johtamistaitoja, palvelualttiutta sekä hyvää tilannetaajua (Opin ja opastan 1999, 21-37). Suullisen kielitaidon on oltava suhteellisen sujuvaa, vajaalla kielitaidolla on vaikea selvittää käytännön työssä.

4.2.3 Asenteet ja siirtymävaikutus

Asenteiden pohdinta on keskeinen osa sosiaalipsykologiaa. Asenteiden siirtymästä puhuttaessa on usein kyseessä työkeskeisyyden leviämisaikutus vapaaseen (kts. esim. Ciulla 2000, 199). Ajankäyttötutkimuksensa (1977, 171) perusteella Robinson on väittänyt, että leviämisaikutus on yleisempää kuin kompensoiminen. Hänen näkemyksensä mukaan subjektiiviset seikat ovat siirtymälle merkityksellisempiä kuin objektiiviset (esim. ammatti tai ikä). Myös Rousseau (1978) sekä Bergmaier, Borg ja Champoux (1984, 163-181) ovat todenneet tutkimustulosten nimenomaan asenteiden kohdalla yleisesti tukeneen siirtymävaikutusta. Siitä teoriamateriaalista, jonka olen työtäni varten kerännyt, voi myös sanoa enemmistön edustavan tätä näkemystä. Esimerkiksi Evans ja Bartolome (1983, 28) painottivat johtajien kohdalla asenteiden leviämistä ja laajensivat sitten tämän myös käyttäytymiseen sekä taitoihin.

Asenne tarkoittaa subjektiivista orientoitumista johonkin, esimerkiksi työhön (Lincoln & Kalleberg 1990, 145). Kyseessä on varsin pysyvä ja johdonmukainen suhtautumisen tapa, henkinen valmiustila, joka on or-

ganisoitunut kokemuksen kautta ja jolla on ihmisen käyttäytymistä dynaamisesti ohjaava vaikutus. Asenne muodostuu kolmesta komponentista: affektiivisesta ja kognitiivisesta sekä toimintavalmiudesta. Kognitiivinen komponentti koostuu tiedoista, joita henkilöllä on kohteesta, ja jotka perustuvat esimerkiksi aiempiin kokemuksiin. Affektiivinen komponentti koostuu tuntemuksista, joita ihmisellä on tiettyä kohdetta kohtaan, ja se ilmaistaan pitämisenä tai inhona, hyvänä tai pahana, miellyttävänä tai epämiellyttävänä. Sekä affektiivinen että kognitiivinen komponentti vaikuttavat toimintavalmiuteen eli käyttäytymiseen tietyssä tilanteessa. Kognitiivisen teorian kannattajat uskovat, että asenteet vaikuttavat käyttäytymiseen, kun taas behavioristit uskovat, että käyttäytymisen muutos aiheuttaa muutoksia asenteissa (Juuti 1989, 18-19). Asenne tarjoaa käsitteellisen sillan ihmisen pysyvien psykologisten tilojen ja hänen orientoitumisensa välille. Se syntyy kokemusten vaikutuksesta siirtyen uusiin tilanteisiin (Newcomb 1966, 22).

Asenteiden siirtymää on tässä mielestäni järkevää tarkastella protestanttisen työn etiikan ilmentymänä, koska on kyseessä vapaa-aikana tehtävä toinen työ. En kuitenkaan halua eritellä, ovatko kyseessä persoonallisuudenpiirteet vai opittu toimintamuoto. Arvelen, että kyseessä on sekä-että-ilmio. Tämä on ”kunnon kansalaisen” velvollisuusajattelua (Van der Poel 1997). Länsimaiseen kulttuuriin näyttää kuuluneen se, että tehdään paljon töitä, ja työn saavutuksia laajennetaan muillekin elämänalueille (Anderson 1961, 2). Työelämästä leviää periaatteita vapaa-aikaan. Näitä edustavat esimerkiksi tapa suunnitella asioita etukäteen, päämäärähakuisuus, kilpailuasenne, uuden tiedon hankkimistarve ja tehokkuus ajankäytössä (Coalter 1989, 76). Nämä viittaavat perusajatuksiin, joiden kautta Furnham (1990) määrittelee PWE:n käsitteen teoksessaan *The Protestant Work Ethic*.

Vanhemmasta lähteistöstä löytyy nykyhetkeen soveltuvia todisteita siitä, että nimenomaan suorituskeskeisyys ja kilpailu työpaikalla johtavat samantapaiseen asenteeseen työn ulkopuolella. On myös ihmistyyppejä, joilla suoritushakuisuus on erityisen korostunut (Brightbill 1960, 22-23, Prah 1977, 123). Taloudellinen kilpailukin voi johtaa siihen, että vapaa-aika käytetään työtä edistäviin harrasteisiin (Anderson 1961, 31). Ne, jotka ovat omaksuneet protestanttisen työetiikan perusteet, valitsevat muita useammin jonkin aktiivisen harrastamisen muodon (Stebbins 2001, 133, kts. myös Rojek 2000, 17). Siis vapaudesta tehdä jotakin työajan ulkopuolella on tullut velvollisuus, esimerkiksi parantaa taitojaan (Rybczynski 1991, 222). Tyypillisen käsityksen mukaan protestanttinen työn etiikka on yleensä tärkeämpää korkeammas- ta statuksesta nauttivissa ammateissa, vastaavasti vapaa-ajan etiikka

korreloituu myönteisesti alhaisen statuksen ammattiteissa (Furnham ja Rose 1987). Se on voimakkainta yrittäjillä ja niillä, jotka ovat itse voineet valita alansa, koska heillä on suurin tarvetyydytys (Robertson 1985, 64). De Grazia puhuukin valkokaulustyöntekijöiden etiikasta (1962, 151). Globaalistuminen kuitenkin korostaa tätä näkemystä (Aronowitz ja Di Fazio 1994, 310). Rojekin (2000, 38, 158-162) mukaan ilmiö on mahdollista nähdä myös pelkkänä ylimääräisen energian siirtymisenä.

4.2.4 Työn ja tehtävän tyyppi ja siirtymävaikutus

On näyttöä siitä, että työn ja tehtävän tyyppi sekä organisatorinen ja ammatillinen asema vaikuttavat vapaa-aikaan. Parkerin (1983) tutkimukset osoittavat, että eri tehtävillä on eriasteista siirtymää. Yhteiskunnallinen ja muu osallistuminen on usein jatketta työlle, jossa miellyttävät kokemukset luovat paremmat osallistumisen mahdollisuudet muuallakin. Ylipäänsä tehtävät ja työn sitoumukset näyttävät vaikuttavan työn ulkopuolisten toimintojen luonteeseen, kuten erilaisiin ryhmäaktiviteetteihin osallistumiseen (Wilensky 1961, 232). Godbey ja Parker (1976, 34) ovat havainneet, että monet vaativat harrastukset ovat yhteydessä vaatimaan työhön. Jotkin ammatit edellyttävät tiettytyyppistä vapaa-ajan käyttäytymistä ammattietiikan tai normien vuoksi (esim. Hall 1994, 8, Van der Poel 1997). Kuvatessaan erilaisia ammattisidonnaisia suhtautumistapoja vapaa-aikaan Nippert-Engin (1995) teoksesta käy esiin, että kun mennään ammatillisessa hierarkiassa alaspäin, integroitumisen aste vähenee.

Finnegan on havainnut, että se, mitä ammattia harjoitetaan, vaikuttaa tapaan, jolla harrastukseen hakeudutaan. Jos ihmisellä on koulutusta, jota harrastuksessa voi hyödyntää, hakeutuminen on tarkoituksellista, koska näitä taitoja halutaan käyttää, niiden siirtäminen on helppoa ja itseluottamus on vahva. Jos taas koulutusta ei ole, harrastus vaatii usein suunnattomat määrät harjoittelua ja kantapään kautta oppimista (Finnegan 1989, 87). Oppaista tasan kolmannes kertoi tulleensa mukaan suunnitellusti. He olivat yleensä arvelleet opastyön päätyönsä kaltaiseksi, mikä sinänsä viittaisi ajatukseen yleistymisvaikutuksesta (Heinonen 1995, 81).

Paljon on todisteltu, että *johtotehtävillä* olisi suurin leviämisvaikutus. De Grazia käyttää johtajan työtä tyyppiesimerkkinä ekstensiosta. Tässä työssä on usein mahdotonta erottaa toisistaan työ ja vapaa-aika. Johtamisessa on monia elementtejä, jotka toisille ihmisille merkitsevät työn

ulkopuolisia aktiviteetteja. Näitä ovat esimerkiksi sosiaaliset suhteet (De Grazia 1962, 135). Mitä korkeammassa asemassa toimitaan, sitä enemmän ollaan tekemisissä organisaation ulkopuolisten tahojen kanssa (Juuti 1989, 128). Ammateissa, joissa on paljon sidosryhmäsuhteita, on huomattavaa ihmissuhdetaitojen siirtymää (Argyle 1992, 80, Bailyn 1993, 49), joten tämä on johtajien kohdalla paljon suurempaa kuin työntekijöiden kohdalla (Rudas 1971, Weiss ja Riesman 1972, 254-263, Bellah ym. 1985, 179, Bailyn 1993, 43). Korkeampi ammatillinen asema aiheuttaa sen, että työtä ja muuta elämää on yksinkertaisesti vaikeampi erottaa toisistaan (Matejko 1971). Oppaina on myös henkilöitä, jotka toimivat johtotehtävissä yhteiskunnan eri alueilla. Suurta siirtymävaikutusta selitetään korkean pätevyyden vaatimuksilla (esim. Prahl 1977, 119-121). Väitetään, että yleistyminen on sitä suurempaa, mitä korkeammista johtotehtävistä on kyse (Willmott 1971, samoin Nippert-Eng 1995). Willmott tulkitsee asiaa sitoutumisen kautta.

Coxin (1984, 209-221) ja Rudasin, (1971) mukaan ylimmillä ammatillisilla tasoilla työskentelevien vapaa-aika on aktiivisinta. Cox kertoo tämän olevan pitkälle älyllistä ja sisältävän muun muassa kouluttautumista tai taiteiden harrastamista. Lisäksi johtoportaan työhön kuuluu usein osallistumista ammatillisiin ja muihin yhdistyksiin ja jäsenyys saattaa liittyä ammatillisiin rooliodotuksiin. Vapaasta tulee työtä täydentävää ja koordinoitua. (Näin myös Bellah 1985, 179 sekä Bailyn 1993, 54.) Suomalaistutkimuksista löytyy havainto Juutilta (1991, 63), joka esittää, että ylemmät esimiestasot kehittävät tyypillisesti kykyjään työajan ulkopuolella. Dumazedierin (1974, 25) havainnot osoittavat, että johtoportaalla on paljon puoliammatillista vapaa-ajan viettoa. Samaan viittasi Gerstl jo 1960-luvulla (Gerstl 1963, 152). Hänen mukaansa professo-reissa on paljon amatöörimuusikkoja.

Suuri osa opaskunnasta voidaan peruskoulutuksen perusteella arvella professionaaleiksi. *Professioammattien* ja ylipäänsä korkeaa koulutusta vaativien tehtävien on todistettu aiheuttavan paljon siirtymää ja työn sekä vapaa-ajan arvojen sulautuvan toisiinsa asteittain. Integroituminen on suurinta professioissa, joissa työskentelevät eivät tee selvää eroa työn ja ei-työn välillä. Välillä he eivät tiedä, ovatko työssä vai eivät, koska he saavat saman tyydytyksen kummaltakin elämänalueeltaan (mm. Kaplan 1979, 20). Asiantuntija-ammatteihin viittaavat myös Brightbill (1960, 31), Salaman (1973, 148-158), Kando (1975, 95), Stebbins (1979, 31) ja Ciulla (2000, 179- 180). Kyseessä ovat alat, joilla työ nähdään hyvin keskeiseksi elämisen alueeksi (Orzack 1963, 73-83), ja joissa toimivilla arvellaan myös olevan vähiten tarvetta "tappaa aikaa" (Riesman 1964, 171). Kuten johtajilla, seikka voi johtua myös

työroolin vaatimuksista (Matejko 1971, Van der Poel 1997). Opastyössä edellytettävä kielitaito, ehkäpä myös laajan yleissivistyksen tarve on todennäköisesti koonnut tähän tehtävään erilaisten professioammattien edustajia.

Professioissakin näyttää olevan eri tasoja ja se, millä tasolla toimitaan, saattaa vaikuttaa siirtymän asteeseen. Nippert-Engin mukaan laboratoriossa työskentelevät tiedemiehet elävät paljon integroituneemmin kuin esimerkiksi henkilöstötehtävissä toimivat tai alemmat toimihenkilöt. Hän on myös havainnut, että jo opiskeluaikana pitkälle koulutetut elävät integroituneemmin (Nippert-Eng 1995, 174). (Kts. myös Banks ym. 1992, 59 ja Van der Poel 1997). Hänen tutkimuksissaan korkeasti koulutetut hyödynsivät lomiansakin uuden oppimiseen tai käyttivät taitojaan jossain muussa muodossa, esimerkiksi luennoiden eri yleisöille kuin normaalisti, ja saivat siitä myös lisähyötyä työhönsä (Nippert-Eng 1995, 97-98). C. Wright Mills väittää tieteellistä työtä tekeillä olevan elämäntavan, jossa työtä ei eroteta muusta elämästä. ”Ajattelun ammattimies muovaa omaa persoonallisuuttaan pyrkiesään ammattinsa täydelliseen taitamiseen. Älyllisessä työssä on käytettävä hyväksi koko elämäkokemusta” (C. Wright Mills 1982, 187-188). Asiantuntijoiden välillä on todettu olevan eroja myös sen perusteella, toimivatko he julkisella vai yksityisellä sektorilla. Julkisen puolen professionaaleilla on askeettisempi elämäntapa, kun taas yksityisen palveluksessa toimivien elämä on postmodernimpi ja pirstaloituneempi (Urry 1995, 227).

Asiantuntija-ammateissa ja vaativissa liike-elämän tehtävissä työskentelevillä on katsottu olevan eniten henkisiä resursseja vaativia harrastuksia varten. Lisäksi heitä on pidetty halukkaina panostamaan itsensä kehittämiseen sekä uusien taitojen hankkimiseen ja valmiina asettamaan näitä varten pitkän tähtäimen tavoitteita (Riesman 1964, 188). Professionaaliset tehtävät edellyttävät jatkuvaa itsensä kehittämistä ja aktiivista elämänotetta. Suomalaisten ajankäytöstä Juuti kertoo, että asiantuntijoiden vapaa-aika kietoutuu muita selvemmin oman pätevyyslisäämiseen työajan ulkopuolella (Juuti 1991, 109). Juuti tekee myös johtopäätöksen, että ne, jotka painottavat henkistä kasvua, etsivät todennäköisesti myös runsassisältöistä vapaa-aikaa (Juuti 1991, 63, 186). Raija Hildén (1999, 158) osoittaa väitöskirjassaan, että monille hoitajille itsensä kehittämisestä on tullut elämäntapa. Pitkälle koulutettujen naisten kohdalla on siirtymää, jonka syynä on opittujen resurssien käyttö (Deem 1996). Salamanin tutkimukset siirtymästä arkkitehteillä ja rautatieläisillä osoittivat arkkitehtien kohdalla yleistymisen erittäin suureksi (1973, 155). Peräti 60 %:lla hänen kohderyhmästään

oli työhön liittyvä harrastus. Monet asiantuntijat siirtävätkin taitojaan esimerkiksi amatööritoiminnan kautta arjesta poikkeavan yleisön katseltavaksi (Stebbins 1992, 1-2).

Myös professioiden kohdalla ihmissuhteiden leviämisvaikutusta pidetään merkittävänä. Tämä näkyy kontaktien etsimisenä toisiin, joilla on samanlaiset kiinnostuksen kohteet (Riesman 1964, samoin Roberts Coalterin teoksessa *Freedom and Constraint* 1989, 67). Jäsenyys ja aktiivinen vastuunkantaminen yhdistyksissä on johtajien tavoin yleisempää korkeammassa ammatillisessa asemassa olevien kohdalla (Dumazedier ja Latouche 1962, Goldthorpe ym. 1969, 72, Osgood 1982, 236, Banks ym. 1992, 59). Ihmissuhteiden luomisen muilla elämisen alueilla on nähty hyödyttävän työtä (Orzack 1963, 73-83, Pohjanen 1977, 60). Ihmiskeskeisessä työssä toimivat etsiytyvät vapaa-aikanaan useammin aktiviteetteihin, joissa ovat tekemisissä muiden kanssa. Näitä edustavat Parkerin teoksissa (esim. 1983, 22-32) hoivaalat, sosiaalityö ja opetustyö, ja näihin pätee laajalti hänen käsitteensä ekstensiosta. Tyypillinen ekstensioon johtava ammatti on Parkerin mukaan lääkäri. Ylipäänsä kyseessä ovat vaativat professionaaliset alat. Parker katsoo, että on olemassa aloja, joissa ei yksinkertaisesti voi tehdä eroa työn ja vapaa-ajan välillä, mutta tämä ei tarkoita vapaa-ajan uhraamista työlle. Lähdekirjallisuudestani tulee myös usein esille käsitys, että professioaloilla on tyypillistä seurustella työtovereiden ja kollegojen kanssa työajan ulkopuolella. Vastaavasti esitetään, että esimerkiksi suorittavan portaan kohdalla teollisuudessa tämän tyyppinen siirtymä on harvinaista. Poikkeuksena ovat jonkin yrityksen ympärille syntyneet pienet asuinyhteisöt (esim. teoksessa *Coal Is Our Life* 1956). Matejko selittää tätä sillä, että asiantuntijat sitoutuvat työtovereihinsa enemmän kuin muut (1971). (Kts. myös esim. Caplow 1954, 97). Se, missä määrin kollegojen kanssa pidetään yhteyttä työn ulkopuolella, voi olla myös kulttuurisidonnaista (Lincoln ja Kalleberg 1990, 116-117).

Pohjanen, joka on verrannut suomalaisten vapaa-ajan käyttöä aikaisemmin tehdyn Meteli-tutkimuksen pohjalta väittää, että aktiiviset ja luovat harrastukset ovat huomattavasti yleisempiä toimihenkilöillä kuin työntekijöillä, ylimpien toimihenkilöiden kohdalla asia vielä korostuu (Pohjanen 1977, 67). Hallinnollisissa tehtävissä, kuten toimistotöissä ja työnjohdon parissa, on älyllisiä harrasteita, mutta laimeammassa määrin kuin johtotasolla (Rudas 1971). Matkailualalla työ ja vapaa-aika puolestaan menevät päällekkäin (Urry 1990, 73-75). Matkailun parissa toimiva osallistuu asiakkaansa vapaa-ajan aktiviteettiin tavalla, joka saattaa sekoittaa hänen oman työnsä ja vapaa-aikansa, raja kahden

reviirin välillä hälvenee, joskus poistuu kokonaan. Tämä näkyy myös opastyössä.

Grossinin (1986, 96) näkemys professioammattien ylivoimaisuudesta ”hyvissä” harrastuksissa vaikuttaa päinvastaiselta kuin yleensä ajatellaan. Hänen mielestään työn ja vapaan suhde riippuu niiden keskinäisestä rakentumisesta. Hän väittää, että kyseessä ei ole pelkästään toisesta puuttuvien elementtien täydentäminen toisella sektorilla. Asia on paljon monimutkaisempi. Vaikka vapaa-aika on monesti todettu laadukkaammaksi niillä, jotka kokevat työnsä positiiviseksi, suhde ei välttämättä ole optimaalinen pisimmälle koulutettujen professionaalien ja esimerkiksi yritysjohtajien kohdalla. Grossin on sitä mieltä, että suhde on optimaalisin alemmpitasoisen koulutuksen saaneilla työntekijöillä, jotka tuntevat olevansa päteviä ja onnellisia työssään ja sitoutuvat harrastukseensa.

Kymmenisen prosenttia maamme oppaista on itsenäisiä *yrittäjiä*. Bellah ym. (1985, 172) ovat tutkineet yrittäjiä, joiden elämä tuntuu olevan kokonaisvaltaista pyrkimystä oman osaamisen käyttämiseen. Oma työskentelytapa siirtyy esimerkiksi yhteiskunnallisten asioiden hoitamiseen. Bellah ym. tulkitsevat tämän perustavanlaatuiseksi arvojen siirtymäksi, joka tuo tyydytystä toteutuessaan useammalla elämänalueella. Pyrkimyksenä on saavuttaa harmoninen elämä. (Kts. myös Parker 1983, 22-32). Pienyrittäjän vapaa-aika tähtää pitkälti uusien asioiden oppimiseen, joita sitten voidaan käyttää työssä (Tuominen 1984, 84). Myös vapaa-ajan suomat sosiaaliset suhteet on mahdollista hyödyntää yrittäjänä. Tuominen (1984, 78) on havainnut, että pienyrittäjien lukema kirjallisuus korostaa tiedon hankkimista omaa ammattia varten, kun taas työntekijät keskittyvät lähinnä rentouttavaan kirjallisuuteen. Suomalaisen elämäntapaa tutkineen Jeja-Pekka Roosin (1985, 33) mielestä pienyrittäminen on elämäntavan sisällön muodostavaa työtä. Rojek puolestaan kuvaa äärimmäisen rikkaiden yrittäjäjohtajien elämää ja tuo esille, miten koko elämä kietoutuu integroituneesti pitkiin työpäiviin hämmästyttävän askeettisine tapoineen (Rojek 2000, 74-81). Myös yrittäjänä toimivan professionaalien elämä on integroituneempaa kuin suuremmassa organisaatiossa toimivan (Ciulla 2000, 179-180).

Mills (kuten myös Anderson 1964, 80 ja Rybczynski 1991, 112) pitää perinteisiä *käsityöammatteja* esimerkkeinä kokonaisvaltaisesta elämästä, jossa työn arvot ja merkitykset yleistyvät vapaa-aikaan. Käsityöammateissa ihmisen ja hänen tuotteensa välille muodostuu sisäinen suhde. Luomisen prosessi on mielekäs, koska siinä näkee työnsä tuloksen suunnittelusta valmistumiseen. Omien taitojen näkyvä käyttö saa aikaan tärkeän saavuttamisen tunteen (Mills 1951, 220-228). Ilmiö näkyy

myös käsityövaltaisilla teollisuuden aloilla. Whipp (1987, 223-229) osoittaa, miten ruukuntekijöiden työ ja perhe-elämä edustavat pitkälle integroitunutta elämäntapaa. Käsityöläisyys on kokonaisvaltaista ja johtaa elämänalueiden yhtenevyyteen, koska se on työnä tehtäväkeskeistä eikä aikakeskeistä (Ciulla 2000, 179-180). Matejkon mielestä hyvän esimerkin siirtymävaikutuksesta tarjoavat myös taiteelliset ammatit (1971).

Luottamustehtävissä toimivilla on huomattu olevan enemmän harrastuksia ja jäsenyyksiä yhdistyksissä kuin muilla työntekijöillä. He myös lukevat enemmän ja hakeutuvat erilaisille kursseille (Riesman 1964, 165). Bakke (1981, 140) puolestaan päättelee, että itsenäinen työ johtaa innokkaampaan ammattiyhdistystoimintaan.

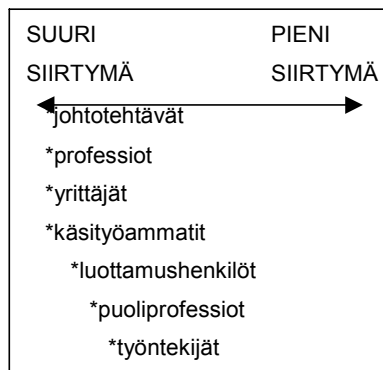
Siirtymällä kuvataan olevan erilaisia voimakkuusasteita - täydellisestä siirtymästä minimaaliseen (Berger ym. 1973, 155, Nippert-Eng 1995). Stebbinsin tutkimista amatööreistä monet arkeologit kertoivat pitävänsä harrastustaan työnsä jatkeena ja tunnistivat yhden tai useamman linkin elämänalueidensa välillä. Sen sijaan amatöörinäyttelijät eivät siirtymää havainneet, olivatpa kyseessä kokemus, taidot tai asenteet. Pesäpalloilijat eivät myöskään kokeneet harrastustaan työnsä jatkeeksi. Heille työ oli homma, joka hoidetaan, jotta päästään harrastamaan (1979, esim. 227-228).

Työtehtävän lisäksi ammatillisella miljööllä on todettu olevan vaikutusta vapaa-ajan toimintojen valintaan (esim. Gerstl 1963, 161-162). Tämä selittyy esimerkiksi työpaikan tai ammatillisten viiteryhmiä normien leviämisvaikutuksella. Hochschildin teoksesta *The Time Bind* (1997) käy ilmi työkuulttuurin merkitys. Jos siihen kuuluvat äärimmäinen organisaatiokeskeisyys ja ylettömän pitkät työpäivät, käy luonnolliseksi, että seurustellaan lähinnä työtoverien kanssa. Työpaikan säännöt ja normit saattavat ulottua kauas organisaation ulkopuolelle. Van der Poelin mukaan nämä voivat olla niin tiukat, että ne väistämättä seuraavat vapaa-aikaankin. Esimerkiksi pankkimaailma edustaa normeiltaan tiukkaa järjestelmää. Jopa pukeutumiskoodillakin voi olla laajempi sitova vaikutus (Van der Poel 1997). Merkittävää on käyttäytymiskoodin siirtyminen. Myös lähin ryhmä, jonka parissa työpaikalla toimitaan, vaikuttaa asiaan (Nippert-Eng 1995, 171-189). Kokemukseni mukaan myös opastotoimintaan on hakeuduttu työtoverien vaikutuksesta.

Siirtymän eri asteet eri professioiden välillä voivat myös selittyä ammatillisen yhteisön vaateilla. Gerstl, jonka mielestä professorin työllä on suurempi siirtymä kuin hammaslääkärin työllä, käyttää tätä tulkinnan muotoa (Gerstl 1963, 161-162). Myös Salamanin mukaan yhteisillä näkemyksillä, asenteilla, arvoilla ja sosiaalisilla suhteilla on merkittävä

yleistymisvaikutus, mutta tämä pätee vain silloin, kun yhteisön työ on sisäisesti tyydyttävää ja palkitsevaa (Roberts 1978, 111). Salamanin tutkimilla rautatieläisillä ammatillisen yhteisön arvot olivat merkittäviä jäsenten muuhun elämään siirtyviä arvoja. Tyypillinen harrastustoiminta heillä oli puutarhanhoito (Salaman 1973, 148-158). (Rautatieläisiin viittaa samassa merkityksessä myös Caplow 1954). Kilpapakalastajia tutkinut Yoder puolestaan havaitsi, että näissä on paljon mukana kalastustarvikkeiden valmistuksessa ja myynnissä toimivia ihmisiä. Osittain ilmiö selittyi kiinnostuksella harrastusta kohtaan, mutta toisilla oli selvä pyrkimys rahalliseen hyötymiseen omien tuotteiden menekin lisäämiseksi (Yoder 1997). Siitä, että työorganisaation tyyppi voi vaikuttaa henkilöstön vapaa-ajan viettotapoihin, antavat viitteitä myös Dumazedier ja Latouche (1962) sekä Hall (1994, 361). Kun yritys voidaan katsoa perinteistä modernimmaksi, sen henkilöstöllä on enemmän kodin ulkopuolisia aktiviteetteja. Myös inspiroivalla työympäristöllä on samantapainen vaikutus. Jopa organisaation koolla nähdään olevan merkitystä. Suuressa työpaikassa ihmiset seurustelevat herkemmin samantyyppisten ihmisten kanssa kuin itse ovat, koska heillä on pitkälti samanlaiset arvot ja uskomukset (Bellah ym. 1985, 177). Pienessä tiiviissä yhdyskunnassa, joka on syntynyt yhden yrityksen ympärille, ja jossa useimmat ovat lapsesta saakka tunteneet toisensa, vapaa-ajan viettoa säätelivät tarkasti työyhteisön normit (esim. Dennis ym. 1956, *Coal Is Our Life*).

Vaikuttaa siis siltä, että ylimmillä organisatorisilla tasoilla työskenteleminen johtaa suurimpaan leviämisvaikutukseen. Tämä selittyy osaksi työn ja työyhteisön aiheuttamilla vaatimuksilla, osittain kiinnostavalla työllä. Tehtävien kokonaisvaltaisuus, olipa kyseessä johtamistyö, asiantuntijatehtävät tai yrittäjänä toimiminen, omaavat suurempaa siirtymää. Vaikutus vapaa-aikaan vähenee, kun siirrytään organisaatiossa alempien tasojen tehtäviin, koska työlle tulee enemmän välinearvoa.

Kuvio 12: Päätyön tyyppi ja siirtymä

4.2.5 Työn elementit ja positiivinen siirtymä

Päätyön elementtien kokeminen näyttää olevan merkittävä selittäjä sille, millaiseksi suhde muodostuu. Rousseau (1978) mukaan suhde työn ja vapaa-ajan välillä voi vaihdella työn tyypin ja yksilöllisen kokemuksen funktiona. Suurin osa hänen kohderyhmästään kuvasi työtään ja vapaa-aikaansa samanlaisin termein.

Korkea kykyjenkäyttöaste, jonka on työn sosiologiassa osoitettu olevan keskeinen sisäistä tyydytystä tuottava seikka, näyttää olevan yhteydessä myös osallistumisen määrään työelämän ulkopuolisissa toiminnoissa (Andersson ja Holm 1975, 47, Kabanoff ja O'Brien 1980). Parker (1983) puhuu tässä yhteydessä itseilmaisun tärkeydestä. Maslowin tarveajattelun mukaan itseilmaisuu tarkoittaa omien voimavarojen tunnistamista ja pyrkimystä käyttää sekä kehittää niitä niin hyvin kuin mahdollista. Tämä tarve ajaa ihmiset aina uusiin tavoitteisiin (Juuti 1989, 37). Kivistö (1998, 59) viittaa asioihin, jotka nousivat esille omassa tutkimuksessa. Hänen mukaansa tulevaisuuden työelämässä ovat keskeistä kykyjen täysimääräinen käyttö, ihmisenä kasvaminen sekä oman luovuuden ja koulutuksellisen pätevyyden kehittäminen. Mahdollisuus tähän näyttää tuottavan merkittäviä sisäisiä palkkioita (Kts. myös Lincoln & Kalleberg 1990, 84-87, 98-99, Argyle 1992, 77, Hall 1994, 101, 121). Kehittävälle työlle etsitään jatketta vapaa-aikanakin (Prah 1977, 87-91).

Henkisen vaativuuden ja yleensä työn *älyllisyyden* tiedetään aiheuttavan siirtymää (Staines 1980, 119, Femers & Hörrman 1990, 76, Kelly 1990, 86, Bailyn 1993, 43) ja johtavan esimerkiksi kulttuurisiin harrastuksiin (Dumazedier, 1974, 116), muuhun aktiiviseen toimintaan sekä haasteiden etsintään työn ulkopuolella (Ciulla 2000, 198). Selityksen

tähän tarjoaa esimerkiksi Bailyn (1993, 46) toteamalla, että korkea stressin sietämisen kyky yleistyy työstä sen ulkopuolisiin reviiireihin. Työstressiä koskevat tutkimukset ovat osoittaneet, että työn laatu vaikuttaa vapaa-ajan laatuun (Haworth 1997, 3).

Piirre, joka Millerin ja Kohnin (1983, 217-241) tutkimuksessa osoitettiin yleistymisvaikutukseltaan merkittävimmäksi, oli *monimutkaisuus*. Älyllinen vapaa-aika on heidän mukaansa sidoksissa oppimisvaikutukseen, jossa kompleksisuutta vaativan työn osaamista siirretään vapaa-ajan toimintoihin, mikäli työltä jää siihen aikaa ja resursseja (Kts. myös Kelly 1990, 86). Monenlaisista osista koostuva työ johtaa parempaan tilannehallintaan ja omaa sitä kautta siirtymää (Bailyn 1993, 43). Tällaisesta kokemuksesta on tuloksena monipuolisempi vapaa-aika (Kabanoff & O'Brien 1980, Femers & Hörmann 1990, 76). Kompleksisuus aiheuttaa suuria sisäisiä palkkioita, joita ovat itsensä ilmaisemisen, merkityksellisyyden ja haasteellisuuden tunne. Kompleksisuuteen puolestaan vaikuttavat työtehtävän vaatima koulutuksen määrä, taitojen taso, oppimismahdollisuus ja vaihtelu (Lincoln & Kalleberg 1990, 84-85).

Mills (1951, 222-223), Salaman (1973, 152) ja Gardell (1976, 137) nostavat esille *ongelmanratkaisutaidon* käyttämisen. Suurta sitoutuneisuutta on etenkin niissä palvelualojen töissä, joissa käsitellään ihmisten ongelmia. Sitoutuminen aiheuttaa sosiaalisesti ja älyllisesti aktiivisempaa vapaa-ajan käyttöä ja integroituneempaa suhdetta elämänalueiden välillä, päättelee myös Parker (1983, 50).

Brightbill (1960, 49), Havighurst (1961, 319), Salaman (1973, 155), ja Etzkorn (Godbeyn ja Parkerin teoksessa 1976, 32) kuvaavat *luovuuden* siirtymistä. Luovaan prosessiin sitoutuminen työssä mahdollistaa jatkuvan oppimisen omaten voimakkaan leviämisvaikutuksen (Anderson 1964, 80). On jopa arveltu, että vapaa-ajasta ei juuri tule luovaa ellei työstä ensin tehdä sellaista (Riesman 1964, 166). Kucera väittää (1974), että nimenomaan amatööritoiminta on keskeinen luovuuden käyttämisalue. Herzbergin (1974, 57-70) mukaan henkiseen kasvuun kuuluu oleellisena tämä elementti.

Mitä *haasteellisempi* työ, sitä stimuloivampi vapaa-aika, esittävät Clarke ja Critcher (1985, 125). Haasteellista työtä tekevät etsivät samantyyppisiä haasteita työnsä ulkopuolelta. Tällöin se, ollaanko tekemisissä työn vai vapaan kanssa, menettää merkityksensä. Kun työ muuttuu oppimisen myötä helpommaksi, uusia kokemuksia tavoitellaan vapaa-aikana (Bellah ym. 1985, 196-197). Äärimmillään motiivi johtaa riskihakaisuuteen, jolla voi olla suurta yleistymisvaikutusta (Rojek 2000, 78). Ensimmäisen tutkimusongelman yhteydessä tulivat esille riskiha-

kuinen pelaamisharrastus sekä extreme-urheilu. Sama ilmiö löytyy Rojekin teoksesta hänen kuvatessaan äärimmäisen rikkaan yritysjohtajan riskipitoisia harrastuksia (Rojek 2000, 74-80). Kokonaisvaltaisessa työssä on merkittävää haasteellisuuteen liittyvä esteiden voittaminen (Mills 1951, 220-228). Tärkeää on saavuttamisen tunne (Havighurst 1961, 319).

Edellisiä näkemyksiä vastaavat Judith Brookin tulokset Uudesta Seelannista. Hän on kartoittanut suurten ja keskisuurten yritysten mies- ja naispuolisten johtajien työn ja vapaa-ajan välistä suhdetta painottaen subjektiivisia kokemuksia. Johtajat erottivat kahden tyyppisiä vapaa-ajan argumentteja, jotka koettiin joko työn jatkeeksi tai sen vastakohdaksi. Oleellista oli, että he kokivat työnsä haasteellisemmaksi, luovemmaksi, henkisesti aktiivisemmaksi ja paremmaksi mahdollisuudeksi kehittää itseään kuin työnsä ulkopuoliset alueet. Ne harrasteet ja muut elämänalueet, joista pidettiin eniten, sisälsivät samoja elementtejä kuin työ (Brook 1993, 149-162).

Autonomisuutta on tarkasteltu keskeisenä piirteenä useassa työtä ja vapaa-aikaa kartoittavassa tutkimuksessa. Autonomialla tarkoitetaan oman harkinnanvaraisuuden ja kontrollin mahdollisuutta (Lincoln & Kalleberg 1990, 92). Sen on nähty olevan erittäin arvostettu seikka työpaikoilla (Juuti 1991, 51, Hall 1994, 104, Ciulla 2000, 74-75). Itsenäisyyttä on mahdollista tarkastella jatkumona täydellisestä omasta päätösvallasta totaaliseen ulkoiseen kontrolliin (Hall 1994, 104). Esimerkiksi Staines (1980) päättelee autonomisen työn johtavan aktiviteetteihin, jossa esiintyy sama piirre, Näin tekevät myös Parker (1983) sekä Femers ja Hörrmann (1990, 76). Vapaa-aika tuntuukin olevan rikkainta niillä, joilla on itsenäinen työ (Kjellberg 1987, 103). Se johtaa aktiivisempaan ja ihmiskeskeisempään toimintaan työajan ulkopuolella (Gardell 1976, 137, Prahl 1977, 119-121 sekä Bakke 1981, 140). Tämä selittyy sillä, että omaksi koettu itsenäinen työ suo onnistumisen ilon, josta seuraa usein osaamisen täydentäminen vapaa-ajalla (esim. Tuominen 1984, 83). Roos (1985, 33) päättelee, että itsenäinen teollinenkin työ voi olla elämäntavan sisällön muodostavaa työtä, mutta toimitustyö tai jokin liukuihin työ eivät voi sitä olla.

Meissner tutki Kanadassa paperiteollisuuskollossin työntekijöitä käyttäen kolmea ulottuvuutta: mahdollisuutta käyttää omaa harkintaa, ilmaista itseään sekä olla kanssakäymisissä toisten ihmisten kanssa. Hän vertaili työtä ja työn ulkopuolisia aktiviteetteja soveltaen samoja dimensioita kummallakin alueella. Meissner huomasi, että autonomia ja oman harkinnan käyttö työssä on tärkeintä ja menee jopa ohi itseilmaisun sekä sosiaalisten tarpeiden. Hän arveli myös, että ihminen pyrkii

maksimoimaan näiden seikkojen käytön missä vain voi sen tehdä. Kun työssä ei voi itse päättää, ei myöskään juuri osallistuta aktiivisiin harrastuksiin ja vapaa-ajan organisaatioihin (Meissner 1971). Koska oppaan työ on hyvin autonomista, keskeinen oletukseni on, että tätä piirrettä arvostetaan ja pidetään tärkeänä.

Kun työssä on paljon etenemis- ja *ylenemismahdollisuuksia*, on osallistumisalttius yhdistystoimintaan suurempaa (Osgood 1982, 78). Kiinnostus uralla etenemiseen saa aikaan aktiivista työn ulkopuolisiin yhdistyksiin osallistumista (Dumazedier & Latouche 1962).

Havighurst (1961, 319), Gerstl (1963, 146) ja Salaman (1973, 155) ovat esittäneet korkeaa *arvostusta* ja statusta omaavilla ammanteilla olevan suurta siirtymää. Status puolestaan on riippuvainen rakenteellisista tekijöistä, kuten koulutuksen tasosta, ammatista ja tulotasosta (Anderson 1974, 13). Millsin (1951, 256) mukaan status on tärkeää nimenomaan keskiluokkaisissa ammateissa toimiville.

Sosiaalityöntekijät ja lastenhoitoammatit olivat Parkerin (1983) tutkimuksessa esimerkkejä ekstensiota aiheuttavista työtehtävistä. Aikakaudesta riippumatta on todettu työssä *sosiaalisuutta* osoittavien ihmisten hakeutuvan aktiivisiin harrastuksiin. Näin tekivät esimerkiksi Dumazedier & Latouche (1962). Sosiaalisuus näyttää liittyvän ihmisten kanssa toimimiseen ja toiminnan kokemisen laatuun. Miellyttävät työtoverit nousevat erääksi keskeiseksi seikaksi tutkittaessa ihmisten työhönsä liittyviä odotuksia (esim. Juuti 1996). Kyseessä on tärkeä motivaationaalinen seikka (Lincoln & Kalleberg 1990, 107, Hall 1994, 121). Suhteet voivat olla vertikaalisia ja horisontaalisiin sekä epävirallisia ystävyyssuhteita (Lincoln ja Kalleberg 1990, 107-123). Kokonaisvaltaisessa työssä toimivat puhuvat työasioistaan vapaa-aikoinaan ja heillä on paljon ystäviä saman ammattiryhmän parista (Mills 1951, 222-223). Tässä yhteydessä viitataan usein professionaalisiin tehtäviin (esim. Goldthorpe et al. 1969, 65-66). Mikäli työssä on lisäksi hyviä ystäviä, työ liittyy paljolti vapaa-aikaan.

Gerstl on havainnut, että mainosalan ihmisillä on paljon kontakteja työssä ja he hakevat niitä myös muualta. Hall (1994, 9) esittää samaa myyntiedustajista. Professorien kontaktit työn ulkopuolella liittyivät suurelta osin ammatillisiin yhteisöihin, hammaslääkärit puolestaan toimivat monissa erilaisissa ryhmissä. Selityksiä voidaan etsiä viiteryhmiin normeista ja työstä, jolle asiakaskontaktien luominen ja ylläpitäminen ovat tärkeitä. Sosiaalisuus voi myös olla osa ammatillista elämäntyyliä (Gerstl 1963, 146-167). Kommunikointi yleistyy viestintätaitoina työn ulkopuolelle (Staines 1980, Havighurst 1961, 319). Meissnerin tutkimukset osoittavat, että kun työssä on mahdollisuus sosiaaliseen kans-

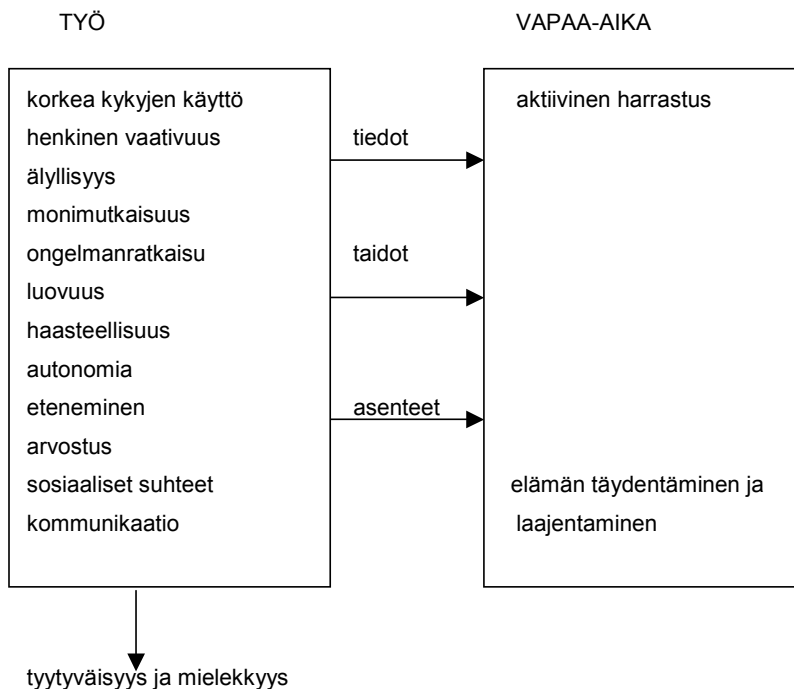
sakäymiseen, osallistumisalttius aktiivisiin harrastuksiin kasvaa, sillä opittuja sosiaalisia taitoja on helppo soveltaa muuallakin. Meissner näkee myös sosiaalisesti eristetyin työn vähentävän osallistumista työn ulkopuolella tilanteisiin, joissa joutuu puhumaan (Meissner 1971). Esimerkiksi neuvomistyö ja esilläolo omaavat leviämisvaikutusta (Bailyn 1993, 43-44). Arvelisin tämän pätevän myös niiden lukuisten opettajien tai asiakaspalvelussa toimivien kohdalla, jotka ovat oppaina.

Kaivostyöläisiä ja terästehtaiden henkilökuntaa, sekä työntekijäporasta että toimihenkilöitä tutkinut Herbert kuitenkin havaitsi, että leviämishypoteesi toteutui vain vähäisen osan kohdalla. Kuitenkin huomattavaa oli, että pieni vähemmistö kaikista ryhmistä esitti jotain leviämiseen liittyvää. Tyypillisesti tämä koski sosiaalisia suhteita. Hyvät ryhmäsuhteet ja ystävystyminen työpaikalla johtivat ihmiskeskeisempään vapaa-ajanviettoon (Herbert 1987). Goldthorpe ym. (1969, 109-110) ovat tehneet havainnon, että teollisuustyöntekijöiden seurustelusuhteet työajan ulkopuolella kohdistuvat samantyyppisissä tehtävissä toimiviin, kun taas toimihenkilöt seurustelevat lähinnä toimihenkilöiden kanssa.

Edellä tarkasteltuja työn elementtejä pidetään yleensä merkittävinä tyytyväisyyteen vaikuttavina tekijöinä. *Työtyytyväisyys* onkin nähty tärkeänä yleistymisvaikutuksen selittäjänä. Käsitykseni mukaan vanhempi tutkimus on tuonut näkemyksiä, jotka pätevät edelleen. Esimerkiksi Salamanin kohderyhmät osoittivat, että siirtymä on merkittävämpää silloin, kun työ on sisäisesti tyydyttävää ja emotionaalisesti palkitsevaa (lähde: Roberts 1978, 111-112). Parkerilla (1983, 22-32) tyytyväisyyden käsite on keskeinen leviämisvaikutuksen edellytys. Suuren työtyytyväisyyden on ajateltu lisäävän vastuunhalua ja osallistumistaipumusta työn ulkopuolisiin aktiviteetteihin sekä organisaatioihin, usein johtavissa tehtävissä (Dumazedier & Latouche 1962, Shaffer 1987). On väitetty, että työhönsä tyytyväiset ovat myös tyytyväisempiä vapaa-aikaansa, tyytymättömät puolestaan onnettomampia muulloinkin (Robinson 1977, 171). Tyydyttäväkin työn on kuitenkin usein nähty täydentävän niitä puutteita, joita työssä on, esimerkiksi luovuutta (Prahl 1977, 119-121). Myös *mielekkyyden* ja mielenkiintoisuuden käsitteitä on käytetty (esim. Tolkki-Nikkonen 1985, 53, Ciulla 2000, 197). Nämä selittävät esimerkiksi suurempaa osallistumista luottamustehtävissä ja muissa työn ulkopuolisissa aktiviteeteissa (Andersson ja Holm 1975, 47). Tuntemus johtaa älylliseen uteliaisuuteen, josta esimerkkeinä voisivat olla vaikka koulutukseen hakeutuminen ja sosiaalinen aktiivisuus (Dumazedier ja Latouche 1962). Csikszentmihalyi toteaa, että jos jokin asia kiehtoo, sitä voi tehdä työkseen ja harrastukseksi, jolloin elämästä tulee kokonaisvaltainen kokemus (1999, 162-163).

4.2.6 Johtopäätökset ja mallin 2. osan rakentuminen

Positiiviseksi koetut työn elementit saavat aikaan tyytyväisyyttä ja tekevät työstä mielekkään kokemuksen. Tyytyväisyys ja mielekkyys johtavat siihen, että työssä käytettyjä tietoja ja taitoja halutaan soveltaa myös harrastuksissa. Tästä seuraa mukana työnomainen asennoituminen, joko opittuna kokemuksena tai aktiivisen persoonallisuuden ilmentymänä. Aktiivinen harrastaminen on elämän rikastamista ja sen suhde työhön on täydentävä ja laajentava.

Kuvio 13: Työn elementit ja positiivinen siirtymä

4.2.7 Negatiivinen siirtymä

Zuzanek ja Mannel (1983) mainitsevat negatiivisen siirtymän eli passiivisen yleistymisen olleen usein tutkimusten tulos. Tämä johtunee siitä, että kohteina ovat tyypillisesti olleet teollisuustyöntekijät, joiden työ on pitkälle ositettua, ja joiden on ollut vaikea identifioitua työhönsä sekä

nähdä sen lopputulosta. Wilensky esimerkki (1962) passiivisesta vapaa-ajasta teollisuustyön johdannaisena edustaa tätä näkemystä. (Kts. myös Kabanoff 1980). Vaikka en osaa havaita opastyön yhteydessä negatiivista yleistymisvaikutusta, asiaa on mielestäni järkevää valottaa tässä jonkinlaisena aktiivisen harrastamisen negaationa.

Wilensky (1962, 1-12), Anderson (1964, 86), Parker (1971, 1983) ja Prah (1977, 87-91) esittävät vieraantumisen työssä johtavan passiiviseen vapaa-aikaan. Vieraantumista aiheuttavat negatiiviset tuntemukset. Mielenkiinnottomien asioiden, kuten *monotonisuuden* passivoiva vaikutus on Robertsin (1978, 112) mielestä niin itsestään selvää, että niitä ei kannattane sellaisenaan juuri tutkia. Näkemys passiivisesta yleistymisestä on tavallinen fragmentoituneiden töiden kohdalla, olipa kyseessä teollinen- tai toimistotyö (Zuzanek ja Mannell 1983). Jälleen näkemykset ovat samanlaisia vuosikymmenestä riippumatta. Etzkornin tutkimukset osoittavat, että näin muodostuva *rutiniinomainen* työ johtaa massa-vapaa-aikaan (Godbey & Parker 1976, 32). Sen aiheuttama stressi estää aktiivisen vapaa-ajan viettämisen (Kabanoff ja O'Brien 1986). Ciulla (2000, 198) näkee yksitoikkoisen rutiniinisuuden ja bingon pelaamisen muistuttavan hämmästyttävästi toisiaan. Bakke (1981, 142) puolestaan yhdistää bingon pelaamisen alhaiseen koulutustasoon. Yksitoikkoinen työ on henkisesti köyhää, jonka katsotaan aiheuttavan samantyylistä vapaa-ajanviettoa (Rousseau 1978). Tällaista työtä tekevä ei juuri välitä kehittää itseään vapaallakaan saadakseen vaativampia työtehtäviä. Harvaa kiinnostaa millään tavalla myöskään parantaa ammattikuntansa asioita (Riesman 1964, 185). Wilensky väittää ikävyyttäväksi koetun työn tylsistyttävän ihmisen. Pakotettu passiivisuus työssä yhdistyy vapaaehtoiseen passiivisuuteen työajan ulkopuolella (Roberts 1978, 111, Ciulla 2000, 198). Kun ihmisellä on yksitoikkoinen työ, hänen vanhenemisensäkin alkaa aikaisemmin (Wilensky 1961, 234).

Pakkotahtinen työ saattaa johtaa samantyyppiseen työajan ulkopuoliseen käyttäytymiseen, arvelee Riesman (lähde: Gross 1963, 50). Meissnerin käsite työn pitkästä käsivarresta (the long arm of the job) löytyy kirjallisuudesta usein. Hänen mielestään *vähäinen autonomia ja valinnanvapaus* työssä johtaa vähäisiin harrastuksiin ja vähän harkintakykyä vaativiin toimintoihin. Osallistumisaste suunnittelua, koordinoitua ja päämäärätietoista toimintaa vaativiin aktiviteetteihin muodostuu alhaiseksi (lähde: Godbey & Parker 1976, 33).

Tyypillinen väite on, että *sosiaalisten suhteiden puute* vähentää osallistumista työn ulkopuolisiin yhdistyksiin (Anderson 1974, 89, Anderson ja Holm 1975, 48, Osgood 1982, 78). Kun työssä ei ole läheisiä

ystäviä, työtovereiden kanssa ei myöskään seurustella työajan ulkopuolella (Goldthorpe ym. 1969, 65). Goldthorpe ym. havaitsivat myös (1969, 65-66, 72), että työnantajan järjestämään klubitoimintaan osallistuivat lähinnä toimihenkilöt. Työntekijöitä asia ei kiinnostanut, koska he eivät kokeneet työtovereitaan ystävikseen eivätkä ystäväystyneet esimiestensäkään kanssa. Weiss ja Riesmankaan eivät juuri löytäneet teollisuustyöstä ihmissuhteiden siirtymää. Suhde työntovereihin ei ollut syvälinen, ja jos vapaa-aikaa vietettiin yhdessä, se oli lähinnä työhön liittyvien "höyryjen poistamista" (Weiss ja Riesman 1972, 255, 258).

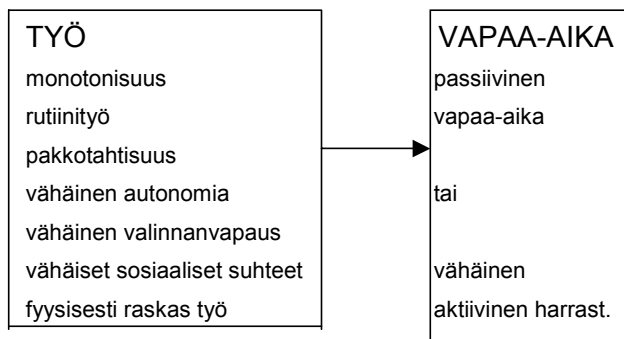
Fyysisesti raskaan työn katsotaan yleisesti johtavan passiiviseen vapaa-ajan viettoon. Jaksamista ei yksinkertaisesti riitä aktiiviseen harrastamiseen. Tästä löytyy paljon todisteita, mainittakoon esimerkiksi Anderssonin ja Holmin (1975, 48), Gardellin (1976, 136) sekä Parkerin teokset. Raskas työ aiheuttaa työn ulkopuolisen elämän suppeutumista (Ciulla 2000, 198) ja rasittuneisuus tukahduttaa osallistumisaktiiviteettia vapaa-ajalla (Pohjanen 1977, 68).

Suomalaistutkijoista Wileniukselta löytyy työn ja vapaa-ajan suhteen tarkastelua. Hän haastatteli keskisuomalaisen konepajan ja paperitehtaan henkilöstöä. Wilenius esitti oletuksissaan, että suhde voisi edustaa siirtymää tai vastakkaisuuden etsimistä. Hän oli arvellut, että raskas ruumiillinen työ ei jättäisi voimia aktiiviseen vapaa-ajan käyttöön. Hän joutui kuitenkin toteamaan, että erityisesti ruumiillista harrastustoimintaa esiintyi tällöin runsaasti, mutta aktiiviseen henkiseen harrastamiseen ei työntekijöillä riittänyt kiinnostusta, ja syyksi osoittautui työn luonne (Wilenius 1981, 84-88).

Työn sosiologiassa edellisten seikkojen katsotaan aiheuttavan tyytymättömyyttä. Tyypillinen ajatus on, että työtytymättömyys johtaa herkästi yksinäiseen, vieraantuneeseen vapaa-aikaan (esim. Osgood 1982, 78, Shaffer 1987). Lisäksi sitä seuraa haluttomuus toimia missään työn ulkopuolisissa yhdistyksissä (Dumazedier & Latouche 1962). Dumazedierin (1962, 82) näkemys on, että epähuomaani työ ei välttämättä johda kompensatiopyrkimyksiin, vaan saattaa yhtä hyvin yleistyä ikävyyttäväksi vapaa-ajaksi.

Koska tämän tutkimuksen kohteet ovat aktiivisia harrastajia, oletukseni on, että he eivät reagoi negatiivisiksi kokemuksiensa työn piirteisiin passiivisen yleistämisen keinoin, tai ainakin tekevät näin hyvin vähäisessä määrin. Aikaisempaan tutkimustietoon nojautuen oletan, että heidän coping-keinonsa on kompensatio. Sen vuoksi seuraava piirros ei muodosta osaa teoreettisesta mallista. Se on tässä koosteena aikaisempien tutkimushavaintojen mukaisista passiiviseen yleistämiseen

johtavista työn piirteistä ja esittää negatiivisen kompensatorisen reagoinnista.

Kuvio 14: Negatiivinen siirtymä

4.3 Kompensaatiohypoteesia edustavia näkemyksiä

Tutkimuksen 3. osaongelman avulla haen tietoa siitä, millaisille työn puutteille tai negatiivisiksi koetuille elementeille etsitään kompensatiota aktiivisen harrastamisen kautta.

4.3.1 Yleistä

Kompensaatiokäyttäytyminen painottaa työn sisältämiä puutteita tarve-tyydytyksessä ainakin joiltakin osin (Kabanoff & O'Brien 1980, Staines 1980). Hypoteesi on saanut huomattavasti vähemmän tukea kuin siirtymä. Kuitenkin, kun on tarkasteltu asioita asenteellisella tasolla, sitä on havaittu esiintyvän (Zuzanek & Mannel 1983). Jotkut vapaa-ajan aktiviteetit saatetaan nimenomaan valita korvaamaan työstä puuttuvia kokemuksia (Shaffer 1987). Friedman osoittaa, että vapaa-aika voi kompensoida työtä joko ammatillisesti, emotionaalisesti tai sosiaalisesti (lähde: Dumazedier ja Latouche 1962). Kelly (1986) tekee yhteenvetoa artikkelissaan Leisure as Compensation for Work Constraints. Ensimmäisessä kompensatiota ilmeisesti etsitään vähän, mutta toissijaisena syynä se on yleisempi. Hänen tutkimuksensa kone- ja metalliteollisuudesta osoitti, että noin kolmannes vapaa-aikana tehdystä työstä oli kompensatorista varsinaiselle päätyölle. Periaatteessa ajatus kompensatiosta pohjautuu vanhaan käsitykseen, jonka mukaan vapaa on an-

saittava työn kautta (Clarke & Critcher 1985, 1-3, Furnham 1990, 53, Ciulla 2000, 6).

Tarkasteltaessa tutkimustuloksia, jotka liittyvät työn yksittäisiin piirteisiin huomaa, että käsitellään samanlaisia seikkoja kuin siirtymähypoteesin yhteydessä. Kompensaatio-näkökulma näyttää kääntävän asiat pitkälti pääläelleen. Wilenskyn vertailu kahdesta autotehtaan työläisestä selittää asiaa: Työ on yksitoikkoista, tappavaa rutiinia, jossa vaaditaan vähän taitoja. Toinen reagoi tähän äärimmäisen aggressiivisella vapaa-ajan käyttäytymisellä etsien seikkailuja tai tappeluita (kompensaatio), toinen puolestaan vetäytyy täydelliseen passiivisuuteen. Hän ei jaksa kuulua mihinkään (leviämisvaikutus). Yksi ja sama kokemus työstä voi siis ihmisestä riippuen aiheuttaa kahden tyyppisiä reaktioita (lähde: Furnham 1990, 154). Kompensaatio nähdään vaihtoehtona negatiiviselle siirtymälle. Miksi joku sitten on passiivinen yleistäjä, toinen taas kompensoija? Kabanoffin ja O'Brienin (1980) tutkimuksesta löytyy tälle selittäjä; ohjautuvuuden (locus of control) käsite. Ulkoapäin ohjautuva ihminen on heidän mukaansa passiivinen yleistäjä, kun taas kompensointiin ryhtyy sisältäpäin ohjautuva ihmistyyppi. Tälle ajatukselle antaa vahvistusta Robinson (1985, 46).

Pakoreaktio arjesta nousee yllättävän usein esille aktiivisten harrastajienkin tutkimuksessa (esim. Anderson 1974, 10, Seabrook 1988, hyvänä esimerkkinä keskiajan harrastajien eli "larppaajien" itselleen luoma täysin toinen minä. Chaplinin mökkeilynharrastajat (1999) olivat ostaneet toisen kotinsa peräti vieraasta maasta päästäkseen irti arjesta. Niemisen tanssinharrastajat kertoivat pitävänsä tanssimista pakona arjen rutiineista. Tämä mielipide oli yleinen etenkin niiden kohdalla, joiden harrastus oli vähemmän intensiivistä sekä niillä, jotka eivät tähänneet ammattilaisen uraan. Toisaalta kompensatorinen näkemys kasvoi iän myötä. (Nieminen 1998, 79, 109, 112). Eriävä kanta on Shafferilla (1987). Hän väittää, että ne, jotka nimenomaan tavoittelevat kompensatiota työlleen, viettävät muita enemmän aikaa harrasteensa parissa.

Kompensaatiohakuisuutta pidetään tyypillisesti ammattiin liittyvänä ilmiönä, mutta päinvastaisia näkökulmiakin löytyy. Ajatellaan, että vapaa voi olla eskapismia kaikille ainakin joskus, täysin riippumatta työtehtävästä (Anderson 1974, 10, Govaerts 1989, 68, Rojek 2000, 95, 102). Mills viittaa tältä osin myös valkokaulusammattaihin (1951, 237). Juutin (1996, 209) tutkimukset osoittavat, että 4/5 suomalaisista etsii vapaa-ajaltaan irtautumista työstä, Bakken vastaavat havainnot vuodelta 1981 (s.155) todistavat, että puolet tanskalaisista oli tällöin samaa mieltä.

4.3.2 Ammattilähtöisyys kompensatiorahakaisuuden selittäjänä

Syitä kompensatoriseen käyttäytymiseen samoin kuin siirtymäänkin on etsitty sekä ammatti- ja tehtäväkohtaisesti että yksittäisistä työn piirteistä.

Vähäistä koulutusta vaativat ammatit ja työt näyttävät edustavan tyypillistä kompensatiokeskustelua. Dubinin (1963, 53-71) mukaan teollisuustyötä tekevät etsivät kompensatiota vapaa-ajasta. Työ ei ole heille keskeinen elämänalue. Peruskoulutuksen taso sinänsä ei omassa tutkimuksessani tuntunut selittävän ainakaan oppaaksi hakeutumisen motiiveja. Tiedustellessani, oliko heillä ollut paljon odotuksia toiminnan suhteen, kävi ilmi, että opistotasaisen koulutuksen saaneilla näitä oli ollut eniten, korkeakoulutautaisilla vähiten, ammatillisen koulutuksen saaneet harvemmin edes muistivat asiaa (Heinonen 1995, 75). Tämä viittaisi siihen, että nimenomaan opistotautaiset tavoittelisivat jonkinlaista kompensatiota. Olisiko ainakin yksi selitys rutiinimaiseksi muodostunut toimistotyö?

Herbert (1987) on soveltanut Parkerin kolmihypoteesi-ajattelua tutkiessaan kaivosten sekä terästehtaiden henkilökuntaa Etelä-Walesissa. Mukana oli sekä työntekijöitä että toimihenkilöitä. Herbert kartoitti objektiivisia työoloja sekä kyseli subjektiivisia mielipiteitä työhön liittyvissä asioissa. Hän kiinnitti huomiota muun muassa työaikoihin, työtyytyväisyyttä ja -tyytymättömyyttä mittaaviin seikkoihin sekä sosiaalisiin suhteisiin. Kukin kolmesta hypoteesista sai tukea ja eniten sitä sai kompensatio. Ihmiset halusivat tehdä jotain täysin vastakkaista työlleen, esimerkiksi kaivostyöläiset ulkoilla ja toimistotyöntekijät hakeutua aktiivisiin rentoutumisen muotoihin. Myös neutraliteetti sai paljon vahvistusta. Yleisin suhtautumistapa oli positiiviseen kompensatioon pyrkiminen, jonka avulla työn puuttuvia elementtejä täydenneltiin vapaa-aikana. Sagi puolestaan on havainnut, että unkarilaisista ammattitaitoisista työntekijöistä kolmannes pitää harrastuksiaan työtä kompensoivina (Sagi 1986).

Wilenius koki tutkimuksissaan konepajan ja paperitehtaan henkilöstöstä, että useat työntekijät painottivat tahtovansa unohtaa vapaa-aikanaan työasiat ja tehdä jotakin muuta. He hakivat kompensatiota, mutta vastapaino saattoi kuitenkin olla melko lähellä työtä. Metallityöläiset tekivät esimerkiksi puutöitä. Merkittävää oli, että teollisuusympäristössä työskentelevät etsiytyivät vapaallaan mielellään ulkoharrastuksiin, etenkin luontoon ja liikunnallisiin puuhiin. He olivat kehittäneet elämänmuodon, jonka avulla parhaiten saattoivat kestää työnsä. Myös kotona tai mökillä puuhastelemisen Wilenius luki kompensoivaksi toi-

minnaksi. Toimihenkilöiden kohdalla muodostui jossain määrin poikkeava kuva. Perussuuntaus oli kuitenkin sama kuin työntekijöillä. Toimihenkilöt korostivat, että työ kuuluu työpaikalle, harrastusten merkitys on saada ajatukset pois työstä ja purkaa työhön liittyviä (henkisiä) paineita. Wilenius havaitsi kuitenkin, että toimihenkilöillä on enemmän henkisiä harrastuksia, mihin vaikuttanee heidän koulutuspohjansa. Loppupäätelmänään Wilenius totesi, että vapaa-ajan toiminnoilla pyritään täydentämään työn ja työympäristön vaikutuksen yksipuolisuutta. Vaikka työntekijöillä harrastukset yleensä rajoittuivat ruumiillisiin aktiviteetteihin, nekin omalla tavallaan tasapainottivat työn vaikutusta (Wilenius 1981, 84-88).

Nippert-Engin (1995) havainnot segmentoivasta elämäntyylistä näyttävät melkoisen yhtäpitävältä edellisten kanssa. Nippert-Eng päättelee, että ammatillisella statuksella ja hierarkkisella asemalla on ratkaiseva merkitys. Mitä alemmalla tasolla toimitaan, sitä segmentoivampi on elämäntyyli. Tämä näkyy toiminnoissa, kokemuksissa ja ajattelutavoissa sekä esinekielessä. Vaikuttaa siltä, että segmentointi ei ole irrallinen ilmiö, vaan syvään iskostunut ajattelutapa, johon opitaan jo koulutusaiкана. Arvostukset, asenteet ja normit näyttävät olevan sekä johdon että työntekijöiden omaksumia, ja niistä ei saisi poiketa. Nippert-Eng toteaa myös, että mitä segmentoidumpi elämä, sitä enemmän myös lomavietto halutaan erottaa työstä sekä fyysisesti että henkisesti, ajallisesti ja paikallisesti. Leimaa-antavaa on halu unohtaa työ totaalisesti. Tämän mukaan harrastuksen funktio olisi toimia väylänä päästä välillä ankeaksi koetusta työarjesta.

Parker (1983) käyttää kaivostyöläisiä ja avomerikalastajia esimerkeinä kompensaatiahakuisuuteen johtavista ammateista. Hän liittää tähän kategoriaan työtehtävät, jotka eivät vaadi ammattitaitoa. Parker käsittelee myös kotiäitiyttä ammattina. Osapäivätyöhön lähtevä kotiäiti etsii hänen mukaansa sosiaalista koheesiota elämäänsä, koska se on tärkeää yhteiskuntaan integroitumisen tunteelle. Ammattiin ja koulutukseen liittyvä mielipide löytyy 1970-luvulta, mutta on käsittääkseni täysin ajasta riippumaton: Neff arveli tuolloin, että työtä, joka osoittautuu "kuolleeksi puuksi", on erittäin vaikea korvata muiden aktiviteettien avulla. Vika saattaa olla siinä, että ihmisillä ei yksinkertaisesti ole resursseja korvaaviin toimintoihin. Hänen mielestään syytä ei välttämättä voi hakea pelkästään työtehtävästä itsestään, vaan myös edeltävästä koulutuksesta (Neff 1977, 56-62). (Tästä kts. myös Roberts 1978, 112).

4.3.3 Työn elementit ja kompensatio

Alhainen kykyjen käyttöaste näyttää johtavan korvaavien toimintojen tavoitteluun (esimerkiksi Brightbill 1960, 74-75, Hiebert 1997, 205, Ciulla 2000, 199, Rojek 2000, 11). Tällöin elämänasenne ei ole holistinen, vaan hajanainen. Vapaa-ajasta tulee kontrasti työlle ja se sisältää eskapistisia piirteitä (Kelly 1983, 42). Kabanoffin ja O'Brienin (1980) mukaan kompensatioreaktio on yleisempää johtotasolla ja toimistoissa kuin alempien tasojen tehtävissä nimenomaan silloin, kun on kyseessä liian vähäinen kykyjenkäyttömahdollisuus. Alhainen kykyjen käyttöaste voi olla suuri ongelma (Hall 1994, 24, 101, 207). Tämä näkyi esimerkiksi sukututkijoiden kohdalla, jotka halusivat harrastuksellaan kompensoida työssä vähäisessä käytössä olevia kykyjään (Lambert 1996). Saman johtopäätöksen tekevät myös vanhojen autojen keräilijöistä Dannefer (1980, 392-412) sekä mökkiläisistä Chaplin (1999). Jenkins ja Sherman (1981, 1-17) arvelivat ongelman olevan yleinen toimistotehtävissä. Pitäisikö edelleen paikkansa Dexin (1988, 112-113) esittämä näkemys, jonka mukaan kykyjenkäyttömahdollisuudet naisten töissä ovat monesti huonot? Tämä on todettu aiheuttavan suurta tyytymättömyyttä etenkin nuorempien naisten parissa (Dex 1988, 112-113). Arvelen asiasta tulleen koulutuksen tason kasvun myötä yhä tärkeämpi. Juutin (1996, 177, 179-181) mukaan suomalaisten odotukset saada omia kykyjä vastaava työ ovat laman jälkeen nousseet. Asian noteeraavat kuitenkin muita korkeammalle asiantuntijat ja toimihenkilöt. Kompensoinnin suhteen viitataan joskus piileviin kykyihin. Vapaa-aikanaan ihmisten oletetaan ottavan käyttöönsä kykyjä ja tietoutta, joita eivät tarvitse työssään, mutta jotka odottavat esillepääsyä. Usein työelämässä jää toteutumatta jotain oleellista ja toivottua tai jokin siellä on riittämätöntä (Seabrook 1988, 105, 128-129, Raehalme 1996, 209, Prah 1997, 36). Andersonin varhaisemmat havainnot ovat kuitenkin erilaisia: Hänen mukaansa ihmiset eivät edes halua panostaa koko henkistä kapasiteettiaan työhön, vaan tahtovat osan siitä jäävän käyttöön nimenomaan työn ulkopuolella (Anderson 1964, 89).

Yhdenmukaisia käsityksiä on siitä, että *yksitoikkoista* työtä tekevillä on taipumus erottaa vapaa-ajan toiminnot työstä (Mannheimin tutkimuksista Anderson 1964, 97). Kun työssä on toiston lisäksi tarkkoja aikatauluja, tuloksena voi olla vähäinen sisäisten palkkioiden määrä sekä tarkkaan kulkeva raja työn ja vapaa-ajan välillä. Näin on havaittu olevan akateemisissakin ammateissa, esimerkiksi hammaslääkäreiden keskuudessa (Wilensky 1961, 23). Näyttää siltä, että rutiininomainen työ pakottaa etsimään mielenkiintoisempia rooleja ja onnellisempaa

olotilaa työn ulkopuolelta (Goldthorpe ym.1969, 107, Seabrook 1988, 92-143, Iverson ja Maguire 2000). Vapaa-ajasta tulee kompensoiva areena harrastuksille (Gross 1963, 46, Brightbill 1960, 10), luovuudelle ja persoonallisuuden kehittämiseksi (Rojek 1995, 182) tai yhdistystoiminnalle (Shaffer 1987). Joskus paljo vapaa tuottaa ahdistusta. Liiallisena ja yhdistettynä yksitoikkoiseen työhön se saa ihmiset jopa epäilemään elämän mielekkyyttä (Jenkins & Sherman 1981, 5).

Haasteeton työympäristö ei ole omiaan integroivaan elämäntyyliin (Nippert-Eng 1995). Jos työn lopputulosta ei näy, saavuttamisen tunnetta haetaan usein harrastuksista (esim. Brightbill 1960, 75). Haasteiden etsintää harrastustyön kautta piti tärkeänä 85 % tutkimistani opipaista. Yrittäjien kohdalla tämä painottui muita enemmän, samoin niillä, joilla oli alhainen peruskoulutus. Jälkimmäisten suhteen viittaisin kompensatioon. Päätyö selitti myös opastyön haasteelliseksi kokemista tilastollisesti erittäin merkitsevästi, sillä korkeimmalle sen noteerasivat yrittäjät ja eläkkeellä olevat. Motiivi korreloi myös suoraan suurten odotusten kanssa (Heinonen 1995, 70, 117). Haasteellisuuden kokemus on selvästi vaikuttanut opasuran pituuteen. Yksitoikkoisuuden ja haasteettomuuden työssä koetaan johtavan *syvällisen ajattelun puutteen*.

Jopa johtotehtävissä toimivat voivat korvata *luovuuden puutetta* harrasteiden avulla. Ciullan (2000, 199) esimerkit tästä ovat maalaamista harrastava toimistopäällikkö sekä puutöitä nikkaroiva hallintopäällikkö. Oman luovuuden käyttäminen harrastuksen muodossa voi myös tulla kompensatorisesti esiin, vaikka päätyötä pidettäisiin tyyppiesimerkkinä luovasta ammatista. Kaupunginorkesterin sellisti kertoo toteuttavansa omaa luovuuttaan maalaamisharrastuksen kautta, koska työ on pitkälti toisten säätelemää. ”Orkesterissa me soittajat toteutamme kapellimestarin tulkintaa teoksesta, vaikka itselläkin olisi monia ideoita. Maalamalla voin purkaa tätä luomistarvetta ja tehdä täysin oman tulkintani” (Tamperelainen 9.3.2002). Lisäksi hän kertoo töidensä olevan syvimiltään omia kuvia, mikä näyttää tukevan harrastustutkimuksen keskeisiä ajatuksia oman minän etsimisestä ja toteuttamisesta.

On näyttöä siitä, että kontrastihakuisuutta lisää vähäinen autonomia (Parker 1983, 46, Kelly 1983, 42, Tuominen 1984, 81-82,) ja tarkka valvonta (Miller ja Kohn 1983, 217-241). Esimerkiksi Kabanoffin tutkimat työnjohtajat etsivät vapaa-ajastaan kompensatiota, kun heidän työstään puuttui itsemääräämisen oikeus (Haworth 1997, 2). Nieminen (1990, 50) toteaa, että tyyppillistä naisten työtä luonnehtii epäitsenäisyys, yksitoikkoisuus, alisteinen asema ja tiukka valvonta. Usein puuttuu myös päätösvaltaa ja kontrollia edes oman työn suhteen. Esimerk-

keinä hän mainitsee kotitalous-, hoito-, kauppa-, opetus-, toimisto- ja humanistiset alat. Monet työtä kompensoivat harrastukset, kuten esimerkiksi kalastus, sisältävät vapauden tunteen ja mahdollisuuden itsekontrolliin sekä haasteita ilman, että kyseessä olisi itsensä elättämisen keino (Stormann 1989). Jopa uhkapeleihin näyttää löytyvän syitä vapauden puutteesta työelämässä (Cotte 1997). Autonomia on suomalaisten työssä lisääntynyt, mikä on parantanut työn ja vapaa-ajan yhteensovittamisen mahdollisuuksia (Juuti 1996, 167).

Sen kolmanneksen kohdalla, joka kertoi etsivänsä opastyöstä *arvostusta*, päätyö osoittautui tilastollisesti oireelliseksi selittäjäksi yrittäjien ja työntekijöiden painottaessa tätä puolta. Tähän liittyi myös alempi peruskoulutuksen taso (Heinonen 1995, 69). Moraalisen uran kehittäminen johtuukin usein siitä, että työ ei suo tarpeeksi arvonantoa ja mahdollisuutta tulla kunnioitetuksi tätä kautta (Mills 1951, 256, Jenkins & Sherman 1981, 11, Harre 1990, Wheeler 1990, 141-148, Cotte 1997). Haavio-Mannilan, Jallinojan ja Strandellin 20 vuotta sitten (1984, 21) tekemät havainnot eivät ole ainakaan kaikilta osin vanhentuneet. Naisien työstä saamat palkkiot ovat vieläkin miesten vastaavia vähäisemmät ja arvostus on usein puutteellista. Johtuisiko tästä se, että naisop-
paille arvostus näyttikin olevan huomattavasti tärkeämpää kuin miehille (Heinonen 1995, 69)? Itsearvostuksen ja työn välistä suhdetta tutkinut Branden (1998) pitää heikkoa itsearvostusta valtavana kansantaloudellisena tappiona työelämässä ja neuvoa keinoja asian kohentamiseksi. Kompensaatiota etsitään harrastusten kautta jo kouluaikana, kun havaitaan, että menestyminen ei ole sitä, mitä on toivottu (Brightbill 1960, 74-75). Suomalaisten arvostus työhön kohdistuvana odotuksena ei kuitenkaan ole ollut listassa korkeimmalle toivottujen ominaisuuksien ryhmässä (Juuti 1991, 43). Omien kykyjen käyttö ja sosiaaliset suhteet ovat näyttäneet merkittävämmiltä.

Miller ja Weiss (1982) ovat tutkineet keilailun harrastajia kompensaa-
tion näkökulmasta. Kohteet edustivat ammatteja laidasta laitaan, tohtoreista työntekijöihin. Ilmeni, että korkeasta ammatillisesta statuksesta nauttivat keilasivat pitkälti ihmissuhteiden takia, mutta alhaisen statuksen omaavilla oli selvästi havaittava pyrkimys etsiä arvostusta itselleen. Miller ja Weiss tekivät johtopäätöksen, että sosiaaliset tilanteet, jotka tarjoavat mahdollisuuden statuksen nostamiseen, toimivat merkittävinä itsearvioinnin lähteinä. Kuitenkaan harrastus ei voi täysin korvata puuttuvaa ammatillista statusta.

Nykyisessä työelämässä yhä harvemmallalla on mahdollisuuksia *etenemiseen* (Rojek 2000, 40). Etenkin suuri osa naisista on vuosikymmenestä riippumatta työskennellyt ammateissa, joissa ei ole mahdolli-

suuksia yletä ja *kehittää* itseään (Haavio-Mannila ym. 1984, 21, Tuominen 1984, 81-82, Nieminen 1990, 50). Dex (1988, 113) totesi tämän olleen suuri tyytymättömyyttä aiheuttava seikka naisten työasenteissa. Eteneminen estyy usein myös spesialisteilla, huomauttaa Baily, jonka mukaan kompensatiota etsitään muista aktiviteeteista, sillä pysähtynyt ura ei enää energisoi (Baily 1993, 48, 54). Harrastuksen kautta voidaan tavoitella sosiaalista liikkuvuutta ylöspäin (Seabrook 1988, 118). Kellyn mukaan kompensatiahakuisuus korostuu myöhemmällä iällä (1976, 73-82). Iän suhteesta etenemiseen ollaan kuitenkin eri mieltä. Hall arvelee mahdollisuuksien tähän vähenevän radikaalisti vanhetessa (1986, 240). Toisaalta väitetään, että naisten liikkuvuus urallaan lisääntyy iän myötä (Felmleyn tutkimustulos: Hall 1986, 243). Syynä voisi olla se, että keski-iässä heillä alkaa olla aikaa työnsä, ja tulee tarpeelliseksi pohtia, ovatko saavutukset riittäviä (esim. Väisänen 1995, 23, saamani kirje nimettömältä oppaalta vuonna 1995). Puuttuvia mahdollisuuksia persoonallisuuden kehittämiseen etsitään vapaa-ajan aktiviteettien kautta (Femers & Hörrmann 1990, 76). Tämän vuoksi tehdään puutarhatöitä, korjaillaan jotain tai hakeudutaan vaikkapa politiikkaan (Prah 1977, 87-91). (Kts. myös Riesman 1964, 187 ja Rousseau 1978).

Salamanin (1973, 148) mukaan työ ja vapaa-aika halutaan erottaa toisistaan nimenomaan silloin, kun *suhtautuminen työhön on välineellistä*, jolloin siitä puuttuvat sisäiset palkkiot. Evans ja Bartolome' puolestaan ovat tarkastelleet johtajia ammatilliseen identiteettiin sopeutumisen näkökulmasta. Henkilöä, jonka *persoonallisuus ja työ eivät ole keskinäisessä sopuussuhteessa*, he nimittävät sopeutumattomaksi. Seikka ilmenee elämänkaaren eri vaiheissa eri tavoin. Neljännessä vuosikymmenen lopulla sopeutumattomasta tulee kamppailija, joka ei vielä kukaan ole löytänyt polkuaan tai on kadottanut sen ja alkaa alistua pysähtyneisyyden tilaan. Eräänä lääkkeenä Evans ja Bartolome' näkevät mahdollisuuden korvaavaan harrastusuraan (Evans ja Bartolome' 1983, 90).

Myös työpaikan *epätyytyttävälle ihmissuhteille* haetaan vastinetta muista sosiaalisista suhteista ja erilaisista yhteisöistä vapaa-aikana (Dumazedier 1962, 83, 1974, 88). Teollisuustyöntekijöiden informaaliset suhteet eivät keskity työpaikalle (Dubin 1963, 53-71, Tuominen 1984, 81-82). Myös vähäiset mahdollisuudet kommunikoida kollegojen kanssa saattavat johtaa korvaamispyrkimyksiin (Wilensky 1961, 23). Oppaiden kohdalla ihmissuhteita etsivät erityisesti päätyöhönsä tyytymättömät, mutta toisaalta myös yksin eläminen selitti hyvin asiaa (Heinonen 1995, 69-70). Lisäksi Parkerin (1983, 46) mukaan työtehtävät,

joissa käsitellään ihmisten sijasta *persoonattomia asioita*, aiheuttavat kompensoivaa vapaa-ajan käyttäytymistä. Pitemmälle vietyä tällainen johtaa pakoreaktioihin (Anderson 1961, 78). Rybczynski (1991, 224) esittää väitteen, että kasvanut teknologian käyttö työssä lisää paonomaista reaktioita harrastuksiin, joissa voi paremmin ilmaista itseään.

Työn raskauden vaikutusta vapaa-aikaan on pohdittu paljon. Gerstlin mukaan (1963, 146-167) henkinen stressi voi tulla ulos "höyryjä päästämällä", kuten mainosmiehen maalausharrastuksessa ja fyysinen vastaavasti vaatii usein pelkkää lepoa, kuten hammaslääkärin työssä. Millerin ja Kohnin (1983, 217-241) havainnot ovat hyvin selvästi kompensatoriset. Fyysisesti raskas työ johtaa älyllisten haasteiden etsimiseen, kun taas psyykkisesti raskas työ johtaa ruumiillisiin ponnistuksiin. Edellinen väite näyttää olevan pitkälti päinvastainen kuin yleensä alan kirjallisuudesta löytyy, koska monien mukaan ruumiillinen väsymys saa aikaan täydellistä passiivisuutta. Stressiin liittyy myös näkemys siitä, että jonkin *kokemuksen ääripää* aiheuttaa usein kompensatiohakuisuutta (esim. Rousseau 1978 ja Chaplin 1999). Näin voi olla muun muassa silloin, kun työ sisältää joko liian paljon tai liian vähän haasteita. Bellahin ym:n (1985, 180) tutkimuksissa oli henkilöitä, joilla oli työssään niin paljon ihmissuhteita, että he pyrkivät välttämään kontakteja vapaa-aikanaan. Myös Kabanoffin ja O'Brienin (1986) löydökset osoittavat, että äärimmäisen väsyttävään työhön reagoidaan kompensoivasti. Chaplinin mökkiläisistä osalla oli erittäin stressaava, suoritusakuinen työ, jota seurasi pakoreaktio. Toista äärimmäisyyttä hänen kohderyhmässään edustivat täysin rutiininluontoisia tehtäviä hoitavat (Chaplin 1999). Edellä mainitut pätevät myös maratonaareiden kohdalla (Barrel ym. 1989). Työ, joka on yhtä aikaa sekä fyysisesti että henkisesti stressaava, estää harrastamisen (Depuis 2000). Näiden perusteella kompensatioksi voitaisiin katsoa sekä täysi vetäytyminen että pakeneminen harrastuksiin.

Edellä esiin tulleet seikat on tyypillisesti katsottu *työtyytymättömyyden* lähteiksi. Tähän viittaavat Godbey ja Parker (1976, 34-35) sekä Shaffer (1987). Parkerin vastakkaisuusnäkemys (1983, 22-32) pohjautuu tyytymättömyyden kokemiseen. Hänen tutkimuksensa osoittavat tähän johtavan toistotyön, vain pienen kokonaisuuden osan tekemisen, hyödyttömien tehtävien, epävarmuuden tunteen ja liiallisen valvonnan kohteena olemisen. Selitystä tyytymättömyyteen voitaneen hakea myös sukupuolittain eriytyneestä työnjaosta. Esimerkiksi Tolkinen-Nikkonen toteaa (1985, 53, 94-95), että mitä merkityksettömämpi työ ihmiselle on, sitä tärkeämmäksi nousevat työn ulkopuoliset toiminnot. Naisten työtä luonnehtivat useinkin yksitoikkoisuus, sidonnaisuus ja se,

että työt eivät ole henkisesti kehittäviä. Vapaasta tulee tällöin merkityksen antaja elämälle. Myös Mansfield ja Evans ovat saaneet tukea kompensaaotihypoteesille tutkiessaan pankinjohtajia ja pankkitoimihenkilöitä. Kun nämä eivät saaneet työstään haluamiaan palkkioita, he hakivat niitä muilta elämänaalueilta (lähde: Kanungo ja Misra 1984, 157). Tyytymättömyyttä voidaan kompensoida esimerkiksi etsiytymällä aikuisopintoihin (Hiestand 1971, 49, Nieminen 1990, 115) tai vaikkapa kompensaaotihakuiheen (uhka)pelaamiseen (Downes ym. 1976).

Csikszentmihalyi (1999, 107) huomauttaa, että jos työtä ei voi muuttaa, on mahdollista pyrkiä flown kokemuksiin vapaa-ajan toiminnoissa. Kaikki päätyöhönsä tyytymättömät oppaat kertoivatkin etsineensä kompensaaotia harrastuksen puolelta. Työtyytyväisyys osoittautui tilastollisesti merkitseväksi syyksi. Taustoja tarkasteltaessa löytyi havainto päätyön haasteettomuudesta ja kykyjen vakaakäytöstä (Heinonen 1995, 61-62).

4.3.4 Kompensaaotien muodot ja funktiot

Kabanoffin ja O'Brienin mukaan täydentävä kompensaaotio on kyseessä silloin, kun yksitoikkoinen, ei-vaativa rutiinityö auttaa energisoimaan työn ulkopuolista käyttäytymistä ja ohjaa sitä kohti täydentäviä vapaa-ajan aktiviteetteja ja itsensä toteuttamista. Reaktiivinen kompensaaotio puolestaan on seurausta liiallisesta työstressistä ja kykyjen ylenmääräisestä käytöstä, mikä on tyypillisempää korkeamman tason tehtävissä. Tämä johtaa toipumista edistäviin toimintoihin työn ulkopuolella. Kabanoff (1980, 74) toteaa tämän tyyppien edustajien olevan yleensä miespuolisia, joille työ edustaa keskeistä elämänaarvaa. Kabanoff ja O'Brien ovat myös havainneet, että johdolla, jolla on hyvin suuri vastuu, vapaa-aika on usein toipumiskeskeisempää kuin professionaaleilla, joiden kohdalla he totesivat vapaa-ajan olevan aktiivisempaa, sosiaalisempaa, vaihtelua etsivää ja harrastehakuisempaa (Kabanoff & O'Brien 1986). (Tästä kts. myös Kando 1975, 94). Täydentävän vapaa-ajan tarkoitus on eheyttää elämää (Anderson 1961, 79). Kompensaaotihakuisuuden on todettu olevan tyypillisempää naisilla, vanhemmilla ihmisillä ja niillä, joille ulkoinen motivaatio ei ole keskeisellä sijalla työelämässä. Heillä vapaa-ajan roolista tulee työroolia merkittävämpi elämänaalue. Pyrkimys kontrastiin on tiedostetumpaa nuoremmilla ja niillä, jotka arvostavat työssä sisäisiä palkkioita (Kabanoff ja O'Brien 1986).

Yleensä kompensaaotinäkemys perustuu ajatukseen, että sen kautta tavoitellaan jotain positiivista. Negatiiviseksi kompensaaotioksi nähdään

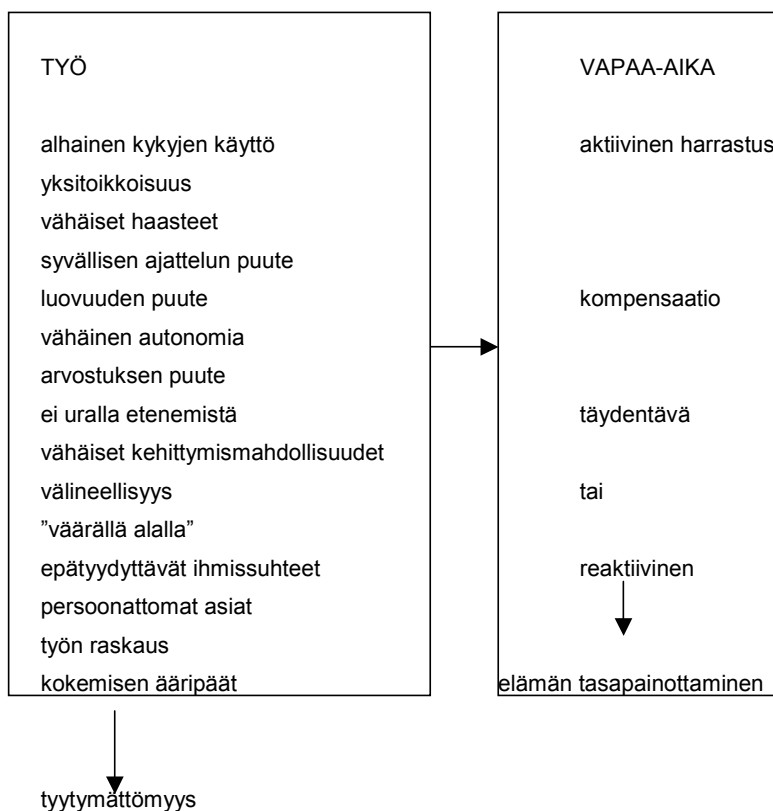
äärimmäiset eskapismien muodot, kuten huumeet tai aggressiivinen vapaa-ajan käyttäytyminen. Eräs selitys näihin on, että työstä puuttuu jännitys, jota haetaan elämään muuta kautta (Zuzanek ja Mannell 1983). Stebbinsin käsite poikkeava (deviant) vapaa-aika ilmentää negatiivisvivahteisia tapoja toimia. Näitä ovat esimerkiksi ääripoliittinen toiminta, uskonnolliset ääri-ilmiöt ja mystiikka (Stebbins 1997, 22). Negatiiviseen kompensaatioon päädytään silloin, kun työstä puuttuu kaikki mahdollisuus luovuuteen, tai se vie raskaudellaan kaiken energian (Herbert 1987).

Kompensaation tarkoitus on palauttaa työn viemä energia. Tätä haetaan, paitsi lepäämällä, rentoutumalla ja virkistäytymällä (Goldthorpe ym. 1969, 102, Furnham ja Rose 1987), myös aktiivisella harrastamisella (Stebbins, esim. 2001, 13, jonka termi *regeneration of self* on enemmän kuin pelkkää toipumista). Monet viittaavat myös tasapainon etsimiseen. Näin tekevät esimerkiksi Kelly (1983, 93-94) Bishop ja Hoggett (1985, 26), Seabrook (1988, 93), Juuti (1989, 56), Halvorsen (1997, 139) ja Rojek (2000, 95, 102). Juuti (1991, 185) näkee kompensaation jonkinlaisena sopeutumisen yrityksenä, Kabanoff ja O'Brien (1986), Femers ja Hörrmann (1990, 75-77) sekä Chaplin (1999) puhuvat coping-keinosta. Psykologit tarkastelevat kompensaatiota myös minän suojautumisena. Esimerkiksi Multimäki ja Venna (1982, 122) pitävät sitä itsetuntoa ylläpitävänä suojautumismuotona. Yhdellä alueella tapahtuvan epäonnistumisen tunnetta pyritään korvaamaan toisella alueella. Tätä varten voidaan joutua ponnistelemaan kovastikin. Suoritumista korostava yhteiskunta suosii heidän mukaansa kompensaatiota muita suojautumiskeinoja enemmän.

Ajatus tasapainosta elämässä näyttää kiinnostavan työn ja vapaa-ajan tutkijoita. Esimerkiksi Pahl kirjoittaa artikkelissaan *Bringing Work to Life* (1997, 33-34), että menestymisen salaisuus saattaakin tulevaisuudessa olla siinä, että löytää tyydyttävän tasapainon erilaisten työn muotojen välillä sen sijaan, että kullakin olisi vain yksi dominoiva täysiaikainen työpaikka. Pahl arvelee, että tämä on todennäköisesti naisille helpompaa kuin miehille, koska naiset ovat historian saatossa tottuneet jakamaan elämänsä niin monenlaisten työtehtävien kesken. Suomalaiset pyrkivät kohti syvempää harmoniaa työn ja muiden elämänalueiden, myös vapaa-ajan välillä. He kokevat rooliensa tukevan toisiaan (Juuti 1991, 181-185).

4.3.5 Johtopäätökset ja mallin 3. osan rakentuminen

Edellisen perusteella kompensatiota etsitään silloin, kun työssä on negatiiviseksi koettuja elementtejä. Jos niitä on paljon, työ halutaan pitää omana reviiirinään ja vapaa-ajasta tulee tavalla tai toisella vastapaino tai jopa unohdusta luova väylä. Syyt kompensaation etsimiseen näyttävät olevan pitkälti päinvastaisia kuin positiivisen siirtymän kohdalla, toisaalta taas samanlaisia kuin negatiivisen siirtymän kohdalla, vain tapa reagoida on erilainen. Kyseessä lienevät usein tekijälleen riittämättömyydestä statusta tuottavat, paljon rutiineja sisältävät teollisuus- tai toimistotyöt, mutta myös monet muut palvelualan ammatit, jopa pitkää koulutusta vaativat. Oletan, että merkittävä tekijä kompensatiahakuisuudelle on pysähtyneisyyden ja paikallaan polkemisen tunne työssä, etenkin jos on jo saavutettu keskiuran vaihe. Työura, joka ei tarjoa tarpeellisen haasteelliseksi koettua omien kykyjen käyttöä, osaamisen uusintamista tai vaihtoehtoisesti etenemispolkuja, johtaa erityisesti sisältäpäin ohjautuvia ihmisiä etsimään kompensoivia urateitä. Kompensoivalla harrastuksella tavoitellaan elämään täydennystä, se on jonkinlainen selviytymisen keino päästä turhauttavasta tilanteesta kohti tasapainoisemman elämän tunnetta.

Kuvio 15: Työn elementit ja kompensaatio

4.4 Harrastuneisuuden vaikutus työhön

Tutkimuksen 4. osaongelma etsii vastausta kysymykseen, mikä on aktiivisen harrastamisen tuotos ja miten tämä vaikuttaa päätyöhön?

4.4.1 Interkausaalinen ajattelu

Vapaa-ajan toimintojen vaikutuksia työhön on tutkittu riittämättömästi. Vaikuttaa siltä, että näiden merkitystä ei ole oivallettu kunnolla. Henkilöstön urheiluharrastuksia tuetaan, koska väen halutaan olevan hyväkuntoista ja mahdollisimman tuottavaa. Muunlaisen harrastamisen antia ei osata noteerata, paitsi kenties siinä, että joissakin työtehtävissä edellytetään erilaisten verkostojen hankkimista. Haluaisin tämän osa-

ongelman avulla tuoda tietoisuuteen niitä monentyyppisiä vaikutuksia ja etuja, joita työorganisaatiot saavat muustakin kuin urheilusta.

Vapaa-ajan tutkijat ovat nähneet työn ulkopuolisten seikkojen vaikuttavan työhön (Dubin 1958, 254, Kaplan 1979, 29, Lambert 1990). Etenkin niiden ihmisten, jotka pitävät vapaata tärkeimpänä elämänalueenaan, on havaittu edustavan tätä ajatustapaa (Haralambos 1985, 261). Samansuuntaisia mainintoja esittävät esimerkiksi Brightbill (1960, 34-35), Cotgore (1965, 121-129), Staines (1980), Hiebert (1997, 202-206) ja Csikszentmihalyi (1999, 106). Voitaneen siis syystä väittää, että esimerkiksi harrastustutkimuksen liittämässä työn tutkimukseen on selkeä puute. Myös sairaanhoitajia väitöskirjassaan tutkinut Raija Hildén (1999, 75) toteaa, että tämänsuuntaista tietoa on olemassa hyvin vähän. Häinkin viittaa lähinnä perheen ja työn välisten suhteiden tarkasteluun. Hot-rodisteista kirjoittanut Moorhouse (1987, 252) on sitä mieltä, että työn sosiologiaa opiskelevien olisi syytä tuntea myös työorganisaatioita ympäröiviä innokkaiden harrastajien organisaatioita ja alakulttuureja etenkin, kun harrastajat ovat tosissaan toimintansa kanssa, osoittavat suurta ammattimaista eetosta, ja heidän käyttämänsä kieli on hyvin lähellä työterminologiaa. Jotta ihmisiä voitaisiin ymmärtää heidän työssään, heitä on ymmärrettävä työn ulkopuolella (esim. Kabanoff 1980, samoin Dumazedier ja Latouche 1962, sekä Cohen 1995, 1997). Cohenin mielestä perheen yhdistämisestä työhön alkaa olla paljon tietoa, mutta olisi tärkeää saada uutta tietämystä muiden elämänalueiden yhteyksistä työhön ja etenkin työhön suhtautumiseen. Omasta mielestäni näitä asioita kannattaa ottaa esiin ja hyödyntää työpaikkojen kehityskeskusteluissa sekä työn muotoilussa.

Tyypillistä on, että tutkimuksissa viitataan vapaa-ajasta työhön tapahtuvaan siirtymään, mutta viittaus on yleensä lauseen tai parin mittainen ja se voi sisältää lyhyen esimerkin. Näin on esimerkiksi Bailynin kohdalla (1993, 42). Saksalainen Hoff kuitenkin käsittelee asiaa enemmän ja käyttää termejä *interkausaalisuus* sekä *interaktiivisuus* (Hoff 1986, 95-116). (Zuzanekin ja Mannellin termi on revisionistinen tutkimussuuntaus 1983). Hoff toteaa siirtymän, kompensaation ja 0-hypoteesin olevan teoreettisia ajatusmalleja, joita käytetään, kun on kyseessä työn ja vapaa-ajan suhteen tarkastelu, puhutaanpa sitten työntekijöistä tai toimihenkilöistä. Hoff haluaa kuitenkin laajentaa vaikutusta myös päinvastaiseen suuntaan. Sen lisäksi, että esittää siirtymälle ja kompensaatiolle erilaisia esiintymisen muotoja, hän painottaa vapaa-ajan merkitystä työlle. Hänen mielestään ajatusmalli sopii hyvin käytettäväksi, koska se pyrkii selittämään kolmea tasoa: käyttäytymistä, ajattelua ja tunteita. Vapaa-ajan aktiviteetti on sekä seuraus että

vaikutus. Yhteydet työhön esiintyvät useilla eri tavoilla. Kyseessä saat-
taa Hoffin mukaan olla sekä siirtymä että kompensaatio. Kummassa-
kin hän näkee useamman kuin yhden vaihtoehdon. Femers ja Hörrman
(1990, 74-96) ovat soveltaneet Hoffin ajatuskehikkoa tutkiessaan sai-
raanhoitajien työtä ja vapaa-aikaa. Interaktio on heidän mielestään jat-
kuvaa, mutta sen tyyppi voi vaihdella saman ihmisen kohdalla erilaisis-
sa elämäntilanteissa.

Stebbinsin ammatillisen sekoittumisen käsite työn ja amatööritoimin-
nan välillä (1979) osoittaa, miten työ voi monin tavoin edesauttaa tai
estää harrastamista ja harrastaminen puolestaan työtä. Tukea tuli sekä
työstä tapahtuvan siirtymän että sen kompensaaion ajatuksille. Esiin
nousi kuitenkin ihmisten lojaalius kumpaakin uraa kohtaan. Tapahtui
rooliisiirtymää, mutta ajanpuutteen tai perheen asenteen takia myös
roolipaineita ja –ristiriitoja. Tutkimuksen keskiössä olivat kokemus, tai-
dot ja asenteet. Tuli myös esiin yhtäläisyyksiä kokemuksellisuuden
suhteen. Stebbins kertoo, että harrastus voi olla osin päällekkäinen
työn kanssa tai muuten vain tekemisissä sen kanssa (Stebbins 1979,
esim. 83-88, 222-227). Ammatillisen sekoittumisen tarkastelu mahdol-
listuu yhdistämällä näkökulmia työn aiheuttamasta vaikutuksesta va-
paa-aikaan ja päinvastoin. Kummallakin alueella on tehty motivaat-
iotutkimusta, jolloin keskeisenä näkökulmana on ollut tyytyväisyys ja
tarpeiden tyydytys (Crandall 1984, 97). Monet (esim. Parker 1965,
Staines 1980, Rousseau 1978) ovat käyttäneet samoja termejä verra-
tessaan työn ja vapaa-ajan kokemuksia subjektiivisesta näkökulmasta.
Näitä ovat esimerkiksi autonomisuus, taitojen käyttö ja ihmissuhteet.

Parker näkee päinvastaisen vaikutuksen merkittävänä myös sen
vuoksi, että jatkuvasti kasvava vapaa-ajan määrä on synnyttänyt koko
joukon ammatteja, joilla sinänsä on suuri vaikutus ihmisten elämään.
Toisille vapaa-ajan palveluja tuottavat ammattikunnat ovat siinä mie-
lessä paradoksaalisessa asemassa, että ihmisten vapaa-aika on hei-
dän työtään. Nämä ammattiryhmät elävät hänen mukaansa erittäin
suurten rooliodotusten maailmassa. Heidän palvelujaan ostava yleisö
asettaa suuria vaatimuksia (näin myös oppaiden kohdalla) nimen-
omaan vapaa-aikanaan käyttämänsä rahan suhteen (Parker 1981,
124). Useissa lähdekirjoissani tuli esille, että ihmiset puhuvat mielel-
lään siitä, mitä tekevät vapaa-aikanaan, koska he saavat valita aktiivi-
teettinsä itse. Tätä arvelen todistavan myös aikaisemman tutkimukseni
korkean vastausprosentin. Myös Evansin ja Bartolome’n (1983) haas-
tattelemat yritysjohtajat olisivat mielellään kertoneet enemmän muista
elämänalueistaan, eivät pelkästään työnsä vaikutuksesta perhe-
elämäänsä.

4.4.2 Harrastuneisuuden vaikutuksen tasot

Harrastuneisuuden vaikutusta voidaan mielestäni tarkastella tavalla, jonka näkisin erilaisina tasoina. Vapaa-ajan nähdään luovan uusia *arvoja*, jotka sitten tunkeutuvat työhön ja muihin institutionaalistuneisiin toimintoihin (Dumazedier 1974, 123). Näitä ovat itseilmaisuus, valinnanvapaus ja se, että asioita tehdään niiden itsensä vuoksi (esim. Roberts 1978, 140-141). Roberts pohdiskeli jo tuona vuonna, että siinä, missä aikaisemmin on arveltu työn arvojen vaikuttavan vapaa-aikaan, tulevaisuudessa käy päinvastoin. Tosin hän epäili, että näistä ei välttämättä tule keskeisimpiä ja tärkeimpiä. Harrastusyhteisöissä syntyy arvostuksia - esimerkiksi opastoiminnassa ihmisten erilaisuuden ja kotiseudun arvostaminen - joiden voinee olettaa hyvinkin vaikuttavan harrastajien päätyöhön. On myös havaittu elämäntyylin muutosten muuttavan työhön liittyviä arvoja (Rousseau ja Wade-Benzoni 1995, 290).

Ollaan myös sitä mieltä, että *työasenteet* saattavat määräytyä vapaa-ajan arvoista käsin (Anderson 1961, 65, Clarke ja Critcher 1985, 127, Salaman 1986, 89). Esimerkiksi vapaa-ajan määrä ei voi olla säätelemättä näitä (Roberts 1970, 25). Joskus työn ulkopuolinen osallistuminen vaikuttaa työasenteisiin hyvinkin suotuisasti (Cohen 1997) ja voi jopa ennustaa niitä (Kirchmeyer 1992). Vapaa-aikana omaksuttujen *tapojen* katsotaan leviävän työhön opittuna käytöskoodina (Clarke ja Critcher 1985, 127, samoin Hoff 1986, 314 sekä Cohen 1997). Työorganisaatiot omaksuvat monia periaatteita ja vaikutteita muilta organisaatioilta (Mills 1951, 223). Esimerkiksi urheilusta siirtyy toimintatapoja yritysmailmaan. Opastoiminnan mukanaan tuoman käytöskoodin, esimerkiksi hyvin täsmällisen suhtautumisen aikaan ja aikatauluihin sekä asioiden etukäteen tarkastamisen arvelen helposti muodostuvan kokonaisvaltaiseksi käyttäytymisen tavaksi.

Reaktiot työelämässä näkyvät joskus selittyvän työn ulkopuolisilla tekijöillä (de Grazia 1962, 182) esimerkiksi haluna edetä uralla tai suhtautumisena työaikaan (Kanungo ja Misra 1984, 144). Myönteisenä tunteena tyytyväisyys harrastukseen lisää tehokkuutta työssä, havaitsivat Evans ja Bartolome´ johtajuustutkimuksessaan (1983, 225, tästä kts. myös Hoff 1986, 314). Myös vapaa-ajan *kiinnostuksen* kohteilla saattaa olla siirtymää, joskus jopa muuttava vaikutus työhön (Crandall 1984, 93). Esimerkkinä Crandall mainitsee henkilön, joka jättää työnsä lähteäkseen matkailemaan ja siirtyy myöhemmin matkaoppaaksi. Kuitenkin Crandall arvelee työn vaikutuksen vapaaseen olevan suurempi kuin päinvastoin. Johtamisen näkökulmasta kiinnostava lienee väite, että ainakin kehittävät vapaa-ajan roolit lisäävät *odotuksia* työssä (Sa-

laman 1986, 89, Rousseau ja Wade-Benzoni 1995, 290). Näin osoitti myös Cotgoren (1965, 128) tutkimus teknikoiden työn ja vapaan välisistä suhteista. Arvelisin tämän pätevän esimerkiksi niiden kohdalla, jotka ovat ylikoulutettuja päätyöhönsä, mutta saavat kompensatorista käyttöä taidoilleen harrastuksessaan.

4.4.3 Osaamisen leviämisvaikutus

Organisaatio saattaa monella tavalla hyötyä jäsentensä harrastusten mukanaan tuomasta oppimisesta, taidoista ja kontaktiverkostosta. Tämä hyöty voi näkemykseni mukaan olla työpaikoissa täysin tiedostamaton, mutta myös seikka, jota ei osata tai halutakaan arvostaa. Oppaiden parissa harmitellaan monesti sitä, että suurella vaivalla hankituilla tiedoilla ja taidoilla on vain sesonkirajoitteista käyttöä.

Vapaalla hankittu osaaminen yleistyy työhön (Miller ja Kohn 1983, 229) erilaisina *taitoina*. Tästä on kerätty enemmänkin näyttöä (esim. Brightbill 1960, Riesman 1964, 155, Roberts 1978, 139, Kelly 1983, 42, Wade-Benzoni 1995, 290, Stebbins 2001, 15, 1979, 85). Harrastuksessa kehitytään joskus todelliseksi ekspertiksi. Stebbinsin (1979, 156) haastattelema amatööriarkeologi kertoi soveltavansa oppimaansa päätyöhönsä opettajana (1979, 156), ja sama päätelmä on helppo tehdä monesta oppaasta. Aktiivisesta harrastajasta tulee ajankäytön ja aikataulutuksen sekä organisoinnin mestari (esim. Stebbins 1979, 86). Stebbins kuvaa, miten jokainen ajanmurunen hyödynnetään tarkasti ja ajasta opitaan nauttimaan. Tauot työssä käytetään joko työ- tai harrastusrutiinien hoitamiseen, työmatkat kuluvat ajatustoimintaa järkeistämällä tai opintokasettien kuuntelussa. Aikaa ei jää turhien ongelmien pohtimiseen. Finneganin muusikot eivät puhuneet pelkästään aikataulujen laatimisesta, vaan olivat muutenkin tulevaisuuteen suuntautuneita ja kertoivat tekevänsä laajempia elämänsuunnitelmia harrastuksensa pohjalta (Finnegan 1989, 52, 76). Finnegan (1989, 328) pääättelee myös musisoinnin opettavan yhteistyötaitoja. Urheilun väitetään tämän lisäksi kehittävän johtamisvalmiuksia (esim. Hiebert 1997, 206). Monet painottavat kompromissintekokykyjä (esim. Samdahl & Jekubovich 1997). Amatöörinäyttelijät, -arkeologit ja -pesäpalloilijat kertoivat oppineensa keskittymään ja ideoimaan (Stebbins 1979, 85, 94, 158), vanhojen autojen harrastajat myymään (Dannefer 1980, 392-401). Postimerkkeilyn on havaittu tuottavan kaupallista osaamista muuhun elämään (Stebbins 2001, 117). Lisäksi vapaa-ajan merkitys sosiaalisten taitojen osalta lienee kiistämätön (Parker 1983, 55-61, Hendry ym.

1993, 63). Älyllisesti stimuloivat vapaa-ajan aktiviteetit voivat johtaa siihen, että ihminen työssään maksimoi mahdollisuutensa käyttää aloitekykyään ja ajatteluaan, esittävät Miller ja Kohn (1983, 229). Oppiminen lisää toimintavalmiuksia myös työssä (Kirchmeyer 1992). Moni nuorena harrastuksessa opittu asia vaikuttaa jo ammatinvalintaan ja tuo tietynlaista esiosaamista työelämään (Brightbill 1960, 34-35), ja omien kykyjen käyttö vapaa-ajalla on vaistonvaraista (Hiebert (1997, 206).

Usein harrastuksen nähdään lisäävän tai monipuolistavan *tietoja* varsinaisessa ammatissa. Salamanin arkkitehteistä suurella osalla oli jokin työhön läheisesti liittyvä harrastus, millä Salaman havaitsi olevan merkittävä vaikutus heidän ammattiinsa. He myös lukivat vapaa-aikanaan paljon työhön liittyvää (Salaman 1973, 155). Lisäksi se, että harrastuksessa on mukana erilaisten ammattien harjoittajia ja erilaisen koulutustaustan omaavia ihmisiä, saattaa tuoda näiltä saatua tietoutta, jota voidaan käyttää omassa työssä (Finnegan 1989, 330). Tietojen siirtymästä puhuu myös Hoff (1986, 314). Tosin on havaittu, että älyllisesti käytetyllä vapaalla on taipumusta lisätä kompleksisuutta työssä. Usein näillä ihmisillä on toive lyhentää työaikaansa, mikäli he ovat aikaisemmin tehneet pitempää työpäivää, koska kiinnostava harrastustoiminta on jotain, johon halutaan panostaa. Tämä vaikuttaa myös työpaikan valintaan (Miller ja Kohn 1983, 229).

Eräs vapaa-ajan tarkoitus onkin etsiä kokemusta ja eri alojen asiantuntemusta (Seabrook 1988, 92). Harrastuksia pidetään hyvänä mahdollisuutena tutkia omia kykyjä ja toiveita (esim. Hiebert 1997, 205). Niiden antama kokemus *laajentaa näkemyksiä*, joilla voi olla vaikutusta itse työtehtäviin ja niiden suorittamiseen (Kirchmeyer 1992). Esimerkinä käynee näyttelijä, joka harrastukseksien lukee muita kuin työstämäänsä näytelmiä sekä elämäkertoja saadakseen työhönsä uusia näkökulmia (Postin asiakaslehti, maaliskuu 2002, 7). Parker on tutkinut kunnallisissa luottamustehtävissä mukana olevien subjektiivisia kokemuksia ja havainnut, että johtajille, professionaaleille ja maanviljelijöille tämä toimi päätyön täydennyksenä. Rutiinityötä tekeville se oli kompensoiva tekijä antaen laajempia näköaloja (Parker 1983, 55-61).

Parker näki edellä mainittujen luottamustoimien tähtäävän myös *työuralla etenemiseen*. Tähän pyritään tyypillisesti myös vapaa-ajan opiskelujen kautta (Anderson 1964, 103-105, 114, samoin Brock 1990, 97-99). Tällainen ajattelutapa on utilitaarinen, koska protestanttisessa työ-kulttuurissa katsotaan hyvällä sitä, että itseä kehitetään vapaalla työuraa silmälläpitäen. Tämä nähdään joskus jopa vapaa-ajan velvollisuudeksi työtä kohtaan (Anderson 1964, 90, 104). Lausunnosta ei kuiten-

kaan käy ilmi, tarkoittaako Anderson työnantajan mielipidettä, vai syvällisesti sisäistettyä protestantismia työntekijöiden elämäncuvassa. Ammatilliseen etenemiseen viittaavat myös havainnot, joiden mukaan jopa uusi päätyö voi löytyä niiden avujen vuoksi, joita on hankittu harrastustoiminnassa (esim. Dannefer 1980, 392-412). Näyttää myös siltä, että vapaansa jollakin älyllisellä tavalla käyttävistä tulee muita useammin yrityksen omistajia (Miller ja Kohn 1983, 229).

Evansin ja Bartolome'n (1983, 225) mukaan harrastusuran omaavat johtajat uskaltavat muita paremmin sanoa mielipiteensä työssään sekä ottavat herkemmin riskejä. He myös pelkäävät työttömyyttä muita vähemmän, koska voivat hädän tullen elättää itsensä harrastuksellaan. Kokonaisuutena ottaen Evans ja Bartolome' katsoivat moraalisen uran edistävän johtajien työtä. Kirchmeyer viittaa vastaavaan seikkaan. *Uskalluksen* on todettu kasvavan. Harrastavat ihmiset saavat enemmän "oikeuksia" (rights) toimia työssään, koska heillä on tätä kautta opittua valmiutta kohdata erilaisia asioita (Kirchmeyer 1992). Monissa tapauksissa osallistuminen harrastuksiin lisääkin riskinottamisen halua (Cotte 1997, Ponde ja Santana 2000).

Jotkut aktiviteetit nostavat ihmisen *statusta* työyhteisössä (Riesman 1964, 155, Parkerin em. tutkimus kunnallisista luottamustehtävistä 1983, 55-61, Finnegan 1989, 328). Tämä onkin monelle tietoinen tavoite. Tärkeää se on etenkin nuoremmille, niille, joilla on enemmän vapaata, ja niille, joilla on jokin taitoa vaativa harraste (Kabanoff ja O'Brien 1980). Maine hyvänä harrastajana tuntuu olevan erittäin merkittävää. Myös itsearvostus työssä kasvaa niiden kohdalla, joilla on työn ulkopuolisia aktiviteetteja (Kirchmeyer 1992). Lisäksi onnistuneen toisen roolin aiheuttama kateus kollegojen taholta hivelee itsetuntoa (Stebbins 1979, 172). Finnegan (1989) arvioi tällaisen arvonnousun mahdolliseksi kilpailuasetelman luojaksi tai lisääjäksi työpaikalla. Amatööriys, kuten saavutettu maine näyttämöllä tai urheiluareenalla saattaa myös tuoda näkyvyyttä koko paikkakunnalle, puhumattakaan työnantajasta (Stebbins 1979, 172). Cohen (1997) on sitä mieltä, että resurssien rikastaminen työajan ulkopuolella lisää yksilön arvoa työpaikassa sekä kasvattaa hänen henkilökohtaista pätevyyden tunnettaan. Hän tekee myös johtopäätöksen, että mitä enemmän työn ulkopuolinen toiminta parantaa varsinaisen työn kokemista, sitä suurempi on halu pysytellä työorganisaatiossa.

Myös muiden kuin johtoportaan ja professionaalien harrastusten mukanaan tuomilla *kontakteilla* saattaa olla merkitystä työnantajaorganisaatiolle (Finnegan 1989, 330, Kirchmeyer 1992). Etenkin yhdistystoiminta antaa syvällisiä ihmissuhteita, jotka sitten vaikuttavat muuhun

elämään. Opittu sosiaalinen vastuu ja toisista huolehtiminen omaavat siirtymävaikutusta (Bellah ym. 1985, 194). Kyky ylläpitää kontakteja työpaikan ulkopuolella, esimerkiksi harrastuskollegoista ja asiakkaista muodostuva verkosto, voi olla osa korkeaa ammatillista pätevyyttä (Hildén 1999, 183).

4.4.4 Harrastus henkisenä voimanlähteenä

Oleellinen seikka oman tutkimuksen kannalta on käsitys, jonka mukaan vapaa-ajan toiminnot *energisoivat* työtä ja antavat siihen resursseja, joista työnantaja hyötyy (esim. Kirchmeyer 1992, 1995 ja Dupuis 2000). Monet eri rooli vitalisoivat ihmistä ja luovat energiaa, jota hän voi käyttää työroolissa. Työntekijä kestää usean roolin aiheuttaman roolipaineenkin, jos hän kokee saavansa niistä jotain uutta (Cohen 1997). Myös Oksala (1961, 172) näki jo vuosikymmeniä sitten harrastukset mahdolliseksi ammatti- ja ansiotyön käyttövoimaksi. Onnellisinta on, jos ihminen voi hyödyntää harrastustaan nimenomaan tässä mielessä, koska silloin on taattu työn suurin kiinteys ja teho ja silloin myös työn tekijälleen antama tyydytys on suurimmillaan. Oksalan mukaan tähän on parhaat mahdollisuudet sellaisissa ammateissa kuin tiedemies, pappi ja taiteilija, talouselämän puolella yrittäjä ja johtavassa asemassa toimivat. Toisaalta hän myös arveli, että vähemmän koulutusta vaativissa työtehtävissä, kuten pankkivirkailijan, myyjän, käsityöläisen tai joidenkin teknisten ammattien kohdalla tämä saattaa toteutua osittain. Oksala korosti työn itsenäisyyttä merkittävänä seikkana. Stebbinsin amatöörit kokivat harrastuksensa elävöittävänä ja itseään uudistavana voimana, jonka vaikutus siirtyi heidän päätyöhönsä (1979, 86). Stebbins painottaakin aktiivisen harrastamisen tuomaa elämänvoimaa, joka koetaan itsensä uusintamisen tunteena. Tämä tulee toistuvasti esille esimerkiksi hänen teoksessaan *After Work* (Stebbins 1998). Samaa tulokseen on tullut Hiebert (1997, 202-206). Harrastuksen tyypillä on merkitystä siihen, millainen sen vaikutus työhön on. Kuitenkin riippumatta ammatista ainakin Stebbinsin amatöörit arvelivat taitojensa olevan voimavara työlle ja keskeisin anti hänen teoksissaan tuntuukin olevan nimenomaan se positiivinen energia, joka harrastuksen mukana tulee sekä tunne sen luomasta täyteydestä elämään (esim. 1979).

Vapaa-ajan toiminnoilla voidaan vaikuttaa työväsymiseen (Robinson 1977, 28). Hildén (1999, 172) havaitsi, että sairaanhoitajat, joilla on harrastuksia, jaksavat työelämässä paremmin, ovat reippaita, pirteitä, vireitä ja tasapainoisia. Joillekin suomalaisille vapaa-aika onkin keino

kohottaa työkuntoa (Juuti 1996, 207). Juuti viitanee kuitenkin pelkästään fyysiseen työkuuntoon. Aktiivinen harrastaminen voi olla jopa edellytys ammattitaidolle. Näin on esimerkiksi liikunnalla näyttelijän työssä (näyttelijän haastattelu Postin asiakaslehdessä maaliskuu 2002, 7). Harrastuksen energisoivan vaikutuksen koetaan myös lisäävän elämäntyytyväisyyttä, itsearvostusta ja hyväntuulisuutta. Lisäksi sillä on yhteyttä masentuneisuuden vähenemiseen (Ponde ja Santana 2000) ja hyvinvoinnin tunteeseen (Argyle 1992, 116, Hendry ym. 1993, 135, Dupuis 2000). Elämäntyytyväisyyden etsiminen henkisen kasvun kautta (kuten näyttää olevan omassa kohderyhmässäni) tuntuu parantavan mielenterveyttä (Herzberg 1974, 83, 85, 82). Herzbergin vuosikymmeniä sitten kirjoitettu teos näkyy pätevän edelleen. Hän väitti taiteellisilla ja tieteellisillä kiinnostuksen kohteilla olevan tärkeää terveydellinen merkitys. Ylipäänsä harrastuneisuus voi olla keskeinen hyvinvoinnin lähde elämässä etenkin silloin, kun sillä on kompensatorinen suhde työhön (Wheeler 1990, 143). Vapaa-ajan on todettu pitävän ihmiset terveempinä ja tuottavampina varsinkin silloin, kun se energisoi heitä uusintaen mieltä (Stokowsky 1994, 8). Koska vapaa-ajan aktiviteeteissa on työtä enemmän positiivisia kokemuksia, sillä on työhön terapeutin vaikutus (Tokarski 1985, Nieminen 1998, 36). Stokowskyn (1994, 8-9) mielestä riippuvuussuhdetta pitäisikin tutkia enemmän vapaa-ajan ja muiden instituutioiden välillä, koska interaktionistista näkökulmaa tarvitaan lisää.

Koska ulkopuoliset roolit tuovat energiaa työtehtäviin, näistä saattaa tulla jonkinlainen *puskuri* työpaineita ja työn aiheuttamia epäonnistumisen tunteita vastaan (Kirchmeyer 1992, Ponde ja Santana 2000). Harrastuneisuuden mukanaan tuomat ajatukset ja merkitykset ovat tärkeä coping-keino etenkin niille, jotka kokevat itsensä työstään vieraantuneiksi (Erikson 1990, 31).

4.4.5 Työnantajatahon merkitys harrastuneisuudelle

Kuvioni neljännen osan merkitys painottuu, kun tarkastellaan asiaa työnantajan suhtautumisen valossa. Jonkin verran on pohdittu sitä, miten johto voi omalla suhtautumisellaan edistää työntekijöiden osallistumista työn ulkopuolisiin aktiviteetteihin ja miten tämä vaikuttaa työasenteisiin. Tietoa on kuitenkin täysin riittämättömästi. Cohenilla on omaa tutkimustani ajatellen mielenkiintoisia ajatuksia. Hän esittää, että kun työnantaja tukee työn ulkopuolisia alueita, työntekijä voi paremmin suoriutua erilaisista rooleistaan, mikä vaikuttaa asenteisiin työorganisaatio-

ta kohtaan. Mikäli johdolla on negatiivinen suhtautuminen henkilöstön muita rooleja kohtaan tai se haluaa pitää työn täysin muusta elämästä erillään, työntekijä voi joutua kamppailemaan rooliensa kanssa. Seurauksena on tyytymättömyys, joka koskee myös työtä (Cohen 1997).

Myös Kirchmeyer on tehnyt aihealueeseeni sopivia havaintoja kanadalaisten päälliköiden vapaa-ajan aktiviteeteista ja siitä, miten työnantajaorganisaatiot voivat omalla suhtautumisellaan vaikuttaa näiden työlle antamiin aineksiin. Hän jaotteli työnantajien suhtautumisen kolmeen ryhmään: niihin, joiden mielestä työ ja muu ajankäyttö on pidettävä täysin erillään toisistaan, paternalistisiin, jotka pyrkivät ohjailemaan harrasteisiin osallistumista ja sellaisiin, joiden suhde aktiviteetteihin oli kunnioittava ja tukeva. Kirchmeyerin tulokset osoittivat, että harrastusten tukeminen ja kunnioittaminen lisää sitoutumista työorganisaatioon ja -tehtäviin. Joustavat työajat ja -järjestelyt sekä ajatus molemminpuolisuudesta saattavat tuoda huomattavia etuja organisaatioon. Aktiiviset osallistujat voivat harrastuspanoksellaan lisätä, paitsi omaa kehittymistään, myös työpaikkansa nauttimaa arvostusta ulkopuolisten tahojen silmissä. Työnantajan on muutenkin mahdollista hyötyä positiivisesta siirtymävaikutuksesta (Kirchmeyer 1995). Kanadalaisten sairaanhoitajien työn ulkopuolisten aktiviteettien vaikutusta kartoittanut Cohen (1995) tekee samat johtopäätökset. Harrasteiden kunnioittaminen lisää työhön ja organisaatioon sitoutumista. Se tunne, joka työntekijöillä on harrasteitaan kohtaan, vaikuttaa ratkaisevasti työasenteisiin riippuen siitä, kuinka tärkeäksi aktiviteetti koetaan. Koulukokemusta tutkissaan Cohen puolestaan huomasi, että vaihtuvuuskaan ei riipu pelkästään työhön liittyvistä tekijöistä, vaan tulevaisuudessa sitäkin pitää tarkastella enemmän työn ulkopuolisten seikkojen näkökulmasta (Cohen 1997).

Stebbinsin amatööreille esimiehen suhtautuminen näytti olevan tärkeää. Näyttelijöillä oli sekä myönteisiä että kielteisiä kokemuksia, pesäpalloilijoilla useimmiten myönteisiä. Harrastamisen määrä vaikutti suhtautumiseen (1979, esim. 224). Esimies saattoi kannustaa harrastamaan joustavien työaikojen avulla. Jotkut puolestaan vahtivat amatöörien työajan käyttöä hyvinkin innokkaasti ja etsivät mahdollisia virheitä, joista syyttivät harrastusta. Toisaalta eräs amatöörinäyttelijä oli saanut työpaikan, koska tuleva esimies istui katsomossa ja kiinnostui tämän taidoista. Työaikojen suhteellisella vapaudella on harrastajille erittäin suuri merkitys. Vaikka esimiehellä saattaa olla epäilyksiä harrastuksen epäsuotuisesta vaikutuksesta työtehoon amatöörit eivät yleensä itse ole samaa mieltä. Pesäpalloilijat totesivat, että toiminta ei vaikuta heidän työtehoonsa. Päinvastoin, jos työ on väsyttävää, harras-

tuksen koetaan piristävän työelämää (Stebbins 1979, 87,224, 229). Ciullan (2000, 284) näkemys, jonka mukaan liukuva työaika on vuosisadan radikaalein innovaatio johtamisen saralla, on kohderyhmälleni hyvin arvokas. Työpaikoissa kannattaa siis hyödyntää kaikki se goodwill ja osaaminen, joka sinne harrastusten kautta tulee. Hyöty voi olla pitkäaikaista. Vaikka katsottaisiin, että harrastukset eivät mitenkään saa vaikuttaa työhön, niiden sallittaneen kuitenkin tuoda pientä vaihtelua työhön edes niinä hetkinä, kun mieli voi lyhyen aikaa vaellella vapaasti, toivoo Stebbins (1992, 112-113).

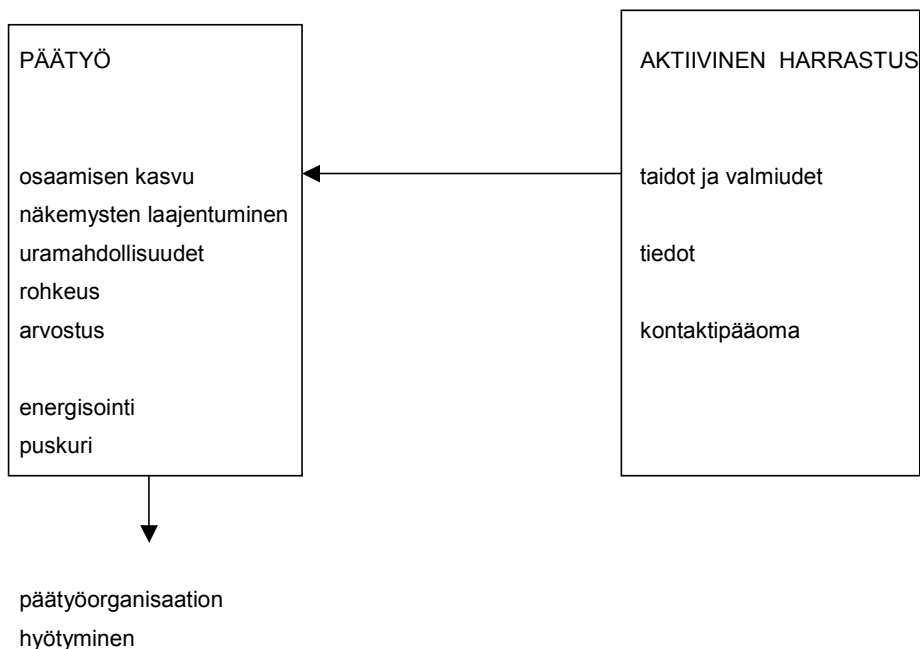
4.4.6 Harrastuksen negatiiviset vaikutukset työhön

Lähdemateriaalini perusteella vapaa-ajan aiheuttama leviämisvaikutus näyttää useimmiten positiiviselta. Näin toteaa myös esimerkiksi Kirchmeyer (1992). Jonkin verran negatiivisia tutkimustuloksiakin löytyy. Stebbinsin amatöörit kertoivat olevansa joskus fyysisesti harrastuksensa väsyttämiä ja ajatustensa työpaikalla askartelevan harrasteeseen liittyvissä asioissa (Stebbins 1979, 87-89, 226). Näin oli etenkin silloin, kun työn puutteille etsittiin korvausta. Työn tyypillä ja vapausasteella oli vaikutusta, mutta myös työn ollessa mielenkiintoista ja pidettyä harrastukseen liittyvät asiat saattoivat mietityttää. Työn laatua tämän ei katsottu huonontavan. Myös puheenaiheet siirtyvät herkästi työhön (Anderson 1961, 64, 81-82). Esimerkiksi amatöörinäyttelijät ja -pesäpallolijat pohtivat usein näytöksiä ja pelejä, mikäli työskentelivät samassa organisaatiossa. Etenkin harrastukseen liittyvässä suorituksessa tehtyjä virheitä analysoitiin (Stebbins 1979, 226).

Joskus syntyy paineita kesälomien järjestämiseen. Tästä tulee ongelmia etenkin pienissä yrityksissä. Välillä käydään pitkiäkin neuvotte-luja, kertoivat Stebbinsin amatöörit (1979, 154-155). Työssä saatetaan myös tietoisesti säästää energiaa, joka sitten käytetään harrastukseen (Stebbins 1979, 224). Kunnallisissa luottamustehtävissä toimivat puolestaan uskoivat Parkerille, että työaikana tapahtuvat poissaolot ärsyttivät työtovereita (Parker 1983, 55-61). Rousseau osoittaa (1978), että työn ulkopuoliset kokemukset selittävät monia asioita. Stressi ja poissaolot voivat johtua työn ulkopuolisista syistä, vaikka niitä pidettäisiinkin työn aiheuttamina. Amatööritoimintakin on joskus niin kiehtovaa, että työn katsotaan haittaavan sitä (Stebbins 1998, 116).

4.4.7 Johtopäätökset ja mallin 4. osan rakentuminen

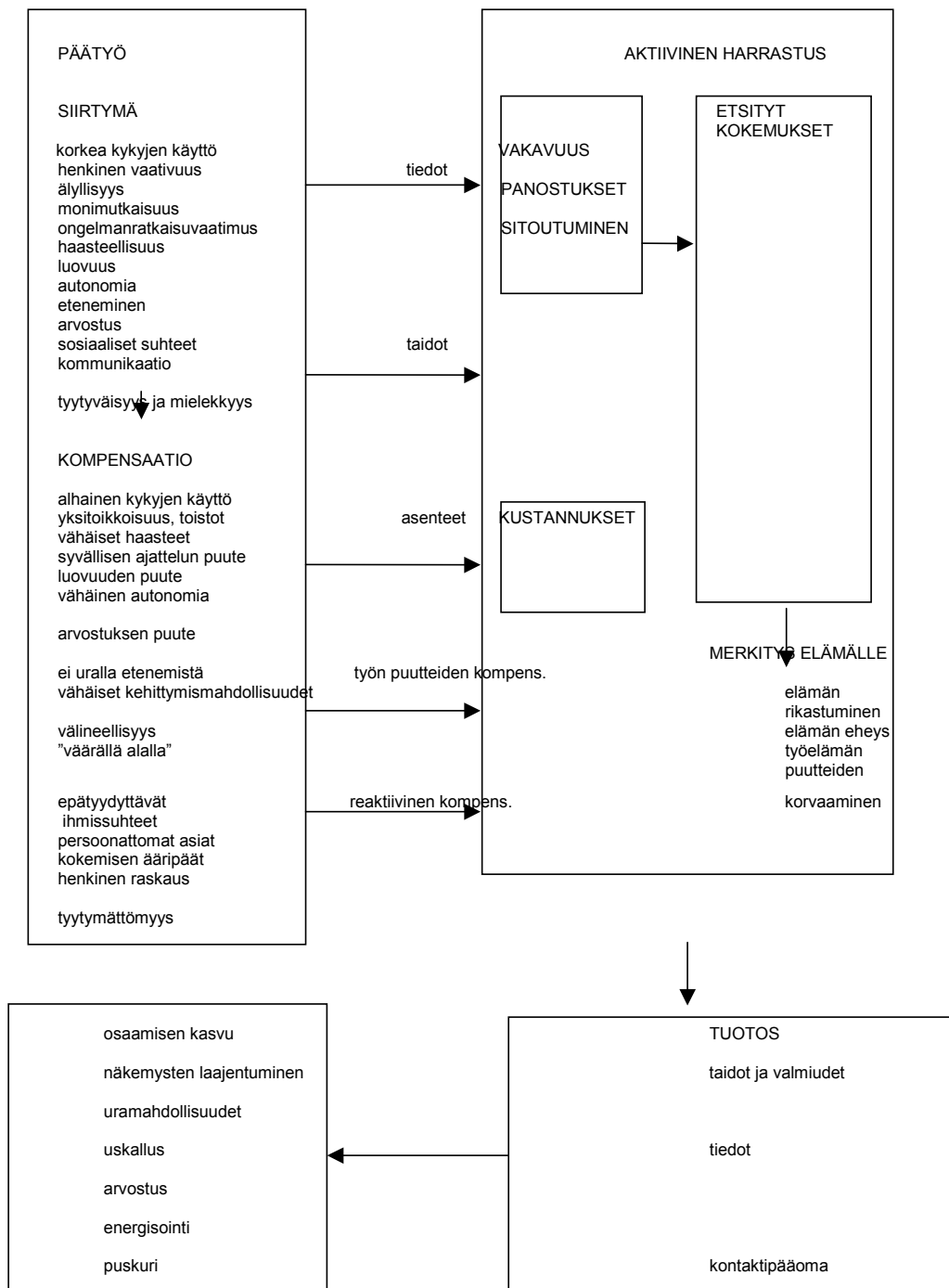
Tutkimuksia on selvästi liian vähän harrastuneisuuden työhön aiheuttamasta vaikutuksesta. Vasta viime vuosina on havahduttu huomamaan, että muullakin kuin liikunnalla voi olla merkitystä. Tämä saattaa olla hyvinkin suurta, etenkin jos harrastus koetaan keskeiseksi elämänalueeksi. Työmaailmaan tulee uuden tyyppisiä arvoja, asenteita ja käyttäytymismalleja, ja etenkin kompensatorisissa tapauksissa työhön kohdistuvat odotukset kasvavat. Harrastuksen tyypistä riippuu se tiedollisen ja taidollisen osaamisen sekä kontaktipääoman siirtyminen, jota työpaikassa on mahdollista hyödyntää. Positiivisimmillaan harrastaminen laajentaa näkemyksiä työssä, lisää rohkeutta ja energisoi työminää. Joskus se avaa etenemisväyliä tai muuten nostaa statusta. Negatiivinen vaikutus saattaa esiintyä työväsymisenä ja ajankäytön ongelmina. Esimiehen rooli on merkittävä joko myönteisenä edesauttajana tai kielteisenä estäjänä. Yksilöllisten joustojen mahdollisuus, kannustaminen ja tukeminen sekä harrastuneisuuden arvostaminen lisäävät harrastajien pysymistä työpaikassaan.

Kuvio 16: Harrastuksen tuotos työhön

4.4.8 Tutkimuksen teoreettisen mallin rakentuminen

Tutkimuksen teoreettinen malli syntyy yhdistämällä osaongelmien 1–4 kuviot. Vasemmalla puolella ovat päätyötä edustavat seikat siten, että yläosassa kuvataan siirtymää, alaosassa kompensatiahakuisuutta aiheuttavat elementit. Oikealla puolella kuvataan aktiivista harrastamista, jonka aikaansaama tuotos linkitetään työhön alhaalla vasemmalla olevan laatikon avulla.

Kuvio 17: Tutkimuksen teoreettinen malli

4.5 Työn ja vapaa-ajan rooli keskeisenä elämänalueena

5. osaongelman avulla haluan selvittää, kummalta puolelta aktiivisella harrastajalla tulee ammatillisen identiteetin muodostava keskeinen elämänalue. Tämä osaongelma ei muodosta omaa osiotaan kehiteltävään malliin. Kysymys pohjautuu kvantitatiivisen aineiston tuomaan näkemykseen siitä, että jotkut mieltävät itsensä mieluummin oppaan roolin kuin päätyönsä kautta. Ihmisen identiteetti muodostuu monesta eri osa-alueesta, myös roolista perheessä ja kuluttajana. Itseäni kiinnostaa tässä vain työ, koska näkemykseni oppaan roolista keskeisenä on kompensatorinen.

4.5.1 Keskeisen elämänalueen käsite

Keskeinen elämänalue (central life interest, CLI), jota ovat tutkineet esimerkiksi Dubin, Orzack sekä Weiss ja Riesman, on eräänlainen tapa mitata arvomaailmaa, tärkeitä informaalisia suhteita, henkilökohtaisia tyytyväisyyden aiheuttajia ja sitoutumista erilaisiin organisaatioihin (esim. Orzack 1963, 73-83, Stebbins 1998, 112-114 ja 2001, 151-152). Kyseessä on se osa ihmisen elämää, jossa energiat investoituvat sekä fyysisiin että älyllisiin aktiviteetteihin saaden aikaan positiivisia emotionaalisia tiloja. Sosiologisesti ajatellen keskeinen elämänalue tarkoittaa elämän pääroolia. Se ei sisällä pakon käsitettä (Dubinin näkemys, lähde: Stebbins 1998, 112), vaan sen katsotaan tuottavan elämän keskeisen mielihyvän (Rojek 2000, 100). Dubin olettaa, että ihmisen sosiaaliset kokemukset ovat toisistaan eriytyneet ja että hänen on pakko osallistua yhteen tai useampaan sektoriin. Rooleilla voi olla toisiaan tukeva tai täydentävä merkitys. Toisella voidaan myös koettaa korjailla toisen puutteita ja epäkohtia. Joskus niiden nähdään menevän päällekkäin eikä niillä ole selviä rajoja (Halvorsen 1997, 124). Stebbins (2001, 151-152) viittaa kompensaatioon tässä mielessä (substitute life interest).

Asiaa on tyypillisesti lähestytty identiteetin näkökulmasta. Identiteetti nähdään tavaksi kokea ja määritellä itsensä (Berger ym. 1973, 76, Banks ym. 1992, 170). Identifioituminen voi tapahtua työn tai vapaa-ajan kautta (Furnham 1990, 53). Se, kummalta puolelta merkittävän samaistumisen kohde löytyy, on pitkälti sidoksissa tyytyväisyyden käsitteeseen (Furnham 1990, 53). Veroffin ym:n mukaan vajaa kolmannes miehistä ja reilu kolmannes naisista pitää työtä ja vapaa-aikaa yhtä tyydyttävänä asiana elämässään, noin viidennes kaikista kokee vapaansa tyydyttävimmäksi (lähde: Argyle 1992, 125). Merkittäväksi se-

littäjäksi koetaan se, missä määrin työ sisältää perinteisiä leikin elementtejä. Jos siinä ei ole mitään leikkiin vivahtavaa, elämänalueet eriytyvät ja tapahtuu siirtymistä vapaa-aika-keskeisyyteen (Mills 1951, 228). Tämä viitanee myös harrastuneisuuteen. Asiaa on tarkasteltu myös sitoutumisen käsitteen avulla (esim. Mueller 1978, 40, Halvorsen 1997, 124). Identiteetti sisältää syvän vision omasta kyvykkyydestä ja arvosta, mikä selittää myös pitkälti käyttäytymistä (Branden 1998, 9, 23). Keskeistä on arvostetuksi tuleminen (Mueller 1978, 49, Kaplan 1979, 6, Finnegan 1989, 247, Juuti 1991, 101, Aronowitz & Di Fazio 1994, 329, Hochschild 1997, 247). Ihmisillä on suuri tarve vahvistaa omaa identiteettiään ja samaistua menestyviin ihmisiin. Tyydyttävän identiteetin puutteen on todettu aiheuttavan suurta emotionaalista stressiä (Glasser 1973, 59, 63).

4.5.2 Työ keskeisenä elämänalueena

Luterilaisen näkemyksen mukaan työtä on yhteiskunnallisesti ajatellen pidetty keskeisenä elämää määräävänä tekijänä, vaikka kaupungistuminen on jossain määrin muuttanut asiaa (Dubin 1963, 54). Keskeisen elämänalueen käsitettä on tarkasteltu pitkälti, joskaan ei pelkästään, ammatista ja työtehtävistä riippuvaisena ilmiönä. Esimerkiksi Parkerilla (1971, 69-70) oli tällainen näkemys. Tämän hetken yhteiskunnassa työ lienee, ei välttämättä emotionaalisesti tärkein, mutta hyvin pitkälle elämää määräävä tekijä. Juuti toteaa suorituskeskeisyyden arvona painottavan työtä ja menestystä. Hänen näkemyksensä on, että itsensä kehittäjät eivät ole vapaa-aika-keskeisiä, vaan etsivät kasvua ihmisinä tulakseen siksi, mitä voivat olla (Juuti 1996, 205, 210).

Ammatillista tarkastelua keskeisen elämänalueen suhteen löytyy vanhemmasta kirjallisuudesta. Dubinin havainnot (1963, 53-72) osoittivat, että kolmella neljästä teollisuustyöntekijästä jokin työn ulkopuolinen alue osoittautui tärkeimmäksi kiinnostuksen kohteeksi ja läheiset sosiaaliset suhteet solmittiin työn ulkopuolella. Huolimatta välineellisestä asennoitumisesta työpaikka oli kuitenkin tärkeä muodollinen organisaatio. (Tästä katso myös Goldthorpe ym. 1969, 83 sekä Anderson 1974, 61-62, 1964, 97). Orzack puolestaan on kuvannut puoliprofessionaaliseksi luokiteltua hoitotyötä. Vaikka neljä viidestä sairaanhoitajasta koki työnsä keskeiseksi, kollegasuhteet eivät olleet niin merkityksellisiä kuin täydessä ammattissa. Hoitajien työ sinänsä oli pääasiallinen, joskaan ei aina hallitseva elämänalue (Orzack 1963, 73-96). Weissin ja Riesmanin kohteet, liikemiehet ja professionaalit, osoittivat suurta työkeskeisyyttä. Äärilaitaa

edustivat yritysjohtajat, joiden työpäivä venyi hyvin pitkäksi edustamisi-
neen ja muine työhön liittyvine velvollisuuksineen. Johtajat eivät myös-
kään kantaneet huonoa omaatuntoa sen vuoksi, että perheelle jäi vähän
aikaa. Palkannauttijoina toimivat professionaalit olivat myös hyvin työ-
keskeisiä, mutta he tunsivat enemmän syyllisyyttä perheensä puolesta
(Weiss & Riesman 1972, 260). Neulingerin havaintojen mukaan liikemie-
het identifioituvat työhönsä enemmän kuin professionaalit (Furnham
1990, 53). Opettajia ja lääkäreitä Riesman ei nähnyt yhtä työkeskeisiksi
kuin johtajia. Hän arveli virkamiehille olevan yhteiskunnallisesti tärkeää
osoittaa olevansa jotain muutakin kuin pelkkä työroolin haltija, koska liial-
linen työsuuntautuneisuus tekee persoonasta yksipuolisen (Riesman
1964, 187). Parkerin mukaan ihmisistä huolehtiminen on merkittävä selit-
täjä. Opettajat, sosiaalityöntekijät ja nuorisotyöntekijät ovat sangen työ-
keskeisiä (Parker 1965, 65-75). Salamanin arkkitehdit ja rautatieläiset
osoittivat kummatkin ryhmänä erittäin suurta työkeskeisyyttä. Edellisiä
luonnehti suuri sitoutuminen itse työtehtävään, jälkimmäiset olivat enem-
minkin työyhteisöönsä sidonnaisia (Salaman 1973, 151-157). Jos verra-
taan tämän aikakauden näkemyksiä uudempiin, niitä tukee pitkälti Nip-
pert-Engin (1995) pohdinta integroituneesta ja segmentoituneesta elä-
mäntavasta.

Dubinilta löytyvät tarkimmat määrittelyt keskeisen elämänalueen kä-
sitteestä sekä sisällöstä. Niitä käyttää esimerkiksi Stebbins edelleen
(mm. 2001, 151-152). Työorientoituneelle työpaikka on tärkein institu-
tio. Hän saa sieltä merkittävimmät palkkionsa, mutta myös syvimmat
pettymykset ja frustraation kokemukset saattavat tulla tätä kautta. Työ-
paikan säännöt ohjailevat elämää aiheuttaen jopa uhrautumista. Sen
negatiiviseksi koetut puolet herättävät suuttumusta ja niitä pyritään kor-
jaamaan. Tällaisista ihmisistä löytyvät, paitsi organisaatiolleen lojaa-
leimmat, myös sitä tiukimmin kritisoivat yksilöt (Dubin 1958, 254-258).

Työnarkomania edustaa työkeskeisyyden äärilaitaa pohjautuen pro-
testanttisen etiikan syvään sisäistämiseen tai psyykkisiin tekijöihin.
Oleellinen syy on valtava arvostuksen tarve. Työnarkomaanilla on ky-
vyttömyys nauttia aikaansaannoksista ja halu saada niitä aina vain li-
sää (Branden 1998, 27). Hän ylittää työnormit ja työnantajan odotukset,
koska on kyvytön erottamaan itsensä siitä, mitä tekee. On myös mah-
dollista, että hän pelkää vapaa-aikaa ja sen vuoksi esimerkiksi kehittää
itselleen harrastusuran. Hänellä on paljon energiaa ja voimakas kilpai-
luvietti. Työnarkomaanilla saattaa olla riittämättömyyden tunteita. Hä-
nelle työ ja muu elämä ovat yhtä, mikä yleensä koskee myös ihmis-
suhteita (Machlowitz 1981, 12-36)

Työtä on yleensä kehoitettu tarkastelemaan jonkinlaisena elämän pääroolina (esim. Kaplan 1979, 4, Roberts 1978, 124). Dumazedier on kuitenkin esittänyt jokseenkin vastakkaisia mielipiteitä. Hän näkee ihmiset ylipäänsä hyvin vapaa-aika-keskeisiksi. Hänen laaja kyselynsä (Dumazedier 1974, 108) osoitti vajaan 80 %:n ranskalaisista pitävän jotain työn ulkopuolista aluetta elämän keskeisenä alueena. Johtoportaatissa toimivat, esimiesporras ja toimistohenkilöstö osoittautui vain hieman muita työkeskeisemmiksi.

4.5.3 Harrastus keskeisenä elämänalueena

Arvellaan, että työajan vähentyessä identiteetti löytyy yhä useammin vapaa-ajan puolelta (Van der Poel 1997, Rojek 2001, 100, Shaw 2001, Stebbins 2001, 149-150). Vapaa-ajan toiminnoista saattaa tulla kriittinen seikka oman minän määrittelyssä (Hage 1995, 492). Tämä on usein myös syy kakkostyöhön (Deem 1988, 48). Stebbins (1998, 15) arvelee, että tulevaisuudessa yhä useammat etsivät identiteettiä harrastamisen puolelta. Hän näkee aktiivisen harrastamisen myös jonkinlaisena keinona paeta osa-aikaisuutta tai työttömyyttä. Moni amatööri määrittelee jo nyt itsensä ensimmäiseksi tämän roolinsa kautta. Hän voi esittäytyä kuoronjohtajaksi, joka on pankissa töissä tai valmentajaksi, joka työskentelee opettajana (Kelly 1983, 105-108, 1990, 359). Jonesin (2000) mukaan samaistuminen johonkin harrastusyhteisöön saattaa tehdä tästä roolista minäkuvan avainkomponentin. Finneganin (1989, 69-70) muusikoilla harrastuksen tuoma identiteetti oli merkittävin heidän elämässään. Päätyön laatu ei kuitenkaan välttämättä ratkaissut asiaa. Huolimatta siitä, että monella folk-musiikin harrastajalla oli korkeasti arvostettu, pitkän koulutuksen vaatima työtehtävä, merkittävimmän identiteetin heille antoi harrastus, mikä aiheutti pakonomaisen jatkamisen tarpeen. Ilmiö näkyy myös opastoiminnassa. Mitä pitempään sitä on jatkunut, sitä paremmin se koetaan omaksi ja sitä suuremmalla todennäköisyydellä siitä haluttaisiin päätyö (Heinonen 1995, 36). (Asiaan viittaa myös Urry 1995, 220-221).

Jonesin mielestä sosiaalinen identifikaatio on myös sopiva tapa kuvata aktiivista harrastamista. Esimerkiksi amatööriastronomi samaistaa itsensä muihin vastaaviin ryhmän jäsenenä, vaikka ei olisikaan kyseessä mikään konkreettinen ryhmä. Jones laajentaa ryhmän käsitteen yleiselle tasolle, mikä muistuttaa viiteryhmän käsitettä. Hänen mielestään tällainen viitekehys oli hyvä lähtökohta myös hänen tutkiessaan innokkaita jalkapallofaneja (Jones 2000, 284-285). Dubinin yhteisökeskeisyys-käsite (1958, 254-

258) puolestaan luonnehtii merkittävimäksi reviiriksi jonkin työn ulkopuolisen yhteisön. Tämä voi olla koti ja perhe, mutta myös harrastus. Toiminta tärkeän aktiviteetin parissa saattaa olla yhtä intensiivistä kuin työorientoituneen työyhteisössään. Työ on sosiaalisten normien mukainen keino mahdollistaa muu elämä. Yhteisökeskeiset työskentelevät yleensä alemmilla organisatorisilla tasoilla. He eivät myöskään piittaa työhönsä liittyvistä epäkohdista yhtä syvästi kuin työkeskeiset, koska heidän suhteensa työhönsä ei ole emotionaalinen.

Vapaa-ajan identiteetillä näyttääkin usein olevan työtä kompensoiva rooli (Cox 1984, 210-211, Seabrook 1988, 92-93). Kun työ ei tarjoa tarpeeksi positiivista emotionaalista halua panostaa energiaa, panostusmahdollisuutta etsitään harrastamisen puolelta (Stebbins 2001, 151, kts. myös Juuti 1991, 101 sekä 1996, 204). Tähän liittyy oleellisesti arvostuksen lisäksi omien kykyjen käyttöaste (Mills 1951, 225, 237, Stebbins 2001, 7). Vapaa-aika saattaa tarjota rikkaimmat mahdollisuudet identiteetin kehittämiseen (Cohen ja Taylor: lähde Rojek 1995, 107). Esimerkiksi amatöörinäyttelijöille tämä oli tärkeää. Heitä kiehtoi elämä jonain muuna kuin omana itsenään, vaikka he kertoivat pitävänsä päätyöstään. Elämäänsä etsittiin jännitystä, huippukokemuksia ja vaihtelua harrastusrooliin identifioitumisen kautta (Stebbins 1979, 1992, 18). Rooli lähestyi professionaalien vastaavaa. Vapaa-aikana voidaan myös korjata vääränlaisiksi koettua identiteettiä esimerkiksi amatööritoiminnan avulla (Brightbill 1960, 40). Lisäksi harrastusidentiteetti voi, paitsi antaa tunteen jonkin tärkeän asian saavuttamisesta, myös auttaa selviytymään erilaisista elämänkriiseistä (Juuti 1996, 205).

4.5.4 Elämänalueiden yhdistämisen näkökulma

Kaksosidentiteetissä sekä työ- että vapaa-ajan rooli muodostavat merkittävän minäkuvan lähteen. Kyseessä on eräänlainen kaksoiskansalaisuus (Goldthorpe ym. 1969, 96, Kelly 1983, 106, Stebbins 1998, 15). Ensisijainen identiteetti voi tällöin olla sekava sekä itselle että muille. Esimerkiksi sanomalehti Kalevassa (26.7.2002) olevassa syntymäpäivähaastattelussa amatöörioopperalaulajana toimiva lääkäri pohtii omaa tunnettuuttaan tästä näkökulmasta: ”Vaikka olin lääkärinä täysammattilainen yli 30 vuotta, minut hahmotetaan oopperalaulajaksi. Jos lääkäreiltä kysytään, he sanovat, että olen tietävästi hyvä laulaja. Jos kysytään muusikoilta, he sanovat, että hän on kai hyvä lääkäri.” Hyvin selkeän kuvan kaksoiskansalaisuudesta antavat myös Seabrookin keskiajan harrastajat (1988, 118). Stebbinsinkin näkemys on, että sekä työ että aktii-

vinen harrastaminen voivat muodostaa keskeisen elämänalueen (1998, 112). Itse en ollut vuonna 1995 vielä tutustunut kyseiseen kirjallisuuteen, mutta kyselyssäni selvitin, kummasta työstä pidetään enemmän, päätyöstä vai opastyöstä. Yli 50 % kertoi pitävänsä enemmän päätyöstään, mitä selitti työtyytyväisyys. Kaikki tyytymättömät puolestaan pitivät opastyöstä (Heinonen 1995, 84-88). Vajaa kolmannes sen sijaan ei osannut tehdä eroa. Toimeksiantojen suurempi määrä näyttää siirtävän elämän keskiötä opastotoiminnan suuntaan. Kokemusta syventää vielä omien odotusten toteutuminen tällä elämänalueella.

Aronowitzin ja Di Fazion (1994) kuten myös Rojekin (1995) mielestä ihmisellä voi olla monenkinlaisia toiminnallisia identiteettejä, jotka vaikuttavat työidentiteettiin. Postmoderni aika suosiikin joustavia ja pirstaleisia identiteettejä kiinteiden sijaan (Urry 1995, 215). Kaikilla ei kuitenkaan ole tällaiseen elämään mahdollisuutta, koska heiltä puuttuu aikaa tai taitoja (Van der Poel 1997). Useiden identiteettien kehittäminen tekee kuitenkin elämästä mielenkiintoisemman (Berger ym. 1973, 76, 78, Handy 1996, 53-54).

Stebbins (1998, 113) arvelee, että työssäkäyvät ihmiset joutuvat tekemään historiallisesti ennennäkemättömän valinnan: tehdäkö lyhyestä työpäivästä keskeinen elämänalue vai panostaako aktiiviseen harrastamiseen suurin osa fyysistä tai psyykkistä energiaa. Toisaalta hänen mielestään on ihmisiä, joilla on tarpeellinen määrä aikaa ja energiaa, jotta heillä voi olla useampiakin kuin yksi keskeinen elämisenalue. Vanha ohje lienee pätevä: voidaan myös pyrkiä alueiden eskinäiseen yhteensovittamiseen, jolloin kumpikin rikastaa toistaan (Godbey & Parker 1976, 30)

Haastattelu on osoittautunut hyväksi tavaksi kartoittaa ihmiselle tärkeitä alueita syvällisesti. Stebbinsin lisäksi haastattelua on tässä tarkoituksessa käyttänyt esimerkiksi Robinson (1977, 123, 141), joka kyseli ihmisiltä, mikä on näiden päivän kohokohta ja mistä he keskustelevat eniten. Useimmat kertoivat juttelevansa eniten työstä ja perheestä. Kohokohta vaihteli kuitenkin koulutustaustan mukaan. Korkeammin koulutetuille tyydytystä tuottivat useimmin työ ja sosiaaliset suhteet. Stebbins (1998, 113) neuvookin antamaan ihmisille mahdollisuuden puhua vapaasti itsestään, jolloin he paljastavat hyvin nopeasti keskeisen elämänalueensa.

4.5.5 Johtopäätökset:

Sekä työstä että harrastamisesta voi tulla tärkeimmän ammatillisen identiteetin muodostava reviiiri. Mitä korkeammalla tasolla ja mitä vaativammassa tehtävässä toimitaan sekä mitä enemmän työ suo sisäisiä palkkioita ja arvostusta, sitä keskeisemmäksi näkyy työidentiteetti muodostuvan. Pitkää koulutusta vaativat tehtävät johtavat tyypillisesti moraaliseen sitoutumiseen. Ihmisten kanssa toimiminen lisää työkeskeisyyttä, kun taas persoonattomien asioiden kanssa työskentely aiheuttaa kompensaaion etsimistä työn ulkopuolelta. Kuitenkin oma merkityksensä näyttää olevan sen yhteiskunnan edellyttämällä normeilla, jossa eletään sekä aikakaudella, jolloin työhön liittyvä arvomaailma on omaksuttu. Tältäkin osin näyttävät toistuvan havainnot, joiden mukaan vapaa-aika joko tarjoaa täydentävää jatketta työlle tai tuo elämään jotain oleellista, jota siitä puuttuu. Elämän keskiön muodostuminen harrastuksen puolelle vaikuttaa olevan sidoksissa oman sisimmän minän toteuttamiseen. Näin on riippumatta siitä, mikä on pääammatti. Harrastuskeskeisyyttä lisää kuitenkin välineellinen suhtautuminen työhön ja usein alempi organisatorinen asema. Nykyihmisille vaikuttaa tyypilliseltä etsiä elämään useammanlaisia identiteettejä.

- 1 Ammatin lisäksi löytyy myös muita selittäjiä. Childin ja Macmillanin tutkimukset yritysjohtajista näyttävät, että kyseessä voi olla myös kulttuurien välisiä eroja. Amerikkalaiset johtajat osoittautuivat heidän mukaansa erittäin työkeskeisiksi, koska työhön liittyy heidän mielestään paljon sellaisia elementtejä, jotka tavallisesti koetaan vapaa-ajan vietoksi, ja joiden avulla etsitään hyvälle täydellistä käyttöä. Englantilaisilla johtajilla Child ja Macmillan havaitsivat segmentalistisemmän asenteen työn ja vapaa-ajan välillä, ja vapaan viettoa leimasi eskapismi (1973, 111-123).
- 2 Kulttuurisidonnaisuuteen tässä jaottelussa viittaa myös Anderson (1974, 61-62). Työ keskeisenä elämänalueena esiintyy hänen mielestään lähinnä protestanttisen työetiikan omaavissa maissa. Halvorsen kertoo monikulttuurista tutkimuksista, joiden mukaan työkeskeisyys on korkeampi Pohjoismaissa kuin Keski- Euroopassa ja toisaalta korkeampaa Norjassa kuin muissa Pohjoismaissa (1998, 129).
- 3 Juuti tarkastelee asiaa sosiaaliryhmän kautta. Hän on havainnut, että ylemmät sosiaaliryhmät painottavat vapaa-ajan merkitystä työaikaa vähemmän. Vapaa on tärkeämpi alue alle 20-vuotiaille, työntekijöille ja ensiasteen esimiestehtävissä oleville, keski- tai peruskoulun käyneille ja vähemmän ansaitseville. Sen sijaan vapaa jää vähempimerkitykseksi, kun kyseessä on johto- ja keskijohto, akateemisen koulutuksen omaavat, harvaan asutulla maaseudulla asuvat ja enemmän ansaitsevat (Juuti 1991, 60 - 62).
- 4 Näkemyksiin vaikuttavat myös ikä ja kohortti. Juuti (1991, 64) on todennut suomalaiset nuoret vanhempia vapaa-aika-keskeisemmiksi. Samaa esittää Halvorsen (1997, 139) norjalaisista. Suomalaisen elämäntapaa kuvaillut Jeja-Pekka Roos on löytänyt ikäpolvien välisiä eroja elämänalueiden painotuksissa. Vuosisadan alkupuolella syntyneillä ihmisillä työ on ollut täysin keskeinen elämänalue, ja työn keskeisyyttä ei ole kyseenalaistettu. Kuitenkin sodan jälkeiset sukupolvet kokevat koulutuksen merkittäväksi, ja alalle hakeutumista kuvaillaan ainakin elämäntarinoissa tarkempaan kuin itse työtä. Sotien jälkeen syntyneille, 1950- ja 1960-lukujen ihmisille elämänsisällön, elämäntarkoituksen ja vaikutusmahdollisuuksien etsiminen on noussut keskeiseksi asiaksi (Roos 1985, 27, 33).
- 5 Halvorsen esittää, että työ on miehille keskeinen alue useammin kuin naisille. Hän näkee myös naisille olevan tärkeämpää tasapainottaa elämänsä eri alueita. Toisaalta syynä voi olla enemmänkin kuin pelkkä sukupuoli. Jos kyseessä on perheen huoltaja, työllä on taipumus muodostua keskeisemmäksi osa-alueeksi kuin muuten (Halvorsen 1997, 137-139). Naisen kaksoisrooli työntekijänä ja perheenemäntänä ei kannusta häntä pitämään työtään keskeisenä elämänalueena (Salaman 1986, 90).

5. MALLIN SOVELTAMINEN EMPIIRISIIN TAPAUKSIIN

5.1 Tutkimuksen metodi ja sen toteuttaminen

5.1.1 Haastattelu metodina

Tutkimuksen empiirinen osa muodostuu seitsemän variaation case-tapaukssta, joissa tieto hankittiin haastatteluin. Kvalitatiivisen haastattelun teemat, kuten asioiden kokeminen, niiden merkitys ja elämys-maailma ovat keskeisiä tämänhetkisessä filosofiassa (esim. Kvale 1996, 11). Raginin (1994, 81-85) mukaan kvantitatiivista metodologia perinpohjaisempaan ymmärrykseen on mahdollista päästä erityisten tapausten syvällisemmällä tutkimisella. Tämä sopii esimerkiksi silloin, kun halutaan kartoittaa ihmisten tuntemuksia tavoitteena teorian kasvattaminen. Case on myös erityisen sopiva pyrittäessä ymmärtämään todellisen elämän tapahtumia (Yin 1994, 2-3). Tavoitteessani selvittää, kuinka jokin asia on tapahtunut ja miksi toimitaan niin kuin toimitaan, kvantitatiivinen analyysi on tavallaan perustana ohjaamassa tulkitsevaa analyysia. Case mahdollistaa asenteiden, käyttäytymisen ja historian havaitsemisen yhdessä ja samassa tapauksessa, ja sen evidenssi on suurempi kuin muissa menetelmissä (Yin 1994, 92). Haastattelun katsotaan sopivan case-tutkimukseen hyvin, koska se useimmiten käsittelee ihmisiin liittyviä subjektiivisia asioita ja sen avulla voidaan tutkia suhtautumista (Yin 1994, 85, Alasuutari 2001, 137). Subjektiivista tarkastelua tarvitaan lisää, koska aktiivisen harrastamisen merkitys on useinkin jaoteltu pelkästään ulkoisiin ja sisäisiin motivaattoreihin (Stebbins 2001, 11). Stebbinsin omat tutkimukset osoittavat, että aktiivisen harrastamisen motivaatio on hyvin monimutkainen. Eräs tapa pyrkiä pääsemään sisälle tähän asiaan onkin yrittää katsella toimintaa osallistujan silmin.

Kvantitatiivisen tietouden mukana olo parantaa trianguloinnin mahdollisuuksia. Asia tuli esille keskustelujen lomassa, jolloin oli mahdollista peilata haastateltavien mielipiteitä koko opaskunnan näkemyksiin niissä kohdin, joissa minulla oli heistä aikaisempaa tietoa. Tämä johti syventäviin argumentointeihin. Esimerkiksi motiivit, toimeksiantojen

vuotuinen määrä sekä ammatillistuminen nousivat esille kaikkien haastateltavien kanssa. Syntyi keskustelua inhimillisestä elämysmaailmasta, joka sitten muuntui kirjalliseksi ja kuvalliseksi tulkinnaksi. (Tästä kts. esim. Kvale 1996, 46). Monipuolisen teoreettisen lähdemateriaalin käyttäminen (kirjat, artikkelit, lehdet, dokumentit) sekä oma työkokemukseni parantavat mielestäni trianguloinnin mahdollisuuksia.

Casea toisaalta moititaan siitä, että se ei ole laajemmalti yleistettävissä eikä sillä välttämättä ole kyselyn tarkkuutta (Yin 1994, 9-10). Yin kuitenkin väittää, että tulokset ovat yleistettävissä teoreettisiin proposiioihin, vaikkakaan ei populaatioihin. Pyörälän (1995, 14) mukaan laadullisen tutkimuksen kohde on ”siivu” yhteiskunnasta paremminkin kuin varsinainen otos. Tämä siivu on kohderyhmä, jonka elämässä oletetaan tiivistyvän tutkimusaiheen kannalta kiinnostavia piirteitä. Analyysiyksikön valinnan sinänsä täytyy perustua tutkimusongelmaan (Yin 1994, 23). Oma tutkimusyksikköni on yksilö, mutta näen kohteideni tavallaan muodostavan yhden case-tapauksen - yhdenlaisen harrastajaryhmän - joka pitää sisällään erilaisia variaatioita. Useiden variaatioiden käyttö mahdollistaa rikkaamman representaation.

Lähekkäänäni kirjallisen selostuksen perusteella Suomen opasliitto ry:n hallitus päätti kokouksessaan 12.12.2001 virallisesta luvasta tutkimuksen suorittamiseen. Kaikki haastattelut tehtiin Tampereella. Tutkimuksesta informoitiin ensimmäiseksi kaupungin matkailutoimistoa maaliskuun alussa. Sieltä sain luettelon aktiivi oppaista, ja siellä suosituttiin myös tutkimuksellista tarkoitusta varten paljastamaan näiden pääammatit. Oleellinen kriteeri oli löytää mahdollisimman erilaisten ammattien edustajia. Tamperetta kohteena puoltaa mielestäni se, että kyseessä on yksi Suomen tärkeimmistä matkailukaupungeista. Tampereella asuu 200000 ihmistä, se on yliopistokaupunki ja tulijoita opaskursseille on paljon. Niillä paikkakunnilla, jossa kurssin järjestää työväenopisto, kaikki halukkaat on yleensä otettava mukaan. Tampereella tarjokkaista valitaan vain ne, jotka parhaiten täyttävät edellytykset toimia kaupungin edustajina, ja kurssin organisoii matkailutoimisto. Tämä tavallaan myös rajoitti mahdollisuuksia saada kohteikseni laaja ihmis-kirjo. Tampereen valtti on Särkänniemi, mutta se on myös merkittävä kongressikaupunki ja kulttuurin keskus, jonne tullaan yleisesti ryhmissä. Ryhmien oheisohjelmiin kuuluu tyypillisesti kiertoajelu erilaisine kohdekäynteineen. Myös yritysmaailma sekä kaupunki tilaavat paljon opaspalveluja vierailleen. Koululaisia, eläkeläisiä, teatterimatkalaisia ja eri maalaisia bussiryhmiä käy paljon. Monet tapahtumat tuovat runsaasti koti- ja ulkomaisia matkailijoita, jotka myös tarvitsevat opasta. Kysyntä on kuitenkin hyvin sesonkipainotteista.

Haastateltavia valitsin ensin kuusi. He olivat kaikki naisia. Tavoitin heistä neljä puhelimitse maaliskuun ensimmäisellä viikolla vuonna 2002, ja he suostuivat mielellään. Yhtä en saanut heti kiinni, joten lähetin haastattelupyynnön kirjeitse. Hän ottikin myöhemmin yhteyttä ja ilmoitti tulevansa halukkaasti mukaan. Kuudes haastateltava soitti suostumuksestaan opasvälittäjän juteltua asiasta hänen kanssaan. Vuonna 1995 Suomen auktorisoitujen matkailuoppaiden rekisterissä vain vajaa 15 % oli miehiä. Vaikka kyseessä ei ole yleistävä tutkimus, halusin mukaan miesnäkökulman. Sopiva henkilö löytyi toukokuussa 2002. Puhelinkeskustelun perusteella hänkin suostui kertomaan pitkästä opasurastaan, ja hänen haastattelunsa tein muita myöhemmin. Et-siessäni kohdehenkilöitä en kuitenkaan löytänyt ketään teollisuuden työntekijätasoa edustavaa, vaikka he ovat usein esimerkkinä teoriaosuudessani. Painotan kuitenkin, että tutkimuksen tavoite ei ole yleistäminen. Matkailutoimiston suhtautuminen asiaan oli erittäin myönteinen. Sieltä tarjottiin haastatteluja varten työhuone, jota sitten hyödynsin. Eräs haastateltavistani kertoi oppaiden pohtineen kokoontumisessaan, ketkä kaikki pääsisivät mukaan.

5.1.2 Haastateltavat, ajankohdat ja paikat

Käytän haastateltavistani heidän omasta pyynnöstään oikeaa etunimeä, mainitsen myös iän ja pääammatin, haastattelujen ajankohdan ja paikan.

Päivi, matkailutiedottaja, 46 vuotta

1. haastattelu

15.3.2002, 1 tunti 15 minuuttia

matkailutoimistossa

2. haastattelu 17.5.2002, 50 minuuttia

matkailutoimistossa

Pirkko, saksan kielen lehtori, 58 vuotta

1. haastattelu

19.3.2002, 1 tunti 50 minuuttia

matkailutoimistossa

2. haastattelu

7.5.2002, 1 tunti 15 minuuttia

Pirkon kotona

Maarit, hammashoitaja-palvelusihteeri, 55 vuotta

1. haastattelu

20.3.2002, 1 tunti 30 minuuttia

haastateltavan kotona

2. haastattelu

15.5.2002, 1 tunti 45 minuuttia

haastateltavan kotona

Sirpa, kemisti-yrittäjä, 47 vuotta

1. haastattelu

28.3.2002, 1 tunti 15 minuuttia

matkailutoimistossa

2. haastattelu 8.5.2002, 1 tunti

matkailutoimistossa

Anja, yrittäjä, toimitusjohtaja, viisissäkymmenissä

1. haastattelu

9.4.2002, 1 tunti 30 minuuttia

kongressitoimiston tiloissa

2. haastattelu

2.5.2002, 50 minuuttia

kongressitoimiston tiloissa

Anahi, myyjä, pian 40 vuotta

1. haastattelu

29.4.2002, 1 tunti 15 minuuttia

matkailutoimistossa

2. haastattelu

8.5.2002, 50 minuuttia

matkailutoimistossa

Eero, eläkeläinen, ennen rationalisointitehtävissä ja myyntipäällikkönä, noin 70 vuotta

1. haastattelu

21.5.2002, 1 tunti 20 minuuttia

haastateltavan kotona

2. haastattelu

4.6.2002, 1 tunti 10 minuuttia

haastateltavan kotona

5.1.3 Haastattelujen suorittaminen

Kvalen (1996, 111-112) tutkimuksen onnistumiseen vaikuttavia seikkoja koskevaa pohdintaa noudatellen kerroin haastateltaville puhelinkeskustelussa tutkimuksen työnimen, korkeakoulun ja laitoksen, jonne työni tekisin sekä sen, että opastyötä pohdittaisiin päätyön siirtymävaikutuksen ja kompensaation näkökulmasta. Kohdehenkilöni tuntuivat hyvin innokkailta kertomaan opastamisen merkityksestä. Käsitykseni mukaan työstä ei kerrottu yhtä auliisti. Lähdekirjallisuuteni perusteella olin osannut varautuakin tällaiseen. Koska harrastus on vapaaehtoinen ja itse valittu, siitä halutaan puhua. Ehkä päätyöhön liittyviä kielteisiä tuntemuksia ei mielellään tuoda esiin vieraalle ihmiselle. Koska olen lopettanut aktiivioppaan urani kymmenkunta vuotta sitten, ainoastaan yksi haastateltavistani oli minulle entuudestaan henkilökohtaisesti tuttu, hänkin vain samalta kurssilta.

Kysymyksenasetteluni vaati sekä faktoihin pohjautuvaa tietoutta että subjektiivisia näkemyksiä. Merton, Fiske ja Kendall kuvaavat puoliavointa eli kohdennettua haastattelua perusteluin, jotka sopivat omaan tapaani (lähde: Hirsjärvi ja Hurme 1985, 36) seuraavasti: 1) tiedetään, että haastateltavat ovat kokeneet tietyn tilanteen, 2) tutkija on alustavasti selvittänyt tutkittavan ilmiön osia, rakenteita, prosesseja ja kokonaisuutta. Tämän perusteella hän on 3) päättänyt tiettyihin oletuksiin, joiden perusteella kehittää haastattelurungon ja 4) suuntaa haastattelunsa tutkittavien henkilöiden subjektiivisiin kokemuksiin tilanteista, jotka tutkija on ennalta analysoinut. Puoliavoin haastattelu on perusteltavissa, koska tavoite oli nähdä, voidaanko kehittääni teoreettista mallia käyttää tulkinnan välineenä.

Laadin rungoksi kysymyslomakkeen (kts. liite), jonka avulla keskustelu oli tarkoitus pitää jokseenkin loogisissa raameissa. Kysymykset seuraavat järjestyksellisesti teoriaosan tekstiä. Tämän tarkoitus oli pyrkiä varmentamaan tutkimuksen sisäinen johdonmukaisuus. Oleellisena pidin sitä, että kuhunkin asiaan, jota kehitellyn teoreettisen mallin soveltaminen edellytti, saatiin ymmärtämistä ja tulkintaa varten tarpeellinen määrä empiiristä tietoa. Jotkin seikat nousivat kysymyksissä esille useampaan kertaan, jolloin oli mahdollista tarkkailla aikaisempien vastausten paikkansapitävyyttä.

Pilottihaastattelussani (haastattelijan kotona 17.2.2002) pyrin noudattamaan Yinin ohjeita (1994, 74-76). Haastateltavana oli keskiikäinen naisopettaja, jonka opasura on kestänyt pitkään. Toimeksiantojen määrä jää nykyisin alle kymmeneen vuodessa, mutta on uran alkuvaiheessa kuitenkin ollut suurempi. Hän toimii aktiivisesti opasyhdis-

tyksessä ja on monipuolisesti itseään kehittävä henkilö. Pilottihaastattelua ei nauhoitettu eikä kirjoitettu puhtaaksi. Tavoite oli käydä läpi kysymysten ymmärrettävyys, selittämistä vaativa terminologia ja hahmottaa haastattelujen vaatima aikamäärä. Tein kirjalliset muistiinpanot vastauksista. Yhtään kysymystä en varsinaisesti muuttanut, mutta yhdistin teoreettisessa kehikossa kaksi laatikkoa yhdeksi yksiselitteisemmäksi.

Alasuutari, joka vertaa haastattelun tekemistä salapoliisin työhön, väittää, että haastattelijä näkee tapahtumien kulun sielunsa silmin ja oivaltaa seikkoja, joihin haastateltava itse ei ole mahdollisesti edes koskaan kiinnittänyt huomiota (Alasuutari 2001, 137). Asia toteutui mielenkiintoisella tavalla, koska toisen haastattelukierroksen aikana moni seikka tuntui asettuneen paikoilleen. Ajatus yhdistää päätyö ja opastyö keskenään subjektiivisena kokemuksena oli haastateltavien mielestä innovatiivinen ja kiintoisa. Lukiessaan myöhemmin kuvauksen itsestään muutama sanoi, että he eivät ole ennen osanneet ajatella asiaa tällaisesta näkökulmasta. Hirsjärven ja Hurmeen (1985, 8) arvelu, että puoliksi avoimen tyyppinen haastattelu sallii tutkimuksen kohteiksi valittujen henkilöiden mahdollisimman luontevan ja vapaan reagoinnin, tuntui soveltuvan tämän tutkimuksen intresseihin. Joidenkin kysymysten kohdalla syntyi spontaani tarve syventäviin lisäpohdintoihin.

Koska kvalitatiivinen haastattelu pyrkii kattamaan sekä fakta- että merkitystason, pyrin myös tavoittelemaan sitä, mikä on luettavissa rivien välistä. Kysymyksiin vastaaminen on itseilmaisun muoto, joka heijastaa vastaajan omakuvaa ja sosiaalista identiteettiä (kts. Alasuutari 2001, 145). Sanojen lisäksi tulevat esille tunnekomponentit ja konteksti (Yin 1994, 55). Alasuutarin (2001, 148) mukaan esille tulee toiminnan merkitys, mutta tärkeintä on päästä perille puheen merkityksestä. Tämä edellyttää mielestäni tulkitsevaa otetta, johon omasta opaskokemuksestani oli suuri hyöty.

Harrastamisesta haastateltavat puhuivat mielestäni estoitta (Tästä kts. myös Hirsjärvi & Hurme 1985, 95). Oppaana toimimisen funktiosta siirryttiin pohtimaan päätyön ja opastotoiminnan välisiä suhteita. Myös muut harrastukset otettiin tässä vaiheessa lyhyesti esille. Lopussa palattiin opastyön tuotokseen. Keskeisen elämänalueen käsitteen tuominen keskusteluun selvensi mielestäni elämän integroitumista tai segmentoitumista ja arvelin sen tuovan esiin mahdollisen kompensatorisen ammatillisen identiteetin. Muutamat kysymykset olivat strukturoituja. Näitä olivat esimerkiksi opastotoiminnan motiivit. Aikaisemman harrastustutkimuksen perusteella esiinnousseista motiiveista keskusteltiin. Tiedustelin myös muita mahdollisia motivaattoreita, mutta kukaan ei keksinyt lisäyksiä. Alasuutari on sitä mieltä, että strukturoidun haastat-

teluaineiston avulla ei voi vastata kysymykseen, mitä merkityksiä ihmiset antavat esimerkiksi työlle tai miten suhde työhön näkyy heidän tavassaan jäsentää arkielämäänsä (Alasuutari 1993, 65). Alasuutarin (2001, 143) mukaan haastattelu onkin dialogi, jossa haastattelijan on paitsi saatava vastaajat valitsemaan repliikkinsä valitusta määrästä vaihtoehtoja, myös oltava valmiina vastaamaan haastateltavan improvisointiin. Oikeaan vaihtoehtoon pyrittiin aina syventävien kysymysten avulla.

Siirtymää ja kompensatiota edustavat työn elementit ovat pitkälti samoja, tosin toisilleen käänteisiä. Tämän vuoksi muodostin työn elementeistä yhden yhteisen luettelon. Haastateltavia pyydettiin pohtimaan, missä määrin he kokevat päätyönsä sisältävän näitä seikkoja. Jokainen luonnehti tuntemuksiaan omin sanoin. Sen jälkeen pyysin heitä kuvaamaan vastaavia näkemyksiään opastyön suhteen. Tärkeäksi katsoin, että saisin asiasta suuntaa-antavan käsityksen ammatillisen sekoittumisen näkökulmasta. Jonkinlaista siirtymävaikutusta tulkituin tapahtuvan, jos kummallakin reviirillä esiintyy sama elementti. Kompensatiahakuisuuteen päädyin silloin, kun työssä jokin seikka aiheuttaa tyytymättömyyttä tai tuntuu riittämättömältä ja opastyössä päinvastoin. Jonkin asian kohdalla näytti siltä, että tilanne voitaisiin tulkita negatiiviseksi siirtymäksi, vaikka olin alun perin arvellut, että tätä ei aktiivisessa harrastamisessa tapahdu. Näin oli esimerkiksi silloin, kun etenemismahdollisuutta ei nähty kummallakaan puolella, eikä se edes kiinnostanut. Kompensatiota edustavat seikat oli helpompi tunnistaa. Ne nousivat aika selvästi esiin, niistä puhuttiin enemmän ja ne tiedostettiin paremmin. Toinen haastattelukierros vahvisti asiaa.

Täysin avoimiksi kysymyksiksi voidaan luokitella esimerkiksi opastointintaan panostaminen, syyt ryhtyä oppaaksi, yhdistystoiminnan merkitys ja huippukokemukset. Oppaaksi hakeutumisen syyt, vaikka olivat monella yli 20 vuoden takana, muistettiin hämmästyttävän hyvin, niitä ei tarvinnut miettiä lainkaan ja niistä kerrottiin mielellään. Tämä viitanee jokseenkin selkeään käännekohtaan elämässä. Huippukokemuksia muisteltiin erityisellä lämmöllä.

Puoliavoin haastattelu näytti ohjaavan keskustelua suhteellisen hyvin, sivupolkuja ei tullut liikaa, mutta tutkimuskysymysten tulkitsemisen kannalta relevanttia empiiristä materiaalia tunsin saavani riittävästi. Epäselvät kohdat kirjasin kustakin haastateltavasta nauhojen purkuvaiheessa erilliselle paperille. Toisen tapaamisen jälkeen lisäsin kyseiset seikat sekä analyysitekstiin että kertomukseen. Näin tein myös muutamille uusille asioille, jotka tulivat esiin. Vastausten pituus vaihteli. Eniten puhetta kirvoittivat huippukokemukset. Puhtaaksikirjoittaminen tuot-

ti kustakin haastateltavasta toistakymmentä sivua. Haastatteluista muodostui interaktiota teoreettisen ja empiirisen tiedon välillä. Erittäin kiinnostavaksi oppaat kokivat mahdollisuuden peilata omia näkemyksiään koko opaskunnan vastaaviin. Painotettakoon, että he aina kertoivat omaa tarinaansa ensin, jonka jälkeen valotin heille asiaa lisensointitutkimukseeni suhteutettuna.

5.1.4 Aineiston reliabiliteetin ja validiteetin arviointia

Reliabiliteetti osoittaa, että tutkimusoperaatiot voidaan toistaa samoin tuloksin (Yin 1994, 33). Teemahaastattelun tyyppisessä haastattelutilanteessa tilanne on kuitenkin ainutkertainen, jolloin tutkijan oma kokemuksiin perustuva käsitys tulosten ja todellisuuden vastaavuudesta on pätevä luotettavuuden ilmais (Hirsjärvi & Hurme 1985, 129-130). Reliabiliteettiin vaikuttavat työssäni haastattelun kirjoittaminen (sanatarkaksi) tekstiksi, tekstien tarkistuttaminen haastateltavilla, nauhuri ja nauhan laatu, häiriötekijöiden eliminointi, tunnetilojen huomiointi sekä murre (kts. esim. Kvale 1996, 163-164). Pyrin Alasuutarin (2001, 143-144) kehotuksen mukaisesti ottamaan huomioon haastattelijan persoonallisuuteen, olosuhteisiin sekä erityisesti kysymysten ymmärrettävyyteen ja tulkintaan liittyviä seikkoja. Tilat olivat hiljaiset, häiriöitä ei keskustelujen aikana tapahtunut. Nauhurin kumu osoittautui hankaloitavaksi kahta ensimmäistä haastattelua purettaessa, mutta se poistui, kun opin sijoittamaan laitteen paremmin. Terminologiaa oli jonkin verran selitettävä. Hallinnon käsitteistöön kuuluvat sanat olivat joillekin epäselviä. Tämän vuoksi esimerkiksi alkuperäinen työnimi - Kahden uran ihmiset - oli muutettava. Tunnetiloja on vajaat kaksi tuntia kestävässä tapaamisessa vaikea havaita, mutta ainakin se into, jolla opastamisesta kerrottiin, on mielestäni selkeä osoitin harrastuneisuuden tärkeydestä elämässä.

Luotettavuutta lisäsi hyvin todennäköisesti ajankohta. Ensimmäisellä kierroksella kevään matkailusesonki alkoi olla käsillä, toisen tapaamisen aikana kaikki olivat jo opastuskautensa aloittaneet, joten havainnot olivat kuluvalle vuodelle uusia ja tuoreita. Tarjoutui myös mahdollisuus kertoa lisää mielipiteitä. Oma kokemukseni oppaan työstä näyttä olevan kahdellakin tavalla etu: suhtautuminen oli erittäin positiivista ja kaikkien mielestä oli hyvä, että toiminnasta kerätään tietoa.

Asenteista kysyttäessä on vaikea tietää, ajatellaanko todella niin kuin väitetään, vai ilmaistaanko näkemyksiä, joiden uskotaan olevan hyväksyttäviä tai soveliaita (Alasuutari 2001, 145). Joskus saatetaan myös

kaunistella vastauksia (Alasuutari 1993, 119) tai kohteilla voi olla ennakkoasenteita (Yin 1994, 85). Uskon oman kokemuksen oppaan työstä vaikuttaneen vastausten totuudellisuuteen, koska tunnen heidän maailmansa. Jälkeenpäin pohdin kuitenkin työhön liittyviä tyytyväisyyssaspekteja. Joku kertoi olevansa työhönsä hyvin tyytyväinen, toinen ehkä ilmaisi saman sanalla tyytyväinen. Luovuus käsitteenä näyttää aiheuttavan erilaisia tulkintoja. Kukaan ei myöskään kertonut olevansa täysin ankeassa ammatissa. Jos näin olisi ollut, olisin saanut enemmän näyttöä kompensatiohypoteesille.

Tekemieni haastattelujen reliaabiliutta lisää mielestäni myös se, että kertomukset näyttävät pitkälti tukevan lisensiaatintyöni tuloksia. Lukiessaan analyysiä ja kertomustaan toisen haastattelukierroksen aikana kukaan ei halunnut tehdä oleellisia muutoksia. Joitakin ilmaisuja täsmennettiin tai sanamuotoa hiottiin. Kunkin haastattelun purin sitä seuranneina kahtena - kolmena päivänä. Raskasta sanatarkkaa puhtaaksikirjoittamista edestakaisin kelaten jaksoi tehdä vain parin tunnin rupeamissa. Asiaa helpotti kuitenkin se, että tein koko haastattelun ajan muistiinpanoja kirjatun kaikki oleelliset asiat siltä varalta, että nauhoituksessa jokin meni vikaan tai nauhalle tapahtuisi jotain. Rungas täytesanojen käyttö häiritsi puhtaaksikirjoitusvaiheessa. Näitä sekä murteilmuksia on kuitenkin jonkin verran mukana autenttisuuden saavuttamiseksi. Sitaattilainat on kursivoitu.

Analyysin validiteettiongelmia saattaa tuottaa puhekielen muuttaminen kirjoitetuksi kieleksi, jotta saadaan aikaan tulkinnallinen konstruktio eli abstraktio alkuperäisestä tuotoksesta (Kvale 1996, 164-166). Analysoinnissa pyrin noudattamaan Kvalen (1996, 189-190) periaatteita aineiston validiteetin suhteen: Haastateltavat kuvailivat elämänsä maailmaansa kertoen kokemuksistaan, tuntemuksistaan ja tekemisistään kyseessä olevien aiheiden suhteen. He havaitsivat uudenlaisia asiayhteyksiä ja näkivät niille uudenlaisia merkityksiä. Pyrin tulkitsemaan näitä ja tekemään selventäviä kysymyksiä. Kirjoitin haastattelun puhtaaksi, analysoin sen poistamalla tarpeettoman ja erottelemalla oleellisen epäoleellisesta sekä annoin tulkinnoille rakenteen kertomuksen muodossa.

Käsitevaliditeettiin olen pyrkinyt pohtimalla eri näkökulmista vapaa-ajan keskeistä käsitteistöä ja panostamalla etenkin aktiivisen vapaa-ajan terminologiseen selvittelyyn. Hirsjärven ja Hurmeen (1985, 129) mukaan käsitevaliditeettia parantaa myös haastateltavien kielenkäytön ja käsitejärjestelmän ymmärtäminen. Useampaa tieteenalaa edustavien teoreettisten tutkimustulosten hyödyntäminen teoreettisen mallin laatimisessa samoin kuin oman kvantitatiivisen aineiston hyväksikäyt-

täminen parantavat rakennevaliditeettia. Haastateltavat valitsin pääammattien ja peruskoulutuksen erilaisuuden perusteella, en sen, kuka sattuisi suostumaan mukaan. Seitsemän haastateltavaa tuotti näkemykseni mukaan tarpeellisen määrän evidenssiä antamaan vastauksen tutkimuskysymykseen. Oletuksiani tukevia havaintoja sekä uutta tietoa oli tullut riittävästi asian osoittamiseksi.

Sisältövaliditeettiin tähtäsin tekemällä paljon kysymyksiä sekä valitsemalla haastattelun tyypin, joka mahdollisti selventävät ja tarkentavat kysymykset ja myös laajemman keskustelun asioista. Kuitenkin pyrin pitämään keskustelun teoreettisen kehikkoni sisällössä. Asiayhteyksien hahmottaminen onnistui mielestäni riittävästi seitsemän tapauksen avulla. Sain paljon näyttöä siirtymästä. Opastyön kompensatorisesta vaikutuksesta sitä tuli huomattavasti vähemmän, mutta tämäkin noudatteli aikaisempaa teoreettista tietämystä aiheesta. Kompensaation on tyyppillisesti havaittu esiintyvän joidenkin työn elementtien osalta, ei välttämättä kaikkien. Aktiivisen harrastuksen tuotos työhön tuli mielestäni myös esiin, ei välttämättä kovin monipuolisena, mutta edustivathan kohdehenkilötkin vain yhtä harrastajien tyyppiä. Selkeimmin tuli ilmi varsinaisen harrastuneisuuden merkitys haastateltavieni elämässä. Löytyi monia seikkoja, joista katson päätyöorganisaation saavan merkittävääkin hyötyä.

5.1.5 Analysoinnin tapa ja luottamuksellisuus

Analysoidessani käytin pattern matching-tekniikkaa. Yin (1994, 106-110) esittää, että tämä on case-tutkimuksissa yksi toivottavimmista tavoista toimia silloin, kun on kyseessä empiirisen mallin vertaaminen ennalta laadittuun malliin. Jos mallit vastaavat toisiaan, tulokset voivat auttaa lisäämään sisäistä validitettia. Pattern matching soveltuu sekä selittävään että kuvailevaan tutkimuksen tapaan, kunhan tiettyjä variaabeleita kuvaava malli on laadittu etukäteen. Jos tulokset ovat ennakoitujen mukaisia, niistä voidaan tehdä johtopäätöksiä. Menetelmä ei sisällä tarkkoja vertailuja eikä tarvita kvantitatiivisia, tilastollisia kriteerejä. Tilastollisen tarkkuuden puuttuminen antaa tutkijalle mahdollisuuden tulkinnalliseen harkintaan.

Kun haastattelunauhat oli kirjoitettu tekstiksi, paloittelin tekstin avainsanojen ja -lauseiden muotoon siten, että ne vastasivat teoreettisen mallin nimettyjä osia. Vealin (1992, 99) mukaan tällainen avainsanojen ”liputtaminen” (flagging) auttaa suuresti analyysin teossa. Esimerkiksi opastointia kuvaavan laatikon, joka sisälsi käsitteet toimin-

nan vakavuudesta, panostuksista ja sitoutumisesta, keräsin täyteen asiaa oleellisesti kuvaavia seikkoja. Keruuvaiheen toteutin etenemällä pääasiassa tiettyjen kysymysten mukaan. Kuitenkin asiat saattoivat tulla esille eri yhteyksissä ja poimin avainasioita useista paikoista. Esimerkiksi sitoutumista kuvaavia seikkoja saattoi löytyä pitkin matkaa. Palasteluanalyyseistä tuli pitkiä, sivuja kertyi yhteensä liki 50. Kirjani suuren sivumäärän vuoksi en ole liittänyt näitä tekstiin.

Analyysin jälkeen laadin kohdehenkilöistäni kertomuksen, joka etenee suhteellisen loogisesti teoriaosan mukaan. Tämän avulla pyrin valottamaan kunkin henkilön persoonaa siltä osin, mikä on opastotoiminnan merkitys heidän elämässään ja millainen suhde sillä on päätyöhön. Perhe-elämään tai muuhun yksityiselämään liittyviä seikkoja en sen kummemmin kysellyt; jos jotain tuli spontaanisti esille, laitoin asian kertomuksen elävöittäjäksi. Viimeisenä vaiheena sijoitin kunkin haastateltavan teoreettisen mallin mukaiseen kuvioon. Koska mallissa on paljon osioita, avainasiat oli esitettävä erittäin tiivistetyssä muodossa.

Toisen haastattelukierroksen tein toukokuussa matkailusesongin alettua. (Ajankohdan merkityksestä kts. esim. Veal 1992, 134-135). Jokakeväinen suuri ponnistus (= panos) eli tietojen päivittäminen, oli kässillä. Haastateltavat lukivat kaiken heistä kirjoitetun. Muutamia seikkoja muutettiin tai tarkennettiin. Joitakin ensimmäisen haastattelun jälkeen esiin nousseita muistikuvia haluttiin lisättäväksi. Päätyökin tuntui toukokuussa maaliskuuta raskaammalta. Mietinkin, olisiko haastatteluissa nyt saatu enemmän evidenssiä kompensatiosta. Kuvion kohdalla olin tarkka. Pyysin jokaista käymään tulkintani läpi kohta kohdalla, erityisesti siirtymän ja kompensatian osalta. Jotakin jouduttiin täsmentämään esimerkiksi niin, että sana asiakkaat muutettiin yhteistyökumppaneiksi. Myös nuolista ja niiden suunnasta käytiin lyhyt keskustelu. Nuolet pitivät haastateltujen mielestä paikkansa, yhtään muutosehdotusta ei niiden osalta tullut. Toisen haastattelun aikana pidin kirjaa kaikesta, mitä haastateltava sanoi, mutta mitään ei enää nauhoitettu. Kaikki muutospyynnöt kirjoitin muistiin ja korjasin varsinaiseen tekstiin. Jokaiselta pyysin myös lausunnon siitä, mitä hän koko tuotoksestani ajatteli. Lausunto on esitetty sanatarkkana sitaattilainana haastateltavien kommenttien yhteydessä. Pieniä muutoksia tehtiin, mutta pääpiirteissään kaikki hyväksyivät tulkintani ja sanoivat sen luoneen heille uudenlaisia perspektiivejä.

Luottamuksellisuus on tutkimuksenteossa eettisesti tärkeää. Henkilötietojen raportoinnista on oltava yksimielisyys, samoin mahdollisesta nimien muuttamisesta ja identifioitumistietojen poistamisesta (Kvale 1996, 114-115). Kaikki tutkittavat olivat kuitenkin hämmästyttävän

spontaanisti sitä mieltä, että heidän henkilöllisyytensä ja ikänsä saa hyvin tulla esille. Mielipiteet, kokemuksen ja näkemykset voi vapaasti esittää. Tutkijan vastuuta mielestäni rajoittaa se, että sanat eivät todellakaan aina tarkoita täsmälleen samaa kaikille. Niinkin yleinen termi kuin riski saatetaan hahmottaa eri vivahteisesti. Todellisuus on varmasti teoriaa paljon rikkaampi.

5.2 Variaatio 1

Matkailutiedottaja Päivi

5.2.1 Kertomus

Aktiivinen harrastus

Päivi kertoo ryhtyneensä incoming-matkatoimiston (maahan tulevaa matkailua hoitava toimisto) oppaaksi vuonna 1982. Hän etsi työtä, jossa voisi käyttää hänen omaa pääkieltään venäjää. Opinnot alkoivat olla loppuvaiheessaan ja erilaiset väliaikaistyöt, kuten opettajan sijaisuudet eivät enää kiinnostaneet. Kerronnasta hahmottuu elämänmuutoksen tarve. Päivi oli jonkin verran nähnyt oppaiden toimintaa ulkomaanmatkoilla ja kotimaassa luokkaretkillä, muuten tietous kyseisestä työstä oli vähäistä. Muutoksen tarkeyteen viittaa toteamus: *”Uusi lehti elämässä kääntyi”*. Päivin tulo alalle on erilainen kuin yleensä. Hän kertoo ansio-mahdollisuuden olleen ensisijainen syy, ja käyneensä tätä varten matkatoimiston järjestämän kurssin sekä myöhemmin erilaisia jatkokursseja, kuten Matkailunedistämiskeskuksen organisoimia tilaisuuksia. Töitä oli tarjolla paljon, koska Suomessa kävi runsaasti neuvostoliittolaisia bussiryhmiä. Hän kulki näiden mukana ympäri maata parisataa päivää vuodessa. Päivi toteaa työn osoittautuneen äärettömän kiehtovaksi, koska siinä sai käyttää taitojaan erittäin monipuolisesti. Tämän hän näkee edelleen opastyön syvimmäksi olemukseksi.

Nyt Päivi on matkailutiedottaja kunnallisessa matkailutoimistossa. Opastaminen on muuttanut muotoaan ja siirtynyt osaksi päätyötä. Stebbinsin termiä käyttäen hän on postprofessional. Päivi hoitaa työpaikassaan käyvien vieraiden opastukset, mutta tekee sen lisäksi edelleen jonkin verran tilaustoimeksiantoja työajan ulkopuolella. Auktorisoitu matkailuopas hänestä tuli vasta vuonna 1994. Mietittäessä, onko toiminnan funktio muuttunut hänen elämässään päätoimen vaihduttua hän pohdiskelee pitkään: *”Nykyisin opastaminen merkitsee minulle*

jonkinlaista puoliammatillista harrastusta, joka on kyllä hyvin lähellä työtä, koska siitä maksetaan.” Hän perustelee asiaa vielä sillä, että harrastamisestahan ei yleensä makseta mitään.

Päivi tuntuu edelleen panostavan opastoimintaan paljon. Tämä selittyy osin sillä, että samanlaiset tiedolliset vaatimukset kuuluvat myös päätoimeen. Kumpikin edellyttää monipuolista tietoutta ja yleissivistystä. Lukeminen vaikuttaa olevan elämässä erittäin tärkeässä roolissa. Päivi kertoo lukevansa päivittäin useita sanomalehtiä ja lisää, että opastyön takia on aina rekisteröitävä mieleen tarpeelliset tiedot ja detaljit. Hän osallistuu usein erilaisiin kutsuihin ja tilaisuuksiin ja painottaa, että niistäkin voi oppia. Muu harrastuneisuus, etenkin keskeisesti kiinnostava kulttuuri taidenäyttelyineen ja konsertteineen siirtyy tietoina opastyöhön. Hän mainitsee myös ostaneensa pari hyllymetriä opastukseen liittyviä kirjoja. Paikallisyhdistyksen koulutustilaisuuksiin ja kohdekäynteihin hän kertoo osallistuvansa silloin, kun ei ole työn puolesta jo asiaan perehtynyt. Jatkuvaa itsensä kehittämistä ja oppimispyrkimystä voitaneen hyvin perustein kuvata elämänmuodoksi. Tätä todistaa Päivin lausuma, että vaikka olisi tehtaassa sorvaamassa, hän lukisi aina kuitenkin.

”Olen 20 vuotta istunut bussissa mikrofonin takana”, Päivi naurahtaa. Alussa sitoutuminen liittyi elantoon, ja Päivi myöntää rahalla olevan vieläkin jonkinlaista merkitystä, mutta päämotiivi tuntuu selvästi arvopohjaiselta. Venäläisiä hän edelleen opastaa mielellään, mutta tekee myös englanninkielisiä ja tarvittaessa ruotsinkielisiä toimeksiantoja. Paikallismurre on hänen erikoisalansa. Tiedustellessani, haluaisiko Päivi vielä ryhtyä päätoimiseksi oppaaksi vastaus on selkeä: *”Ei, se oli hauskaa aikansa, mutta ei samalla tavalla enää.”* Jäähdyttely on hänen mielestään oikea termi kuvaamaan nykytilannetta. Opastamisen Päivi mieltää uraksi - ehkäpä työhistoriansa valossa - *”Ehdottomasti. Se on itse asiassa toinen työura, joka alkaa olla loppupuolella.”* Toisaalta hän kertoo ihailevansa suuresti niitä, jotka jaksavat olla mukana vielä eläkeiässäänkin. Itse hän ei aio tätä siinä elämänvaiheessa enää tehdä.

Kuvaisin oppaana toimimista Päivin kohdalla elämän laajentamiseksi ja piristäväksi vaihteluksi, johon ehkä liittyy pieni nostalginenkin piirre. Näen hänen omaksuneen protestanttisen työetiikan ajatustavan, joka ulottaa tuotteliaan aktiivisuuden monelle saralle. Opastaminen yhdistää toisiinsa sateenvarjona erilaisia kulttuuriharrastuksia. Ne eivät hänen sanojensa mukaan ole pelkästään ilo ja nautinto, vaan hyvä mahdollisuus itsensä kehittämiseen. Omien taitojen käyttö tuntuu edustavan oppaan työn ydintä. Mukana näyttää olevan isänmaallisuutta. Erittäin tärkeäksi hän kuvaa sitä, että saa esitellä kaupunkiaan ja maataan ul-

komaalaisille. Kun pohdimme, kummalta puolelta mieleen on jäänyt huippukokemuksia, Päivi arvelee, että kyllä (pää)työstäkin, mutta parhaat tulevat tunnettujen kulttuuripersoonallisuuksien opastamisesta. *”Esimerkiksi kerran eräs venäläinen oopperalaulaja ponnahti kirkossa alttarille ja sanoi, että nyt hän haluaa laulaa kiitokseksi hienosta opastuksesta ja kajautti upean aarian, niin se oli jotain sellaista palautetta, mitä ei voi rahassa mitata.”*

Päivi luonnehtii opastamista luovaksi stand-up näyttelemisen muodoksi, jossa on koko ajan esittämässä yleisön edessä jotain, johon ei ole valmista käsikirjoitusta. Lisäksi siinä on jatkuva on line-elementti, johon kuuluu sekä tekeminen että esittäminen. Luovuus sanana toistuu vähän väliä. Arvostusta Päivi ei ainakaan tunnusta tavoittelevansa, mutta sanoo opasvälittäjän roolissaan huomanneensa, että monelle se merkitsee paljon. Päivi kokee työhön liittyvän riskejä: *”Siinähan pistää aina itsensä alttiiksi uuden ryhmän edessä”*. Hän arvelee myös vallankäytöllä olevan jonkinlaista piilomerkitystä, koska ryhmä on saatava hallintaan ja kontrolliin. *”Kyllä siinä voi harrastaa tiettyjä vääpelinotteita.”* Sosiaaliset palkkiot ovat Päivin mielestä suuret. Ne tulevat aina erilaisten ryhmien ja maailmojen kohtaamisesta. Hän tuntuu mielellään vertailevan suomalaisten näkemyksiä muiden vastaaviin ja kokee ulkomaalaisten näkökulmien avautumisen palkitsevaksi. Päiviin pätee harrastustutkimuksessa yleinen havainto, jonka mukaan yhdistystoiminta sinänsä on toissijainen motiivi. Hän ei tuo kollegasuhteita esiin oma-aloitteisesti ja kertoo tärkeintä olevan sen, että yhdistys tarjoaa areenan tiedolliselle kehittämiselle.

Epämiellyttäviä kokemuksia on mahtunut niitakin mukaan. Stebbin-sin kustannus-käsitettä pohtiessamme niitä nousee esiin muita haasteltavia selvemmin todennäköisesti sen vuoksi, että aiemmin oli kyseessä ammattityö. Päivi mainitsee juopuneet ryhmät ja ne, joille opastuskierros on matkaohjelman ”pakkopulla”. *”Jotkut sellaiset odottavat vaan, että täti lopettaisi löpinänsä ja päästäisiin saunaan. Kerran jopa huudeltiin, että voisitkos olla välillä hiljaa siellä.”* Hankalia tilanteita hän kertoo syntyneen silloin, kun poliittiset ja uskonnolliset käsitykset eri kulttuurien kesken ovat törmänneet jossakin käyntikohteessa. *”Noo, haasteellisia paikkojahan ne on”*, hän kuitenkin kuittaa.

Opastyö siirtymän/kompensaation ilmentymänä

Työ kaupungin matkailutiedottajana on monipuolista. Siihen sisältyy tekstintuotantoa, lehtitiedotteiden laatimista, sähköiseen verkkoon tai

lehtiin kirjoittamista, suullista tiedottamista sekä asiakasneuvontaa puhelimitse ja sähköpostitse. Englanninkielisten sivujen päivittäminen Internetissä ja opasvälitys sekä oheisohjelmien laadinta kongresseihin ja tilausryhmille kuuluvat tehtäviin. Päivi myös luennoi matkailualan opiskelijoille. Koulutukseltaan hän on humanististen tieteiden kandidaatti, jonka pääaine on venäjä, mutta myös englanti ja ruotsi kuuluvat kielivalikoimaan. Hän miettii olevansa ”*täsmäkoulutettu nykyiseen työhönsä*”, koska on lisäksi opiskellut tiedotusoppia, matkailuoppia ja kasvatustieteitä. Tämänhetkinen työ on kolmas päätyö opintojen valmistumisen jälkeen. Organisaatio on pieni, siihen kuuluu kahdeksan kokoaikaista ja kaksi puolipäiväistä työntekijää, esimiesasemassa on matkailutoimenjohtaja.

Incoming-oppaan tehtävä päättyi Neuvostoliiton loppuvaiheessa. Yliopiston täydennyskoulutuskeskuksen järjestämän matkailu- ja kongressialan koulutuksen harjoittelujakso toi Päivin kaupungin matkailutoimistoon, jossa hänet sitten lyhyempien työskentelyperiodien jälkeen nimitettiin ensin matkailuneuvojaksi ja myöhemmin matkailutiedottajaksi. Opastyöllä hän kertoo olleen suuren merkityksen työpaikan saamisessa. Nykyisin sen mukanaan tuoma tietous on hyvä pohja opasvälittäjän tehtävässä ja auttaa sopivan henkilön löytämisessä.

Työn ja vapaa-ajan välinen suhde vaikuttaa pitkälle integroituneelta. Tähän viittaa työhön liittyvän lukemisen lisäksi myös runsas osallistuminen sidosryhmien järjestämiin tilaisuuksiin. ”*Käyn niissä niin paljon kuin vain ehdin.*” Kollegojen kanssa hän kertoo olevansa jonkin verran yhdessä vapaalla. Suhteellisen integroitunutta elämäntyyliä todistaa myös se, että lomat kuluvat pitkälti kulttuuriin liittyvien tapahtumien parissa. Kuitenkin Päivi pyrkii tietoisesti tekemään jonkinlaista rajaa elämänalueiden välillä, koska ”*sairastahan olisi aina tehdä työtä*”. Tämä on tulkittavissa coping-keinoksi, mutta väsynyt hän ei kuitenkaan tunnusta olevansa.

Suunnittelu ja organisointi sekä kirjallinen ja suullinen ilmaisu ovat keskeisiä työssä vaadittavia taitoja. Oleellisia ovat myös jatkuva ongelmanratkaisu, ihmissuhdeosaaminen sekä koneenkäyttötaidot ja monipuolinen kielitaito. Pohdiskellessaan sitä, mitä siirtää suoraan opastyöhön, Päivi mainitsee itsensä ilmaisun eri kielillä. Myös luova ongelmanratkaisu ja ihmisten käsittely ovat samanlaisia kummallakin alueella. ”*Opastamisessa täytyy aina olla takataskussa suunnitelma B, jos jotain menee pieleen.*” Päätyön ja opastyön vaatimat tiedot ovat suurelta osin saman kaltaisia. Kaupungin eri toimintojen tuntemuksen on Päivin mielestä kummallakin puolella laajennuttava koko yhteiskuntaa koskevaksi osaamiseksi. Hän näkee tiedollisen osaamisen kum-

massakin työssä kolmikerroksiseksi: oma, asiakkaan vaatima sekä kolmas taso, joka tulee eri kulttuurien suhteuttamisesta toisiinsa. Asiayhteyksien havaitseminen vaikuttaa erittäin palkitsevalta kokemukselta kummallakin reviiirillä.

Työnsä hän katsoo edustavan toimeentuloa, ”*koska en ole mikään perijätär*”, mutta olevan myös merkittävä itseilmaisun ja yhteiskuntaan kiinnittymisen muoto. Päivi toteaa empimättä, että ei lopettaisi työntekoa, vaikka saisi lottovoiton. Verrattaessa päätyön ja opastyön elementtejä tulee näkyviin suurta asenteellista leviämisvaikutusta. Kumpikin työ näyttää tuntuvan omalta ja tuottavan samantyyppisiä sisäisiä palkkioita. Tätä todistaa myös ilmaisu täsmäkoulutus, työn ja persoonan yhteensopivuus.

Päivi kertoo käyttävänsä kykyjään ja älyllisyyttään ”*täysillä*” kummallakin alueella. Luovuus liittyy oleellisesti erilaisten ihmisten ja eri kulttuurien tuomiin osaamisvaatimuksiin. Opastyötä hän pitää itsenäisempänä. Se on kuin yrittäjän tehtävä, jossa ei kuitenkaan ole etenemismahdollisuuksia. Matala työorganisaatio ei myöskään tarjoa ylenemispotaita. Ehkä tämä osaltaan viittaa johonkin kompensatoriseen ja selittää sitä, että Päivi ei ole lopettanut opastamista. Hän saa siitä kuitenkin jotain, mitä päätoimi ei tarjoa, sillä ryhmän hallitsemisen kokemus on mieluisa. Sosiaalisuus siirtyy, mutta hieman eri muodossa. Vaikka kontaktit ovat pitkälti matkailijoita molemmilla alueilla, arvelen hänen oppaana enemmänkin tyydyttävän näyttelijän taitojaan. Arvostusta hän pitää keskinkertaisena kummallakin alueella. Hän kritisoi kunnallista palkkaustasoa matalaksi ja toteaa myös, että opastuspalkkiohan ei tuntuisi juuri miltään ilman suoraa kiittävää palautetta. Oppaan merkityksen paikkakunnalle hän kokee sinänsä olevan erittäin tärkeän, mikä osoittaa sitä, että hän itse arvostaa tehtäviään.

Palkkaustason vuoksi opastuksesta saadulla palkkiolla näkyy olevan pienehkö kompensatorinen merkitys. Tyytymättömyyttä tuntuu aiheuttavan myös asioiden ruuhkautuminen ja kiire sesonkiaikoina. Saavuttamisen tunne työssä ei ole selkeä. Palautteen Päivi kertoo matkailutiedottajan työssä tulevan tyypillisesti vuoden viiveellä, opastamisesta sen saa kuitenkin välittömästi ja suullisena. Tämän ”*instant-elementin*” Päivi sanoo olevan kompensatorisen. Vaikka kummassakin työssä on onnistumisen tuntemuksia, välitön kiitos ja tunnustus nostaa palkkion kokemuksen opastyössä suuremmaksi. Koska flown kokemukset ovat tulleet opastaessa, arvelisin tämän edustavan jotain tiedostamattomastikin kompensatorista. Päätyössä ei saa niin selvästi kuulla olevansa hyvä.

Siirtymävaikutus päätyöstä oppaan työhön vaikuttaa hyvin suurelta. Ammatillista sekoittumista voitaneen hyvällä syyllä pitää melkoisen kokonaisvaltaisena ja positiivisena, koska kummallakin reviirillä hyödynnetään toisen tuottamaa osaamista. Kyseessä on kaksi matkailualaa edustavaa sfääriä, jotka edellyttävät tietojen keräämistä ja laajaa kontaktiverkostoa. Asiantuntija-ammatti näyttää myös Päivin tapauksessa selittävän integroitunutta elämäntapaa. Kompensaatiota tulkitsen olevan huomattavasti vähemmän, mutta kuitenkin sitä esiintyy sekä reaktiivisena että täydentävänä ja se on tiedostettua, mikä käy ilmi seuraavasta jaksosta.

Opastyön vaikutus päätyöhön

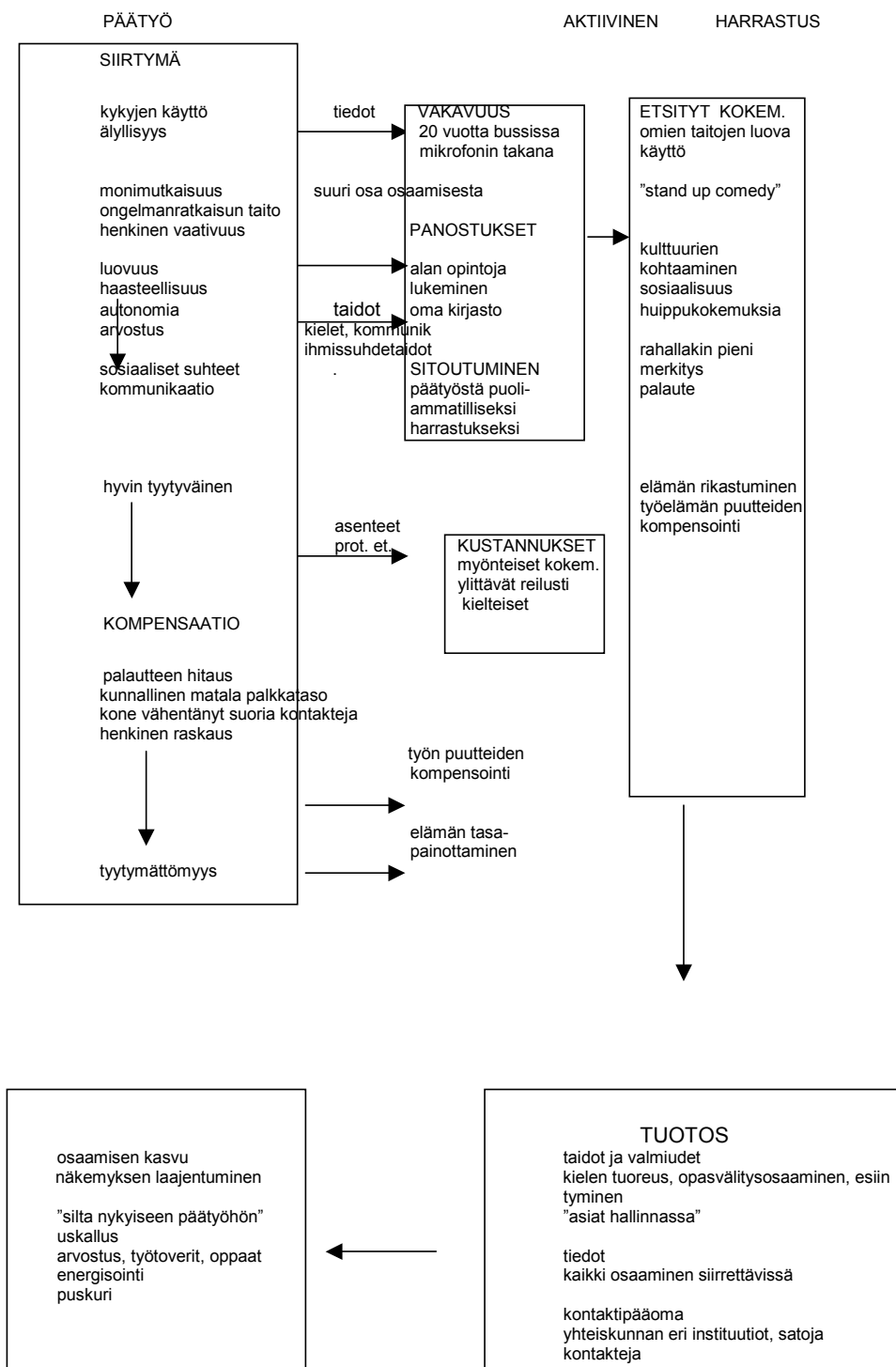
Päivi näkee opastamisen rikastavan, opettavan ja antavan uusia virikkeitä. Hän toteaa kielitaitonsa kasvavan, koska uudet ilmaisut ja sanonnat tarttuvat. *"Se on ihan erilaista kuin kirjoista lukiessa."* Omat näkemykset laajentuvat, sillä aina tulee mukaan matkailijan näkökulma ja kulttuurinen taso. Tähän hän lisää, että *"opaskursseilla on oppinut katselemaan asioita asiantuntijan silmin, ei ole itsestäänselvyys"*. Hänen mielestään harrastus monipuolistaa tiedollista osaamista (kts. esim. Salaman 1973, 155), mikä sinänsä tuottaa sisäisen mielihyvän kokemuksia. Päivi pitää itseään kahden uran ihmisenä. Oppaan ammatti johti välivaiheiden kautta matkailutiedottajan työhön, muuttui osaksi uutta päätyötä ja sitä myöten puoliammatilliseksi sivu-uraksi. Hän katsoo kulkemansa polun vaikuttaneen voimakkaasti arvomaailmaansa ja asenteisiinsa, sillä matkailijoiden kautta tulee paljon ahaa-elämyksiä. Heidän tekemänsä lisäkysymykset ja vastaväitteet luovat uusia oivalluksia. Matkanjohtajan ja oppaan tehtävässä kerätty ihmisten käsittelyn herkkyyks sekä organisointi ovat hänen mielestään suuresti vaikuttaneet matkailutiedottajan työhön. *"Kyllä se sieltä on peräisin, se semmoinen...opastyö on opettanut, että aikataulut pelaa ja kaiken valmistautuu niin, että tietää sen toimivan ja aina on se suunnitelma B:kin olemassa."* Itsevarmuus ja pelottomuus ovat kasvaneet. *"Se on ehkä triviaali juttu, mutta muiden ihmisten edessä olemisen taito, että pelkäämättä osaa olla..."*, Päivi miettii.

Kysymys energisoinnista on Päiville itsestäänselvyys (vrt. esim. Kirchmeyer 1992). *"Joo, ilman muuta opastaminen lisää henkistä jaksamista ja hyvinvointia. Just kun se palaute on välitöntä ja sitten kun se useimmiten on positiivista. Energiaa se tuo ainakin sen mitä se vie. Kyllä loppubalanssi on plussan puolella."* Päivi itse arvelee tämän joh-

tuvan siitä, että kyseessä on kokonaissuoritus, jonka saa kerralla valmiiksi, ja josta kiitos tulee minuuteissa. Sen tuottama tyydytyksen tunne siirtyy muille elämänalueille ja kantaa pitkään. Päivin mukaan myönteinen palaute voi suurestikin auttaa puskurina työhön tai muuhun elämään liittyvissä vaikeissa paikoissa. Työpaikassa oppaan tutkintoa ja kokemusta tarvitaan ja arvostetaan suuresti, ja kaikki opittu on käytössä. Päivi kertoo myös harjaantuneensa matkailutyössä kohteliaaseen asennoitumiseen ihmisiä kohtaan. Työorganisaation myönteinen suhtautuminen lisää hänen mielestään tyytyväisyyttä kumpaan roolia kohtaan. Voitaneen Stebbinsin sanoin puhua rooliharmoniaa.

Keskeinen elämänalue

Ystävät pitävät Päiviä hyvin työkeskeisenä, mutta itse hän mieltää harrastukset, perheen ja yksityiselämän tärkeimmiksi alueikseen. Työ vie matemaattisesti eniten aikaa, ja hän puhuu siitä hyvin innostuneesti. Myös opastamiseen liittyvistä asioista ja kokemuksista hän kertoo antaumuksella. Työstä hän kuitenkin toteaa, että *”on se painopiste sittenkin siellä muualla”*. Elämänalueiden yhdistäminen näyttää hänen kohdallaan olevan suhteellisen helppoa. Koska sekä työ- että harrastusrooli muodostavat merkittävän minäkuvan lähteen, ja vaikka hän arvioi matkailutiedottajan työn muodostavan keskeisen ammatillisen identiteettinsä, mielestäni häntä kuvaa hyvin Kellyn termi dual identity (1983, 106) - itsensä kehittäjän ”kaksoiskansalaisuus” .

Kuvio 18: matkailutiedottaja Päivi

5.2.2 Päivin kommentit:

Toisen tapaamisen aikana Päivi kertoi tulkintani olevan kokemustensa mukainen: *"Kyllä tää hyvin kuvaa mua, joo, allekirjoitan sen, mitä oon silloin sanonut."* Muutoksia tuli vain parin sanan kohdalla. Tutkittaessa kuviota Päivi on sitä mieltä, että sen avulla pystyy ymmärtämään työn ja harrastuksen välisen suhteen *"Kyllä tämä minun osaltani on ihan looginen, en mä tähän keksisi lisäyksiäkään"*, hän kommentoi. Tulkinta osoittaa suurta leviämisvaikutusta, ammatillista sekoittumista ja pitkälle koordinoitua vapaa-aikaa. Kompensaatioksi näkemistäni seikoista Päivi oli samaa mieltä. Hän halusi toisessa haastattelussa vielä lisätä, että vaikka päätyö on ihmiskeskeistä, Internetin käyttö on poistanut siitä paljon kasvokkain oloa asiakkaiden kanssa. Tässä paljastuu opastyön suorien kontaktien merkittävä kompensoiva vaikutus. Päivin opaspolku antoi myös mielenkiintoisen vertailupohjan muihin kohdehenkilöihini nähden.

5.3 Variaatio 2

Lehtori Pirkko, 58 vuotta

5.3.1 Kertomus

Aktiivinen harrastus

Haastateltava Pirkko painottaa, että opastaminen on alusta asti ollut hänelle puhtaasti harrastus. Jotain syvempää tuntuu kuitenkin hahmotuvan taustalla, koska hän kertoo opiskeluaikojensa alkuvaiheessa käyneensä työpaikkahaastattelussa lähteäkseen ulkomaille matkaoppaaksi, mutta päätti kuitenkin jäädä Suomeen jatkamaan opintojaan. Lapsesta saakka hän on tiennyt tekevänsä tulevaisuudessa jotain kieleen ja matkustamiseen liittyvää. Ehkä tämän vuoksi filosofian kandidaatin tutkinnossa on mukana matkailuopin approbatur. Opaskurssille lähtöään vuonna 1982 Pirkko kuvaa itsensä kehittämisen näkökulmasta, koska esittää syyksi halun lisätä omaa tietopohjaansa. Sysäys liittyi myös päätyöhön, saksan opettamiseen. Hänellä käy paljon ulkomaisia vieraita sekä työssä että vapaa-aikana, ja hän *"tahtoi oppia puhumaan asioista niiden omalla nimellä, opaskurssi oli hyvä keino pitää itsensä"*

ajan tasalla.” Työhön verrattuna oppaaksi ryhtyminen ei ollut mitenkään suuri muutos, sillä kummassakin on kyseessä esiintyminen.

Pirkko toteaa olleensa aina kiireinen ihminen, jolla on monia aktiviteetteja. Alkuvuosina hän opasti paljon. Etenkin toukokuussa, kun oli runsaasti kysyntää, toimeksiantoja saattoi ottaa keskellä päivääkin. Aikana, jolloin saksalaiset tekivät paljon bussimatkoja Suomeen, hän oli hyvin työllistetty. Opetustyö on mahdollistanut suuremmat opastusmäärät kesäisin. *”Ei mulla ole koskaan ollut tekemisen puutetta, enkä ole tehnyt opastuksiakaan niin hirveästi, enkä ole ajatellutkaan, että se sotkisi muita systeemejä”*, hän toteaa. Panostaminen opastotoimintaan näyttää kuitenkin muodostavan elämäntavan. Pirkko naureskelee olevansa laiska luonne, jolla ei muuten tulisi pidetyksi itseään tarpeeksi ajan tasalla. *”Aina tulee kutsuja, joihin tulee mentyä ja aina myös katson lehdistä asiat sillä mielellä, että mitähän nyt on tarjolla matkailijoita ajatellen.”* Jonkin verran on mennyt rahaakin. Pirkko arvelee, että kun opastustulot lasketaan menojen kanssa, *”saldo on fifty-fifty”*. Jäsenyyspanosta voi kuvata aktiivisen organisaattorin roolina (vrt. Bishop ja Hoggett 1986, 40-41, 63). Hän on toiminut paikallisyhdistyksen puheenjohtajana säännöissä sallitut viisi vuotta ja käynnistänyt tänä aikana alueopaskoulutuksen, jonka on suorittanut itsekkin. *”Kyllä jokaista opastusta joutuu aika paljon valmistamaan vallankin kun niitä nyt on vähemmän”*, Pirkko pohtii työpanostaan. Hän toteaa myös usein ajaneensa kesällä maalta 170 kilometrin matkan yksittäistä toimeksiantoa varten.

Vaikka sitoutuminen on kestänyt 20 vuotta, Pirkko mieltää ura-termin pelkästään ammattityöhön liittyväksi. Näkemyksensä hän sanoo koskevan lähinnä itseään ja toivoo, että matkailu kasvaisi Suomessakin niihin mittoihin, että oppaan työstä voisi kehittää (työ)uran. Matkailuoppaan ammattitutkintoa hän ei ole suorittanut, koska *”silloinhan siitä tulisi sellaista opasTYÖTÄ, joka ei mahtuisi aikatauluihin”*. Suuri osa harrastustutkimusta, myös kolmasosa oppaista, tukee näkemystä. Kuitenkin Stebbinsin harrastusuran sisältö ja merkitys tulevat esiin, koska Pirkko alkaa todistella, miten nuori ihminen ei vielä ole hyvä opas... *”siltä puuttuu se perspektiivi, että se semmoinen laajempi näkökulma nuorelta vielä puuttuu...on siinä (iässä) eroja, sen takia mä luulen, että vanhempi on parempi tässä ...”* Sitoutuminen pohjautuu puhtaasti ilmaisullisiin aspekteihin: *”Se on ollut niin mitätön se rahapalkkio aina.”* Pirkko on myös muutamia kertoja harkinnut lopettamista kiireiden vuoksi, mutta on nyt kuitenkin kerännyt materiaalin kuudetta auktorisoinnin uusintaa varten. Epämiellyttävät kokemukset jäivät muuta-

miin hankaliin ihmisiin, kuitenkin voittopuolisesti vain aikataulullisiin ongelmiin.

Oma kehittyminen toistuu kerronnassa vähän väliä. Pirkko otaksuu nykyisten motiivinsa olevan suurin piirtein samat kuin alalle hakeutuessakin. Kykyjä ja taitoja saa käyttää päätyössään ihan tarpeeksi, mutta niiden asettaminen uudenlaisten yleisöjen eteen tuntuu olevan haasteellista. *"Mun työhön on itse asiassa samanlaista, mutta tottahan se on palkitsevaa, kun voi kertoa ihmisille sellaista, mitä ne ei ole aikaisemmin tienneet ja ne ovat tyytyväisiä uusista elämyksistä ja kokemuksista."* Erittäin haasteelliseksi hän kokee vaativat opastukset, jollaisia ovat olleet esimerkiksi Suomessa asuvien ulkomaalaisten diplomaattien rouvien jokavuotiseen retkeen liittyvät ohjelmat, saksankieliset liikemiesryhmät, ystävyyskaupunkitapaamisten tulkkaukset ja muut pienet erityisryhmät. Nämä muodostavat myös huippukokemusten parhaimmiston. Kysyessäni, tulevatko mieluisimmat muistot mieleen opetustyön vai opastyön puolelta, hän miettii, että päätyöstä periaatteessa, mutta oppaana kokee sellaisia kuriositeetteja, joihin ei opettajana koskaan joudu. Yksi parhaista muistoista liittyy erään teollisuuslaitoksen islaminuskoisen asiakasryhmän kirkossa käyttämiseen: *"Kaikki lähti heti alusta menemään hienosti, kun osasin sanoa jotain heidän kotikaupungistaan, ja sitten vein heidät tuomiokirkkoon ja siellä on seinällä tämä maalaus alastomista pojista... ja heille piti koettaa selvittää, kuka niitä rukoilee ja mihin ne auttavat ja niin edelleen... ja siitä kehkeytyi tosi jännä kulttuurien välinen keskustelu. Ne ovat tilanteita, joihin ei normaalityössä koskaan törmäisi."*

Merkittävä motiivi tuntuu liittyvän isänmaallisuuteen. Suomi-kuvan luominen ja *"puleeraaminen"* eli vääränlaisten käsitysten oikominen, joita Pirkon mielestä on niinkin lähellä kuin naapurimaissa, näyttää miellyttävän häntä suuresti. Esiin tulee myös selvä halu yllättää yleisö. Opastamisen hän katsoo vaativan paljon luovuutta: *"Tottakai siinä tällaiset standardikuviot on, mutta kyllä mä nautin nimenomaan siitä tilanteesta, että saan muutaman minuutin keskustella ensi alkuun siitä, mitä heillä on ollut ja mitä he kenties tältä kaupungilta odottavat... aina pitäisi osata reagoida luovasti tilanteeseen kuin tilanteeseen."*

Vallankäyttöä Pirkko pohtii: *"On hyvä tehdä heti sellainen pelinavaus, joka ei etäännytä opasta jonnekin korkealle jalustalle, vaan että ne koko ajan odottaa, mitä sillä on seuraavaksi sanottavana."* Katsoisin kuitenkin kovan halun oikoa Suomi-kuvaa viittaavan opettajamaiseen vallankäyttöön tiedostamattomana motiivina. Riskialttiiksikaan Pirkko ei opastamista miellä, mutta hänen alkaessaan puhua mahdollisista onnettomuuksista ymmärsin riskin tarkoittavan hänelle lähinnä fyysisiä

uhkia. Yhdistystoiminnan osalta kehittyminen nousee oleelliseksi. Kuten harrastajia tutkittaessa on tyypillistä, sosiaaliset motiivit siellä jäävät taka-alalle. Opastotoiminnan funktio elämässä näyttää olevan omien kykyjen monipuolinen käyttö, joka on haasteellista aina uudenlaisten sosiaalisten ympäristöjen edessä. *"On kiva säveltää opastus kunkin ryhmän tarpeisiin."* Elämä saa tästä laajempia ulottuvuuksia. Kyseessä on mitä ilmeisemmin elämän rikastaminen erilaisten kulttuurien kohtaamisen ja vuoropuhelun kautta.

Opastyö päätyön siirtymän/kompensaation ilmentymänä

Pirkko toimii saksankielen lehtorina Tampereen teknillisessä yliopistossa. Yleiskielen lisäksi vaaditaan teknisen terminologian hallintaa. Landeskunde, saksankielisen alueen kulttuuriosaaminen ja ajan tasalla pysyttelemine on keskeistä. Tekniikan kieleen liittyviä oppikirjoja ei juurikaan ole, vaan materiaali on valmistettava pääasiassa itse. Työtä lisää runsas hallinnollinen rutiini, *"krääsä"*, kuten Pirkko asian ilmaisee. Siihen kuuluu myös opiskelijavaihtoon liittyviä tehtäviä. Pirkko on myös toiminut kielikeskuksen johtajana, mikä tehtävänä lankeaa kieltenopettajille vuorotellen. Varsinainen työura alkoi yliopistolla toimistotehtävissä ja tuntiopettajana. Yliopistovaihetta seurasivat opettajuus kauppaoppilaitoksessa sekä lukiossa, oli mielekästä kokeilla erilaisia vaihtoehtoja valmistumisen jälkeen. Pirkko sanoo peruskoulutuksensa olleen hyvä pohja myös opastotoiminnalle. Kuitenkin, jos nyt olisi uudelleen valintatilanteen edessä, hän arvelisi valitsevansa esimerkiksi kemian tai biotekniikan ja täydentävänsä näitä kieliopinnoilla. Tällaisen koulutuksen saaneet voivat hänen mukaansa itse määritellä hintansa työelämässä.

Teoreettisen osioni mukaisesti professionaalin kohdalla työn ja vapaa-ajan suhde osoittaa suurta integroitumista. Vaikka lehtoraatti on kokonaistyöajassa, mikä tarkoittaa 1600 tuntia vuodessa, Pirkko nauhahtaa, että se ei toki riitä. Opettajan työ tuntuu kokonaistyöajasta huolimatta vaativan kotitöitä, esimerkiksi materiaalin valmistamista. Työ kulkee myös mukana lomilla, jolloin hän tekee matkoja saksankielisiin maihin. *"Vasta 45 ikävuoden jälkeen olen uskaltanut pitää kesälomia niin, että ei ihan joka vuosi ole tarvinnut olla opettelemassa sitä kieltä"*. Kuitenkin edelleenkin on koko ajan kuljettava silmät auki ajatellen, mitä kaikkea voi käyttää aineksina tunneilla. Integroitunut suhde on pari kertaa ollut vähällä johtaa uupumiseen. Pirkko kertoo tehtävien määrän jatkuvasta lisääntymisestä, josta irrottautuminen tapahtuu mökkeillen.

Luovuus näyttää hänen kohdallaan siirtyvän myös käden taitoihin, piirtämiseen, lasi- ja tekstiilitaiteeseen ja puutarhanhoitoon. Pirkko myöntää olevansa protestanttisen etiikan edustaja, jolle työ on itsensä toteuttamista, mutta oppineensa, että *"maailma ei kaadu mun työltäni"*. Työpaikkansa arvomaailman ja asenteiden hän ei katso siirtyvän muuhun elämäänsä, koska *"tekniikan maailma on välillä hyvin putkiaivoajattelua. ...ikävä kyllä sanoa, vaikka siellä on niin lahjakkaita opiskelijoita, niin hallinnon puolella on paljon joustamattomuutta."*

Gerstlin (1963, 162) mukaan taidoilla on paljon siirtymää ja Ciullan (2000, 2) mielestä tämä on merkittävää silloin kun näistä pidetään ja ne koetaan merkittäviksi. Kummassakin työssään Pirkko miettii käyttävänsä kielitaitoa, suunnittelevansa ja organisoivansa asioita, esiintyvänsä ja käsittelevänsä ihmisiä. Saksankielisen kulttuurin hallinta helpottaa näistä maista tulevien opastamista. Opettajan harjoittama tietojen siivittäminen auttaa osaamisen sopeuttamisessa eri matkailijaryhmien tarpeisiin. *"Työssä saa taistella kykyjensä ylärajalla koko ajan niin paljon kuin ikinä pystyy ja aina on sellaista, mitä ei tiedä. Opastyö menee sitten kuin vasemmalla kädellä"*. Älyllisyysvaatimus työssä on suuri, koska opiskelijat ovat hyvin kriittisiä ja valitsevat saksan vapaaehtoisesti. Opastyössä asia näkyy Pirkon mielestä herkkyytenä aistia ryhmän tilanteet ja erilaisuus, että osaa vastata odotuksiin. Tekninen puoli tekee tunteista välillä monimutkaisia. Lehtoraatissa joutuu ratkomaan hallinnollisia asioita, opastyössä aikataulullisia ongelmia. Haasteellisuus on kuitenkin erilaista, oppaalle se tulee kulttuurien välisistä eroavuuksista, missä näen kompensatorisen vivahteen. Luovaan prosessiin sitoutuminen työssä mahdollistaa jatkuvan oppimisen ja siksi sillä on voimakas leviämisaikutus (esim. Anderson 1964, 80). Tämä näkyy Pirkon kohdalla jatkumona, jossa luovuus muuttaa muotoaan älyllisestä työstä samanlaiseen harrastukseen ja vastapainona luovaan käsien käyttöön. Kumpikin työ on hyvin itsenäistä. Ehkä tämän vuoksi asiantuntijaa uralta eteneminen ylöspäin ei juurikaan kiinnosta. Tätä on myös mahdollista tarkastella negatiivisen siirtymän hypoteesin mukaisena. Pirkolla on kyllä jatko-opinto-oikeus, mutta hän ei ole ajatellut sitä käyttää, koska kielikeskuksissa ei ole professuureja.

Ammattinsa Pirkko kokee arvostetuksi. Hän kertoo, että häntä ei suinkaan hävetä puhua muiden saksan opettajien kuullen kongresseissa ja koulutustilaisuuksissa, koska kielitaito on ollut pakko pitää hyvänä. Silti kerronnassa tulee esiin organisaatiokulttuurin näkymätön hierarkia: *"Talon sisällä taas nämä suuret diplomi-insinöörit ovat olevinaan paljon korkeammalla kuin tavallinen kielenopettaja... kieltenlaitoksella sinänsä on kyllä ihan arvostettu asema."* Opastyökin on arvostettua

muuten, mutta rahallinen korvaus ei vastaa valmistelutyön määrää. Näkisin ”hienoihin” vaativiin erityisopastuksiin sisältyvän vivahduksen arvostuksen tavoittelua. Oppaiden kesken eri toimeksiannoilla on oma hierarkiansa, vaativimmiksi katsottuihin kelpuutetaan vain parhaat. *”Sosiaalista kanssakäymistä kyllä on muutenkin, mutta tässä pääsee kontaktiin ihan erilaisten ihmisten kanssa, olivat he sitten eläkeläismummoja, liikemiesryhmiä tai diplomaatinrouvia.”* Siirtymävaikutuksessa on helppo havaita eskapismia: työpaikan homogeeninen insinööri-maailma täydentyy erilaisilla ihmissuhteilla. Opastyötä Pirkko ei pidä raskaana. Siinä on hänen mielestään tärkeää saavuttamisen tunne. Palaute tulee välittömästi, ja se on Pirkolle suurimerkityksistä. *”Opetuksessa, jos jatkokurssilla pistät ne tekemään tekstiilitekniikan hienouksia ja ne kertoo niistä ja virheitäkin tekee, niin ei niistä niin kauheasti tietoa tuu...”*

Opetustyöhön Pirkko tuumii olevansa hyvinkin tyytyväinen. Työolosuhteet ja itsensä toteuttamisen mahdollisuudet ovat saksan lehtoraatissa hyvät. Tyytymättömyyttä näyttää selvästi aiheuttavan jatkuvasi kasvava opetuksen ulkopuolisten vaatimusten määrä ja se, miten paljon tiedon etsiminen Internetistä vaatii aikaa. Erilaiset tilastoinnit ja nip-pelihommat vievät aikaa siltä, minkä haluaisi panostaa itsensä kehittämiseen. Opastamisen Pirkko näkee pitkälti päätyönsä jatkeena, *”se on sellainen työtä elävöittävä lisä”*. Siihen ei hänen mielestään sisälly kovinkaan paljon kompensatorisia elementtejä, vaikka itse tulkitsen siellä olevan paljon eskapismia. Tämän vuoksi päädyin lisäämään katkonuolen kykyjenkäytöstä, haasteellisuudesta ja sosiaalisuudesta kompensatiota kohti.

Opastyön vaikutus päätyöhön

Pirkko arvioi oppaana toimimisella olleen suoran vaikutuksen päätyöhönsä. Ajankohtaistieto ja Landeskunde, jota hän saa kulloisiltakin saksankielisiltä opastettaviltaan, tuo merkittävän annin opetukseen. *”Jos mulla on juuri ollut berliiniläinen ryhmä, kyllä mä heti heitän Berliinistä jonkin aktuellin tiedon tunneilla”*, hän kertoo. Suullisen kielitaidon ylläpitämisessä opastaminen on auttanut. Mikrofonitekniikan hallinnasta on ollut hyötyä kielistudio-opetuksessa. Ihmistenkäsittelyn taidoissa tuntuu olevan hyvin selvä interkausaalinen suhde. Pirkko pohdiskelee, miten koululaisryhmän opastuksen jälkeen on hedelmällistä kuunnella ryhmän opettajien mielipiteitä onnistumisesta. *”Onhan se tavallaan hyvä treenauspaikka tunnin pidolle, kun palautekin tulee välittömästi tois-*

ten opettajien suulla.” Bussissa saattaa olla ”naputtajia ja narisijoita”, joiden kohtelemista on täytynyt opetella. Hän kokee oppineensa myös johtamiseen ja ryhmädynamiikkaan liittyviä asioita, koska ryhmissä on ihmisiä laidasta laitaan. Sopeutuminen ja erilaisten ihmisten motivointi tekevät paljon opastaneesta mestarin tällä saralla.

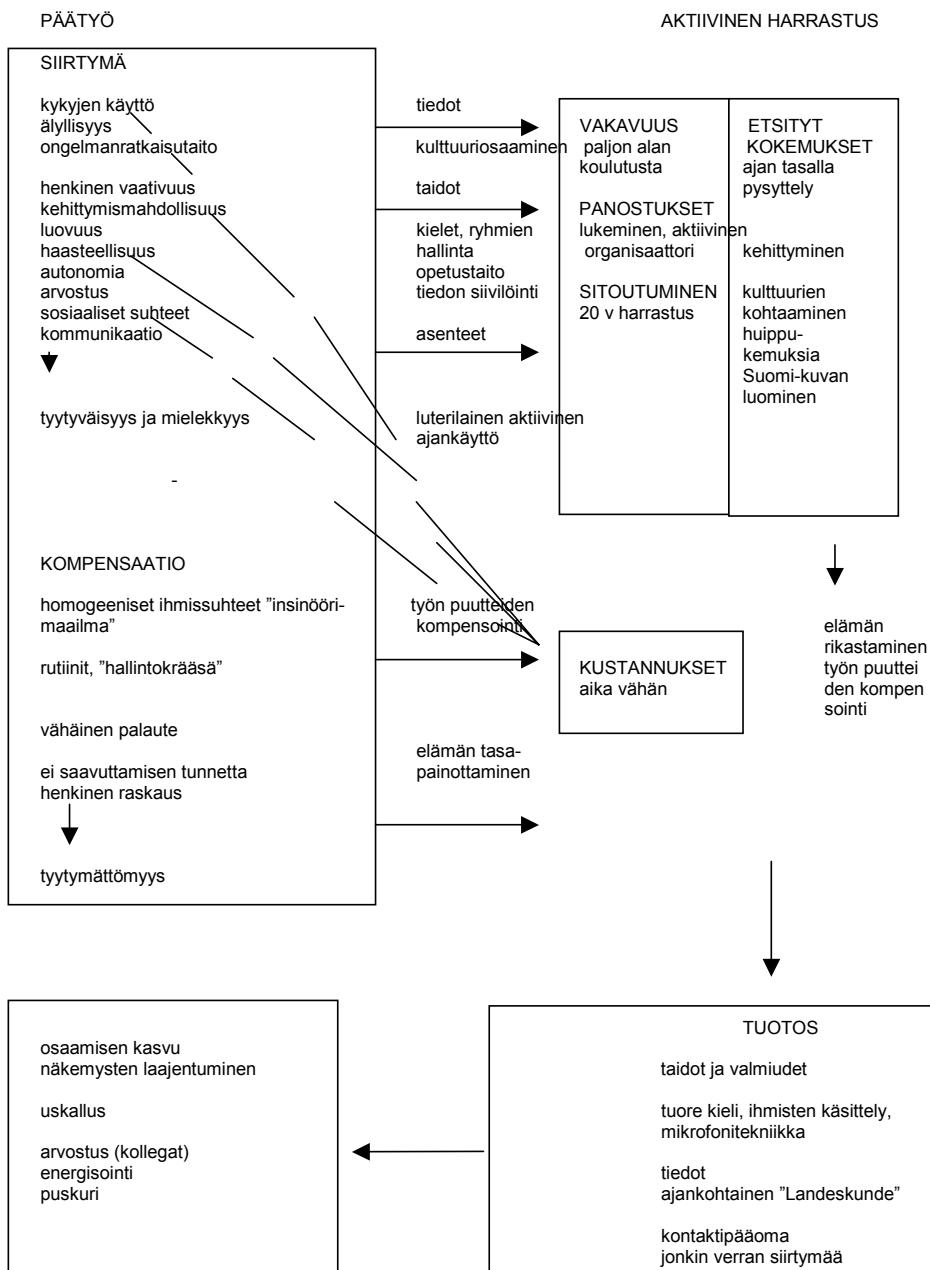
Matkailijoiden mukanaan tuoman Landeskunden Pirkko kokee laajentavan näkemyksiään opetustyössä, paikkakuntatietous hyödyttää työpaikassa käyvien ulkomaisten vieraiden emännöintiä. Rohkeutta Pirkko arvelee harrastuksensa mukanaan: *”Kun on tehnyt näitä vaativia opastuksia, on myös oppinut, että samaa ilmaa me hengitetään kaikki.”* Cohenin (1997) mukaan resurssien rikastaminen työajan ulkopuolella lisää yksilön arvoa työssä, ja Pirkkokin kertoo, kuinka haastattelupäivänäkin eräs kollega tuli sanomaan kahvipöydässä, että hän ei kyllä uskaltaisi mennä vetämään jotain ryhmää, vaikka on ollut opettajana vuosikymmeniä, faktathan siinä äkkiä loppuisivat! Kontaktit, joista päätyössä on mahdollista hyötyä, jäävät Pirkon kohdalla vähäisemmiksi kuin olin arvellut. Hän kertoo niiden syntyneen lähinnä teollisuuslaitoksissa tapahtuneiden opastuskäyntien tuloksena. Pirkko on antanut kieltenopetusta myös yrityksissä.

Opastamisen Pirkko tiivistää henkireiäksi, joka lisää työssä jaksamista ja tuo sinne uutta energiaa. *”Siinä voi terveellä tavalla purkaa pettymyksiäänkin”.* Silloin, kun työilmapiirissä jokin mättää, on hyvä, kun pääsee paneutumaan uuteen ryhmään ja näkee, että elämää on korkeakoulun ulkopuolellakin. Tulkitsen tämän selkeäksi puskurivaikutuksen ilmentymäksi. *”Että kun saat myönteisiä kokemuksia sieltä niin ne inhottavat tunteet (pää)työn jälkeen ei tunnu enää niin isoilta.”* Itsensä uusintaminen vaikuttaa korostuvan. Tämän myös Stebbins (esim. 1992, 122-133) on havainnut merkittävimmäksi kokemukseksi harrastajilla. Kummassakin työssä käytetään toisen alueen tuottamaa osaamista materiaalina. Voitaneen puhua melkoisen suuresta koordinoinnin asteesta ja ammatillisesta sekoittumisesta, rooliristiriitaa ei nykyisellään näytä olevan ajallisestikaan, koska opastusmäärä ei enää ole suuri.

Keskeinen elämäalue

Pirkko vastaa miettimättä, että työ on hänelle keskeinen elämäalue. Tämä tuntuisi vahvistavan ainakin Parkerin (1983) havaintoja opetustyöstä: ihmisistä huolehtiminen selittää työkeskeisyyttä ja aiheuttaa

suurta siirtymää. Identiteetti, tulee, ei niinkään teknillisiä arvoja painottavasta työympäristöstä, kuin omasta opettajan tehtävästä. Oppaan identiteetti on jatketta työlle, mutta laajentaa persoonallisuutta monipuolisempaan suuntaan. Oppaan identiteetissä on Pirkon mukaan myös kaupallisuutta. Identiteetin kolmas osa-alue tulee luovista harrastuksista, kädellä tekeminen tuo vastapainoa henkisesti vaativiin tehtäviin.

Kuvio 19: Lehtori Pirkko

5.3.2 Pirkon kommentit:

Pirkko hyväksyi tulkintani: *"Kyllä tämä ihan sitä oli, mikä silloin tuli spontaanisti mieleen. Kyllä se mun mielestä kuvaa mua."* Kuviotaan hän arvioi: *"Kyllä se kuvaa vuorovaikutusta, joka siellä väistämättä on taustalla."* Siirtymän ja kompensaation tulkinta tuntui hänen mielestään onnistuneelta.

5.4. Variaatio 3

Hammashoitaja-palvelusihteeri Maarit, ikä 55 vuotta

5.4.1. Kertomus

Aktiivinen harrastus

Haastateltava Maarit on suorittanut matkailuoppaan ammattitutkinnon. Silti huolimatta hän määrittelee opastamisen työteliääksi vapaa-ajaksi. Oppaan ammatti on ollut hänelle lapsuudesta saakka suuri haave, mikä tulee esille useaan kertaan haastattelun aikana. Taustaan näyttää liittyvän paljon itsensä voittamista. Maarit esimerkiksi toteaa voineensa aina huonosti linja-autossa. Unelma toteutui liki neljäkymmenen iässä. Tämäkin selittyy voimakkaalla kokemuksella. Maarit kertoo olleensa vakavasti sairas: *"Kun olin toipunut siitä, nousi hirveä elämisen halu ja toive päästä haaveeseen käsiksi."* Auktorisoinnin Maarit sai vuonna 1985. Alusta asti hän sanoo toimintaansa leimanneen valtavan innostuneisuuden, mikä tulee esiin vieläkin, mutta ehkä rutinoituneempana ja hillitympänä. Ensimmäisten vuosien aikana hän muistelee tehneensä noin sata opastusta vuosittain ja saaneensa niistä puolet silloisista tuloistaan. Rahan roolista hän kommentoi: *"Mulle on ihan hailee mitä mä siitä saan tai oon saamatta. Pääasia on että mä pysyn leikissä mukana."*

Toiminta on ollut systemaattista tietojen keruuta, kirjoja, lehtileikkeitä ja itsensä kehittämistä sekä Maaritin omien sanojen mukaan päätyötä keskeisempi identiteettiä määräävä tekijä. Kiinnostus historiaan tekee asiayhteyksien hahmottumisen palkitsevaksi. Aikaa on otettu työn, perhe-elämän ja muiden aktiviteettien lomasta pieninä palasina. Kesälomiaan Maarit on käyttänyt opastuksiin ja niiden valmistamiseen. Rahalliset panostukset ovat kuitenkin rajoittuneet lähinnä opaskoulutuspäi-

viin. Ihmissuhteidensa hän ei katso kärsineen harrastuksestaan, mutta paljastaa myöhemmin miehensä olleen mustasukkainen hänen innokkaalle toiminnalleen kongressitalon kohdeoppaana. Kokemuksista kertoo vuosien varrella kerätty leikekirja kommentteineen.

Maarit kuvaa parinkymmenen vuoden aikana esiintyneitä erilaisia vaiheita ja huippuja, mikä näyttää seurailevan Stebbinsin arvoihin perustuvan uran määrittelyä. Hän on sekä yleisopas että erikoistunut kongressitalon lisäksi hautausmaaopastuksiin. Hautausmaakerrokset tuntuvat hyvin läheisiltä jo siitä syystä, että isoisä on ollut pappi, ja kiinnostus historiaan vaikuttaa taustalla. Se, että käsitteet työ ja vapaa-aika ovat voimakkaasti subjektiivisia, kontekstiin sidonnaisia kokemuksia, tulee näkyviin Maaritin urakaareissa. Alkupuolella hän teki opastuksia usein jopa kesken työpäivän. Opastyön hän kertoo olleen silloin kakkostyö, mutta henkisesti kuitenkin se tärkein. Tämä myötäilee Deemin (1988, 48) näkemystä, jonka mukaan toista työtä tehdään lähinnä identiteetin tavoittelun vuoksi sekä Kanungon ja Misran (1984, 148-149) ajatuksia mielekkyyden etsimisestä tätä kautta. Nykyisin toimeksiantojen määrä jää kymmenkuntaan vuosittain. *"Puoliammatillinen harrastus on tällä hetkellä erittäin hyvä termi kuvaamaan tätä roolia mun elämässäni."* Sitoutuminen on ollut hyvin ehdotonta, ja oppaan pääammatti olisi mieluisa. Maarit katsoo olevansa uralla *"jossain siellä keskivaiheilla"*, mutta toteaa heti, että jos päätyö jostain syystä loppuu, hän kehittää opasuraa erikoistumalla useampaan kohteeseen tai teemaan.

Tulkitsen oppaan roolin edustavan Maaritille syvällistä itseilmaisun muotoa, sillä *"se on vaan niin ihanaa!"* Erityisesti hän tuntee nauttivan puhumisesta. Hän vaikuttaa hyvin energiseltä ihmiseltä ja viittaa taas voittamaansa sairauteen: *"Selvittyäni siitä halusin ainakin viisi ammatia itselleni!"* Luterilaista työasennetta kuvaa naureskellen esitetty lausahdus: *"Mä tässä just mietin, että pääsen syksyllä tekemään lyhyempää työaikaa ja sanoin miehelle, että sitten voin taas enemmän opastaa ja hän sanoi että no niin, huomaaksää, että sää haalit taas itselles lisää hommia."*

"Kyllä se tärkeintä on tämä kehittymisen tunne", Maarit pohtii nykyisiä motiivejaan. Hän pitää toimintaa luovana ja haasteellisena: *"Ensin kun menee sinne miettii, että mitähän tästä tulee ja sitten on aivan ihanaa siinä itse tilanteessa...että pystyy muuntumaan kulloisenkin ryhmän kohdalla, että ne nauttii siitä."* Kontaktin luominen ryhmiin, niiden hallitseminen ja tyytyväisyys tuovat hänelle saavuttamisen tunteen. Tiedustellessani, onko opas Maaritin mielestä arvostettu, hän arvelee, että *"kyllä musta tuntuu että se tuo statusta"*, mutta kieltää pitävänsä tätä itse kovin merkittävänä palkkiona. Valtaa voi käyttää ryhmiin, mutta

myös päinvastoin: *"No sanotaan...ne on semmoisia, jotka kokevat olevansa muita parempia ihmisiä...heillä on tarve koko ajan nolata mua, että ne sais nälvästä."* Kanssakäyminen tuntuu nousevan esille myös hänen kertoessaan muista harrastuksistaan ja painottaessaan, miten antoisaa on tavata hyvin erilaisia ihmistyyppejä. Opasyhdistyksessä Maarit pyrkii olemaan mukana aktiivisesti, mutta ei ole mukana toimielimissä, koska on sitä muiden harrastustensa parissa. Suhtautuminen vaikuttaa hyvin tunnevaltaiselta. Leikekirjasta löytyy kommentteja: *"Ihanaa, ihanaa, kamalaa!"* Epämieluisista toiminnan kustannuksista hän arvelee, että *"se vaatii jo miettimistä"*. Patistaessani häneltä joitakin esimerkkejä hän päätyy jo aikaisemmin mainittuihin "osaajiin", jotka puhuvat koko ajan omiaan. Yhdistystoiminnassa merkittävä anti on se, että siellä saa purkaa kielteisiä kokemuksia ja oppia toisten vastaavista.

Opastyö päätyön siirtymän/kompensaation ilmentymänä

Maaritin ammatti on hammashoitaja-palvelusihteeri, joka voitaneen katsoa puoliprofessioksi. Ylioppilaaksi tulonsa jälkeen hän hankki yksivuotisen hammashoitajan koulutuksen hammaslääketieteen laitoksessa. Hänellä on ollut useita alan työpaikkoja, joista nykyinen jäi pysyväksi laman seurauksena. Kyseessä on säätiö, joka työllistää 89 ihmistä, ja esimiesasemassa hänellä on osastonhoitaja. Aikaisemmin työkenttä koostui pelkästään hammashoitajan tehtävistä, nyt kuitenkin enimmäkseen palvelusihteerin työstä. Kouluaikanaan Maarit oli ajatellut ryhtyä saksan opettajaksi, mutta toive ei sitten toteutunut, koska hänen mukaansa *"elämä kuljettaa"*. Hammashoitajan työn hän kuvaa hammaslääkärin assisteeraamiseksi, hiljaiseksi puurtamiseksi. Palvelusihteeri tekee asiakastyötä, johon kuuluu paljon puhelimesta puhumista. Päivät ovat henkisesti rankkoja ja kiireisiä, asiakkaina on myös paljon myös ulkomaalaisia opiskelijoita. Tiedollinen osaaminen kuuluu hammaslääketieteen pariin ja tarjoaa koko ajan uutta opittavaa.

Puhuttaessa työstä ja vapaa-ajasta Maarit arvioi alueiden menevän jonkin verran päällekkäin. Kuitenkin hän haluaa toisen haastattelun aikana muuttaa tekstiä: *"Tällä hetkellä eletään niin hektisessä kehässä, pidän vapaa-ajan ja työn täysin erillään toisistaan."* Tämä vahvistaa aikaisempaa tutkimustietoutta, jonka mukaan kokemusten ääripäät johtavat elämänalueiden segmentointipyrkimyksiin (esim. Chaplin 1999). *"Kiireisten harrastusten parissa maanantaiaamuna havahtuu, että taasko sitä on lähdeittävä töihin."* Maarit sanoo voivansa ajatella työasi-

oita vapaalla ja soittelevansa niistä joskus kollegoille, mutta muuten työ jää työpaikalle. Puoliprofession katsotaan myös yleensä johtavan segmentointihakuisempaan elämäntapaan kuin johtotehtävien tai täysprofessioiden (esim. Nippert-Eng 1995). Kahteen edelliseen case-tapaukseen verrattuna Maaritin segmentointipyrkimys on täysin tietois- ta. Työtoverien kanssa hän ei paljonkaan seurustele työajan ulkopuo- lella, vain eräs lääkäri on harrastuskumppanina avantouinnissa. Opasuran alkuvaiheissa, *”vanhoina hyvinä aikoina”*, työajat olivat hyvin joustavat. Opastaminen kesken työpäivän sai aikaa kiireisiä tuntemuk- sia: *”Välillä vaihdettiin valkoinen takki toiseen asuun ja sitten taas pa- lattaessa takaisin valkoiseen takkiin.”* Nykyisin ei voi kuvitellakaan, että päivän keskeyttäisi toisella tehtävällä, hän kertoo. Tämän vuoksi opas- tusmäärät jäävät vähiin.

Työnsä Maarit katsoo olevan elannon ansaitsemisen muoto, joka mahdollistaa hyvän elämän. *”Mä olen lähinnä ajautunut siihen, että olen työssä tällä hetkellä. Olen työssä tavallaan tekemisen ilosta.”* Asenteellista siirtymää on mielestäni tarkasteltava suuren aktiivisuuden kautta, joka toistuu useilla elämänaalueilla. Jokseenkin välineellisen työasenteen valossa opastaminen näyttäytyy melkoisen kompensatori- sena. Hammashoitajan työkenttä ei ole ollut ominta alaa, palvelusihtee- rin tehtävä tuntuu kuitenkin olevan paremmin sopusoinnussa persoo- nan kanssa, ja Maarit näkee siinä monia yhtymäkohtia opastamiseen. Hän arvioi olevansa nykyisellään tyytyväinen, mutta tyytymättömyyden kohteitakin löytyy, esimerkiksi ergonomiasta. Keskusteltaessa siitä, on- ko oppaan roolilla ollut vaikutusta hänen tehtävänkuvansa muuttumi- sessa, hän alkaa pohtia: *”Niinpä se taitaa olla. Pomo välillä ihailee, että kuinka mä uskallan niin laittaa itseni likoon tässä työssä, se (opastyön mukanaan tuoma) rohkeus tarttuu työkavereihinkin.”* Tulkitsen Maaritin kohdalla tapahtuneen siltailmiön. Ihmiskeskeisyys, etenkin suullinen kielitaito ja artikulointi ovat keskeisiä vaatimuksia sihteerinä ja oppaa- na. Toisessa kanssakäyminen tapahtuu lähinnä puhelimen välityksellä, toisessa suorana kontaktina.

Näyttää siltä, että Maaritin kohdalla on evidenssiä kummankin hypo- teesin osalta. *”Kumpikin työ vaatii kykyjä ja älyä niin paljon kuin rah- keissa riittää”*. Aikataulujen välillä hyvinkin hankala sovittelu ja suuri asiakasmäärä tekevät työstä monimutkaisen. Palvelusihteerin päivät ovat vaihtelevia, ja niitä luonnehtii asiakkaiden ongelmien ratkaisu. Op- paana pulmat ovat toisenlaisia, ja paljon opastaneella on vahva rutiini sekä valmiita ratkaisuvaihtoehtoja. Palvelusihteerin työstä puuttuu Maaritin mielestä luovuus, mikä korostuu kontrastina opastaessa ja mistä hän erityisesti nauttii. Työssä haasteita tarjoaa kielitaitovaatimus,

mutta oppaana saa haasteellisia huippukokemuksia. Kuten Pirkon kohdalla, mielestäni myös tässä voisi laittaa katkonuolen kohti kompensatiota kohden. Hammashoitajan tai palvelusihteerin työssä voi joskus jopa saada kukkia asiakkailta, mutta matkailijoiden välitön kiitos ja tunnustus tuovat mukanaan hyvin voimakkaan tyydytyksen tunteen. Matkailijat muistavat Maaritin mielestä oppaan vuosia ja kiittelevät hyvästä suorituksesta hyvinkin pitkien aikojen päästä. Tämä selittyy mielestäni hyvin Argylen (1992, 123) ja Wheelerin (1990, 143) päätelmällä siitä, että ihminen nauttii vapaa-ajastaan erityisesti silloin, kun tuntee olevansa pätevä jossakin.

Hammashoitajan työ on toisen assisteeraamista, palvelusihteerin toimii tiimissä, opas on sitä vastoin itsenäinen päätöksentekijä ja toteuttaja, minkä Maarit kertoo miellyttävän itseään suuresti. Päätyössä ei pysty etenemään, mutta *"ei mulla ole oikein siihen tarvettakaan"*, hän huikeaa kädellään. Kuitenkin jotain tähän liittyvää on aistittavissa, koska Maaritin mielestä oppaana voi kehittää millaisia *"polkuja"* tahansa. (vrt. Finneganin polku-käsite 1989). Näen tässä merkittävän kompensatioilmaisun. Vaikka Maarit sanoo itse arvostavansa sihteerin työtä, hän kokee sen välillä *"koiranviraksi"*, jossa joutuu aina ottamaan vastaan asiakkaiden tyytymättömyyden ilmaukset. Hän kuitenkin tietää, että tyytymättömyys ei kohdistu häneen, vaan koko systeemiin. Tällä näyttää olevan suuri kontrasti opastyössä saatavan myönteisen palautteen rinnalla.

Päätyöstä näyttäisi "palasteluanalyysin" perusteella tapahtuvan enemmän siirtymää kuin kompensatiota. Kuitenkin haastattelijalle jää tunne, että Maaritille opastyöllä on hyvin pitkälle kompensoiva rooli. Työ kuvataan välineelliseksi, *"johon on palattava maanantaiaamuina harrastusten parista"*. Opastaminen on kutsumus. Hänen kohdallaan on myös selvästi havaittavissa, että työn elementit todella vaikuttavat harrastuksen funktioon. Hiljainen puurtaminen pakottaa aktiivisen ihmisen etsimään puheliaisuudelle muita kanavia. Nyt kun työssä saa puhua kieliä ja se tarjoaa jatkuvia uusia kontakteja, itselle tärkeimmät ominaisuudet ja kyvyt saavat paremman ilmaisutien. Reaktiivista kompensatiota työväsyykseen haetaan tietoisesti myös muiden harrastusten, etenkin avantouinnin puolelta.

Opastyön vaikutus päätyöhön

Kysyttäessä, ovatko opastusvuodet vaikuttaneet päätyöhön, Maarit ei ensin näe mitään yhteyttä. *"En ainakaan osaa tiedostaa, jos näin on."*

Paneuduttaessa asiaan yksityiskohtaisemmin hän kuitenkin toteaa kielitaitonsa parantuneen tätä kautta. Etenkin englannin puhevalmius on kohentunut kovasti kongressitalon oppaana. Sanasto sinänsä on erilaista. Käyttäytymisessään hän myös havaitsee vaikutusta, jonka hän arvelee näkyvän asiakaspalvelussa. Hankalien matkailijoiden käsittely on tuonut *"pitkää pinnaa"*, jota tarvitaan palvelusihteerinä. Reittisuunnitelmien miettimisen ja aikataulujen täsmäyttämisen Maarit kertoo opettaneen hänet organisoimaan asioita. Tiedollista leviämisvaikutusta ei voi havaita, koska hammaslääketieteen alue on täysin erillinen ja erilainen reviiiri. Ammatillinen sekoittuminen näyttää jäävän taitojen molemminpuoliseen leviämiseen ja soveltamiseen. Koordinoinnin aste ei ole suuri, mutta kuitenkin sitä on havaittavissa. Aikaisempien vuosien rooliristiriidat ajankäytön suhteen ovat ohi, koska nykyisin työajat ovat joustamattomat.

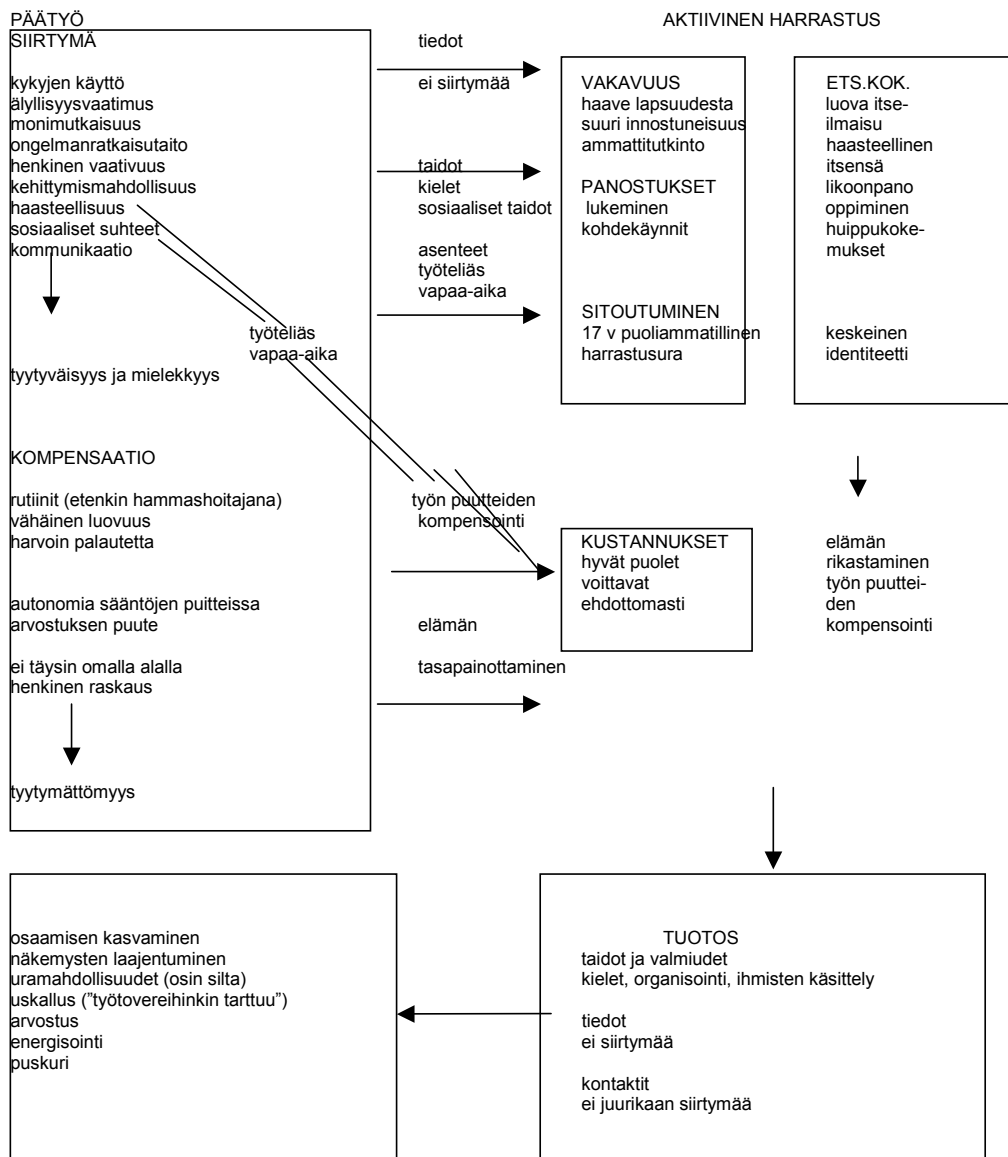
Teoriaosassa esitetyt väitteet, että hyvin innokas harrastaminen lisää odotuksia päätyön suhteen (Cotgore 1965, 128, Salaman 1986, 89) ja toisaalta voi myös antaa mahdollisuuksia myös uralla etenemiseen (esim. Brock 1990, 97-99), ovat ainakin osittain pitäneet paikkansa Maaritin kohdalla. Päivät hammashoitajana tuntuivat turhauttavilta ja vastapainona ollut runsas opastaminen sai hänet päätyössään kapi-namielelle. *"Kun istuin siinä hammashoitajana, kapinoin siitä, että tämä ei sovi minulle. Halusin kauheasti yrittää esimerkiksi käydä hammaslääkärin kanssa henkeviä keskusteluja, kun hain työhön jonkinlais-ta luovuutta."*

Vapaa-ajan perinteinen tehtävä on palauttaa työn viemä energia. Teoriaosuudessa esittämäni aikaisemmat tutkimushavainnot saavat tukea siltä osin, että myös toinen työ harrastuksena näyttää täyttävän tämän funktion. Maaritin kohdalla ilmiö on selvempi kuin Päivillä ja Pirkolla, koska rooli on kompensatorisempi. Kysyttäessä, viekö opastyö päätyöltä energiaa hän tokaisee: *"Vielä vai, päätyö on vienyt opastyöltä energiaa."* Itsensä uusintamisen kokemus tuntuu hänen kohdallaan olevan hyvin voimakas. Tämän voimanlähteen hän väittää vaikuttavan työhön muuhun elämään. *"Kyllä se auttaa henkistä jaksamista ja lisää työvirettä!"* Siihen hän ei oikein osaa ottaa kantaa, onko harrastus laajentanut hänen näkemyksiään päätyön puolella. Ehkä emme ymmärtäneet ajatusta samalla tavalla. *"Kyllä se niinkin voi olla, joo."* Esiintymisvalmiuden ja itsensä likoon laittamisen hän kertoo esimiehensä tunnustaneen esimerkilliseksi koko työyhteisössä. Tämä on samansuuntainen havainto, kuin Evans ja Bartolome´ (1983, 225) tekivät johtajien harrastusuran suhteen.

Keskeinen elämäalue

Maaritilla on kaksi nyt aikuista lasta ja lapsenlapsia. Työn, perheen ja opastamisen lisäksi hän on innokas avantouimari sekä navigaatioseuran emäntä. Hänestä tuntuu vaikealta määritellä keskeistä elämäntiluettaan, mutta *"päätyö se ei ainakaan ole"*. Tämä vahvistaa edelleen käsitystä opastamisen kompensatorisesta roolista. Ensisijainen identiteetti tulee harrastuneisuudesta. En rajoittaisi tätä hänen kohdallaan pelkästään ammatilliseksi identiteetiksi, vaan laajentaisin sen pitkälti koko elämää käsittäväksi. Maarit kertoo: *"Kaikki sanoo, että mä sovin matkailuoppaaksi, ei kukaan ole koskaan sanonut, että sovin hammashoitajaksi. Sydämeltäni olen opas, ehdottomasti. On sellaisia hauskoja sattumia...kun ihmiset alkoi luulla, että mä oon pelkästään opas ja aloin sitten avantouinnissa puhumaan potilaista niin ne kysyi, että mitenäs turistista tulee potilas. Ne eivät olleet ikinä kuulleet, että mä teen jotakin muutakin työtä."* Mielestäni on helppo nähdä yhtäläisyys Dubinin yhteisökeskeiseen ihmiseen. (1956, 254-258).

Maarit tuntuu puhuvan harrastuksistaan hyvin mielellään, kesäisistä hautausmaaopastuksista ja niiden saavuttamasta suuresta suosiosta kertominen saa hänet innostumaan. *"Yhden loman mä luin joka ikisessä mutkassa hautausmaaopastuksiin ja eikös sitten just silloin kun se olis alkanut tuli sairaus ja kaikki se valtava työ meni hukkaan! Sitten ensimmäisen kerran kun menin sinne, arvelin, että tulee parikymmentä ihmistä. Niitä olikin pari sataa!"* Hän kokee elämänsä olevan kiireistä tasapainottelua eri alueiden välillä. *"Kun sukkuloin näitä kaikkia ristiin rastiin, niin mikähän siinä sitten oikein on tärkeintä...välillä tässä miettii onko lintu vai kala."* Eri rooleilla on nähtävästi toisiaan tasapainottava merkitys.

Kuvio 20: Hammashoitaja-palvelusihteeri Maarit

5.4.2 Maaritin kommentit:

Toisessa haastattelussa Maarit toisti painotetusti, että rahalla ei todellakaan ole mitään merkitystä hänen oppaan roolissaan ja myös sen,

miten paljon rohkeutta tämä työ on hänelle tuonut. Työn ja muun elämän suhteen hän halusi kuvata segmentoituneemmin kuin ensimmäisessä keskustelussa, koska harrastaminen oli toukokuun aikana nousut niin voimakkaasti pinnalle. Hän korosti myös sitä, että vaikka opastaminen hammashoitaja-aikana oli kakkostyö, se oli kuitenkin henkisesti ykköstyö, mikä viittaa yhä suurempaan kompensaatioon. Kertomuksesta hän totesi: *"Kyllä tää kuvaa täysin oleellisesti mua... se on ihan minua itseäni."* Kuviota pohdittiin aika pitkään. Autonomian osalta tuli esille kaksijakoisuutta; päätyössä joutuu tekemään itsenäisiä päätöksiä asiakkaiden suhteen, mutta päätöstentekoa sinänsä säätelee tarkka säännöstö. Tämä kirjattiin kompensaatiota edustavaksi elementiksi, koska oppaan työtä Maarit pitää erittäin itsenäisenä.

Koska Maaritin mielestä *"kuvioista tunnistaa minut hyvin"*, voidaan tehdä päätelmä, että teoreettisen mallin käyttäminen työkaluna on toiminut. Ensimmäisessä haastattelussa hän oli sitä mieltä, että oppaan rooli ei ole tuonut hänen päätyöhönsä uusia näkemyksiä, mutta kun asia oli kuviossa pyyhitty yli, hän alkoi pohtia asiaa uudelleen ja oli nyt sitä mieltä, että *"kyllä se ihmisten käsittelyn taitojen kautta kuitenkin vaikuttaa"*.

5.5 Variaatio 4

Kemisti Sirpa, ikä 47 vuotta

5.5.1 Kertomus

Aktiivinen harrastus

Sirpasta on tullut opas täysin sattumalta. Kyseessä on kuitenkin ollut merkittävä tapahtuma elämässä, koska hän sanoo muistavansa kaiken ihan selkeästi, vaikka aikaa on kulunut 23 vuotta. Hän kertoo innostuvansa helposti uusista asioista. Hän selittää, että ei edes tiennyt työstä juuri mitään, mutta *"se oli tämmönen kiva juttu, että tuonne taas..."*

Alkuaikoina toimeksiantoja oli parikymmentä vuosittain, nykyisin määrä jää kymmenkuntaan, kuten 60 % :lla oppaista (Heinonen 1995, 93). Toimintaansa Sirpa kuvaa: *"Lehtiä luen, tottakai ja hirveän paljon hankin kaupunkiin liittyvää kirjallisuutta ja teen tavalliset kohdekäynnit."* Kesäkauden alkaessa tietojen päivittäminen vaatii viikon iltatyön, sen lisäksi jokaista opastusta täytyy valmistella edellinen ilta. Merkittävimmän panostuksen Sirpa katsoo tehneensä esperantistien viikon mittai-

sen kansainvälisen konferenssin vuoksi: *"Meitä aloitti muutama opas kolmatta vuotta kestävä esperanton kielen koulutuksen, kolme meni loppuun asti... silloin opastamisesta kyllä tuli enemmän kuin harrastus."* Tämä panostus on myös tuonut suurimman henkisen palkkion, mikä vahvistaa flown teoriaa. *"Kun siihen kieleen niin joutui panostamaan... mutta se oli aivan upea se viikko kun esperantistien mukana täällä kuljettiin ja heitä opastettiin esperanton kielellä. Se on yks niitä elämän high lightia ollut..."* Katsoisin erityispanokseksi myös sen, että hän urheilua harrastavana ihmisenä perehtyy tarkkaan paikkakunnan urheilutapahtumiin ja on tavallaan spesialisti tällä saralla. Sirpa muistelee pitkään kulunutta 23 vuotta. Kymmenkunta ensimmäistä olivat nousua, seuraavat viisi hän arvelee olleensa käyrän huipulla ja elävänsä nyt jonkinlaista tasaista kautta. Tämäkin täsmää hyvin Stebbinsin tapaan hahmottaa harrastusura, vaikka ura-termiä Sirpa ei halukaan käyttää.

Oli aika vaikea tulkita nouseeko keskeiseksi motiiviksi sosiaalisuus vai itsensä kehittäminen. Ihmisten tapaaminen kuvataan hyvin haasteelliseksi. Erilaisuutta eivät edusta ainoastaan ulkomaalaiset, vaan myös muualta Suomesta tulevat ryhmät. Kerronnasta kävi selväksi, että monipuoliseen itsensä kehittämiseen liittyy voimakas itsensä testaamisen ja voittamisen tarve. Oman panoksensa tuo yhdistyksen hallituksen jäsenyys. Arvostuksen tarpeen, kilpailunhalun, vallankäytön mahdollisuuden ja rahamotiivin Sirpa haluaa nollata kohdallaan kokonaan. Kielteistäkään ei muistu mieleen: *"Kokemusten vaaka kallistuu täysin plus-san puolelle."*

Opastyö päätyön siirtymän/kompensaation funktiona

Sirpa on pääammatiltaan kemisti. Hän opiskeli ensin farmaseutiksi, teki sitä työtä viisi vuotta, jonka jälkeen jatkoi filosofian maisteriksi pääaineenaan kemia. Uusi työura alkoi kauppaoppilaitoksen kemian ja matematiikan opettajana. Seitsemän opetusvuoden jälkeen hän hankki jatkokoulutusta yliopistolla, siirtyi ympäristökeskukseen ja suoritti sen jälkeen Master of Science-tutkinnon suomalaisen ammattikorkeakoulun ja walesiläisen yliopiston yhteishankkeessa. Koulutus liittyi laatuasioihin, jotka osoittautuivat niin kiinnostaviksi, että lopputyönä laadittu laatu-käsikirja ja siihen liittyvä työsuhte johtivat oman yrityksen perustamiseen. Nyt Sirpa yhdistää päätyönsä 60 %:n työajan ja oman yritystoiminnan toisiinsa kokonaistyöajan liikkeessä 50 tunnin pakkkeilla viikotain.

Päätyö on kiireistä ja näyttää myötäilevän Hochschildin (1997) näkemyksiä työelämän kehitystrendeistä: *"Siinä oli aikaisemmin miespuolinen hoitaja, joka teki samaa työtä 100 %:n työajalla, mutta kun kaikesta halutaan säästää, ne olivat fiksuja ja ottivat osa-aikaisen naisen. Kaipa ne ajattelivat, että nainen tekee sen loput 40 % kotona"*, Sirpa naurahtaa. *"Ei oo selkeetä rajaa, ei"*, hän sanoo työn ja muun elämän suhteesta. Palkkatyössä ero on hänen mielestään kuitenkin helpompi tehdä kuin yrittäjän tehtävässä. Tämä tukee aikaisempia havaintoja yrittäjän integroituneesta elämäntavasta. Esimerkiksi Bellah ym. (1985, 172) kuvaavat yrittäjän elämää on kokonaisvaltaiseksi pyrkimykseksi oman osaamisen käyttämiseen. Tätä näyttää Sirpan kohdalla vahvistavan se, että oman toiminimen pyörittäminen konsultoinnin merkeissä liittyy mielialiaan, laatuun. Kemistin työajan määrittelyn vuoksi hän ei kannata töitä kotiin. Kuitenkin, kun on pohdittavana jokin laitteisiin liittyvä ongelma, *"ei sitä voi sinne työpöydälle jättää, vaan kyllä se ajatuksissa kulkee mukana"*. Työhön liittyvää lukemista on kyllä sovitun työajan ulkopuolella.

Sirpa valittaa, että työnantaja ei ole halukas panostamaan kehittämiseen. Hän suunnittelee väitöskirjan tekemistä työhönsä liittyvistä asioista toivoen tätä kautta objektiivisen etenemisen mahdollisuuksia. Katson väitösurakan työn ohella edustavan hyvinkin aktiivista harrastusta, joten kirjasin tämän kuvioon kompensatio-kohtaan. Yrittäjän työ ei jää sille varattuun kahteen päivään viikossa, vaan Sirpa kertoo tekevänsä asiaan liittyvää kelloon katsomatta. Opastamisen hän on ajallisesti sovittanut työaikaan ulkopuolelle ja lomiin. Koska hän pitää päätyöstään, pahempia rooliristiriitoja ajankäytön suhteen ei näytä olleen. Kokopäivätyössä sovittaminen oli hankalaa. Tällä hetkellä ajankäyttömahdollisuudet ovat vapaammat.

Suunnistus on urheiluharrastuksista rakkain. Sirpa on toiminut myös lastensa urheiluharrastuksissa organisaattorin tehtävissä. Ystävät ja sukulaiset tuntevat hänet aktiivisena puuhastelijana. Älyn käyttäminen ja kehittäminen nousee esiin myös näissä harrasteissa, ja suunnistaminen vaatii hänen mielestään hyvin tarkkaa ajattelua. Itsensä testaaminen tuntuu istuvan syvällä: väitöskirjahaave, talonmaalausurakka, kangaspuiden paukuttaminen ja halu näyttää itselle, että voi juosta maratonin. Elämä vaikuttaa pitkälti integroituneelta työn ja itsensä kehittämisen limittymiseltä. Segmentointia siihen tuovat reviirien erilaisuudet. Tietoinen pyrkimys jonkinlaiseen rajantekoon on nähdäkseni yritys hallita moniulotteista kokonaisuutta. Yhteistä eri alueille on ihmiskeskeisyys. Vastapainona ja puskurina näyttää toimivan urheilu, etenkin

suunnistus, jonka älyllisyysvaatimus voidaan kuitenkin nähdä työn elementtien siirtymänä.

Päätoimenkuva kemistin ammatissa on vedenkierrätysjärjestelmän kehittäminen, toisena tehtävä hän kehittää pesukemikaaleja. Työ on itsenäistä, apulaisena toimii asentaja ja esimiehenä suunnittelupäällikkö. Yritys valmistaa autonpesukoneita. Sirpan tehtävänä on pyrkiä saamaan asiakkaille säästöjä ajan, rahan, sähkön ja veden suhteen. Koska hän on ainoa ihminen talossa, joka käsittelee kaikki vedenkierrätysjärjestelmään liittyvät ongelmat, työ on henkisesti raskasta. Ongelmakeskeisestä ajattelusta huolimatta Sirpa ei koe työtään luovaksi. Luovuuden hän katsoo kuuluvan taiteeseen. Salamanin (1973, 152), Millsin (1951, 222-223) ja Gardellin (1976, 137) mukaan ongelmanratkaisutaitojen käyttäminen työssä osoittaa siirtymää vapaa-aikaan. Tätä taitoa vaativat Sirpan mielestä kaikki kolme työtä, mikä tekee kustakin haasteellisen kokemuksen. Oppaan roolista hän pohtii: *"Tottakai siinä korostuvat nämä ihmistenkäsittelyn taidot ja kommunikaatio, mutta ongelmiakin joudut ratkaisemaan...kiertoajelulla sulla onkin yhtäkkiä tie jumissa, olet Pispalassa kapeateisellä harjulla, et pääse eteenpäin etkä taaksepäin, ja sulla on bussilastillinen ihmisiä menossa teatteriin..."* Kunkin alueen vaatima tiedollinen osaaminen on erilaista.

Asennettaan työhönsä Sirpa kuvaa: *"...Kyllä se on tärkeä identifioitumisen lähde, kyllä työ on mulle hirveän tärkeä."* Hän arvioi tekevänsä reilusti enemmän kuin työhön itse asiassa kuuluisi. Yrittäjän tehtävä on hänen mielestään riskialtis, mutta laatuasiat kiinnostavat niin kovasti, että jos voisi valita, hän ryhtyisi työskentelemään niiden parissa päätoimisesti. Unelma-ammatti olisi kuitenkin ollut lääkäri, mutta tämä haave jäi. Jälleen on helppo soveltaa näkemystä protestanttisesta vapaa-ajan etiikasta: *"Raha ei ole koskaan ollut (opastettaessa) mikään motiivi, kyllä minua kuvaa aika osuvasti tämä ajatus, että vapaa-aikakin on vietettävä tuottavasti"*, hän arvioi. Erilaista sosiaalista sfääriä edustavat matkailun parissa saadut ihmissuhteet. Sirpa pohtii, että työpaikan miehinen kulttuuri ei hänelle elämänalueena riitä. Käy ilmi sama kuin Pirkon kohdalla. Olisiko edelleen niin, että naiselle tekniikka on maailmana liian suppea? *"Se on sellainen insinöörimaailma missä mä olen siellä, että ne ymmärtää kaiken, mitä piirretään paperille, mutterit ja niin edelleen..., jos olet ollut tekemisissä insinöörien kanssa ymmärrät ehkä, mitä tarkoitan."* Sekä kemistin että yrittäjän tehtävät vaativat äärimmäistä kykyjen käyttöä, ja samaa mieltä Sirpa on opastamisesta. Kaikesta välittyy vaikutelma, että itselle asetettu vaatimustaso on hyvin korkea. Opastamista hän ei kuitenkaan pidä monimutkaisena, vaikka molemmat pääreviirit ovat sitä. Tämä selittyy mielestäni sillä, että hän

tekee enimmäkseen lyhyitä suomenkielisiä toimeksiantoja, joissa toteutuvat tietyt vaaditut perusrutiinit.

Kiittävä palaute on vähäistä kemistin työssä, jossa toiminnot tapahtuvat pitkällä tähtäimellä, ja jossa Sirpan hoitamat asiat ovat asiakkaan kokemia laitevikoja. Yrittämisessä syntyy jonkinlaista saavuttamisen tunnetta, mutta opastamisesta Sirpa kertoo, että välitön palaute on aina myönteistä. Henkisesti raskaimmaksi ja vaativimmaksi Sirpa arvioi kemistin työn, vaikka vaativaa on myös yrittäminen. Opastaminen tuntuu rutiininomaisemmalta, mutta koska *"sillä on 99 %:sesti piristävä vaikutus"*, katson tämän hyvin kompensatoriseksi. Kemistin työ nauttii hänen arvionsa mukaan näistä suurinta arvostusta, opastyönkin hän kokee arvostetuksi. Yrittämisen status jää selkeästi kemistin alapuolelle. *"Toinen yrittäjä, joka ymmärtää, mistä yrittämisessä on kysymys, osaa kyllä sitä arvostaa"*, hän toteaa. Uralla etenemisen Sirpa näkee naiselle vaikeahkoksi. Ehkä tämä selittyy sillä, että organisaatio on hyvin miesvaltainen, ja hän on ollut siellä vasta puolitoista vuotta. Väitöskirja saattaisi tuoda ylenemismahdollisuuksia, mutta sen tien hän arvelee olevan pitkä taival. Päätöksentekijänä hän kuitenkin kokee olevansa suhteellisen itsenäinen toimija kaikilla kolmella alueella.

Sirpa arvioi olevansa hyvin tyytyväinen varsinaisiin työtehtäviinsä. Tyytymättömyyttä aiheuttaa ajanpuutteen kokeminen, mutta eniten työnantajan vähäinen panostaminen kouluttamiseen. Kyseessä on kuitenkin elämän keskeinen intressi. Yrittämisen samoin kuin opastamisen Sirpa kokee hyvin tyydyttäväksi elämänalueeksi. Hänen kohdallaan näen toteutuvan Prahlín (1977, 119-121) havainnon, jonka mukaan tyydyttävä työ johtaa tyydyttävään vapaa-aikaan, mutta kuitenkin täydentämään niitä puutteita, joita työssä koetaan olevan. Ammatillista sekoittumista ilmenee asenteellisella ja taidollisella tasolla. Roolien erillaisuus miellyttää, koska päteä voi usealla alueella.

Opastyön vaikutus päätyöhön

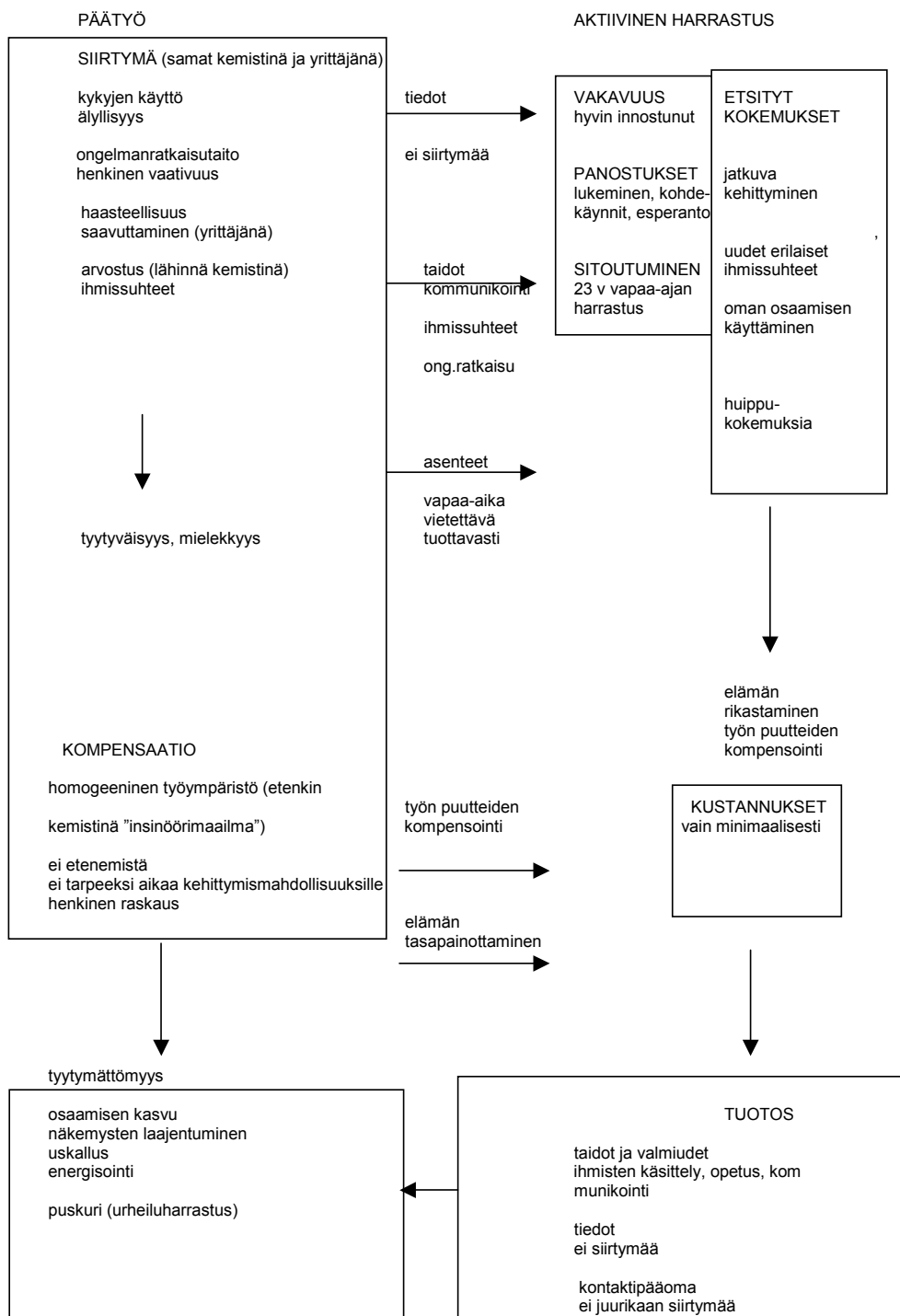
Oppaan roolilla Sirpa kokee olleen suurta vaikutusta kumpaankin päätehtävään. Taidollinen siirtymä on tullut pitkälti ihmisten käsittelyn ja kommunikaation puolelta. *"Opastusteknisiä"* valmiuksia hän kiittää siitä, että on oppinut välittämään tietoa hyvin erilaisille ryhmille. Tämän hän katsoo opettaneen sopeutumista, mistä on ollut suuri apu kouluttamisessa. (Vrt. esim. Hendryn ym:n 1993, 63 tekemät havainnot vapaa-aikana opittujen sosiaalisten taitojen leviämisvaikutuksesta työhön). Keskeisenä hän pitää itsevarmuuden kasvamista. *"Kun aikoi-*

naan valmistuin kemistiksi ja jouduin kylmiltään hyppäämään opettajan rooliin, niin tuskin se olis onnistunut, jos ei olisi ollut opaskoulutusta. Ja ihan samalla lailla nytkin joutuu kouluttamaan ihmisiä. Enää ei ole väliä sillä, onko edessäsi 5 vai 50 ihmistä. Esiintymispelkoa ei ole.” Opastyö on laajentanut näkemyksiä asiakaskoulutuksesta, mutta muuten Sirpa ei koe sillä juurikaan olleen vaikutusta kumpaankaan päätehtävään alueiden erilaisuuden vuoksi. Kontakteilla ei myöskään ole käyttöä työtehtävissä. Minkäänlaisia odotuksia työn suhteen opastaminen ei ole hänelle tuonut, kuten Maaritille, jolle opastyöllä on pitkälti kompensoiva vaikutus. Päätyöpaikassa ei erityisesti arvosteta oppaan roolia eikä osaamista ole käytetty hyväksi, vaikka hän on tuonut tämänkin puolen itsestään siellä esille.

Hyvin tärkeä funktio opastamisella Sirpan elämässä on itsensä uusintamisen tunteella, jota hän kuvailee: *”Vaikka sä näet hirvittävästi vaivaa opastuksen vuoksi ja vaikka voit olla fyysisesti väsynyt, sä oot henkisesti hyvin pirteä ja aktiivinen opastuksen jälkeen ja yleensä, voi sanoa 99 %:sesti iloisella mielellä.”* Sen sijaan selvänä puskurina toimii urheilu: *”Kun lähdet metsään sun täytyy unohtaa kaikki asiat ja keskittyä suunnistamiseen, se on semmoinen tie purkaa.”*

Keskeinen elämäalue

Sirpan on hyvin vaikea arvioida sitä, mikä muodostaisi keskeisen alueen hänen elämässään. Hän tekee paljon töitä ja professionaalinen ammatti on hänellekin selvästi keskeinen identifioitumisen kohde. Yrittäminen leimaa ainakin tällä hetkellä identiteettiä vähemmän. Opastamisella näyttää olevan oma lokeronsa, jossa nousevat esille elämää rikastavat haasteelliset ihmissuhteet. Sirpa edustaa mielestäni Aronowitzin ja Di Fazion (1994) kuvaamaa monen identiteetin haltijaa. Haastattelijalle jäi hämmentynyt olo uskomattomalta tuntuvasta energisyyden määrästä ja sen päämäärätietoisesta ja hallitun tuntuudesta kanavoinnista.

Kuvio 21: Kemisti Sirpa

5.5.2 Sirpan kommentit:

Sirpa halusi lieventää kahta ilmaisua ”palasteluanalyysissä”, lisäksi hän täsmensi tulevaisuudenhaaveitaan väitöskirjatyön suhteen sekä keskeisiä kemistin työhön liittyviä kiinnostuksen kohteita. Hän painotti myös opaskoulutuksen ja –työn mukanaan tuoman esiintymisvalmiuden merkitystä muihin tehtäviinsä. *”Olin hyvin ujo ja esiintymispelkoinen ennen oppaan työtä”*. Myös omasta panostuksesta saatu välittömän myönteisen palautteen suuri vaikutus tuli esiin: *”Mulla oli juuri kevään ensimmäinen opastus ja luin yöllä neljään, mutta kun mä näin, miten tyytyväisiä ne oli, niin se tuntui tosi ihanalta, ei mua väsyttänyt yhtään!”*

Teksti miellytti häntä muuten, mutta *”tätä että mä olisin väärällä alalla, mä en allekirjoita”*. Kemistin ammattiinsa ja työpaikkaansa hän sanoi olevansa hyvin tyytyväinen, kunhan ehtisi tarpeeksi panostaa mikrobiologian ja ympäristötietouden osaamisen kehittämiseen. Muuten hän hyväksyi kertomuksen: *”Joo, eiköhän se näin mee...ei mulla tähän mitään...”* Kuvion omista tuntemuksistaan ja tekemistään tulkinnoista Sirpa arveli olevan totuudenmukainen. Opastyön tuotosten siirtymisestä päätyöhön hän halusi lisättäväksi henkisen mielihyvän, joka tulee onnistumisen kokemuksista. Tämä vahvistaa aikaisempia havaintoja harrastuneisuuden vaikutuksesta hyvinvoinnin tunteisiin (esim. Dupuis 2000, Haworth 1997).

5.6 Variaatio 5

Yrittäjä, toimitusjohtaja Anja, ikä viisissäkymmenissä

5.6.1 Kertomus

Aktiivinen harrastus

Anja on aikanaan tullut paikkakunnalle opiskelemaan ja valmistuttuaan mennyt vientitehtäviin. Työskennellessään aluevientipäällikkönä hän hoiti saksankielisiä maita ja pohjoismaita. Vientiasiakkaita kävi yrityksessä usein, ja heille näytettiin kaupunkia. Etenkin saksalaiset olivat kovia kyselemään, ja vaikka Anja oli asunut paikkakunnalla 14 vuotta, hän koki puutteita tietämyksessään. Nähdessään busseja, joissa istui opas mikrofonin takana, hän ajatteli, että siinä olisi hänelle sopiva teh-

tävä. Opaskurssille hän pyrki ja pääsi vuonna 1979. Syyn hän sanoo olleen puhtaasti työlähtöinen. Hän kertoo myös olleensa hieman arka ja arvelleensa saavansa tätä kautta itsevarmuutta.

Opastaminen on alusta alkaen ollut Anjalle *"upea kokemus"*. Lehtien lukeminen tarkkaan, omatoiminen tiedonhaku ja alaan liittyvä kirjallisuus ovat vieneet paljon aikaa. Ajanpuutteen vuoksi Anja ei ole suorittanut ammattioppaan tutkintoa, ja hän kritisoi asiasta käytyä keskustelua: *"Aina välillä laineet lyö korkeina siitä, että opastaminen olisi ammatti"*. Tietämystään hän on lisännyt osallistumalla opaskoulutuspäiville ja paikallisyhdistyksen kohdekäynteihin aina, kun se ajankäytöllisesti on ollut mahdollista. Kuten Pirkko, myös Anja on antanut merkittävän jäsenyyspanoksen toimimalla paikallisyhdistyksen puheenjohtajana ja aktiivisena organisaattorina, ja kertoi edelleen antavansa vinkkejä johdokunnalle mahdollisista kohdekäynneistä.

23 vuotta kestäneen sitoutumisensa Anja kokee puhtaasti arvonnaraiseksi. Hänen mielestään Stebbinsin termi moraalinen ura sopii käytettäväksi yhtä hyvin kuin harrastusura. *"Se on toisenlainen ura, siinä mielessä jopa työuraa vaativampi, että palkkio on minimaalinen. Näkeehän sen siitä, että jotkut lopettavat toimintansa hyvin äkkiä."* Mennessään peruskurssille hän ei edes tiennyt, että opastamisesta maksettaisiin palkkio, ja hän sanoo rahan olevan motiivina täysin merkityksetön. Hän katsoo olevansa uransa kukoistusvaiheessa, mutta ei kylläkään haluaisi olla pelkästään opas, koska on niin vaihtelunhaluinen ihminen. Alkuvuosina toimeksiantoja oli paljon, erityisesti Anja keskittyi niihin ollessaan päätyöstään sapattivapaalla vuonna 1982. Edelleenkin hän kuitenkin pyrkii auttamaan matkailutoimistoa keskellä päivää, jos näiltä puuttuu sopivan kieliyhdistelmän omaava henkilö. Anjan mielestä opastaminen on hänelle puoliammatillinen harrastus, koska toiminta on suuresti vaikuttanut hänen päätyöhönsä, ja niissä on hyvin paljon samaa. Työ kuitenkin tuo elannon, ja opastus on vapaa-aikaa.

Oppaan työssä parasta ovat oman tietämyksen haasteellinen käyttäminen sekä aina erilaiset ihmiset. Sosiaalisuus näyttää nousevan motiivina ohi kaiken muun (vrt. esim. Crespi 1968, 101-108), koska se korostuu kaikilla elämän alueilla. Muihinkin harrasteisiin tuntuvat liittyvän perhe ja ystävät. Teatteri, jossa Anja rentoutuu, on hänelle myös yhteisöllinen kokemus. Motiivia ehkä kuvaa hyvin aviomiehen reagointi: *"Se on sulle hyvä paikka, saat kerrankin puhua yksinäs monta tuntia"*, Anja muistelee miehensä kommentoineen hänen opaskurssille lähtöään. Yhdistyksen rooli on koko ajan ollut tärkeä hänen elämässään. Se on tavallaan korvannut työstä puuttuvaa viiter ryhmää. *"Johtamistyössä olet tavallaan yksin"*, Anja pohtii. Hänen toimialallaan ei ole myöskään

yritysten yhteiselimiä, joista voisi saada vertaistukea. Opasyhteisössä hän nauttii siitä, että siinä on eri ammateissa toimivia, eri-ikäisiä ihmisiä, joilla on yhteinen harrastustyö. Siitä huolimatta itse opastaminen on yhdistystoimintaa tärkeämpi asia.

Uuden oppiminen ja luovuuden tunne ovat oleellisia opastyön elementtejä. Etenkin erilaiset erityisryhmät tuottavat haasteellisia elämyksiä. Esimerkkinä Anja mainitsee toimeksiannon, joka koski Raili ja Reima Pietilän tuotantoon keskittyntä usean tunnin opastusta arkki-tehdeille. Valmistelut kestivät monta päivää, koska tiedolliset vaatimukset olivat korkeat. Sen vuoksi palautteena saatu tunnustus oli mieleen jäävä kokemus. Anja puhuu itsensä likoon laittamisesta, mutta yrittäjänä hän ei näe toiminnassa muita riskejä, ei myöskään minkäänlaista kilpailun- tai vallankäytön halua. Hän kokee oppaan roolin arvostetuksi, ja hänen mielestään jokainen ihminen kaipaa arvostusta.

Huippukokemuksia on tullut haasteellisista erityisryhmistä, lähinnä ulkomaalaisista, jotka ilmaisevat kiitollisuutensa ja tyytyväisyytensä suoraan, sekä niistä ryhmistä, jotka viipyvät paikkakunnalla vain muutamien tunnin ja joille opas jää lähes ainoaksi paikalliskontaktiksi. Syvimmin mieleen on jäänyt bussilastillinen näkövammaisia, joille joutui maalailemaan kaupungin nähtävyyksiä, vihreyttä ja järviä kauniina keskikesän päivänä. Anja kertoo liikuttuneena kiitoskirjeestä, jonka hän näiltä opastettaviltaan sai. Haastattelussa tuli myös mielikuva, että motivaatiossa on mukana altruismia, koska sana palvelu esiintyi hyvin usein puheessa. Esimerkiksi Kaplanin (1979, 26) mielestä toisen palvelemiseen liittyvät seikat kuuluvat vapaa-ajan rooleihin. Tässä kohdin kumoutuu oma arveluni siitä, että opastointiin ei liity altruistisuutta. Yhdistin tämän seikan teoriaosuudessa lähinnä vapaaehtoistyöhön. *”Kielteisiä kokemuksia taas on vähän - hirveän vähän.”* Pari muistoa tulee sunnuntaiaamuista, jolloin edellisen yön juhlineille liikemiehille oli jostain syystä tilattu kiertoajelu. Heidän mielenkiintonsa herättäminen oli Anjan sanojen mukaan ollut sangen haasteellinen tehtävä. Opastointia onkin ollut Anjalle toisaalta hyvin läheisesti työhön liittyvää, osaltaan jopa nykyiseen tehtävään johtanutta elämän rikastamista ja laajentamista. Kuitenkin hän kokee sen myös työnsä vastapainoksi, koska hän sanoo virkistävänsä jokaisen toimeksiannon suorittamisesta.

Opastyö siirtymän/kompensaation ilmentymänä

Anja on 15 vuotta sitten perustanut kongressi- ja vientipalveluyrityksen. Hän on sen toimitusjohtaja ja omistaa yrityksensä yksin. Kyseessä on PCO-toimisto (Professional Congress Organizer), joka hoitaa avaimet käteen-periaatteella kongressien, kokousten, seminaarien ja symposiumien käytännön järjestelyjä. Kyseessä voivat myös olla erilaiset osaohjelmat. Toimiston tehtäviin kuuluvat alusta lähtien budjetointiin ja ohjelmansuunnitteluun osallistuminen, majoitusvarausten hoitaminen, kiintiöneuvottelut hotellien kanssa, hintaneuvottelut, rekisteröinti, maksuliikenne, osallistumisvahvistukset ja Anjan lempialueena oheisohjelmien laatiminen. Toimintaa on kotikaupungin lisäksi useissa muissa kaupungeissa sekä laivalla. ”*Se mikä kongressivieraille jää mieleen, ei niinkään ole tieteellinen anti, vaan se kokonaispaketti, joka heille tarjotaan: se mitä he ovat kokeneet ja mitä elämyksiä heillä on ollut*”, Anja kertoo yrityksensä toiminta-ajatuksista. Toimiston palveluksessa on neljä kokopäiväistä ja kahdesta kahdeksaan tilapäistä työntekijää. Anja kokee kuitenkin itsensä enemmän yrittäjäksi kuin johtajaksi ja painottaa sitä vastuuta, joka hänellä on työntekijöidensä työpaikkojen jatkuvuudesta. Peruskoulutukseltaan Anja on diplomikielenkääntäjä, jonka opintoihin ovat kuuluneet saksa, englanti, ruotsi ja ”*ranskaa sen verran, että mua ei myydä*”. Valmistumisensa jälkeen hän toimi ensin vientimarkkinointitehtävissä ja messuyhtiön markkinointipäällikkönä. Nykyinen työ on mieluisin, mutta toisaalta hän on myös pitänyt aikaisemmista työpaikoistaan, koska niissä on oppinut paljon. Koulutuksellisiin ja ammatillisiin valintoihinsa hän on niin tyytyväinen, että tekisi samat valinnat uudestaan.

Yrityksen keskeinen toimintaperiaate on palveluhenkisyys, joka vaatii sosiaalisia taitoja. Anjan mielestä työssä on oltava aito halu olla ihmisten kanssa tekemisissä. Neuvottelutaidot, korkea stressinsietokyky ja nopea reagointi ovat oleellisia asioiden onnistumiseksi. Suullinen ja kirjallinen kielitaito sekä pitkäjänteisyys ovat myös edellytyksiä. Tietovaatimukset ovat laajat. Ilman monipuolista yleissivistystä ei selviä, mutta toisaalta myös detaljien on oltava hallinnassa. Työn ja vapaa-ajan välille on vaikea vetää rajaa, vaikka Anja siihen pyrkii. Hän tekee pitkiä päiviä toimistossa eikä vie papereita kotiin. Hän ei myöskään ole hankkinut tietokonepöytätyötä kotiin, koska haluaa rauhoittaa tämän alueen perhe-elämälle. Edustaminen iltaisin, samoin kongressien tekeminen eri paikkakunnilla edellyttävät pitkiä matkapäiviä. Ajatustyökin seuraa monesti mukana koko ajan. Toisen palveluksessa ollessa aikaa jäi enemmän. Elämä yrittäjänä on integroituneempaa. Opastamisen

Anja katsoo kuuluvan vapaa-aikaansa. Toimeksiantojen vastaanottaminen oli huomattavasti (ajallisesti) helpompaa toisen palveluksessa, vaikka kyseessä olikin päällikkötason työ. Nykyisinkin hän pyrkii järjestämään tilaisuuksia toimia oppaana, koska tämä elämäalue on rakain harrastus. Lomia yrittäjä ei voi kesällä pitää, koska kesä on kongressialalla sesonkiaikaa. Lisäksi Anja paikkailee henkilöstönsä työpanosta näiden vuosilomien aikana. Omat lomansa hän järjestää pienissä pätikissä ja sanoo, että työstä pitäisi vähitellen osata hieman hella. Vastapainona näyttävät toimivan pitkälti ihmissuhteet perheen ja ystävien muodossa. Harrastuksena on teatterin lisäksi lenkkeily, joka on myös sosiaalinen tapahtuma, koska sekin tapahtuu aviomiehen tai ystävien kanssa.

Työ sinänsä on Anjalle keskeinen identifioitumisen kohde ja tapa toteuttaa omaa osaamistaan. Hän katsoo olevansa *"luterilainen työntekijä, jonka palveluhenkisyys siirtyy muille elämäalueille"*. Tämä oli hyvin helppo havaita haastattelun aikana, ja se osoittaa asenteellista yleisty misvaikutusta. Vastuullinen suhtautuminen ihmisiin toistuu kerronnassa. Tyytyväisyyttä nykyisiin tehtäviinsä Anja korostaa, mutta valittaa liiallista kiirettä, koska aikaa läheisille jää niin vähän. Päätyö ja opastyö ovat hyvin pitkälle samanlaisia, osittain sisäkkäisiä. Paikkakuntaan liittyvät asiat ja detaljit sekä yhteiskunnallisen elämän eri alueet, jotka koskevat koko maata, ovat tiedollisia vaatimuksia molemmilla alueilla. Myös taitovaatimukset ovat samanlaiset. Anjan mielestä nopeat päätökset ja ongelmanratkaisukyky ovat hyviä esimerkkejä taidollisesta yleistämisestä, samoin reagointiherkkyys, koska ihmiset niin kongressityössä kuin opastettavissa ryhmissäkin ovat aina erilaisia. Ihmisten siirtely paikasta toiseen toteutuu kummallakin reviirillä. Se on hänen mielestään paljon muutakin kuin vain maantieteellistä siirtämistä, kyseessä on sekä tiedollinen että taidollinen asioiden hallinta.

Kongressien järjestäminen vaatii kaikki kyvyt käyttöön, ja näin on opastyössäkin, etenkin erityisryhmien kohdalla. *"Hetkeksikään ei yrittäjänä voi herpaantua"*, oppaan työssä taas kyseessä ei ole elinkeino. Kompleksisuus ja taito ratkoa erilaisia ongelmia leimaavat oleellisesti kongressien järjestämistä, ja vaikka siirtymä ei tunnu suurelta, sitä kuitenkin esiintyy, koska *"kahta samanlaista bussilastia ei ole eikä tule."* Päätösten tekeminen yksin, vaikkakin työntekijöiden kanssa neuvotellen, tekee yrittäjän työstä hyvin itsenäistä, myös opas toimii itsenäisesti saamansa briefin puitteissa. Yrittäminen on henkisesti hyvin vaativaa. Opastamisen Anja katsoo tässä mielessä jokseenkin kompensatoriseksi, koska se tuo hänelle jaksamista.

Haasteellinen kehittymisen tunne tulee molemmilla alueilla ihmisten moninaisuuden kautta. Saavuttamisen tunteen Anja sen sijaan on kuvaava toisistaan poikkeavasti. Hän koettaa pukea tuntemuksiaan sanoiksi: *”Tämä oman firman pyörittäminen, riskin ottaminen ja kokonaisvastuu näistä ihmisistä...(viittaa pitkäjänteisyyteen) ja oppaan saama välitön kiitos ja tunnustus, kun ne tulee sanomaan, että tämä oli hienoa...”* Näyttää samalta kuin Päivin ja Pirkon kohdalla, että pitkäjänteisestä työstä palautteen saaminen ja kokonaisuuden hahmottaminen on huomattavasti hankalampaa kuin lyhyestä toimeksiannosta. Ilmiötä voisi ehkä jotenkin yrittää tulkita aikaorientoituneisuus – tehtäväorientoituneisuus-jaottelun kautta (Ciulla 2000, 179-180). Kuitenkin verratessani saavuttamisen tunnetta Anjan kohdalla muihin haastateltaviini näen sen olevan kongressien järjestämisessä suurempaa. Hän tekee jotain, jossa on selvä alku ja loppu, tähänhän viittaa jo hänen yrityksensä toiminta-ajatus. Onnistunut lopputulos poikii hänelle lisää kongresseja, siitä saatava palaute on huomattavasti selkeämpi kuin esimerkiksi opettajan tehtävässä tai toimistotyössä. Etenemisellä sinänsä ei ole mitään tekemistä kummallakaan reviirillä. Päätyössä Anja on organisaation huipulla ja arvostuksen kokemus tulee uudistuneiden tilausten mukana. Opas saa sen kiitoksen muodossa. Persoonan ja tehtävien yhteensopivuus kummallakin alalla tuntuu olevan hyvin suurta. Sen vuoksi suuri tyytyväisyys leimaa kumpaakin elämänaluetta.

Kokonaisuuden valossa leviämisvaikutus työstä on merkittävää. Kompensatorisista elementeistä tärkeä on opasyhteisön suoma ”ammatillinen” viiteri. Anjan mielestä on harmillista, että kongressiyrityksillä ei ole mitään yhteyselintä, jossa voisi vaihtaa kokemuksia ja jolta saisi vertaistukea. Vaikka kumpikin työ on pitkälle samantyyppistä, Anja kokee kuitenkin jälkimmäisen itsensä uusintamisen kautta kompensatoriseksi. *”Se on tavallaan vastapainoa mun päätyölleni”*, hän selittää.

Opastyön vaikutus päätyöhön

Oppaana toimiminen on ollut *”yksi tukijalka yrityksen perustamisessa”* eli silta uuteen tehtävään. Miller ja Kohn (1983, 229) ovatkin havainneet, että niistä, jotka viettävät vapaa-aikansa jollakin älyn käyttöä vaativalla tavalla, tulee muita useammin yrityksen perustajia. Tehdessään kongressiopastuksia Anja kuuli usein ihmisten valittavan, miten vähän he pääsevät näkemään kaupunkia. Hän oli opaskoulutuksessa oppinut tuntemaan kaupungin ja maan asioita monista näkökulmista, mikä on

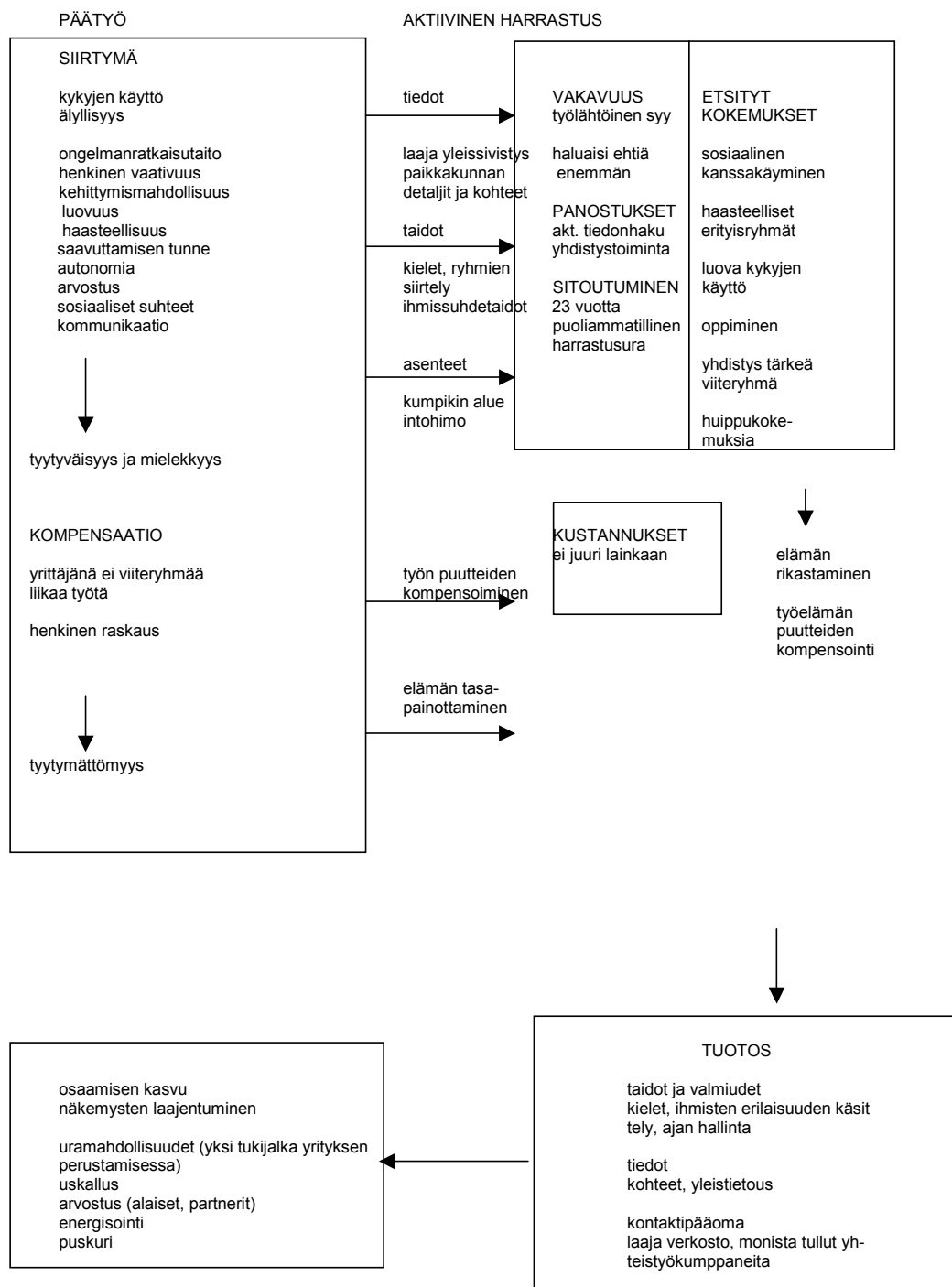
keskeinen vaatimus kongressin kokonaispaketin onnistumiselle. *"Mä tiedän monia sellaisia asioita, joita muuten en tietäisi, osaan viedä ihmisiä oikeisiin paikkoihin, tiedän mitä ongelmia ryhmien kanssa voi tulla, miten paljon mikin toiminto vie aikaa. On huomattavasti helpompaa laatia aikatauluja ihmisten siirtelyä varten, kun on toiminut oppaana. Mä hyödynnän näitä hommia ristiin rastiin. On sitä oppinut kulkemaan antennit auki."* Kongresseissa oheisohjelmalla on hyvin merkittävä rooli. Erilaisuuden käsittely on oleellinen osa päätyötäkin, johtamiskokemusta ja ryhmädynamiikan hallintaa on tullut paljon matkailijoiden kautta.

Opasyhdistyksen tekemien kohdekäyntien yhteydessä löytyy silloin tällöin kontakteja, joita voi hyödyntää kongressissa, ja joista näin syntyy myös rahallista tuloa. Matkailutoimisto on tärkeä sidosryhmä, ja muitakin yhteistyökumppaneita on tätä kautta löytynyt. Opaskokemus on partnerien arvostama ominaisuus kongressijärjestäjällä. Sen mukanaan tuoman uteliaan asenteen Anja arvioi auttavan myös kongressien tekemisessä vierailla paikkakunnilla. Esiintymiskokemus on antanut rohkeutta. Tätä puolta Anja painottaa, vaikka oli toiminut päällikön tehtävissä jo ennen opaskurssille hakeutumistaan. Usean roolin on havaittu vitalisoivan ihmistä ja luovan energiaa (esim. Cohen 1997). Anjakin kertoo: *"Opastaminen on minulle aina niin hirvittävän suuri virkistys... ja mä mietin, että kun mä saan siitä itse niin paljon niin pystynköhän mä antamaan niille yhtä paljon. Kun työssä jokin asia haraa vastaan ja jos siitä sitten menee opastamaan niin asiat alkaa näyttää toisenlaisilta."* Kahden matkailualan työn välinen koordinoinnin aste, ammatillinen sekoittuminen ja interaktiivisuus ovat erittäin korkeita. Reviirit hyödyntävät toisiaan ja *"kumpikin on oma työ"*.

Keskeinen elämäalue

Anja kokee olevansa yrittäjä, jolle työ on keskeinen elämäalue ja sisältö. Häntä kuvannee osuvasti Dubinin (1958, 254-258) työkeskeisen ihmisen analyysi, johon sisältyy voimakas emotionaalinen suhtautuminen. Vaihteleva työ ja vastuu muista ihmisistä sekä yksinäinen päätöksenteko tekevät yrittämisestä tärkeimmän identifioitumisen kohteen. Tämä ei kuitenkaan ole koko elämä. Hän haluaisi enemmän aikaa perheelleen ja nostaa perheen tärkeimmäksi alueekseen. *"Kieltämättä tasapainoilu on mun elämässäni ollut välillä vaikeaa, koska pidän työstänikin niin paljon"*, hän toteaa. Opastamisesta hän sanoo: *"Se on mun rakkain harrastus, joka antaa mulle niin paljon juuri sen vuoksi, että*

oon ihmisten kanssa paljon tekemisissä.” Keskeisen elämäalueen muodostuminen noudattelee siis teoriaosassa esitettyjä periaatteita: yrittäjä-johtajan työ merkittävimpana ammatillisen identiteetin lähteenä. Opastaminen ja muu harrastaminen toimivat kiireisen elämän tasapainottajina.

Kuvio 22: Yrittäjä, toimitusjohtaja Anja

5.6.2 Anjan kommentit:

Lukiessaan läpi ”palasteluanalyysinsä” Anja alkoi pohtia, mikä on suuri opastusten määrä. Lisensiaatintutkimuksen mukaan vuonna 1995 vain 12 % oppaista teki yli 30 opastusta vuosittain. Näillä perusteilla yli 30 toimeksiantoa voitaneen pitää isohkona määränä. Anja arvioi tehneensä alkuvuosina suhteellisen paljon, nyt määrä jää kymmenkuntaan. Toiminnan kustannuksiin hän lisäsi pysäköintisakot, joita kertoi saaneensa useinkin, koska ryhmä on halunnut nähdä ja kuulla enemmän kuin alun perin oli sovittu. Toimeksiannosta saatu rahallinen palkkio on mennyt sakkojen maksamiseen, minkä ilmiön Anja huomauttaa olevan tutun myös muille oppaille. Luettuaan kertomuksen läpi Anja totesi: *”Kyllä tässä nyt on...en osaa sanoa...kyllä tää kuvaa mua ja sitä mitä mä ajattelen näistä asioista.”*

Pitkän työpäivän jälkeen tehty haastattelu päättyi yrittäjä-toimitusjohtajan huudahdukseen: *”matkailutoimistosta soitettiin ja pyydettiin mua opastamaan pyhänä, ihanaa! Jos joskus myyn tämän yritykseni, se mitä alan tehdä, on opastukset.”* Kuviotaan Anja kommentoi: *”Ihan järkevä kuvaamaan mun tilannettani.”*

5.7 Variaatio 6

Myyjä Anahi, noin 40 vuotta

5.7.1 Kertomus

Aktiivinen harrastus

Anahi on muuttanut Suomeen Argentiinasta parikymmentä vuotta sitten avioituessaan suomalaisen kanssa. Käydessäni vuonna 1995 läpi Suomen opasliitto ry:n jäsenrekisteriä havaitsin, että eri puolilla Suomea toiminnassa on mukana myös maahanmuuttajia, Anahi ei ole ainoa. Häinkin kertoo olleensa lapsesta saakka kiinnostunut vieraista kielistä ja ulkomaalaisista. Kotimaassa pääsy alalle olisi ollut hyvin vaikeaa. Vuonna 1994, kun lehdessä oli ilmoitus opaskurssista, jonne etsittiin harvinaisen kielen taitoisia henkilöitä, Anahin mies kehotti tätä hakemaan mukaan. Halu saada elämäänsä jotain uutta oli suuri, Suomessa oli lama, työpaikat tiukassa, ja Anahi oli kotirouvana. Toivetta saada mieluisa työ ja toimeentulo seurasi pettymys. Espanjankielisiä toimeksiantoja ilmaantui vähän, ja kaupungissa asui neljä espanjan taitoista

opasta. Oppaan roolista muodostui sitten ammatin sijasta pelkkä harastus. Anahi pahoittelee edelleen, että kysyntää ei ole enempää. Hän kertoi odottavansa kovasti tulossa olevaa konferenssia, johon oli luvassa paljon espanjankielisiä osanottajia. Suomen kielikin osoittautui haastattelussa sujuvaksi.

"Siihen ei kyllä voi ketään valmistaa siihen valtavaan tietomäärään jota tarvitaan", Anahi puuskahtaa miettiessään opastamisen edellytyksiä. Latinalaiset matkailijat eivät hänen mukaansa halua tilastollista nippelitietoa, vaan kertomuksia kohteista. Valmistuessa vaatimukset yllättivät täysin: *"Alussa meinasi mennä hermot!"* Näen panostukset Anahin kohdalla huomattavasti suurempana kuin muilla, koska hän on joutunut opiskelemaan kaiken suomen kielellä. Lisäksi hänen on pitänyt sisäistää uusi kulttuuri ja erilainen yhteiskunta kaikkine instansseineen. Koska kohdekäyntejä rajoittaa vuorotyö, Anahi päivittää tietojaan uusien opaskurssien luennoilla. Sekään ei kuitenkaan riitä: *"Kun opastuksia on liian vähän, niin silloin kun tulee eka kerta, silloin tulee rynnäkkö ja mä joudun lukemaan kauheasti että mä muistan kaiken."*

Kertaillessaan kulunutta kahdeksaa vuotta Anahi kuvailee olleensa alussa erittäin innostunut. Sitten seurasi lasku, kun toimeksiantoja olikin niin vähän. *"Nyt ollaan varmaan jossain siellä keskellä, jonkinlaisella tasangolla",* hän arvelee. Tulevasta ei oikein tiedä, mutta mitään lopettamistakaan ei ole näköpiirissä. Tässäkin hahmottuu subjektiivinen urakaari: *"Matkan varrella on ollut sekä nousua että laskua",* Anahi toistaa. Silti sana ura ei hänen mielestään sovi käytettäväksi, koska *"kun siitä ei sitten tullutkaan työpaikkaa, niin rahalla ei ole ollut mitään merkitystä"*. Ammattitutkinnon suorittaminenkaan ei tämän vuoksi kiinnosta.

Tutustumista ulkomaalaisiin Anahi kuvaa kiehtovaksi. Puheliaana latinalaisena hän sanoo nauttivansa mahdollisuudesta keskusteluihin ja vuorovaikutukseen. *"Kun mennään pienenä ryhmänä kaupungille, ei tarvi jännittää kuten bussissa, että meniköhän se kaikki oikein."* Hallinnan tunne tuo tyydytystä: *"Mä tiedän tarkalleen mitä latinot haluaa tietää."* Anahi kertoo aina pitäneensä historiasta ja asioiden penkomisesta, ja opastaminen on sen vuoksi kuin taidetta. *"Kun mä muokkaan aina opastuksen sen mukaan, onko ne espanjalaisia vai eteläamerikkalaisia, että ne ymmärtää, kun niillä on erilaisia sanoja ja odotuksia."* Ryhmät, joissa on mukana suomalaisia, ovat hänelle vaativia. Niissä hän panee maineensa tietoisesti likoon.

Yhdistystoiminnalla on merkittävä kompensatorinen rooli: *"Siellä näkee muita oppaita, aina on uusia ja sitten vanhoja, jotka ovat olleet väliaikaisesti poissa, että se kanssakäyminen on tärkeää...mä joudun hir-*

veän paljon olemaan lasten kanssa yksin, kun mies on merillä ja on semmoinen tarve että mä pääsen ulos ja näen aikuisia joiden kanssa puhutaan muustakin kuin työstä ja lapsista.” On helppo havaita vertaisryhmän tarve. Anahi etsii tätä kautta myös vastinetta kaukana asuvalle perheelleen ja suvulle (kts. esim. Seabrook 1988, 114). Ilmeisesti halu tavata ulkomaalaisia edustaa hänelle nykyisin pitkälti kotikatuun tyydyttämistä. Huippukokemukset sijoittuvat täysin oppaan työhön. ”Ne parhaimmat kokemukset oli ne kaks ekaa...mulla oli kolme opiskelijaa Espanjasta, jotka tulivat sairaanhoitajaopistoon vaihtopopilaiksi ja ne on jääneet mulle ikuisiksi ystäviksi. Heidän kanssaan olen ollut Espanjassa ja me kirjoitellaan ja vaihdetaan kuulumisia. Ja sitten toinen oli bussilastillinen kuorolapsia Puerto Ricosta, ne oli niin mukavia ja niin yllättyneitä siitä, että täältä löytyy joku joka puhuu espanjaa.” Hyvin ankea muisto puolestaan on jäänyt kaksikielisestä toimeksiannosta, jossa Anahin muutamaa suomenkielen virhettä kritisoitiin ankarasti: ”Mun takana istui kolme suomenkielistä rouvaa ja kun mä puhuin suomea niin ne puhui koko ajan ja kun mä puhuin englantia ne oli hyvin hiljaisia. Mä pari kertaa mokasin, että mulla meni sanat ristiin, no ne nauroi siihen, mutta sitten heti kun tultiin tänne ne meni (matkalutoimistoon) valittamaan, että mun suomen kielen taito ei ollut riittävä.” Tähän hän lisää, että harrastus on kuitenkin niin mielenkiintoinen, että ei sitä raski jättää pois. Opastamisen funktion näenkin Anahin kohdalla sosiaaliseksi ja itseilmaisulliseksi. Elämää rikastavassa harrastuksessa on paljon eskapismia.

Opastyö siirtymän/kompensaation ilmentymänä

Anahi toimii myyjänä supermarketissa. Tämä ei ole koulutusta vastaava tehtävä, sillä hänellä on nelivuotinen opistotasoinen hotelli- ja ravintola-alan esimieskoulutus. Aikaisemmat työpaikat olivat McDonaldsilla ja muissa ravintoloissa, mutta pienten lasten äidille yötyö kävi hankalaksi. Myymälässä tehdään kiireistä vuorotyötä, ja Anahi on vastuussa teollisista alueista eli kaikista liikkeessä myytävistä kuivatavaroista. Hän määrittelee itsensä joka paikan höyläksi, mikä osoittaa toimenkuvan monipuoliseksi. Päivät kuluvat tilausten tekemiseen, hyllyjen täyttämiseen ja yleensä paikan ylläpitämiseen. Aikaisemmin mukana olivat myös kassatyö ja tilitysten tekeminen. Toista haastattelua edeltävinä päivinä hän oli toiminut kassalla sijaisena ja opastanut kesälomittajia. Ensimmäisinä vuosina Anahi istui myös info-pisteessä. Marketissa työskentelee parikymmentä henkeä, esimies on myymäläpäällikkö.

Edetä voi ainakin teoriassa myymäläpäälliköksi ja aluevastaavaksi. Suoritustason ammatti osoittautuu aikaisempaa tietoutta (esim. Nipert-Eng 1995) myötäillen elämää segmentoivaksi: *"Joo, on tosi helppo erottaa ne (työ ja muu elämä) toisistaan. Töitä ei tarvi miettiä kotona, ei, huomenna on uusi päivä."* Selittävä tekijä on mielestäni myös kokemuksen ääripää. Koska henkilökuntaa on liian vähän, työ on niin stressaavaa, että Anahin elimistö reagoi vapaa-ajalla. *"Välillä siellä juostaan hiki päässä"*, hän puuskahtaa.

Myyjän ammatti vaatii Anahin mielestä lähinnä kärsivällisyyttä. Se on sinänsä helppo oppia, mutta nostelu tekee siitä fyysisesti raskaan. Hinnoittelu edellyttää tarkkuutta, mikä on keskeistä myös oppaana. Asiakastyössä on oltava palveluhenkinen ja ihmisten käsittelyssä taitava. Kun pyydän pohtimaan kahden työn yhtäläisyyksiä, Anahi aprikoi pitkään. Myymälässä on tuotteet, joissa on tietty sisältö, samahan pätee myös opastettaessa: kohteesta täytyy aina tietää, mikä se on ja mitä se pitää sisällään, hän tiivistää. Tietojen suhteen hän ei havaitse yleistymisvaikutusta, alueet ovat erilaiset. Kompensatorinen pyrkimys tulee selkeästi esiin, kun Anahi tuumii tekevänsä työtä elannon vuoksi ja sanoo, että lähtisi heti pois, jos saisi jotain muuta. Toisaalta nyt pääsee kuitenkin välillä kotoa jonnekin, vaikka kyseessä ei olekaan mikään toiveammatti.

Sekä myyjä että opas ovat Anahin mielestä itsenäisiä, pitää osata ratkoa asiakkaan ongelmia ja tarvitaan jatkuvaa oppimista. Useaan kertaan tulee kuitenkin esiin turhautuminen siihen, että myyjän ammatti ei vastaa koulutusta, eikä persoonakaan ole työn kanssa sopusoinnussa. Palaute on myyjänä ja oppaana erilaista. Ulkomaalaiset ovat Anahin mukaan myönteisempiä. *"Latinot kiivastuvat herkästi, mutta muuten eivät ole tyytymättömiä. Kun heitä osaa hoivata hyvin, he ovat ikuisesti tyytyväisiä, valittaminenkin tapahtuu eri asioista kuin suomalaisten kohdalla on."* Kaupassa saattaa, paitsi käydä kiukkuisia asiakkaita, myös joutua "pomottamisen" kohteeksi. *"Ne valittaa ja välillä se ei oo meistä kiinni, tai tulee ja sanoo, että olet laskenut kilohinnan väärin."* Suomessa arvostetaan Anahin mielestä sitä, että on työpaikka, mutta myyjän työn arvostus on olematonta. Toive irrottautua homogeenisestä työympäristöstä on suuri, koska myymälässä käy vakioasiakaskunta ja työyhteisö on pieni. Vaikka päivätyöhön liittyvät sosiaaliset kokemukset ovat enimmäkseen positiivisia, Anahi naurahtaa, että onneksi ne asiakkaat, jotka tulevat kiertoajelulle, ovat mukavampia. Tiedusteltaessa, onko opastyössä jotain, joka päätyöstä erityisesti puuttuu, hän vastaa, että sitä on tarjolla aivan liian vähän.

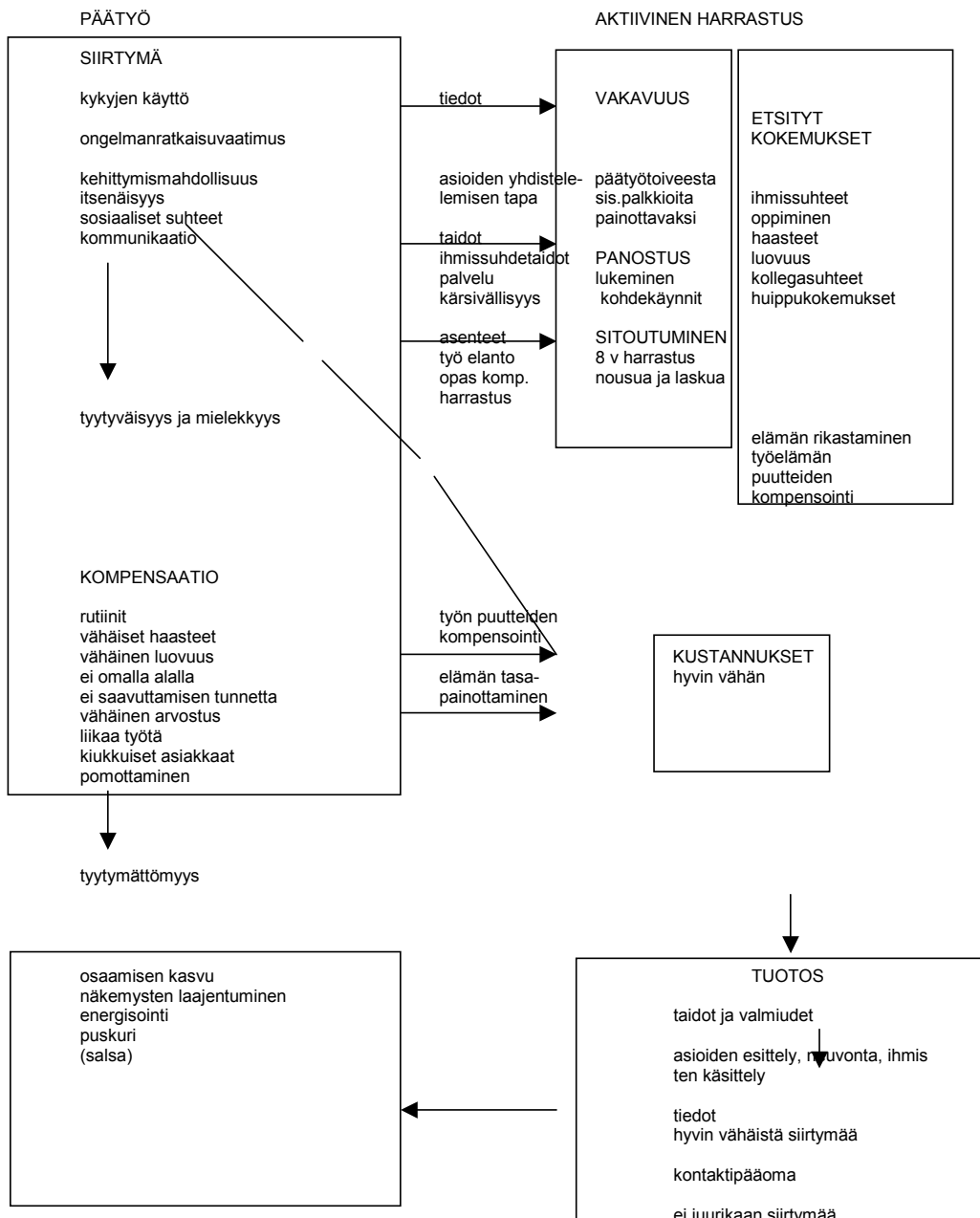
Opastyön vaikutus päätyöhön

Anahi pohtii, että opastyöllä ei juurikaan ole ollut vaikutusta myyjän työhön. *"Palvelu - se tietysti tulee, niin ja kun olen ulkomailla käynyt niin olen koettanut tuoda tänne uusia ideoita, mutta ei niitä oikein haluta ottaa vastaan."* Väitteet harrastuksen asenteita muokkaavasta vaikutuksesta (esim. Salaman 1986, 89) saavat tukea. *"On sitä kyllä tullut niin hirveen kriittiseksi että aina kattoo ja kuuntelee kauheen tarkkaan. Oppaan työ on neuvomista ja ihmisten käsittelyä, vaikka hankalia matkailijoita, niitä mulla on kyllä ollut hirveen vähän."* Kysyttäessä, arvostaanko hänen työpaikassaan sitä, että hän on myös opas, Anahi nauraa helakasti: *"Kun oli kansainvälinen opaspäivä ja mä olin lehdessä niin kaikki huuteli että oi hei, sä olit lehdessä, oot sä opas? Ja sitten monet asiakkaat, jotka käyvät siellä, niin nehän ihmetteli, että miten mä oon töissä kaupassa, jos mä oon opas."* Tämä osoittaa sitä, että oppaan työ nauttii hänen mukaansa huomattavasti korkeampaa statusta kuin myyjän. Koska työajoissa ei juurikaan jousteta, Anahi on sitä mieltä, että hänen harrastustaan ei siellä arvosteta millään tavalla. Kyseessä on Kirchmeyerin (1995) työnantajatyypin, jonka mielestä henkilöstön työaika on täysin erotettava muusta ajankäytöstä, mikä aiheuttaa työtytymättömyyttä.

Anahi kertoo olevansa perusluonteeltaan rohkeaa ihmistyyppiä, ei opastaminen ole häneen tässä suhteessa tuonut mitään. Henkiseen hyvinvointiin mieluisa harrastus näyttää vaikuttavan: *"Ei se silleen hirveesti henkistä jaksamista lisää, mutta aina kun mä tapaan ulkomalaisia, niin se on mun mielestä niinku henkistä piristystä. Aina tulee semmoista...keskustelua...että tulee hyvä olla. Esimerkiksi kun tulee espanjalaisia rouvia, jotka on miehensä mukana työmatkalla ja rouvat viedään kiertoajelulle, niin yks kaks mä tiedän koko heidän tarinansa, se on ihan kivaa."* Työn ja vapaa-ajan ollessa segmentoituneita koodinoidusta vapaa-ajasta ei voitane puhua. Jonkin verran ammatillista sekoittumista on havaittavissa taitojen osalta, koska kumpikin työ on kommunikaatiokeskeistä ihmisten käsittelyä. Subjektiivisen kokemisen tasolla suhde vaikuttaa hyvin kompensatoriselta etenkin, kun ammattia haluttaisiin vaihtaa ja opastyö on lapsuuden haave.

Keskeinen elämänalue

"Kyllä identiteetti on tällä hetkellä vähän vaikea löytää, hmm...tällä hetkellä oon hyvin menevä kohta nelikymppinen nainen, mulla on nyt semmoista, että mä haluaisin niinku muuttaa tyystin elämäni...mä haluaisin ehkä vaihtaa ammattia ehkä lukemalla jotain muuta. Tuntuu, että elämä on mennyt, enkä mä oo ehtinyt mitään tehdä." Haaveena olisi opiskella sisustusta. *"Sanotaan, että keskeisin elämänalue on perhe ja heidän tarpeensa elikkä siinä on muksujen koulut ja harrastukset"*. Aikaisemmankaan tiedon mukaan koulutusta vastaamaton työ ei muodosta keskeistä elämänaluetta. Toimeksiantojen vähäisyyden vuoksi sitä ei tee myöskään harrastuneisuus. Kysyttäessä, mistä Anahi mieluiten puhuu muille ihmisille, hän innostuu kertomaan salsa-innostuksestaan. Sitä hän haluaisi tanssia vaikka joka ilta. Hänen näkemyksensä mukaan myöskään opastaminen ei muodosta osaa hänen identiteetistään. *"Se on vaan tällainen piristys"*. Haastattelussa tulee tunne, että hänellä on "nelikymppisen ikäkriisi" elämän arvioimisineen ja uudelleen orientoitumisen tarpeineen. Aihetta kuvataan tarkasti elämäнкаarikirjallisuudessa, kun puhutaan keski-ikään saapumisesta (esim. Datan & Ginsberg 1975, Colarusso & Nemiroff 1981, Bryman & al. 1987, Hunter & Sundel 1990, Dunderfelt 1991). Case-esimerkki osoittaa mielestäni oikeaksi väitteen, että harrastuksen kautta pyritään korjaamaan vääränlaiseksi koettua työidentiteettiä (esim. Brightbill 1960, 40). Näyttää vain siltä, että kun tähän tarjoutuu riittämättömästi mahdollisuuksia, kompensatorinen vaikutus jää melko olemattomaksi.

Kuvio 23: Myyjä Anahi

5.7.2 Anahin kommentit:

Toisessa haastattelussa Anahi kertoi mietiskelleensä, että alueilla on kuitenkin aika paljon yhteistä. Lisäksi hän sanoi olevansa erittäin väsy-

nyt työhönsä. Hän halusi myös lisättäväksi joidenkin suomalaisten tylyn asenteen: epäluuloiset kassakuittien tarkastamiset ja ilmeet näiden nähdessä ulkomaalaisen nimen nimikyltissä sekä välillä suorat negatiiviset kommentit. Työpaikassa ei myöskään oltu halukkaita antamaan aikaa hänen opastominnalleen, vaikka espanjan kieltä hallitsevalle olisi toukokuussa ollut kysyntää. Ristiriita vaaditun ja toivotun välillä tuntui suurelta. Kertomuksessa esitetty tulkinta osui Anahin mielestä kohdalleen. *”Joo, kyllä tämä teksti tällä hetkellä kuvaa mua oikein hyvin.”* Anahi katsoi kuvion kuvaavan ja tulkitsevan ymmärrettävästi hänen elämäänsä. *”Ja tämä kuvio on ihan...sä oot hyvin saanut minut paperille...”*

5.8 Variaatio 7

Eläkeläinen Eero, noin 70 vuotta
ent. myyntipäällikkö
ja rationalisointitehtävissä

5.8.1 Kertomus

Aktiivinen harrastus

Suomen matkailuoppaista 45 % on 50 vuotta täyttäneitä ja joka viides on eläkkeellä. Useilla on pitkä opasura takanaan. Eero on yksi heistä. Hän antaa tälle tutkimukselle myös miesnäkökulmaa. Jostakin syystä maamme opaskunnasta vain vajaat 15 % on miespuolisia. Tiedustellessani Eerolta mistä tämä johtuu hän arvelee työuran etenemismahdollisuuksineen olevan miehille niin keskeistä, että aikaa vaativaan harrastukseen ei yksinkertaisesti riitä. Eeron oma kiinnostus matkailualaan on herännyt Tampereen seudun matkailuyhdistyksessä. Kipinä varsinaista opastointia kohtaan syttyi kuitenkin Tampereen päivän bussierroksella, jossa sukulaismies oli oppaana. Vaimonsa kannustuksesta Eero hakeutui peruskurssille. Vuosi oli 1957. ”Mä tykkäsin että hänellä on hyvä muisti eikä hän ujostele ja hän on tuommoinen ulospäin suuntautuva eli puhetta tulee vaikka kuinka, niin mä sanoin että tämä on ihan niinkun sinua varten”, haastattelussa läsnä ollut Annikki-rouva kertoo.

Opastuksia on tarjoutunut varsin runsaasti, jopa 30–40 vuosittain. Ne ovat keskittyneet vapaa-aikaan ja lomiin. Tavallisten rutiinikierrosten lisäksi Eero on usein tilattu erityisryhmille. Vakio-opas hän on ollut

myös erään pankkiryhmittymän sekä metalliliiton kurssikeskus Murikan vieraille. Eero miettii, että rooli on koko aikaista tapahtumien seurantaan. *"Joka aamu lehdistä on poimittava... en voi sanoa, että mä en tiedä... mun täytyy tietää mitä esimerkiksi jäähallilla menee. Ja yli 40 vuoden aikanahan on melkoinen määrä uhrautunut iltoja koulutukseen ja kohdekäynteihin. Sanoisin, että 90 prosenttia tietoo on kaiken varalta."* Eero viittaa kädellään olohuoneen kirjahyllyihin, jotka notkuvat monenlaisista aineistoa. *"Tässä on esimerkiksi tällainen Kadunnimet. Kun joku katsoo bussista ja kysyy, että minkä takia kadun nimi on Karhunkatu...kirjoista voi sitten katsoa."* Eero on myös koko ajan ollut paikallisyhdistyksen aktiivijäsen ja toiminut 10 vuotta puheenjohtajana. Tätä hän luonnehtii monipuoliseksi kehittämiseksi, kohdekäyntien järjestämiseksi ja suhteiden solmimiseksi ulkopuolisiin tahoihin. Merkittäväksi panokseksi voidaan mielestäni katsoa se, että hänen kaudellaan yhdistyksestä tehtiin rekisteröity yhdistys, mikä takasi sille mahdollisuuden saada rahoitusta kaupungilta. Eero on lisäksi ollut perustamassa valtakunnallista opasliittoa sekä toiminut kouluttajana. Tällä hetkellä hän on 26. vuotta yhdistyksen tilintarkastajana ja on saanut kunniajäsenen arvon.

Keskustellessamme kuluneesta 45 vuodesta hahmottuu monipolkuihin urakaari. Alkuvaiheen yleisoppaasta on vähitellen versonut useita erikoistumisteemoja. Selkeä kiinnostus historiaan, politiikkaan, talouselämään ja kirjallisuuteen näyttää ohjanneen polkujen muodostumista. Osa, esimerkiksi teollisuustietous, on työelämälähtöistä. Eero kertoo kuitenkin koko ajan pyrkineensä pitämään työn ja vapaa-ajan toisistaan erillään ja oppaan roolin hän mieltää puhtaaksi harrastukseksi. *"En ole koskaan halunnut esimerkiksi matkanjohtajan koulutusta, tämä on tällaisenaan riittänyt mulle."* Hän on kyllä vetänyt matkailuyhdistyksen tekemiä maakuntamatkoja erilaisiin tapahtumiin, kuten musiikkijuhlille. Kysyessäni, vastaako rahallinen korvaus kaikkea panostusta Eero arvioi kyseessä olevan niin valtavan tiedollisen panostuksen, että sitä ei voi mitenkään rahassa laskea. *"Näkeehän sen siitä, että kun joku tulee rahamieleessä mukaan niin kyllä hän heti syksyllä lopettaa."* Asioita pohdiskellessaan Eero arvelee, että olisi voinut olla mielenkiintoista työskennellä jossain historiallisessa linnassa ja perehtyä siihen syvällisesti. Varsinaista aktiivista toimintaansa hän on nyt ajamassa alas. *"Valtakunnallista liittoa perustaessamme me aikanaan sovimme, että tämä ei ole automaattisesti eläkeläisten tehtävä, vaan sitten kun tulee 65 vuotta täyteen, täytyy mennä peilin eteen, että vieläkö mä tähän pystyn..."* Vaikka elämänalue on ollut työteliäs, Eero ei halua nimitettävän sitä uraksi, koska se ei hänen mielestään kuulu työelämään ja sillä ei voi edetä.

Kerronnasta kuuluu, että Eero on viimeistä piirtoa myöten kotiseutuihin. Hän näyttää kovasti nauttivan puhumisesta, ja opastaminen on ollut yksi tietoa vaativista ja lisäävistä harrastuksista. Eero naureskelee estävänsä vanhenemistaan pitämällä itseään ajan tasalla. *"Kyllä se haasteita tarjoaa, että koetan pitää tietoni sellaisella tasolla joka tyydyttää minua itseäni ja vieraspaikkakuntalaiset on tyytyväisiä tulokseen."* Itsensä testaaminen (vrt. esim. Kelly 1983, 6-7 tai Argyle 1992, 114), jopa itsensä ylittäminen nousee toistuvasti esiin. Etenkin monenlaiset erityisryhmät tuntuvat edustavan tähän mahdollisuutta. Joudun myös toiseen kertaan perumaan näkemykseni, jonka mukaan opastyöhön ei sisälly altruismia. Anjan tapaan Eerokin painottaa palvelualttiutta (kts. tästä Kaplanin havaintoja vapaa-ajan käytöstä 1979, 26). *"Kun heinäkuun toisena sunnuntaina pyydetään tulemaan yhdeksi tunniksi ja olen kahdestoista, jolle soitetaan, niin minähän lähden."* Kaikkein suurimman haasteen ja välittömän sisäisen palkkion tarjoavat kuitenkin parhaimmat asiantuntijat, vanhat tamperelaiset, Tampere-päivän kiertäjäluilla. *"Kun joku aina sanoo, että olipa kiva kuulla, tässä oli niin paljon uutta. Vastaavasti kävelykierroksilla joku, joka on ikänsä kulkenut Hämeensilta työmatkansa... kun mennään sillan alta...ihmettelee, että onko tää kaarisilta, kyllä mää sillan yli oon kulkenut, mutta en ikänä sivulta oo katsonu sitä tästä suunnasta."* Haasteellisiin kokemuksiin näyttää liittyvän riskin elementti, koska omat tiedot voi aina kokea riittämättömiksi: *"Opastus on mennyt hyvin...ja kun mä viimeistä lausetta PURISTAN ulos... sitten joku menee vielä kysyyn jotain jota mä en tiedä..."*

Eero kertoo, että häntä viehättää muuntautuminen: *"Pyhäkoulun opettajille on puhuttava siististi ilman kirosanoja ja rakennusmestarien kanssa lähdetään noin niin kun rennommin, ei liian asiallisesti."* Tältä väliltä löytyy monia huippukokemuksia. Haasteelliseksi koettu ponnistus tuntuu niitä tuoneen. Erään valtakunnallisen yrityksen henkilökunnalle järjestetty sunnuntaipäivän opastettu kierros käsitti tutustumisen suuren ravintolaketjun paikallisiin toimipisteisiin. Historian ja nykypäivän tuntemusta vaativa ohjelma kesti koko päivän ja sisälsi A-oikeudet joka paikassa. *"Kun 12 tuntia oli kulunut, matkanjohtaja sanoi, että kiitos Eero, paria viimeistä tuntia me ei varmaan enää pystytty kertomaasi seuraamaan, mutta nyt sinä olet meidän vieraana. Se oli mun huippupuhetki, että mä tällä lailla pärjäsini ja viimeiseen saakka pystyin sen ryhmän hoitamaan, vaikka kutsu opastukseen tuli samana päivänä täysin yllättäen."* Stebbinsin havainnot negatiivisten kokemusten minimaalisuudesta saavat tukea myös pitkän työrupeaman suorittaneelta. Näitä Eero muistelee olleen varsin vähän, vaikka jotain on joskus mukaan

mahtunutkin. Nekin noudattelevat muiden haastateltavieni näkemyksiä. *"Kun on joku tommoinen remuporukka sunnuntaiaamuna eikä ne ole oikein valmiita kuuntelemaan tai yläasteen koululaisia, jotka pistää halvalla opettajaa ja opasta, kävellään yli ja höpötetään... Olen joskus kysynyt, että sopiiko että lähden, jos ette jaksu kuunnella...niin ne vastaa että älä ny sentään..."*

Opastamisen ja yhdistystoiminnan Eero lokeroi täysin omiksi revii-reikseen. Jälkimmäistä hän kuvaa joukon ylläpitämisenä ja kehittämisenä. Oppaana toimimisen pääfunktion tiivistän Eeron omiin sanoihin: *"Jos filmataan tätä mennyttä elämää, niin se rikkaus, mitä tällä työllä on saanut tästä kotiseudusta, se puhuu edelleen ja on avautunut enemmän kuin että jos kulkisi vaan kodin ja työpaikan väliä edestakaisin."*

Opastyö siirtymän/kompensaation ilmentymänä

Eeron työurasta on kulunut aikaa, ja sitä käydään läpi muistellen. Hän on aikanaan toiminut yli 30 vuotta suuressa metallialan yrityksessä, ensin rationalisointitehtävissä, sen jälkeen myyntipäällikkönä. Hän on peruskoulutukseltaan sähkötekniikko, minkä lisäksi hänellä on alaan liittyvää kurssitusta ja lisäkoulutusta. Eero katsoo olevansa perusluonteeltaan hyvin rationaalinen. Rationalisointityö oli menetelmäsuunnittelua, joka liittyi esimerkiksi osien kokoamiseen, ja jonka tarkoitus oli työajan tehostaminen sekä mahdollisimman suuri taloudellisuus. *"Tämä oli prosessi, jonka ensimmäinen osa oli työnsuunnittelu, jolloin mietittiin piirtäjän kanssa tarpeelliset tarvikkeet. Tästä siirryttiin varsinaisen työn etenemiseen ja sen jälkeen apuaikoihin."* Tämä taito osoittaa hänen mielestään suurta leviämisvaikutusta opastyöhön. Siinä rationaalisuus näkyy Eeron kertomana siten, että *"ensin teen reittisuunnitelmia eli valmistelen ja ennakoin. Sitten seuraa varsinainen tehollinen työ, joka on myös yhteispeliä kuljettajan kanssa. Aputyötä on se, että huomioin kaiken...mistä voi kääntyä ja missä on tie tukossa. Kaiken täytyy olla tip top, sekunnit on sekunteja"*.

Työssä Eerolla oli välillisesti alaisia ja hän toimi esimiehensä varamiehenä esimerkiksi työnjaollisissa tehtävissä. Johtaminen sisältää hänen mielestään suunnittelua ja organisoimista. Opastamisen hän näkee samalla tavoin: *"Layoutin teen, jossa lähtökohta on se, mistä kulloinenkin ryhmä lähtee, kauanko se missäkin viettää... ja mä buukaan sen. Joskus kun ohjelma on etukäteen valmiiksi tehty, haluaisin sitä vähän sormeilla, se olisi rationaalisempi, kun mentäisiin toisessa järjestyksessä."* Kummallakin alueella korostuu rationaalisuuteen liitty-

vä pitkäjänteisyys ja kehittäminen. Johtaminen on Eeron mielestä otettava opastettaessa niin, että ei ole ylimielinen. Meluavien koululaisryhmien kanssa on Eeron mielestä osattava iskeä oikeaan kohtaan. Rationaalisuus näyttää siirtyneen myös yhdistyksen puheenjohtajan työhön. *"Kokoukset on huolella suunniteltava, ei saa mennä kahta tuntia, jos asiat hoituvat joustavasti ja täsmällisesti tunnissa."*

Rationalisointitehtävistä Eero siirtyi metallivalimon myyntipäälliköksi. Tässä työssä oleellista oli neuvottelutaito. *"Opastaminen on myös ollut neuvottelua puhujan ja Tampereen kaupungin sekä eri kohteiden välillä"*, hän pohtii. Asia ilmeisesti miellyttää, koska STTK:n luottamustehtävätkin ovat näytelleet tärkeää roolia. (Riesmanin havainto luottamustehtävissä toimivien aktiivisesta vapaa-ajasta (1964, 165 saa tukea tässä.) Työlähtöisesti on myös kehittynyt metalliliiton koulutuskeskuksen oppaan rooli. Kohteet ja opastaminen muodostavat Eeron mukaan tuotteen, joka on verrattavissa teollisuuslaitoksen tekniseen tuotteen. Kykyjä on vaadittu: *"Aina on pitänyt pohtia, saadaanko tästä tuotteesta syntymään kaupat eikä opastaminen mene koskaan, että tuosta vaan, paneuduttava ja valmistauduttava on."*

Tietojen siirtymää Eero ei itse näe tapahtuneen, mutta taloudellisen tietämyksen on helppo katsoa levinneen myös opasyhdistyksen pitkäaikaiseen tilintarkastajan tehtävään. Samoin oman teollisuudenalan- ja paikkakunnan teollisuustuntemuksen laajemminkin voi hyvällä syyllä olettaa siirtyvän tiedonjyvinä matkailijoiden mieliin. Tämän hän tunnistaa itsekin: *"Kun olen yli 40 vuotta ollut teollisuustyössä niin kyllä mä tunnen tehtaan...oli se sitten metallia tai tekstiiliä tai mitä muuta..."* Koska kumpikin alue on ollut haasteellista, Eero ei ole pitänyt niitä henkisesti raskaina. Monipuolisuudesta tuntuu syntyneen tasapainon kokemus: *"Kun on juuri tällaisia erilaisia alueita, mä pidän siitä."* Rationalisointityö ja myynti edellyttävät luovaa ajattelua. Opastamisessa luovuuteen sisältyy mielikuvitusta. *"Jos ollaan Pääatalo-kierroksella tai vaikkapa esitellään Finlaysonin kehrutoimintaa ja kierrellään talon ulkopuolella...oppaana on käyty siellä, nähty kehräämö, kehruukoneet ja työntekijät...luovuutta on se, että osaa panna palikat paikalleen, maa-laillaan sanoilla ilman pensseliä. Luovuutta vaatii myös, jos on tilattu historiakierros liittyen kansalaissodan aikoihin. Riippuen siitä, kiinnostako kuuntelijoita valkoinen vai punainen näkökulma, täytyy tietää historia tarkkaan, mutta osata myös eläytyä."*

Kummallakin reviirillä Eero kokee tehneensä sangen itsenäistä työtä, joissa kummassakin on omat valtuutensa. Opastamisessa on väljemmät ehdot, mutta vastuu ryhmän tyytyväisyydestä. Päätyössä arvostus on hänen mielestään näkynyt siten, että työnantaja huomaa kyvyt ja

aloitteellisuuden, jonka kautta pääsee etenemään. Vanhan teollisuus-kulttuurin voi arvella olleen perin hierarkkisen ja arvostuskysymystä peilataan tässä siitä näkökulmasta: *"Verkkoaidan sisällä toimitaan yrityksen ehdoilla."* Opastyön suhteen Eero kokee arvostuskysymyksen palautteen näkökulmasta: *"Se on se, miten ryhmä ottaa, kiittääkö vai moittii. Arvostus näkyy myös siinä, että joku matkanjärjestäjä soittaa matkailutoimistoon ja kysyy, saisivatko he taas Eeron."* Työpaikalla on päässyt etenemään uralla tyydyttävästi, opastyössä Eero ei ole tätä puolta kaivannut. Kysyttäessä, onko oppaana toimiminen ollut millään tavoin kompensatorista päätyölle Eero arvelee, että esiintymiskyvyn käyttämisen kannalta näin on ollut. Opastettaessa tulee aina vastaan uudet kasvot. Matkanjohtajat ja autonkuljettajat saattavat olla samoja, muut muuttuvat. Pirkon ja Sirpan tavoin havainto homogeenisesta työyhteisöstä näyttää pitävän paikkansa. Se ei laaja-alaiselle ihmiselle riitä. Eerolla on selvästi huomattavissa ilmaisullisuuden aste-ero: työ on ollut hyvin tyydyttävää, mutta kotiseudusta kertominen matkailijoille suuri sydämen asia.

Työn ja vapaa-ajan Eero väittää olevan toisistaan täysin irrallisia asioita. Segmentointipyrkimys johtuu nähdäkseni siitä, että hän on tällä keinoin pyrkinyt rationalisoimaan elämänsä tasapainoon luoviessaan työn, monien harrastusten ja perheen välillä. En osaa arvioida, näkisinkö paljon tekemisen luterilaisen työetiikan mukaisena vai suuren energiamäärän kanavoitumisena. Kallistun tulkitsemaan asiaa niin, että persoona ei ole näyttelijän kykyineen päässyt työssä täysin toteutumaan. Työteliäs elämänasenne näkyy kuitenkin aktiivisuutena monella eri saralla. Tätä osoittavat useat luottamustehtävät sekä pitkäaikainen yhteistyö pankkiryhmittymään, Murikan kurssikeskukseen ja muutamaiin matkanjärjestäjiin. Vielä nyt, eläkkeellä ollessaan, seitsemänkymppinen Eero toimii aktiivijäsenenä muutamissa yhdistyksissä, hoitaa viiden kerrostalon eli 150 asunnon isännöitsijän tehtäviä, ja varattaessa aikaa toista haastattelua varten kesäkuulle kalenteri näytti olevan sitoumuksia pullollaan. Eeron mielestä isännöinti edustaa nyt eläkkeellä ollessa harrastusta.

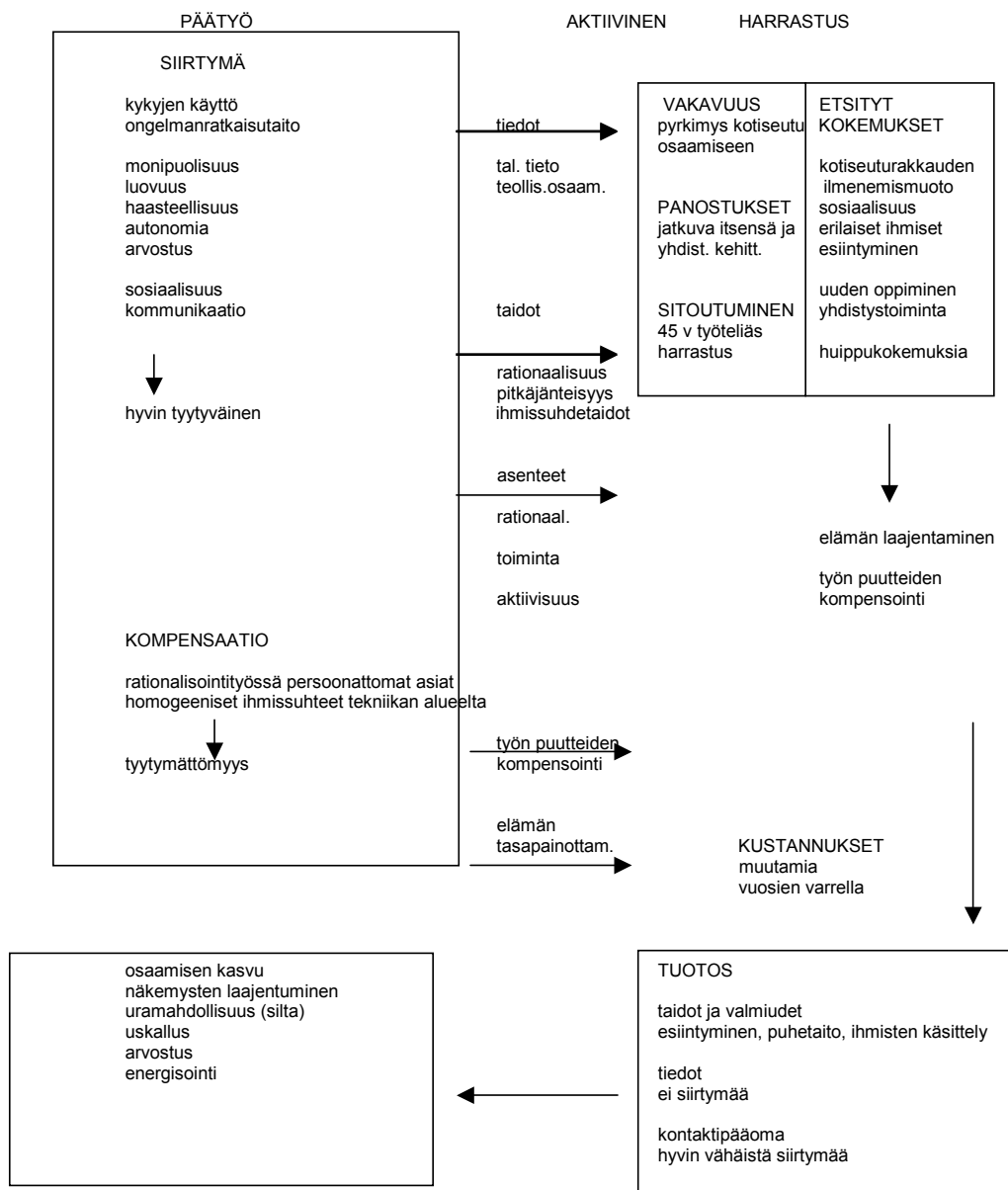
Opastyön vaikutus päätyöhön

Oppaana toimimisen Eero kertoo vaikuttaneen elämänsä siten, että se on tuonut laajoja näkemyksiä monilta elämän alueilta (vrt. esim. Kirchmeyer 1992). Kaupunki itse on avautunut, ja siitä johtuen on myös syntynyt halu ottaa kantaa sen asioihin. *"Jos esimerkiksi huomaan, että*

jossakin on rytöpaikka, voin ottaa yhteyttä virkamiehiin, että siivota pitäis kun matkailijat tulee Tampereelle. Sitten tulee aina muuallakin kulljettua okulaarit auki.” Työpaikalla roolista tiedettiin, mutta sitä ei erikoisemmin hyödynnetty. Avointen ovien päivää varten Eero koulutti tehtaalle oppaita lähinnä työnjohtajista ja muista esimiehistä. Hän kierrätti myös yrityksen vieraita kaupungilla ennen muuta iltaohjelmaa toimissaan itse isäntänä.

Esiintymisen taito ja puhetaito sekä äidinkieleen panostaminen ovat Eeron mukaan olleet keskeinen anti päätyöhön. Huomiota on oppinut kiinnittämään ulkoiseen olemukseen ja asioiden kokonaisvaltaiseen hallintaan. Näillä seikoilla on osaltaan ollut vaikutusta siihen, että hän on aikoinaan siirtynyt myyntipäällikön tehtäviin eli voidaan katsoa opastyön edustaneen siltaa myös hänen kohdallaan. Evansin ja Bartolome’n (1983, 225) johtajat kertoivat harrastuksen lisänneen rohkeutta heidän työssään. Samaa kertoo Eero: *”Aina pitää olla avoimet pelikortit...ei sitten pelkää eikä ensimmäisenä pyyhi hikeä.”* Ihmistenkäsittelyn taidot ovat kasvaneet, koska ryhmiä on ollut laidasta laitaan.

Tiedollista leviämistä Eero ei havaitse tapahtuneen työhönsä, koska tekniikka on täysin oma alueensa. Myös oppaan ja yhdistyksen puheenjohtajan ominaisuudessa saatujen kontaktien hän katsoo jääneen sille elämänalueelle. Jos näitä joskus työasioiden yhteydessä tapaa, asia jää tervehtimiseen. Käyttämäni puskuri-termi ärsytti Eeroa. Hän kertoi sanan liittyvän tekniikassa törmäämiseen. Tämä oli hyvä esimerkki sanojen erilaisesta merkityksestä haastateltavilleni. Selitettyäni näkemystäni Eero ymmärsi ja vastasi: *”Jos on ollut hankala päivä työelämässä se jää sinne eikä mulla välttämättä ole illalla opastusta.”* Eero arveli myös, että kyllä harrastaminen jossain mielessä voi energiaa tuoda, koska elää tasapainoista elämää. Ammatillista sekoittumista katson tapahtuneen lähinnä taitojen, mutta myös työn elementtien osalta. Rooliristiriitoja Eero on tietoisesti välttänyt lokeroinnin avulla. Keskeisen elämänalueen käsitettä on Eeron kanssa vaikea hahmottaa. Ammatillisesta identiteetistäkään ei enää voi puhua, koska hän on eläkkeellä. Katsellessaan taaksepäin hän tuntuu tyytyväiseltä. Elämänkokonaisuus näyttää hänestä rikkaalta, *”eikä aktiivisen harrastamisen vuoksi kotoakaan ole ovea näytetty”*.

Kuvio 24: Eläkeläinen Eero

5.8.2 Eeron kommentit

Toisessa haastattelussa korostui Eeron hyvä huumori ja vitsien kertomisen taito, jotka varmasti omalta osaltaan selittävät hänen harrastusuransa pituutta. Eero oli myös kokenut asioiden suhteen uusia oivalluksia ensimmäisen haastattelun jälkeen. Kun kerroin olettavani, että työpaikan vieraat ovat suuresti arvostaneet hänen isännöimiään iltatilaisuuksia opastuksineen, Eero myönsi, että niillä on todennäköisesti ollut edesauttava vaikutus myös kauppohenkilöstön syntymiseen. *"Vein heitä (ostajan edustajia) usein Näsinneulaan syömään. Jos syntyi kiistaa jostain sopimuksen kohdasta, niin kuin joidenkin kanssa joskus tapasi käydä... sanoin heille, että katsellaanpas maisemia tässä välillä, näytin jotain kohdetta ja kerroin siihen liittyviä juttuja...niin johan kiivas äänensävy unohtui."* Muistui myös mieleen, että eräs kauppaneuvotteluissa vastapuolena toiminut ostopäällikkö oli itsekin opas. *"No hänet vietiin tietysti kaupunkikierrokselle ja vastaavasti toisissa neuvotteluissa, kun olin hänen firmassaan, hän teki minulle samoin."* Luettuaan kertomuksen itsestään Eero oli sitä mieltä, että *"oot tehnyt hyvää työtä, kyllä mä löydän itseni sieltä, johdonmukainen on ja hanskassa homma."*

Tiedustellessani, miten hän rationalisointi-ihmisenä suhtautuu kuvioonsa, onnistuuko se tulkitsemaan hänen elämänalueidensa välisiä yhteyksiä ymmärrettävästi, hän kommentoi: *"Ymmärrän tämän erittäin hyvin, selkeät otsikot, johdonmukainen, riittävän selvä...mutta puolet tekstistä voisi ottaa pois...olisi rationaalisempi."* "Vakavuus"-kohtaan olin kirjannut "pyrkimys täydelliseen kotiseututietouteen". Sen Eero halusi korjata muotoon ... mahdollisimman hyvään ...tietouteen, koska rationaalisuus tarkoittaa hänen mielestään sitä, että aina on pyrkimys parempaan.

6 TUTKIMUKSEN TULOKSET JA JOHTOPÄÄTÖKSET

6.1 Tutkimuksen tulokset

Rakensin teoreettisen mallini ajallisesti laajan lähdekirjallisuuden perusteella. Vaikka vanhempi tutkimus edustaa oman aikansa kuvaa, ja monet asiat ovat vuosien varrella muuttuneet, harrastamista sekä työn ja vapaa-ajan suhdetta kuvaavat subjektiiviseen kokemiseen liittyvät seikat näyttävät olevan ihmeen ajattomia. Ihmiset ovat aikakaudesta riippumatta etsineet mahdollisuuksia käyttää arvostamiaan kykyjä ja taitoja itseään miellyttävällä tavalla. Sain kaikilta haastateltaviltani palautetta siitä, että itse tarkastelutapa oli innovatiivinen ja herätti heissä uudenlaista asian hahmottamista. Kukaan kohdehenkilöstäni ei ollut aikaisemmin osannut yhdistää päätyötään ja oppaana toimimista kyseisestä näkökulmasta.

Yhteinen piirre kaikille haastatelluille näytti olevan se, että he edustavat erittäin energistä ja aktiivista ihmistyyppiä. Päättäväisyys, napakkuus, kertomisen helppous ja varmaotteisuus teki vaikutelman sisältäpäin ohjautuvuudesta. Opastotoiminnan sijoittumisessa dimensiolla työ – vapaa-aika osoitti eroavuutta. Päivi on postprofessional, jolle oppaana toimiminen on nykyisin puoliammatillinen harrastus. Harrastus, jossa on ammatillinen aspekti, se näyttää olevan myös Anjalle ja Maaritille. Puhtaasti harrastusluonteisena siihen kertoivat suhtautuvansa Pirkko, Sirpa, Anahi ja Eero. Pelkkä toimeksiantojen määrä ei selitä asiaa, näkemys liittyy osaltaan päätyöhön, toisaalta myös omiin toivomuksiin ja opashistoriaan.

1. osaongelman avulla etsittiin vastausta kysymykseen: Mikä on aktiivisen harrastamisen funktio ihmisten elämässä, mitä he siihen panostavat ja millaisia ovat siltä etsityt kokemukset? Haastattelut osoittivat, että opastamiseen suhtaudutaan hyvin tosissaan. Kaikilla tuntuu olevan erittäin korkea itsekritiikki, koska toiminnan tuloksia arvioidaan professionaalisin kriteerein. Panostukset ovat kaikilla samantyyppisiä. Vaikka toimeksiantojen määrä olisi vähäinen, osaamisen päivittäminen vaatii paljon aikaa ja viitseliäisyyttä. Tietoja etsitään lehdistä, kirjoista, kohdekäynneistä ja keskusteluista kollegojen kanssa. Jatkuvan lukemisen ja asioiden ”siivilöinnin” sillä silmällä, mitä niistä voi kertoa matkailijoille, voidaan nähdä muodostavan elämäntavan. Kyseessä ovat elinikäiset oppijat, joille kehittymisen kokemus suo tärkeitä henkisiä palkkioita. Toiminnalliseksi panokseksi voidaan katsoa myös jäsenyys har-

rastajayhteisössä. Kolme haastateltavaa oli toiminut organisaattorin roolissa puheenjohtajana, muut suhteellisen aktiivisina jäseninä.

Panostamisen kautta etsitään omalle osaamiselle luovaa, monipuolista ilmaisutietä. Tämä löytyy oman minän ja hankitun tietouden sopeuttamisesta aina uudenlaiseen tilanteeseen. Haasteellisuus tulee mahdollisuudesta testata itseään, mikä näytti olevan kaikkien tietoinen tai tiedostamaton motiivi. Sosiaalisuus on tärkeää, erityiseksi motiiviksi tämä nousi Anjan ja Maaritin kohdalla. Ongelmalliseksi tulkinnassa muodostui se, että jotkin termit merkitsevät ihmisille eri asiaa. Näitä on esimerkiksi riski. Tyypillinen oppaan riski on oman maineen säilyminen hyvänä. Kilpailunhalua tai vallankäyttöä ei koeta motiiviksi, mutta oman tulkintani mukaan mahdollisuus käyttää tietojaan tavalla, jota yleisö ihailee, pitää sisällään selvän vallankäytön piirteen. Sitä ei vain tiedosteta sellaiseksi. Arvostuksella näyttää olevan kompensatorista kytköstä päätyöhön. Csikszentmihalyin flow'n käsite selittää mielestäni hyvin pitkää sitoutumista ja myötäilee Stebbinsin ajatuksia itsensä uusintamisen tärkeydestä. Huippukokemus tulee raskaaksi, mutta mielekkäiksi koettujen ponnistusten aikaansaamasta saavutuksesta ja toisten antamasta tunnustuksesta. Raha motiivina on kaksijakoinen. Opastuspalkkiolla sinänsä ei katsota juuri olevan merkitystä. Osaltaan tämä kuitenkin johtuu siitä, että sen suuruus verrattuna jatkuvaan asioiden työstämiseen nähdään olemattomaksi. Väitin teoriaosuudessa, että altruismi ei ole toiminnan motiivi. Kuitenkin tämä oletukseni osoittautui vääräksi. Esimerkiksi Anja ja Eero painottivat useaan otteeseen palvelunhalua.

Osallisuus harrastajayhteisöön on sinänsä toissijainen. Ilmiökenttä näyttää kuitenkin olevan hyvin monipuolinen. Suurempi kohdejoukko olisi tuonut enemmänkin vaihtoehtoja. Havaintoja selventää kuvio, jossa esimerkiksi nuolia voitaisiin piirtää ristiin rastiin. Yhteisö on erittäin tärkeä kehittäjänä ja puuttuvan ammatillisen viiteryhmän, mahdollisesti myös kaukana asuvan suvun korvaajana.

tietojen ylläpito ja vaihto	oppiminen
erilaisten ammattien kirjo	–”–
organisaattorin panos	johtaminen
suvun korvike	yhteisöllisyys
kontaktit (kollegat)	–”–
ammattillisen vertaisryhmän puute	–”– ja tuki
mahdollisuus päästä kotoa	–”–
epäonnistumisten purkaminen yhdessä	terapia
kohdekäynnit	hyöty päätyöhön

Kuvio 25: Jäsenyhteisön koetut funktiot

Haastateltavieni opaskokemus vaihteli 8 ja 45 vuoden välillä. Urakaari erilaisine vaiheineen hahmottui jokaisen kohdalla. Sitoutumista kuvaisin arvopohjaisena, moraalisenä urana, vaikka jotkut yhdistivätkin sanan pelkästään päätyöhön liittyväksi tikapuukarrieriksi. Ehkä osuvammin opastamista kuvaa polku-termi. Tällöin se nähdään yhtenä kuljettavana tienä muiden elämänpolkujen lomassa, ja sen funktioksi osoittautui arkisen elämän rikastaminen. Kustannuksiakaan ei ainaakaan myönnetä olleen paljon, lisäksi ne ovat yllättävän saman tapaisia. Kuvaisin kokemusta tiivistetysti oppaan työn arvostuksen polkemisena. Tapaukset on yleensä otettu oppimiskokemuksina. Lisäksi niiden, joiden kohdalla kustannuksia on paljon, arvellaan karsiutuvan nopeasti joukosta pois.

Osaongelma 2 tarkasteli työstä harrastamiseen tapahtuvaa siirtymävaikutusta. Tietojen leviämisvaikutus osoittautui merkittäväksi silloin, kun kyseessä on monipuolista asiaosaamista edellyttävä pääammatti, kuten matkailutiedottaja ja kongressialan yrittäjä-johtaja. Sen sijaan pitkälle specialisoitunutta tietoutta vaativista työtehtävistä, kuten kemistin, teknisten tuotteiden myyntipäällikön tai hammashoitajan tehtävistä ilmiötä ei ole havaittavissa. Taitojen leviämisvaikutus sen sijaan osoittautui merkittäväksi kaikissa case-tapauksissa. Näitä ovat esimerkiksi kielitaito, sosiaalisuus ja organisointi. Aikaisemman tutkimuksen mukaan taitoja käytetään työn ulkopuolella silloin, kun ne koetaan mielekkäiksi ja tärkeiksi. Jälleen tulkintaa hankaloitti termien monimerkityksisyys: esimerkiksi ongelmanratkaisu ei merkitse kaikille samanlaista ilmiötä. Tulkitsen taitojen siirtymää pitkälti oppimisen yleistymisvaikutukseksi, ne ovat seikkoja, joita halutaan käyttää työtä laajemmalti. Jotain luonteelle ominaista saattaa myös olla mukana: esimerkiksi Eeron

kohdalla nousi esiin rationaalisuus, jonka ilmentymistä hän korosti elämänsä eri alueilla. Asenteellisen siirtymän tulkitseen tässä tutkimuksessani sisäistetyksi protestanttisen etiikan mukaiseksi koodiksi käyttää vapaa-aikansa työteliäästi ja tuottavasti, olipa kyseessä hyvin kiinnostavaksi koettu tai enemmän negatiivisia elementtejä sisältävä päätyö. Työteliästä elämänasennetta pohdiskelleet ovat hakeneet selityksiä esimerkiksi kohortista ja työnarkomaniasta. Selvimmin kyseistä asennetta edusti mielestäni Sirpa, joka kertoi jo lapsena oppineensa tekemisen ”meaningin”, mutta asia tuli kyllä esille kaikkien kohdalla. En tulkitse kyseessä olevan pelkän velvollisuusajattelun, vaan pikemminkin energisten ja monipuolisten ihmisten tekemisen ilon.

Työn yksittäisiä elementtejä tarkasteltiin haastattelussa kysymysten perusteella, joista voitiin päätellä, edustaako niiden subjektiivinen kokeminen siirtymää vai kompensatorisia pyrkimyksiä. Näin voitiin vastata toisen osaongelman lisäksi myös osaongelmaan 3: Millaisille työn puutteille tai negatiiviseksi koetuille elementeille etsitään kompensatiota aktiivisen harrastamisen kautta? Kykyjenkäytöstä tein päätelmän suhteellisen tyypillisestä leviämisvaikutuksesta. Osaaminen halutaan kuitenkin asettaa aina uudenlaisten yleisöjen eteen, eli pyritään yksinkertaisesti arjesta irti. Samantyyppistä ilmiötä löytyy Stebbinsin aktiivisilta harrastajilta. Selvimmin asia pätee etenkin huippukokemusten suhteen. Ne ovat ikimuistettavia, koska edustavat erilaisuutta. Teoreettiseen malliin lisäämäni nuoli edustaa mielestäni eskapistista siirtymää. Tähän tuntemukseen liittyy myös havainto, että korkea kykyjenkäyttöaste ei aina ole pelkästään tyytyväisyyttä aiheuttava seikka. Se yhdistyy nykyisin äärimmäiseen henkiseen vaativuuteen, mikä johtaa reaktiivisen kompensaaation tavoitteluun ja pakenemiseen vapaa-ajalla. Kokemusten ääripää osoittautui hyväksi selittäjäksi. Liika on työssäkin liikaa.

Nostan case-esimerkkieni perusteella luovuuden opastyön keskeiseksi elementiksi. Tällä on päätyön luonteesta riippuen sekä siirtyvää että kompensatorista ilmentymää. Esimerkiksi Päivin, Pirkon ja Eeron haastatteluissa vastapäätä istuva ihminen tuntui nauttivan opastyöstä esiintyvän taitelijan tapaan. Ongelmakeskeisyyttä esiintyy yleisesti kummallakin alueella, mutta ongelmat sinänsä ovat erityyppisiä ja opastustilanteissa ne edellyttävät välitöntä, itsenäistä päätöksentekoa. Teoriaosuudessa esitetyt väittämät autonomian siirtymävaikutuksesta (esimerkiksi Meissner 1971, Staines 1980, Parker 1983) osoittautuivat enemmän tai vähemmän päteviksi muiden haastateltavieni kohdalla, mutta Maaritilla katsoisin sen edustavan kompensatiota. Hän korosti nauttivansa tästä puolesta nimenomaan opastaessaan. Sisältäpäin oh-

jautuva ihminen näyttää tavoittelevan työssään autonomiaa. Monet tutkijat ovat nostaneet tämän elementin tärkeimmäksi motivaattoriksi työssä.

Työorganisaatioissa edellytetään nykyään kehittymistä, ja koska tietojen ajan tasalla pitäminen on oppaille elämäntapa, on helppoa tehdä tulkinta siirtymävaikutuksesta. Tämä ei kuitenkaan ole koko totuus. Aktiiviset harrastajat ovat haasteiden etsijöitä, päätyön tarjoamat haasteet eivät sellaisinaan tunnu riittävän. Näitä tarvitaan monenlaisia, ja asiaan yhdistyy jatkuva itsensä testaamisen tarve, ikään kuin koko ajan haettaisiin vahvistusta sille, että ollaan hyviä. Vaikka olisi kyseessä yrittäjän työ ja professionaalinen ammatti, saavuttamisen tunne vaikuttaa olevan epäselvä, riittämätön tai puutteellinen. Myös tämän vuoksi yhteinäisen kokonaisuuden muodostavasta harrastustyöstä saadulla positiivisella palautteella on äärimmäisen suuri merkitys. Koska nämä ovat keskeisiä opastyön tuomia palkkioita, lisään ne tarkennettuun malliin kompensaaation puolelle. Tärkeää on mielestäni havaita, että keskiikäisetkin pyrkivät saavuttamaan haasteellisuuden kokemuksia ja testaamaan itseään. Ominaisuus ei rajoitu pelkästään työuraansa aloitteleviin.

Haastateltavani eivät juurikaan tunnu arvostavan ”tikapuu-uraa”. Aikaisemmat havainnot siitä, että harrastamisen kautta etsitään myös uralla etenemistä (esim. Anderson 1964, Brock 1990), eivät ainakaan tietoisesti päde kohderyhmässäni. He kokevat pikemminkin olevansa spesialisteja, ja opastaminen edustaa heille toista, asiantuntijuutta edellyttävää elämänaluetta. Poikkeuksen tekee Sirpa, joka tavoittelee etenemistä kemistin työssä suunnittelemalla väitöskirjaa, jonka hän tekisi harrastusluonteisena. Asiantuntijoiden motivaatio näyttää nousevan sisäisistä palkkioiden kokemuksista. Opastyö on kuitenkin neljän haastateltavan kohdalla muodostanut sillan, jonka edesauttamana on siirrytty uuteen tehtävään ja jopa perustettu oma yritys. Katsoisin tässä olleen tiedostamatonta etenemisen halua, mutta koska se ei nouse subjektiivisena kokemuksena esiin, en lisää seikkaa korjattuun kehiköön. Siltailmiö nousee esiin myös aikaisemmassa harrastustutkimuksessa. Voidaan syystä sanoa työn ulkopuolisten elementtien vaikuttavan työuran etenemiseen ja muotoon.

Arvostus työn elementtinä näyttää olevan erittäin tärkeä. Case-tapaukseni osoittivat, että kun päätyön status koetaan tarpeeksi korkeaksi, harrastustyöltä ei varsinaisesti haeta tätä seikkaa. Sen sijaan vähäiseksi koettu arvostus johtaa nimenomaan aktiivisen ihmisen kohdalla kompensatorisiin toimiin. Selvin esimerkki tästä on mielestäni Anahi. Kun hän lisäksi on koulutustaan vastaamattomassa ammatissa ja on

ialtään saavuttamassa uuden täyden vuosikymmenen, asettuu koko elämän rakenne hyvin kriittiseen valoon. Harrastus ei valitettavasti kuitenkaan riitä kompensoimaan arvostuksen puutetta silloin, kun sille ei ole riittävästi toteutumisen mahdollisuuksia. Luettaessa esimerkiksi Veblenin (1899) erittäin laajalti siteerattua klassista teosta syntyy mieluinen kuva siitä, miksi tarve tulla muiden arvostamaksi on ihmisen elämän keskeisiä tekijöitä.

Sosiaalisuus osoittaa aikaisemman tutkimustiedon tapaan suurta siirtymää. Tämä on osittain selitettävissä luonteenomaisuuksilla, esimerkiksi Pirkko, Maarit, Anja ja Eero korostivat koko ajan haluavansa olla tekemisissä ihmisten kanssa. Jos puhelias ihmisen sosiaalisuus työssä estyy, kuten Maaritin kohdalla hänen toimiessaan pelkästään hammashoitajana, kompensatorinen ilmaisukanava on löydettävä. Kun Maarit löysi sen oppaan työstä, vanhasta haaveestaan, siitä muodostui hänelle selkeästi keskeinen ammatillisen identiteetin lähde. Sinänsä tyydyttäväksi koetut ihmissuhteet työpaikalla saattavat kuitenkin olla yksipuolisia. Jos työyhteisö koostuu pitkälti samantyyppisistä henkilöistä - esimerkiksi ammatilliselta taustaltaan (Sirpa, Eero, Pirkko) tai maantieteelliseltä sijainniltaan (Anahi, pieni työyhteisö ja vakioasiakkaat) - nämä eivät välttämättä riitä. Elämää halutaan rikastaa useantyyppisten kontaktien kautta. Tämä aiheuttaa lisäyksen teoreettiseen malliin. Näin tekee myös Anjan kokemus: kongressialan yrittäjällä ei ole työssään viiteryhmiä, jolta saada vertaistukea. Itselleen tärkeän vertaisryhmän, vaikkakin toisenlaisen, hän kertoo löytäneensä harrastusorganisaation puolelta. Sosiaalisuus on toisaalta myös taito. Monet tutkijat ovat korostaneet sitä, että työssä opitut sosiaaliset taidot helpottavat osallistumista muihin aktiviteetteihin.

Kaiken kaikkiaan case-tapaukseni osoittivat suurta siirtymävaikutusta antaen tukea aikaisemmalle tutkimustiedolle. Kompensatorisia pyrkimyksiä oli kuitenkin mukana niin paljon, että havaintoni voidaan mielestäni hyvällä syyllä liittää myös kompensatiokeskusteluun. Opastyö täyttää eskapistisen funktion elämässä. Siinä ei tarvitse matkustaa kauas, koska erilaiset ihmiset ja kulttuurit tulevat luo. Jo tunnin toimeksianto saattaa parhaimmillaan olla kuin pistäytyminen toisessa maailmassa, josta tulee uudistuneena ulos. Tätä kuvaa hyvin Anja. Opastaminen on hyvin lähellä hänen päätyötään ja muodostaa esimerkin pitkälle koordinoitusta vapaa-ajasta. Siitä huolimatta hän luonnehtii oppaan roolia työnsä vastapainoksi. Näkemys elämän tasapainottamisesta tätä kautta saa omalta kohderyhmältäni tukea.

Tutkimuksellisenä puutteena voitaneen pitää sitä, että kohdehenkilöideni repertoaari edusti valikoitunutta väkeä. Tampereella valitaan

opaskurssille henkilöt, joilla on koulutusta ja kielitaitoa. Nämä ominaisuudet johtavat yleensä mielenkiintoisiin työtehtäviin. Jos joukkoon olisi osunut enemmän työhön kyllästyneisyyttä, olisi kokonaiskuva antanut paljon enemmän viitteitä harrastuksen kompensatorisesta merkityksestä. Nyt muodostunut kuva vaikuttaa ehkä liian siloitellulta. Kuitenkin olen sitä mieltä, että näyttöä syntyi riittävästi asian ymmärtämisen kannalta.

4. osaongelman kautta pyrin kartoittamaan tietoa siitä, mikä on aktiivisen harrastamisen tuotos ja miten tämä vaikuttaa päätyöhön. Tämä osio toimi mielestäni suhteellisen ymmärrettävästi. Oppaana hankitulla osaamisella on selvää siirtymää niihin työtehtäviin, joissa hyöttyy laajasta yleistietoudesta. Sen sijaan pitkälle erikoistuneissa tehtävissä vaikutusta ei voi havaita. Taidoilla on paljon käyttöä päätyössä työn tyypistä riippumatta, ja asia on selkeästi tiedostettu. Laaja opastettavien kirjo opettaa ihmistuntemusta ja empaattisuutta. Aikataulujen laatiminen ja noudattaminen, kuten myös eri elämäntilanteiden välillä luoviminen ovat tehneet haastateltavistani hyviä organisaattoreita. Täsmällisyyden, tarkkuuden, kriittisyyden ja uteliaisuuden asenne yleistyy koko elämän alueelle. Ulkoiseen olemukseen panostamisesta muodostuu käytöskoodi. Tähän seikkaan viittasivat kaikki haastateltavani. Stebbinsin laaja kirjo eri alojen harrastajista on osoittanut kyseiset seikat laajemminkin yleistettäviksi. Etenkin organisoinnin taitojen merkitys ajan niukkuuden kanssa painiskelevilla henkilöillä antaa hyvän lisän työelämään.

Monipuolisella kokemusrepertuaarilla on näkemyksiä laajentava vaikutus työn puolelle, vaikka ammatillinen osaamisvaatimus pääammatissa olisi hyvin kapea. Asiaa eivät kaikki välttämättä tunnustaneet, koska termi sinänsä näyttää olevan tulkinnanvarainen. Itse korostaisin tätä piirrettä, koska se mielestäni antaa avarakatseisuutta työhön. Harrastuksen parissa hankitut kontaktit voivat olla äärimmäisen keskeisiä pääammatissa (Päivi), niistä saattaa tulla partnereita (Anja) tai ne voivat olla suhteellisen merkityksettömiä (Anahi, Maarit). Voi myös olla, että oppaat eivät haluakaan limittää elämäntilanteitaan. Eero korosti koko haastattelun ajan tietoista segmentointipyrkimystä.

Merkittävin tuotos näyttää tulevan omien ponnistelujen aikaansaamasta onnistumisen tunteesta, mikä lisää itseluottamusta ja rohkeutta. Uusi sosiaalinen kokemus yhdistettynä omien kykyjen luovaan käyttöön ja siitä saatuun kiitokseen tarjoaa niin merkittävän energialatauksen, että sitä riittää moneen työpäivään. Tämä oli kaikkien haastateltavieni yhteinen ja painotettu näkemys. Selkeästi jotain puuttuu suomalaisesta työelämästä. Asia liittyy mielestäni työn arvostuskysymykseen ja palautekeskusteluun. Mielekkääksi koetun harrastuksen, minkä ta-

hansa, tarjoama piristys voi myös toimia puskurina työn ja muun elämän hankaluuksien kohtaamisessa ja käsittelemisessä. Aikaisemmat tutkimustulokset painottavat myös harrastuneisuutta elämän jatkuvuuden lähteenä työn mahdollisesti loppuessa tai yksityiselämän kriiseissä ja siirtymävaiheissa. Kyseessä on turvallisuutta tuova tekijä.

Havaintoni tukivat myös ajatuksia integroivasta ja segmentoivasta elämäntyylistä. Pitempää koulutusta vaativat professionaaliset ammatit sekä yrittäjyys edellyttävät suurempaa työn ja vapaa-ajan keskinäistä sulautumista. Toisaalta tyytyväisyys työhön lisää halua toimia samalla tavalla myös vapaa-aikana. Alempien organisatoristen tasojen ammateissa segmentointipyrkimys on suurempi. Raskaaksi koettu päätyö - kokemuksen ääripää - näyttää kuitenkin arvelujeni mukaisesti johtavan alueiden eriyttämiseen ja voimakkaaseen reaktiivisen kompensaation tavoitteluun. Työn uuvuttavuus tuntui korostettuna toukokuun haastatteluissa. Ammatillisen sekoittumisen käsite ei niinkään näytä liittyvän ajatukseen elämäntyylistä, vaan siitä, että harrastus antaa mahdollisuuksia tiedollisesti ja taidollisesti koordinoituun vapaa-ajan käyttöön. Sekoittumista esiintyy kaikilla haastateltavillani jonkin asteisena. Suurinta se on Päivin ja Anjan kohdalla, koska heidän ammattinsa on matkailupalvelujen tuotannossa. Stebbinsin käsite sinänsä soveltui mielestäni hyvin oppaisiinkin kohderyhmänä. Havaintoni osoittavat myös, että liian suuri työtaakka on ihmisille äärimmäinen rasite. ”Yrityksen tärkein voimavara” tarvitsee akkujen lataamista, kukin omalla tavallaan.

Työnantajaorganisaation suhtautuminen henkilöstön harrastuneisuuteen vaihtelee. Se saattaa olla hyvin suuresti arvostettua (esim. Päivi), jokseenkin noteerattua, mutta ei erityisemmin hyödyntävää (Eeron entinen työpaikka) sekä täysin välinpitämätöntä ja arvostamatonta (Anahi). Kirchmeyerin työnantajatyyppejä (1992, 1995) on siis löydettävissä myös suomalaisissa työorganisaatioissa. Joustamattomuus esimerkiksi työaikojen suhteen ärsyttää aktiivista harrastajaa, etenkin silloin, kun hänen työssään on paljon negatiiviseksi koettua. Erityisen tärkeää työntekijän pitämiseksi tyytyväisenä olisikin pyrkiä yksilölliseen joustoon. Työorganisaatiossa kannattaa mielestäni hyödyntää se osaaminen ja näkemys, jonka henkilöstöön kuuluva tuo taloon harrastuksensa kautta. Asia pitäisi ottaa esiin kehityskeskusteluissa ja pyrkiä soveltamaan yksilöllisessä työn muotoilussa. Kokonaistehokkuus työssä saattaa olla yllättävänkin riippuvaista työn ulkopuolisista seikoista. Jos harrastuksen anti ei muuten näy, sillä on ainakin suuresti energisoiva vaikutus. Koska asialla on mielestäni johtamistyöhön selkeä viesti, esitän sen kuvion muodossa:

Johdon suhtautuminen	reaktio
arvostava ja hyödyntävä neutraali, ei erityisemmin hyödyntävä välinpitämätön, arvostamaton	tyytyväisyys neutraali tyytymättömyys

Kuvio 26: Johdon suhtautumisen vaikutus tyytyväisyyteen

Osaongelma 5, jonka tarkoitus oli etsiä vastausta kysymykseen kummalta puolelta tulee ammatillisen identiteetin muodostava keskeinen elämänalue, täydensi edellisiä osaongelmia. Arvelin, että tyydyttäväksi ja arvostetuksi koettu päätyö tarjoaa merkittävimmän ammatillisen identifioitumisen lähteen. Näin näytti olevankin esimerkiksi Anjan, Pirkon, Päivin ja Sirpan kohdalla. Oletukseni harrastuksen muodostamasta identifioitumisen perustasta silloin, kun työhön liittyy paljon negatiiviseksi koettuja elementtejä, olisi osunut oikeaan Anahin kohdalla, mikäli harrastustyötä olisi tarpeeksi ja siihen pääsisi päätyöstä joustavasti. Nyt Anahin identiteetti näytti olevan jokseenkin kadoksissa ja aiheuttavan hänelle Glasserin (1973, 63) havaintojen mukaisesti suurta emotionaalista stressiä. Maaritille oppaan rooli on ehdottomasti keskeinen elämänalue identifioitumisen näkökulmasta, sillä päätyöllä tuntui olevan hänelle pitkälti välineellinen arvo. Koko olemukseltaan hän kertoi olevansa opas ja tuttavat mieltävät hänet tässä roolissa. Nykyihmisille vaikuttaa olevan tyypillistä etsiä useammanlaisia toisiaan täydentäviä identiteettejä. Vaikka Sirpa painotti samaistuvansa lähinnä kemistin tehtävänsä, hänen aktiivinen persoonallisuutensa kuvaa hyvin ”multiple identity”-käsitettä. Eero nauttii aktiivisen eläkeläisen roolistaan. Katson ammatillisen identiteetin tulleen hänelle aikanaan päätyöstä, mutta opastamisella on ollut hänen elämälleen erittäin keskeinen merkitys. Myönteinen työidentiteetti tuntuu tuovan positiivista mainetta koko työpaikalle. Negatiivisia merkityksiä oppaat eivät ainakaan itse havaitse tämän roolinsa tuottavan..

Teoreettisessa mallissani on runsaasti asiaa. Soveltaessani sitä haastateltaviini kirjasin kunkin kohdalla ne elementit, joiden haastateltavan omaa kokemusmaailmaa tulkiten katsoin ymmärtämisen kannalta tarpeelliseksi. Kehikkoani pidettiin loogisena ja ymmärrettävänä, laatumiani kertomuksia subjektiivisten tuntemusten tulkitsijoina. Tosin rationaalinen Eero olisi rationalisoinut kuvion tekstiä vähemmäksi. Siirtymävaikutusta kuvaavaan mallin osaan lisään muutamia nuolia kohti

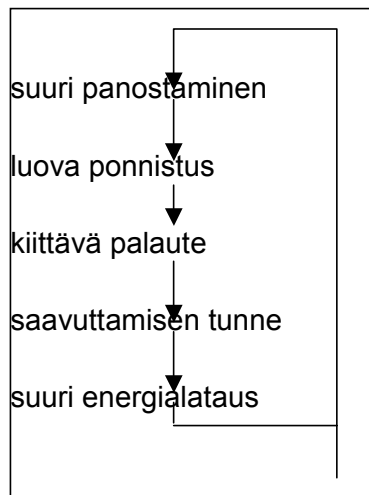
kompensaatiota, koska katson esimerkiksi kykyjen käytön ilmentävän arjesta poikkeamisen tavoitetta. Kompensaatio-osaa kuvaavaan luetteloon liitän seikat, jotka tulivat haastatteluissa uusina esille.

ei saavuttamisen tunnetta
kiittävän palautteen puute
vertaisryhmän puute
homogeeninen työyhteisö
kone korvaa ihmiskontaktit

Kuvio 27: Lisäykset kompensaatio-osioon

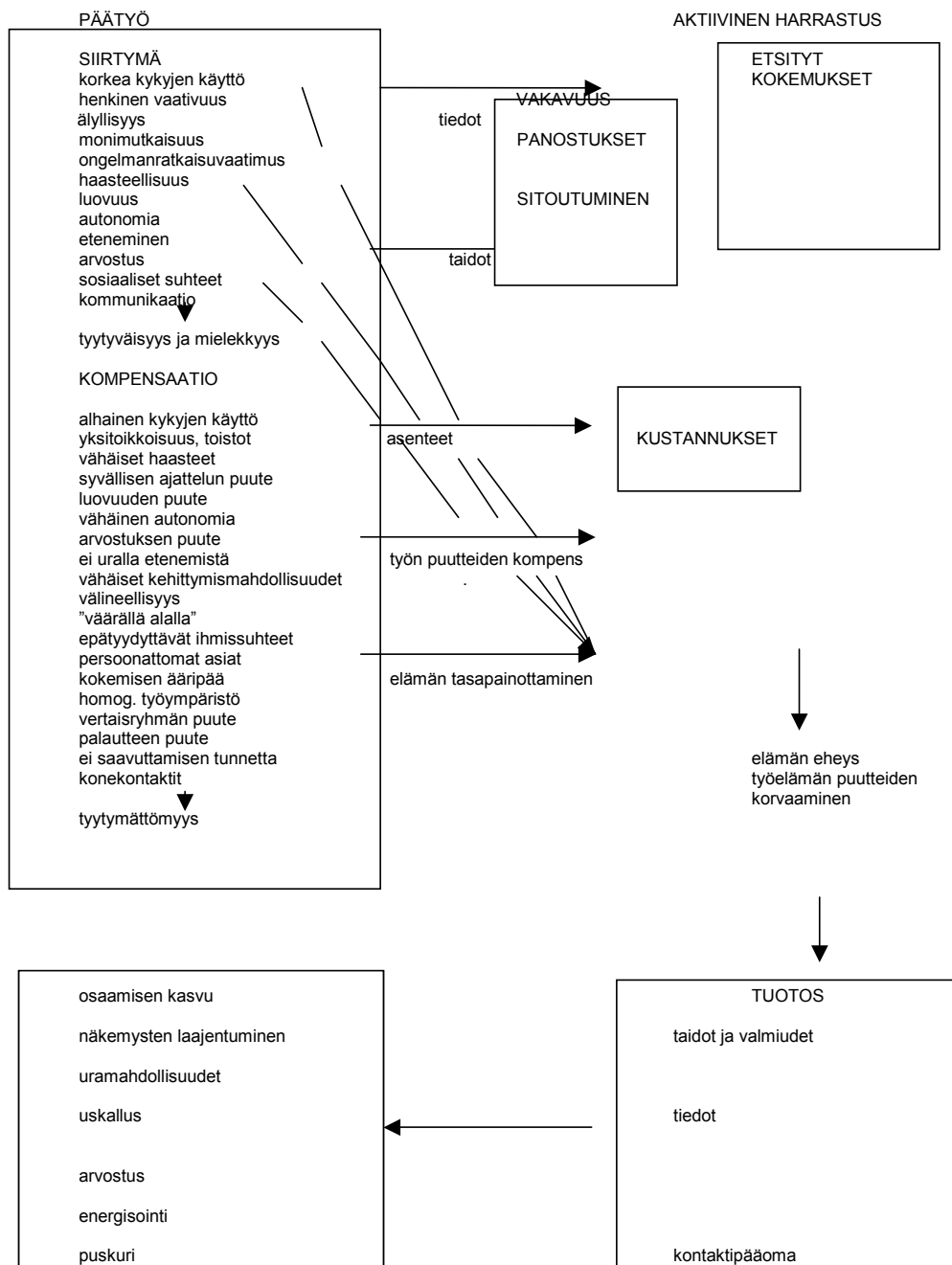
Katson, että tutkimustavoitteeni toteutuivat kohtuullisesti. Oletan, että kuvio tuo riittävän ymmärtämisen asiaan, koska sen osat ja elementit on kuvattu suhteellisen yleisellä tasolla. Elämäntilanteen muutokset, esimerkiksi negatiiviseksi koetun työn muuttuminen parempaan suuntaan näyttää lisäävän siirtymävaikutusta ja vähentävän kompensoimisen tavoittelua, mistä antoi mielestäni todisteita Maarit. Eläytyvä ymmärtäminen ja merkitysten etsiminen osoittautui mielestäni hedelmälliseksi tavaksi suorittaa tutkimukseni empiirinen osa. Syvällisempi ”porautuminen” haastateltavien persoonaan yksityiselämän osalta olisi varmasti antanut heistä vivahteikkaamman kuvan, mutta käsittääkseni olisi myös voinut viedä asiaa liiaksi varsinaisen tutkimusongelman ulkopuolelle.

Jos pyrin kohdehenkilöideni osalta vastaamaan johdannossa esittämäni teoreettiseen tutkimuskysymykseen, miksi ihminen tekee harrastukseen toista työtä, väittäisin tulosteni perusteella, että inhimillisenä kokemuksena meille on erittäin tärkeää päteä ja kuulla olevamme hyviä jossakin. Ilmeisesti suomalainen johtamiskulttuuri on myönteisen palautteen osalta täysin riittämätöntä. Tältä osin meille ei osoiteta tarpeeksi arvostusta. Oppaan työ tarjoaa myös selkeän mahdollisuuden kokea aina jotain uutta ja erilaista. Tätä ei välttämättä saavuteta sillä, että päätyössä vaaditaan toistuvia, usein vain aikaa vieviä näennäisiä muutoksia. Kaikki ei selity pelkästään päätyöstä käsin. Osa ihmisistä vain on äärimmäisen energisiä tyypiltään etsien elämäänsä monenlaisia sisältöjä. Kulttuurillakin on oma merkityksensä. Aikamme ja yhteiskuntamme arvostavat aktiivisia toimijoita.

Kuvio 28: Miksi harrastetaan toista työtä

Mielekäs panostaminen luovaan toimintaan, jossa hahmottuu kokonaisuus alusta loppuun, ja josta seuraa kiittävä ja arvostava palaute, saa aikaan merkittävän saavuttamisen tunteen. Tällä on energisoiva vaikutus, joka aiheuttaa halun toimia uudestaan samalla tavalla.

Kuvio 29: Empiirian avulla tarkennettu malli

6.2 Johtopäätökset

Tutkimus sopii mielestäni hyvin ”serious leisure”-tarkasteluun. Innokkaat harrastajat panostavat mielellään toimintaansa, koska se on itse valittu ja tuottaa toivottuja sisäisiä palkkioita. Palkkioiden kenttä on monimuotoinen ilmiö. Tärkeintä on yksilöllinen kokemus, mutta yhteisölläkin on oma, joskin toissijainen merkityksensä. Erilaiset harrastusyhteisöt voisivat mielestäni täydellä syyllä markkinoida merkitystään kaupungistuneen yhteiskunnan tukiverkoston kehittäjinä. Tavoitellut palkkiot osoittavat, millaista tekemistä ihminen haluaa. Tyydyttäväksi koettu harrastus saattaa johtaa äärimmäisiin ponnisteluihin, ja pitkää sitoutumista selittää hyvin flown teoria. Arjen lomassa kaivataan erilaisia huippukokemuksia. Suorituksiin liittyvän tunnustuksen ei tarvitse olla materiaallinen. Arvostava kiitollisuuden osoitus lämmittää mieltä vuosia. Sitoutuneisuutta on mahdollista kuvata urana, kuten tekevät esim. Stebbins (1970) ja Barrell ym. (1989), mutta ehkä polku (Finnegan 1989) on parempi ja ainakin harrastajien hyväksymä termi. Näkemykset kustannuksista ja epämiellyttävistä kokemuksista tukevat nekin aikaisempia tutkimuksia harrastajista. Jos miinuspuolia on paljon, ura loppuu lyhyeen. Useammanlaiset polut rikastuttavat elämää ja keino löytää kanava omalle luovuudelle olisi ihmiselle tärkeää. Tasapainaisuuden tunne auttaa myös työssä jaksamiseen.

Harrastamista voi myös tarkastella siirtymä- ja kompensatiohypoteesien valossa. Verrattuna aikaisempiin tutkimustuloksiin väitän havaintojeni olevan pitkälti samansuuntaisia. Siirtymävaikutus on saanut yleensä huomattavasti enemmän tukea ja kompensatio on useinkin ollut toissijaista. Mielenkiintoiseksi koettu tapa toimia, kiinnostavia asioita ja arvostettuja taitoja halutaan ja myös kannattaa käyttää harrastuksissa. Hallitun osaamisen siirtäminen työn ulkopuolisiin kohteisiin tavalla, joka tarjoaa arjesta irti-kokemuksen, voi olla hyvin palkitsevaa. Työmiljöillä on suuri merkitys muuhunkin elämään. Hyvässä työyhteisössä toimiva jaksaa olla aktiivinen vapaa-aikanaanakin. Yksitoikkoista työtä puurtava tai uran pysähtyneisyyteen jäänyt henkilö voi löytää kompensoivaa toimintaa vapaa-ajaltaan. Vaikeampaan tilanteeseen joutuvat passiiviset yleistäjät, joiden elämästä löytynee vähemmän tyydytystä tuottavia asioita.

Luovuus on tärkeä elementti elämässä. Keski-ikäisen ihmisen generatiivisuus voi tulla kompensatorisesti esiin harrastuksen kautta etenkin, jos työ ei suo siihen mahdollisuuksia. Johtamistyössä toimivien kannattaisikin tutkia generatiivisuuden käsitettä ja miettiä, miten sitä voitaisiin hyödyntää. Suurten ikäluokkien halukkuus siirtyä aikaisin

eläkkeelle todistaa, että asiaa ei ole meillä tiedostettu tarpeeksi. Kyseessä on jonkinlainen hiljaisen tiedon siirtämisen muoto tavalla, jolla halutaan jättää omat ”puumerkit” organisaatioon. Työelämässä luovuutta tarjoaa sopiva määrä ongelmanratkaisua ja itsenäistä päätöksentekoa, mutta yksilöllisyys on kuitenkin tässä tärkeää. Myös työssä kehittymisen olisi oltava omaehtoista ja sallittava kullekin sopivia konkretisoitavia haasteita. Kokonaiskuvan muodostuminen on tärkeää ja Ciullan (2000) käsite tehtävääorientoituneisuus on tässä mielessä hyvä motiivoinnin väline.

Ammattien erilainen arvostus johtuu yhteiskunnallisista syistä. Arvostuksen osoittaminen eri tavoin työpaikoilla on kuitenkin keskeinen haaste esimiehille. Keinoja tähän kannattaa miettiä. Olisivatko näitä empatia, luottamuksen osoittaminen ja vapaus organisoida mahdollisimman laajasti omaa työtä? Ihminen suhtautuu itseensä usein hyvinkin tunnepohjaisesti. Tiimityön aikakautenakin halutaan tulla noteeratuiksi yksilöinä. Sisältäpäin ohjautuva ihminen etsii tämän suhteen kompensatiota aktiivisesti työelämän ulkopuolelta. Lähdekirjallisuuden mukaan kompensoinnin tavat ovat valitettavan usein negatiivisia ja yhteiskunnalle vahingollisia. Alaisten minäkuvaa voi vahvistaa antamalla myönteistä palautetta suorituksista ja osoittamalla arvostusta myös työn ulkopuolisia saavutuksia kohtaan. Harrastus kannattaa ottaa esiin työn muotoilussa ja mahdollisissa tehtäväsiirroissa. Se saattaa johtaa, paitsi uuteen työhön, myös jopa yrittäjyyteen. Kaikkia ei kuitenkaan uralla eteneminen kiinnosta. Asiantuntijan motivaatio näyttää tulevan sisäisten palkkioiden saavuttamisesta ja itsenäisestä päätöksenteosta. Asiantuntija ehkä myös mieluummin panostaa oman osaamisensa kasvattamiseen kuin monien nykyorganisaatioiden vaatimaan ”lomakekrääsään”. Case-tapaukseni toivat myös esille sen, miten äärimmäisen tärkeää on persoonan ja työn yhteensopivuus. Yhtenevyys on selvä Evansin ja Bartolome’n (1983) havaintojen kanssa harrastusuran merkityksestä keski-ikäiselle ihmiselle. Tämä asettaa suuria haasteita yksilölliselle työn muotoilulle keskiuran ja varmasti samoin loppu-uran vaiheessa. Havaintoni osoittivat myös vertaistuen merkityksen. Etenkin vastuullisessa yksinäisessä työtehtävässä tulisi saada samalla tasolla toimivien kannustusta. Työn tuomia pettymyksiä ja saman tyyppisiä ongelmia pitäisi purkaa ja ruotia yhdessä. Näin käsitellyt asiat saadaan muuntumaan voimavaraksi kaikille.

Työlle tarvitaan vastapaino. Aktiivinen harrastaminen on siihen hyvä keino, koska se vie ajatukset työstä. Integroivaa elämäntapaa vaativassa tehtävässä jaksaminen edellyttää irtaantumisen kokemuksen mahdollisuutta. Harrastamisen hyödystä ei työpaikoilla todennäköisesti

tiedetä kovinkaan paljon. Asia kannattaa ottaa esille kehityskeskusteluissa. Kulttuurinen harrastus laajentaa perspektiiviä ja tuo lisäarvoa työorganisaatioon. Johtamistyössä tämä kannattaa huomioida esimerkiksi joustavin työajoin ja osoittamalla arvostusta monenlaisia elämänpolkuja kohtaan. Monipuolinen ja avarakatseinen ihminen on arvokas työyhteisössä. Harrastaminen lisää rohkeutta ja energisoi sekä auttaa selviytymään työn ja elämän kriiseissä. Mahdollisen työttömyyden kohdatessa se tuo jatkuvuuden tunnetta elämään. Äärimmäisen raskas työ on lyhytnäköistä tehokkuuden ja jaksamisen kannalta. Liiallinen sidonnaisuus yhteen elämän sfääriin tekee ihmisestä haavoittuvan. Aktiivinen harrastaja jaksaa työssään paremmin. Johtamistyössä ihmisen tarkastelu kokonaisvaltaisena olentona, jonka elämän eri alueiden tasapainon kokemus johtaa myös parempaan työhön sitoutumiseen, vaikuttaa hedelmälliseltä tavalta toimia.

Pidän kehittämäni mallia tarkoitukseensa soveltuvana. Työkaluna sitä voi käyttää tulkinnan apuvälineenä. Jatkokehittely saattaisi tuoda lisätietoa johtamisen ja organisaatioiden saralle.

6.3 Mahdollisuuksia jatkotutkimuksiin

Harrastustyöstä saadun kiittävän palautteen suuri energisoiva merkitys riippumatta ammatista nostaa siis esiin kysymyksen suomalaisen palautekulttuurin riittämättömyydestä. *”Kiitosta ei saa, mutta moitteet tulee heti, kun jotain menee pieleen”*, totesi Sirpa. Teeman noustessa esiin toistuvasti asiaa pohdittiin jonkin verran toisessa haastattelussa. Syyksi arveltiin nyt keski-ikäisten sukupolvien kasvatusta, joka on painottunut virheiden etsimiseen. Kiitos tuo havaintojeni perusteella konkreettisen saavuttamisen tunteen. Palautteen merkityksestä löytyisi todennäköisesti tutkimista monesta eri näkökulmasta.

Väsyminen tuli korostetusti esille kaikkien työssäkäyvien haastateltavien kohdalla. Työtaakka koettiin suureksi. Työorganisaatioissa korostetaan liikunnan merkitystä tehokkuuden takaajana. Tulosteni perusteella kulttuuristen harrastusten mukanaan tuoma *pitkävaikutteinen* virkistys kannattaa nostaa jaksamiskeskustelussa liikunnan rinnalle. Monipuolista tiedollista antia suova ja etenkin erilaisten ihmisten kohtaamisen mahdollistava harrastus näyttää lisäävän aktiivista elämänotetta ja vaikuttavan henkiseen hyvinvointiin.

Haastateltavieni voidaan sanoa eläkkeellä olevaa Eeroa lukuun ottamatta edustavan keski-ikäisiä, keskiuran vaiheissa olevia, sisältäpäin ohjautuvia, mutta ulospäin suuntautuvia ihmisiä. Heitä näyttää motivoi-

van elämäntapa, joka mahdollistaa jatkuvan oppimisen, ei pakolla, vaan *omin ehdoin*. Johtamiskeskusteluun haluan tuoda väitteen, että oppimiseen panostamisesta kannattaa jotenkin palkita, eikä se saa olla pelkkä vaatimisen kohde. On kyseessä ihmisten ponnistelujen arvoistus. Sinänsä keski-ikäisten ihmisten motivointi uralla jaksamiseen tarjoaisi monenlaisia lisätutkimisen aiheita.

Rakentamaani tuotos-laatikkoa voisi kehittää edelleen vaikkapa siten, että tarkasteltaisiin jonkin yhtenäisen ammattikunnan - esimerkiksi johtajien harrastuneisuutta. Tuotoksesta tulisi hyvin todennäköisesti monipuolinen työhön vaikuttava ilmiökenttä.

Havainto, että vuonna 1995 tekemäni tutkimuksen jälkeen opaskunta koostuu yhä suuremmassa määrin erilaisia pätkätöitä tekevästä naisista toi myös mieleen kiintoisan aiheen: kolmea tai useampaa työtä tekevät, pitkälle koulutetut naiset, joiden tulot koostuvat pienistä palasista. Viitekehikseksi sopisi esimerkiksi Handyn kehrittelemä tulevaisuuden työnteon malli ”salkku”.

Oma mielenkiintoinen kokonaisuutensa syntyisi oppaiden huippukokemuksista. Tämä olisi todennäköisesti onnistunein jonkinlaisena vertailevana koosteena vailla tieteellistä tutkimusotetta.

Työni aihe osoittautui äärettömän kiehtovaksi. Keskeisin anti itselleni oli oppia, että ihminen on tyytyväinen elämäänsä, kun löytää tekemistä, jossa tuntee olevansa omillaan ja voivansa käyttää kykyjään ja taitojaan itseään tyydyttävällä tavalla ja määrällä, olipa kyseessä työ tai harrastus.

TIIVISTELMÄ

Tämä tutkimus käsitteli työn ja aktiivisen harrastuksen välistä suhdetta. Lähtökohtana oli lisensiaatintutkimus, joka valmistui vuonna 1995. Aihe koski Suomen auktorisoituja matkailuoppaita. Tulokset osoittivat yhteyttä päätyöhön ja sen subjektiiviseen kokemiseen. Päätyö selitti sekä oppaaksi ryhtymisen syitä että uran jatkumista. Tässä tutkimuksessani pyrin ensin teoreettisen tarkastelun avulla paikantamaan opastyötä vapaa-ajan kentässä. Sen jälkeen pohdin aktiivisen harrastamisen funktiota ihmisen elämässä ja lopuksi yhdistin aktiivisen harrastamisen ja päätyön toisiinsa työn ja vapaa-ajan suhdetta käsittelevien näkemysten mukaisesti. Asian jäsentämistä varten rakensin aikaisemman tietouden perusteella teoreettisen kehikon, jonka avulla voisi ymmärtää ja tulkita harrastuneisuuden ja työn välisiä kokemuksellisia yhteyksiä. Lähdekirjallisuuteni oli laaja ja edusti näkemyksiä usealta vuosikymmeneltä.

Tutkimuksen pääongelma oli: Millainen on aktiivisen harrastamisen suhde harrastajan päätyöhön ja sen kokemiseen? Koska aihe on laaja, kysymys jaettiin viiteen osaongelmaan. Näkökulmani painotti yksilön subjektiivista kokemusmaailmaa. Keräämääni kvantitatiivista aineistoa käytin teoriaosassa muiden lähteiden lomassa. Metodini oli kuitenkin kvalitatiivinen ja tiedonintressi ymmärtävä. Pyrin rakentamani mallin avulla ymmärtämään ja tulkitsemaan erilaisia pääammatteja omaavien ihmisten työn ja harrastuneisuuden välisiä yhteyksiä. Sovelsin ajatusta hermeneuttisesta kehästä ja tarkastelin mallin käyttökelpoisuutta case-tapauksen avulla, joka sisälsi seitsemän variaatiota. Empiirinen tietous hankittiin haastatteluin, jotka toteutettiin Tampereella. Kohdehenkilöni valitsin kaupungin matkailutoimiston opasluettelosta perusajatuksenani löytää erilaisia pääammatteja edustavia oppaita. Haastattelut nauhoitin sekä analysoin käyttäen pattern matching-tekniikkaa. Niiden perustella kirjoitin eläytyvään ymmärtämiseen pyrkien kustakin haastateltavastani kertomuksen sekä sijoitin tulkintani piirrettyyn kehikkoon.

Teoreettinen malli syntyi 4 osaongelman kautta. Osaongelma 1 kartoitti vastausta kysymykseen: Mikä on aktiivisen harrastamisen funktio ihmisten elämässä, mitä he siihen panostavat ja millaisia ovat siltä etsityt kokemukset? Harrastamiseen tehtyjen panostusten kautta syntyy sitoutuminen, koska tavoitellaan sisäisiä palkkioita. Kun palkkiot ylittävät kustannukset, sitoutumisesta voi muodostua uranomainen polku,

jonka funktio on rikastuttaa elämää. Harrastamisen yhdistin työhön kahdesta eri näkökulmasta. 2. osaongelman avulla pyrin vastaamaan kysymykseen: Milloin tapahtuu tiedollista, taidollista ja asenteellista siirtymää päätyöstä harrastukseen? Aikaisemman tutkimustiedon mukaan rakensin osion, joka edustaa siirtymää. Suuri siirtymävaikutus aiheuttaa elämänalueiden integroitumista toisiinsa sekä koordinoitua vapaa-aikaa. Osaongelma 3 tavoitteli tietämystä siitä, millaisille työn puutteille tai negatiiviseksi koetuille elementeille etsitään kompensatiota aktiivisen harrastamisen kautta. Aikaisemman teorialatouden perusteella rakensin kehikon kolmannen osion kompensatiotakuisuudesta. Tämän katsotaan aiheuttavan elämänalueiden segmentoitumista. Osaongelma 4 tarkasteli aktiivisen harrastamisen ”tuotosta” eli sitä, miten tämä vaikuttaa päätyöhön. Teoreettinen malli syntyi näin neljän osaongelman avulla.

Empiiriset havainnot tukivat hyvin pitkälle aikaisempaa teoreettista tietämystä. Tutkimus osoitti, että oppaat ovat aikuisopiskelijoiden prototyyppisiä, joille itsensä kehittäminen on kokonaisvaltainen elämäntapa. Toimintaan suhtaudutaan ammattimaisella vakavuudella riippumatta siitä, mielletäänkö päätyön ulkopuolella suoritettava toinen työ puoli-ammattilliseksi vai puhtaaksi harrastukseksi. Saadut kokemukset suovat sisäisiä palkkioita, joiden vaikutus on pitkäaikainen. Tämä selittää jopa vuosikymmenien mittaisen sitoutumisen tavalla, jossa voi hahmottaa uramaisia piirteitä. Vähäiset negatiiviset kokemukset pyritään muuttamaan haasteiksi, mikä näyttää kuuluvan opaskulttuuriin.

Työn ja harrastuksen välisistä suhteista siirtymävaikutus sai paljon tukea, mikä oli samansuuntaista aikaisemman tutkimustiedon kanssa. Positiiviseksi koetuilla työn elementeillä näyttää olevan leviämistäipumusta. Taitojen kohdalla yleistyminen koski kaikkia, samoin tulkituin olevan protestanttisen työn etiikan peruseriaatteiden kanssa. Ammatillinen sekoittuminen vaikutti suurimmalta niissä työtehtävissä, joissa vaaditaan laajaa yleistietoutta. Tiedollinen siirtymä oli vähäistä tai olematonta pitkälle eriytynyttä spesiaalitietoa edellyttävissä ammateissa.

Kompensaatioteoria sai myös näyttöä, mutta tämä oli useimmiten toissijaista, kuten aikaisemman tutkimustiedon osalta on käynyt ilmi. Asia selittyi nähdäkseni pitkälti sen kautta, että kenenkään työ ei muodostunut totaalisen yksitoikkoisesta rutiinista. Kuitenkin oli selvästi havaittavissa, että kompensatiotakuisuus ja segmentointipyrkimys lisääntyi, kun mentiin ammatillisessa hierarkiassa alemmas. Jonkinlaista korvaavien kokemusten tavoittelua ja etenkin eskapismia työstä esiintyi kuitenkin kaikilla. Yhteiseksi piirteeksi osoittautui reaktiivisen kompensatiotakuuden tarve kiireisestä ja raskaasta työtaakasta selviämiseksi. Yksit-

täisille työn elementeille löytyi kompensatorisia pyrkimyksiä harrastuksen puolelta.

Empiiria osoitti myös, että kun työ muuttuu, harrastamisen funktiokin saattaa muuttua. Näin nousee esiin tietynlainen prosessinäkökulma. Jos ankeasta tai itselle sopimattomasta työtehtävästä päästään persoonallisuudelle sopivampaan työhön, kompensatorinen suhde kääntyy siirtymän suuntaan. Harrastuksen tasapainottava merkitys puolestaan saa enemmän elämää laajentavia ja rikastavia piirteitä. Näyttöä tuli myös siitä, että vaikka harrastus kompensoisi työtä, jossa toimitaan ylikoulutettuna, kompensatorinen vaikutus on mitätöntä, kun harrastamiseen on tarjolla liian vähän mahdollisuuksia.

Harrastuksen ”tuotos”-osio osoitti monipuolista vaikutusta työn suuntaan. Osaamispääoman kasvun lisäksi tuli esiin rohkeus, jolla todettiin olevan merkitystä työelämään. Erittäin tärkeäksi koettiin opastusharrastuksen suoma saavuttamisen tunne ja mahdollisuus myönteiseen palauteeseen, joilla on pitkäaikainen energisoiva vaikutus myös työhön. Havainto osoittaa, että harrastuneisuus on aiheellista liittää johtamisen saralla työelämän jaksamiskeskusteluun sekä palautekeskusteluun. Muitakin työhön positiivisesti vaikuttavia yhteyksiä nousi esiin. Näistä riittäisi useita ajankohtaisia jatkotutkimisen aiheita.

Teoreettinen malli tuntui soveltuvan jäsentämään subjektiivisia kokemuksia ja paljastavan niitä merkityksiä, joita harrastuneisuudella on. Haastateltavat kertoivat saaneensa uudenlaista ymmärtämystä ja pitivät tulkintaa itseään kuvaavana. Ongelmia tuotti se, että ihmisten tapa hahmottaa termejä, esimerkiksi luovuutta tai uraa, ei ole samanlainen. Hermeneuttisen kehän saattoi päätellä toteutuneen, koska se täsmen-tyi ja tarkentui empiiristen havaintojen avulla ja tuotti lisää ymmärrystä sekä haastateltaville että haastattelijalle.

Kuvioon sovellettua tutkimustietoutta täydensin viidennellä osaongelmalla pyrkien hahmottamaan keskeistä ammatillisen identifioitumisen lähdettä. Havainnot tukivat pitkälti lähdeteoksiani. Professionissa ja johtotehtävissä identifioidutaan pitkälti päätyöhön. Siirryttäessä ammatillisessa hierarkiassa alaspäin keskeinen identifioitumisen lähde voi tulla harrastuksesta. Kuitenkin näyttää siltä, että vähäinen harrastamisen mahdollisuus ei tarjoa riittäviä identifioitumisen edellytyksiä. Äärimmäisen aktiiviset henkilöt myös nauttivat sukkuloinnista monenlais-ten identiteettien välillä. Tulosteni perusteella uskallan väittää, että harrastuneisuus kannattaa liittää johtamiskeskusteluun, koska se tuo työhön monia myönteisiä elementtejä.

Tutkimuksen teoreettinen malli, johon empiirinen tarkastelu lisäsi katkonuolia siirtymäosiosta kompensoivaan funktioon. Tämä selittyi sillä, että monia mieluisia työn elementtejä, kuten kykyjen käyttöä, haasteellisuutta ja sosiaalisia suhteita halutaan käyttää arjesta irrottavalla, eskapistisella tavalla.

SUMMARY

SERIOUS LEISURE; A SPILLOVER TO WORK OR A COMPENSATION FOR WORK?

- a case study of tourist guides

This is a study about work and serious leisure. The starting point, my licenciate thesis from 1995 concerned members of The Finnish Tourist Guide's Association and showed that only 14 % regarded guiding as an occupation. For 86 % it is a serious leisure activity, which is due to the fact that the tourist season is short in Finland and thus the demand for guides is heavy only in summertime. However, guideswork needs training, which is based and evaluated on professional criteria. The study was conducted as a quantitative survey and showed that the principal motives for guiding were self-development and self-actualization. Another central finding was that people's motives depended on subjective experiences in the main occupation. I find the results informative and usefull for HRM in work organizations.

I start this study by conceptual discussion about the forms of serious leisure. This is because I try to place guiding on the dimension of a pure hobby...an avocation...a second job as occupation. The conceptual discussion is followed by the functions of serious leisure which are then connected to work by using spillover- and compensation hypothesis as a framework. Very little research has been conducted on the influence of serious leisure activities on work. I want to make a small contribution to this discussion because I consider this knowledge useful for management in work organizations as well as for those in charge of career planning. Work organizations could take advantage of their personnel's hobbies in many ways.

The relationship between work and leisure has been discussed mostly by sociologists. The interest has been, however, very interdisciplinary. Also psychologists, historians, economists, philosophers and feminists have made their contribution. My point of view is sociological, although I have also used some books of these other disciplines as theoretical sources.

Research question and methodological solutions

The research question is: What is the experiential relationship of serious leisure to work? Because the question is large, it is divided into five subquestions.

Although I rely on some quantitative facts from my previous study to give general information about guides the principal method in this study is qualitative. People are regarded as intentional actors and a deeper analysis is carried out in order to gain better understanding of their own subjective experiences. The researcher's task is to give an interpretation to the reader.

A hermeneutic circle was created: Previous understanding comes through my earlier quantitative findings, its scientific feedback as well as my own experience of guidework. New theoretical understanding is searched from existing literature about work and leisure. This constitutes the basis for a theoretical model, which is used as a framework for empirical interviews. The objective is to find out whether the relationship between work and serious leisure can be understood and interpreted with this model as a tool.

I started reading the material in summer 1999 and the interviews were conducted during spring 2002 in Tampere. The interviewees were selected from the list of guides of the city tourist bureau. The criterion was to find people with different occupational background and a full-time job. Six of them were females. The seventh case was a male. He is retired now but had a very respectable career of more than 40 years as a guide. Everybody wanted to be presented with their own name.

The interviews can be regarded as "targeted" or semi-open. The pilot interview was completed in February 2002. All the interviews were taped, transcribed and analysed in pattern-matching technique. Each person got her or his own story and also the model. All considered the model an innovative tool to understand and interpret their subjective experiences at work and guiding.

Building the theoretical model

The theoretical model was created by dividing the research question into four sub questions and researching scientific facts from literature and articles concerning these questions.

Question no 1 deals with the function of serious leisure in people's lives. Hobbyists and especially amateurs invest a lot of time and en-

ergy in their activities looking for cherished personal and social rewards. When these rewards overshadow costs, commitment can last for years forming a “moral” career and being a great enrichment of life.

Question no 2 concentrates on spillover effect from work into active leisure. Elements considered satisfactory at work can be so important subjective experiences that they are also searched for during leisure. Many appreciated skills as well as knowledge used at work carry over to leisure activities, sometimes as a result of a deeply rooted Protestant work ethic attitude. Hence work and leisure activities have a lot in common - time outside work becomes “coordinated leisure” and life spheres are more or less fused.

Question no 3 looks for factors that are considered negative or lacking at work. Based on previous research I presume that inner-directed people try to find compensation for these experiences through serious leisure. The shortcomings and dissatisfaction at work result in efforts to segment life into separable areas. Supplementary compensation makes life more balanced while reactional compensation is a remedy to extreme work stress.

Question no 4 bases on the notion of intercausality. The influence of leisure on work has been a very neglected research area. Here I try to make a contribution by linking “the output” of serious leisure with work. I suppose that learning and training for leisure activities creates knowledge and skills that can be applied at work and can or could be very useful for the work organization as well.

Question no 5 is not inducted in the theoretical model. Its task is to complete the other questions by showing the source of the principal occupational identity. This interested me particularly because the quantitative survey showed that guiding is for some people a way of finding a more appreciated social status.

Empirical results

The empirical results gave a lot of support to previous research literature. The guides invest a lot of time and energy in continuous studying of various aspects of Finnish society. They are extremely active people. Guiding tourists is only a small part - a thrill - in the activity. Independent of the fact whether they regard guiding as a pure hobby or an avocation (nobody regarded it as an occupation) self-development and creative self-actualization give them so rewarding experiences that they have continued this activity between 8 and 40 years.

Positive spillover from work to guiding seemed to be common. The same skills are in use in both spheres. Coordinated leisure was remarkable in cases where work demanded broad general knowledge. The owner-manager of a congress bureau as well as the person who works in the city tourist bureau were extreme examples of coordinated leisure. On the contrary, very little know-how can be carried over to guiding from specialized work like a chemist's or a technical occupation.

All the seven cases gave some support to previous findings of supplementary compensation. However, this was more evident at lower organizational levels like at work in a retail store and a job as a dentist's assistant. Guiding could be compensatory, if there were enough demand for this work. A serious leisure activity can also form a central life interest and hence give the principal occupational identity when it is compensatory to work.

Many of the work factors that were in the theoretical model regarded as leading to compensatory actions found empirical support. Routines, lack of creativity and status as well as working with impersonal things gave evidence of compensation. Homogenous social contacts at work as well as communication through computers make meeting people from other countries and cultures extremely rewarding. Even Finnish visitors are seen as different when they come from other geographical regions. The owner-manager of a congress bureau told that she finds the local guides' association a very important reference group which is totally lacking in her type of business.

Guiding has a very important role in my interviewees' life. Much of the knowledge it brings to them is carried over enlargening their views at work. For instance the teacher of German language can use her experiences with German visitors as good and current material for her work. Many skills and especially the brave attitude will reflect on work as well. Most important, however, seems to be re-energizing optimal experiences which plausibly explain the long commitment. These "flow"-experiences will be remembered for the rest of life. Guiding has also been "a bridge" to a better job for four of my interviewees. It was interesting to see that although one has worked hard to prepare a good sightseeing tour, a successful result gives reactional compensation for stress in the main occupation!

In the second interview all the seven guides gave positive feedback about their "story" which they considered truthful and interpreting their experiences correctly. They also regarded their model as logical and informative. Everybody had the opinion that the model can be used as

a tool for explaining subjective experiences between work and serious leisure.

Conclusions

Serious leisure-theory was applicable in this study. It gave a good picture of the inputs, cherished experiences and the few negative aspects of guiding. Guiding can be seen as a moral career like Stebbins (2001 9-10) suggests but perhaps a better way is to see it as a path according to Finnegan (1989). "Flow" is a very good explainer of a long commitment.

Spillover and compensation hypothesis can be linked to the theory of serious leisure. People enjoy carrying over appreciated elements of their work to their hobby in a way that gives them feeling of self actualisation and self development. Creativity can be seen as an important source of generativity in the life of middle aged people. Problem solving and decision making are ways to make work more creative. It is also important for management to show appreciation to their personnel. Lack of appreciation at work can lead to positive compensation during leisure, but according to some previous literature also to negative ways of compensation which will be costly to society. Mys results also showed that having a reference group at work is of great importance also to those in higher organizational positions which are often lonely and without any support.

A cultural hobby provides information which may be carried over to work. It teaches new skills as well as broadens perspectives in a useful way. It can form a bridge to a new job or can help to found a new business. It often gives appreciation to people in a compensatory way. A serious leisure activity, even if it is a second job, is reenergizing and this energy carries over to work because it gives a feeling of escape from daily work routines. It can also make a buffer against crises at work or private life.

Ideas for future research

The empirical results yielded also several ideas for future research. Immediate positive feedback from tourists and other visitors, which makes guiding so rewarding is seldom received in Finnish work organi-

zations, which is a clear lack in our work culture. What could be done to this problem?

The importance of cultural hobbies is overshadowed by sport as an activity, which is supported by employers to add work efficiency. To have an interesting and re-energizing hobby is especially important in mid-career. By showing a positive and flexible attitude towards their personnel's hobbies managers have more satisfied and committed people at work. But it must be noticed that not even a very interesting hobby can totally compensate for the shortcomings or negative aspects at work. It would be interesting to link leisure time activities for instance to managers' work and research the output of these activities more deeply.

A very up-to-date subject in today's Finland are multiple job-holders. Some of them have certainly chosen this type of living, because they want to do different things. But for many this is a problem; too often they are highly educated women with short working periods here and there. These women - many guides are representatives of them - could be interesting research objects. A good frame of reference could be Handy's concept of "portfolio".

LÄHDELUETTELO

- Aamutelevisio 29.11.2001. Haastattelu vapaa-ajan käytöstä Suomessa.
- Adams, John - Hayes, John - Hopson, Barrie (1976) *Transition; understanding & managing personal change*. London.
- Alasuutari, Pertti (2001) *Johdatus yhteiskuntatutkimukseen*. Helsinki. Gaudeamus.
- Alasuutari, Pertti (1994) *Laadullinen tutkimus*. Tampere. Vastapaino.
- American Medical Association (1974) *The middle years*. Massachusetts.
- Anderson, Nels (1964) *Dimensions of work; the sociology of a work culture*. David McKay company inc. New York.
- Anderson, Nels (1974) *Man's work and leisure*. Leiden, Brill, Netherlands.
- Anderson, Nels (1961) *Work and leisure*. London. Routledge & Kegan Paul.
- Andersson, Lars - Holm, Beatrice (1975) *Hur är det med fritiden egentligen*. En undersökning av fritid - arbete på SKF Göteborg. Göteborg.
- Arai, Susan M. - Pedlar, Alison M. (1997) Building communities through leisure: citizen participation in a healthy communities initiative. *Journal of Leisure Research*, vol 29, issue 2, pp. 183-201.
- Argyle, Michael (1992) *The social psychology of everyday life*. London. Routledge.
- Aronowitz, Stanley - Di Fazio, William (1994) *The jobless future*. Minnesota. Minneapolis University of Minnesota Press.

- Auld, Christopher J. - Case, Alan J. (1997) Social exchange process in leisure and non – leisure settings: a review and exploratory investigation. *Journal of Leisure Research*, vol 29, issue 2, pp. 183-201.
- Bailyn, Lotte (1991) *Breaking the mold women, men and time in the new corporate world*. New York. Free Press.
- Bakke, Marit (1981) *Fritid som välfärd*, Lakner, Danmark.
- Baldwin, Cheryl K. - Patricia A. (1999) Exploring the dimensions of serious leisure: love me – love my dog. In *Journal of Leisure Research*, vol 31, issue 1, pp. 1-17.
- Banks, Michael - Bates, Inge - Breakwell, Glynis - Bynner, John - Em-ler, Nicholas - Jamieson, Lynn - Roberts, Kenneth (1992) *Careers and identities*. Buckingham. Milton Keynes Open University Press.
- Barrel, Gerry - Chamberlain, Audrey - Evans, John - Holt, Tim - Mackean, Jill (1989) Ideology and commitment in family life: a case study of runners. *Leisure Studies*, vol 8, no 3, pp. 249-262.
- Beckers, Theo - Mommaas, Hans (1996) The international perspective in leisure research; cross-national contacts and comparisons. In Mommaas, M. - Van der Poel, Henry (ed.) *Leisure research in Europe; methods and traditions*. Wallingford. CAB International.
- Bell, Colin - Healey, Patrick (1973) The family and leisure. In Smith, Michael - Parker, Stanley - Smith Cyril (ed.) *Leisure and society in Britain*. London. Allen Lane.
- Bellah, Robert N. - Madsen, Richard - Sullivan, William M. - Swidler, Ann - Tipton, Steven M. (1985) *Habits of the heart; individualism and commitment in American life*. Berkeley. Berkeley University of California Press.

- Berger, Bennet M (1963) The sociology of leisure. In Smigel, Erwin O. (ed.) *Work and leisure: A contemporary social problem*. (Conn.) College and University Press.
- Berger Bennet M (1962) The sociology of leisure: some suggestions. in *Industrial Relations*, vol 1, nr 2 pp. 31-45.
- Berger, Peter - Berger, Brigitte (1975) *Sociology; a biographical approach*. New York. New York Basic.
- Berner, Camillo (1983) The problem of work. In *Why work*.
- Bishop, Jeff - Hoggett, Paul (1985) Leisure beyond the individual consumer. in *Leisure Studies*, vol 4 (1985) pp. 21-38.
- Bishop, Jeff - Hoggett, Paul (1986) *Organizing around enthusiasms; mutual aid in leisure*. London.
- Bosserman, Phillip (1989) The USA; modern times and the new solidarity. In Olszewska, Anna - Roberts, K. *Leisure and lifestyle: a comparative analysis of free time*. London. Sage.
- Bradley, Harriet (1996) *Fractured identities: changing patterns of inequality*. Cambridge. Cambridge Polity Press.
- Braham, Peter - Henry, Ian (1996) Leisure research in the UK. In Mommaas, M. – Van der Poel, H. - Henry, I.P. *Leisure research in Europe; methods and traditions*. Wallingford. CAB International.
- Branden, Nathaniel (1998) *Self-esteem at work; how confident people make powerful companies*. San Fransisco. Jossey-Bass.
- Brightbill, Charles K. (1960) *The challenge of leisure*. New York. Englewood Cliffs, Prentice - Hall.
- Brock, Ditmar (1990) Wie verknupfen Männer Arbeitsorientierungen mit privaten Lebensinteressen? In Hoff, Ernst (Hrsg.) *Die Doppelte Sozialisation Erwachsener*. Munchen. DJI.

- Brook, Judith A (1993) Leisure meanings and comparisons with work. *Leisure Studies*, vol 12, no 2 pp. 149-162.
- Bryman, Alan - Bytheway, Bill - Allatt, Patricia - Keil, Teresa (1987) *Rethinking the life cycle*. Hampshire.
- Burnett, G. Wesley - Rollin, Lucy (2000) Anti-leisure in dystopian fiction: the literature of leisure in the worst of all possible worlds. *Leisure Studies*, vol 19, no 2, pp. 77-90.
- Campbell Clark, Sue (2000) Work/family border theory: a new theory of work/family balance. *Human Relations*, vol 53, no 6, pp. 747-770.
- Caplow, Theodore (1954) *The sociology of work*. Minneapolis University of Minnesota Press.
- Chaplin, Davina (1999) Consuming work/productive leisure: the consumption patterns of second home environments. *Leisure Studies*, vol 18, no 1, pp. 41-55.
- Child, John - Macmillan, Brenda (1973) Managers and their leisure. In Smith, Michael – Parker, Stanley - Smith, Cyril *Leisure and society in Britain*. London. Allen Lane.
- Ciulla, Joanne B. (2000) *The working life*. New York. Crown Business.
- Clarke, Alan (1995) Back to basics: the ethics of leisure. In *Leisure cultures: values, genders, lifestyles, LSA publications no 54*.
- Clarke, John - Critcher, Chas (1985) *The devil makes work; leisure in capitalist Britain*. Hong Kong.
- Clutterbuck, David (1986) *New patterns of work*. Cambridge.
- Coalter, Fred (ed.) (1989) *Freedom and constraint*. London.
- Coates, Joseph F. - Mahaffie, John B. - Hines, Andy (1997) *2025; Scenarios of US and global society reshaped by science and technology*. Greensboro. Oakhill Press.

- Cohen, Aaron (1995) An examination of the relationships between work commitment and nonwork domains. *Human Relations*, vol 48, no 3, pp. 239-263.
- Cohen, Aaron (1997) Nonwork influences on withdrawal cognitions: an empirical examination of an overlooked issue. In *Human Relations*, vol 50, no 12, pp. 1511-1536.
- Colarusso, Calvin A. - Nemiroff, Robert A. (1981) *Adult development*. New York.
- Cotgore, Stephen (1965) The relations between work and non-work among technicians. *Sociological Review*, vol 3 no 2, pp. 121-129.
- Cotte, June (1997) Chances, trances and lots of slots: gambling motives and consumption experiences in *Journal of Leisure Research*, vol 29, issue 4, pp. 280-407.
- Crandall, Rick (1984) Work and leisure in the life space. In *Management of work and personal life; problems and opportunities*.
- Crespi, Irving (1968) The social significance of card playing as a leisure time activity. In Truzzi, Marcello (ed.) *Sociology of everyday life*. New Jersey.
- Csikszentmihalyi, Mihaly (1999) *Finna flow; den vardagliga entusiasmens psykologi*. Stockholm. Natur och kultur.
- Csikszentmihalyi, Mihaly - Le Fevre, Judith (1989) Optimal experience in work and leisure. *Journal of personality and social psychology*, vol 56, no 5, pp. 815-822.
- Cullen, Ross (1987) Expeditions, efficiency, ethics and the environment. *Leisure Studies*, vol. 6, nr 1, pp. 41-53.
- Dannefer, Dale (1980) Rationality and passion in private experience: modern consciousness and the social world of old-car collectors. *Social Problems*, vol 27, no 4, pp. 392-412.

- Datan, Nancy - Ginsberg, Leon H. (1975) *Life-span developmental psychology – normative life crisis*. London.
- De Grazia, Sebastian (1962) *Of time, work and leisure*. New York. Twentieth Century Fund.
- Debus, G. - Schroiff H - W. (1986) *The psychology of work and organization*. Aachen.
- Deem, Rosemary (1996) No time for a rest. *Time and society*, vol. 5, no 1, pp. 5-25.
- Deem, Rosemary (1987) The politics of women's leisure. In *Sport, leisure and social relations*.
- Deem, Rosemary (1995) Time for a change? Engendered work and leisure in the 1990s. *Leisure cultures: values, genders, lifestyles, LSA publications no 54*.
- Deem, Rosemary (1988) *Work, unemployment and leisure*. London. Routledge.
- Dennis, Norman - Henriques, Fernando - Slaughter, Clifford (1956) *Coal is our life*. Bristol. J.W. Arrowsmith Ltd.
- Dex, Shirley (1988) *Womens' attitudes towards work*. London.
- Downes, D.M. - Davies, B.P. - David, M.E. - Stone, P. (1976) *Cambling, work and leisure; a study across three areas*. London. Routledge & Kegan Paul.
- Dubin, Robert ed. (1976) *Handbook of work, organization and society*. Chicago. Rand Mc Nally.
- Dubin, Robert (1963) Industrial workers' worlds; a study of the central life interests of industrial workers. In Smigel, Erwin O (ed.) *Work and leisure: a contemporary social problem*. (Conn.) College and University Press.
- Dubin, Robert (1958) *The world of work: industrial society and human relations*. New York. Englewood Cliffs, Prentice-Hall.

- Dumazedier, Joffre (1989) France: Leisure sociology in the 1980ies. in Olszewska, Anna - Roberts, K. (eds.) *Leisure and life style: a comparative analysis of free time*. London. Sage.
- Dumazedier, Joffre (1974) *Sociology of leisure*. Amsterdam. Elsevier.
- Dumazedier, Joffre (1962) *Vers une civilisation du loisir?* Paris. Seuil.
- Dumazedier, Joffre - Latouche, Nicole (1962) Work and leisure in French sociology, *Industrial Relations*, vol 1, no 2, pp. 13-30.
- Dunderfelt, Tony (1991) *Elämäntarkkailu*. Helsinki.
- Dunn, Nicole J. Strain, Laurel A. (2001) Caregivers at risk? Changes in leisure participation. *Journal of Leisure Research*, vol 33, issue 1, pp. 1-31.
- Dupuis, Sheryl - Smale, Bryan J.A. (2000) Bittersweet journeys: Meanings of leisure in the institution-based caregiving context. *Journal of Leisure Research*, vol 32, issue 3, pp. 303-341.
- Englanti – suomi suursanakirja* (1990) WSOY.
- Erikson, Kai - Vallas, Steven Peter (eds.) (1990) *The nature of work: sociological perspectives*. American sociological association, presidential series and Yale University Press, New Haven.
- Eskola, Katariina - Haavio-Mannila, Elina - Jallinoja, Riitta (1979) *Naisnäkökulmia*. Porvoo. WSOY.
- Eurich, Alvin C. (1981) (ed.) *Major transitions in the human life cycle*. Lxington.
- Evans, Paul - Bartolome', Fernando (1983) *Menestyksen hinta*. Helsinki. Rastor.
- Featherstone, Mike (1987) Leisure, symbolic power and the life course. In *Sport, leisure and social relations*.

- Femers, Susanne - Hörmann, Ulrike (1990) Zur Wechselwirkung von Arbeit und Freizeit: Vorstellungsmuster und biographische Konfigurationen dargestellt am Beispiel von Krankenpflegern. In Hoff, Ernst (Hrsg.) *Die Doppelte Sozialisation Erwachsener*. München. DJI.
- Fine, Gary Alan - Holyfield, Lori (1996) Secrecy, trust and dangerous leisure: generating group cohesion in voluntary organizations. *Social Psychology Quarterly*, vol 59, no 1, pp. 22-38.
- Finnegan, Ruth (1989) *The hidden musicians: music - making in an English town*. Cambridge. University Press.
- Frey, Bruno S. (1997) *Not just for the money; an economic theory of personal motivation*. Cheltenham. Edward Elgar.
- Fukasz, Gyorgy (1989) Hungary: More work, less leisure. In Olszewska, Anna – Roberts, K. (eds.) *Leisure and life-style: a comparative analysis of free time*. London. Sage.
- Furnham, Adrian (1990) *The protestant work ethic; the psychology of work-related beliefs and behaviours*. London. Routledge.
- Furnham, Adrian - Rose, Maria (1987) Alternative ethics: the relationship between the wealth, welfare, work and leisure ethic. *Human Relations*, vol 40, no 9, pp. 561-574.
- Gardell, Bertil (1976) *Arbetsinnehåll och livskvalitet*. Stockholm. Prisma.
- Gardell, Bertil - Johansson, Gunn (ed.) (1981) *Working life: a social science contribution to work reform*. New Delhi.
- Gerstl, Joel E. (1963) Leisure, taste and occupational milieu. In Smigel, Erwin O. (ed.) *Work and leisure: a contemporary social problem*. (Conn.) College and University Press.
- Gibson, Heather (1998) Active sport tourism: who participates? *Leisure Studies*, vol 17, no 2, pp. 155-170.

- Gibson, Tony (1983) Who will do the dirty work. In *Why work*.
- Godbey, Geoffrey - Parker, Stanley (1976) *Leisure studies and services: an overview*. Philadelphia. W.B. Saunders Company.
- Goldthorpe, John H. - Lockwood, David - Bechhofer, Frank - Platt, Jennifer (1969) *The affluent worker in the class structure*. Cambridge. Cambridge University Press.
- Gordon, L. - Klopov E. (1975) *Man after work*. Moscow. Moscow Progress.
- Gordon, Margaret S (1961) Work and patterns of retirement. In Klee-meier, Robert W. (ed.) *Aging and leisure*. New York.
- Govarts, France (1989) Belgium; Old trends, new contradictions. In Ol-szewska, Anna – Roberts, K. (eds.) *Leisure and life style: a comparative analysis of free time*. London. Sage.
- Green, Eileen - Hebron, Sandra - Woodward, Diana (1990) *Women's leisure, what leisure?* Basingstoke. MacMillan.
- Grieves, Jim (1989) Acquiring a leisure identity: juvenile jazz bands and the moral universe of "healthy" leisure time. *Leisure Studies*, vol 8, no 1, pp. 1-9.
- Gross, Edward (1963) A functional approach to leisure analysis. In Smigel, Erwin O. (ed.) *Work and leisure: a contemporary social problem*. (Conn.) College and University Press.
- Grossin, William (1986) The relationship between work time and free time and the meaning or retirement. *Leisure Studies*, 1986, vol 5, no 1, pp. 91-101.
- Haavio-Mannila, Elina - Jallinoja, Riitta (1980) *Changes in the life patterns of families in Finland*. Helsinki. Helsingin yliopiston sosiologian laitos, working papers.
- Haavio-Mannila, Elina - Jallinoja, Riitta - Strandell, Harriet (1984) *Perhe, työ ja harrastukset - ristiriitaja ja ratkaisuja*. Helsinki. WSOY.

- Hage, Jerald (1995) Post-industrial lives: new demands, new descriptions. In Howard, Ann (ed.) *The changing nature of work*. San Francisco. Jossey-Bass.
- Hall, Douglas T. - Mirvis, Philip H. (1995) Careers as lifelong learning. In Howard, Ann (ed.) *The changing nature of work*. San Francisco. Jossey-Bass.
- Hall, Richard H. (1994) *Sociology of work: perspectives, analyses and issues*. Thousand Oaks, California.
- Halvorsen, Knut (1997) The work ethic under challenge? In Holmer, Jan - Karlsson, Jan Ch. (eds.) *Work - quo vadis. Rethinking the questions of work*. Aldershot. Ashgate.
- Hamilton-Smith, Elery (1992) Work, leisure and optimal experience. *Leisure Studies*, vol 11 no 3, pp. 243-256.
- Handy, Charles (1989) *The age of unreason*. London. London Business Books.
- Handy, Charles (1994) *The empty raincoat; making sense of the future*. London. Hutchinson.
- Handy, Charles (1996) *The search for meaning*. London. Lemos & Crane.
- Hanhart, Dieter (1972) Das Freizeitverhalten von Arbeitern. In Scheuch, Erwin K. – Meyersohn, Rolf (Hrsg.) *Soziologie der Freizeit*. Köln. Kiepenheuer & Witsch.
- Haralambos, Michael (1985) *Sociology, themes and perspectives*. London. Unwin Hyman Ltd.
- Harper, William (1997) The future of leisure: making leisure work. *Leisure Studies*, vol 6, no 3, pp. 189-198.
- Harre', Rom (1990) Leisure and it's varieties. *Leisure Studies*, vol 9, no 2, pp. 187-195.

- Harris, Chris (1987) The individual and society: a processual approach. in *Rethinking the life cycle*.
- Hassard, John (ed.)(1990) *The sociology of time*. Basingstoke Macmillan.
- Havighurst, Robert J (1961) The nature and values of meaningful free-time activity. In Kleemeier, Robert W. (ed.) In *Aging and leisure*. New York.
- Haworth, John (1986) Meaningful activity and psychological models of non - employment. *Leisure Studies*, vol 5 no 1, pp. 281-297.
- Haworth, John T (1997) *Work, leisure and well-being*. London. Routledge.
- Hayes, John and Hough, Patricia (1976) Career transitions as a source of identity strain. in *Transition: understanding & managing personal change*.
- Heckscher, August (1983) Leisure in America. London. In *Why work*.
- Heinonen, Eila (1995) Suomen auktorisoidut matkailoppaat;oppaaksi ryhtymisen syyt ja opastoiminnan kokeminen.
- Henderson, Karla (1996) One size doesn't fit all: the meanings of women's leisure. *Journal of Leisure Research*, vol 28, issue 3, pp. 139-155.
- Hendry, Leo B. - Shucksmith, Janet - Love, John G. - Glending, Anthony (1993) *Young people's leisure and lifestyles*. London. Routledge.
- Herbert, David T. (1987) Exploring the work-leisure relationship: an empirical study in South Wales. *Leisure Studies*, vol 6, no 2, pp. 147-166.
- Herzberg, Frederick (1974) *Work and the nature of man*. London. Crosby Lockwood Staples.
- Hiebert, Bruce (1997) *Hyvää työtä*. Juva. WSOY.

- Hilden, Raija (1999) *Sairaanhoitajan ammatillinen pätevyys ja ammatilliseen pätevyyteen vaikuttavat tekijät*. Akateeminen väitöskirja. Tampereen yliopisto. Tampere.
- Hirsjärvi, Sirkka - Hurme, Helena (1982) *Teemahaastattelu*. Helsinki. Kyrö Oy.
- Hochschild, Arlie Russel (1997) *The time bind; when work becomes home and home becomes work*. New York. Metropolitan.
- Hoff, Ernst (1986) *Arbeit, Freizeit und Persönlichkeit: Wissenschaftliche und alltägliche Vorstellungsmuster*. Bern. Huber.
- Hoff, Ernst (Hrsg.) (1990) *Die Doppelte Sozialisation Erwachsener*. München. DJI.
- Hoikkala, Tommi - Roos, Jea-Pekka (2000) *2000 - luvun elämä: sosiologia teorioita vuosituhaten vaihteesta*. Helsinki. Gaudeamus.
- Holmer, Jan - Karlsson, Jan Ch. (ed.) (1997) *Work - quo vadis? Rethinking the questions of work*. Aldershot. Ashgate.
- Howard, Ann (ed.) (1995) *The changing nature of work*. San Francisco. Jossey-Bass.
- Huovinen, Pasi - Piekkola, Hannu (2002) *The time is right? Early retirement and use of time by older Finns*. Helsinki. Yliopistopaino.
- Hunter, Ski - Sundell, Martin (1990) (ed.) *Midlife myths, issues, findings and practice implications*. Newbury Park, California.
- Ingham, Robert (1987) Psychological contributions to the study of leisure. *Leisure Studies*, vol 6, no 1.
- Iverson, Roderick D. - Maguire, Catherine (2000) The relationship between job and life satisfaction; evidence from a remote mining community. *Human Relations*, vol 53, no 6, pp. 807-839.

- Jahoda, Marie - Warren, Neil (ed.) (1966) *Attitudes*. Harmondsworth. Penguin.
- Jenkins, Clive - Sherman Barrie (1981) *The leisure shock*. London. Eyre Methuen.
- Jones, Christopher D. - Hollenhorst, Steven J. - Perna, Frank - Selin, Steve (2000) Validation of the flow theory in an on – site whitewater kayaking setting. *Journal of Leisure Research*, vol 6, no 1, 22 pages.
- Jones, Ian (2000) A model of serious leisure identification: the case of football fantom. *Leisure Studies*, vol 19, p. 283-298.
- Joyce, Patrick (1987) (ed.) *The historical meanings of work*. Cambridge. Cambridge University Press.
- Juniu, Susana (2000) The impact of immigration: leisure experience in the lives of South-American immigrants. *Journal of Leisure Research*, vol 32, issue 3, pp. 359-382.
- Junkkari, Kaija Maria (1998) *Naisen parhaat vuodet*. Keuruu.
- Juntunen, Matti - Mehtonen, Lauri (1977) *Ihmistieteiden filosofiset perusteet*. Jyväskylä. Gummerus.
- Juuti, Pauli (1989) *Organisaatiokäyttäytyminen*. Helsinki. Otava.
- Juuti, Pauli (1996) *Suomalainen elämänlaatu*. Johtamistaidon opisto. Espoo.
- Juuti, Pauli (1991) *Työ ja elämän laatu*. Lunkka.
- Juuti, Pauli (1991) Work in the 1990's: improving productivity and quality of working life. in *Towards the 21st century, work in 1990s: international symposium on future trends in the changing working life*. Helsinki.

- Järviluoma, Helmi (1997) *Musiikki, identiteetti ja ruohonjuuritaso: Ammattöörimuusikkoryhmän kategoriatyöskentelyn analyysi*. Akateeminen väitöskirja. Tampereen yliopisto. Tampere.
- Kabanoff, Boris (1980) Work and nonwork: a review of models, methods and findings. *Psychological Bulletin*, vol 88, no 1, pp. 60-77.
- Kabanoff, Boris - O'Brien, Gordon (1986) Stress and the leisure needs and activities of different occupations. In *Human Relations*, vol 39, no 10, pp. 903-916.
- Kaleva* 22.2.2002. Meri ja puutalot kiehtovat.
- Kando, Thomas M. (1975) *Leisure and popular culture in transition*. Saint Louis.
- Kanungo, Rabindra N. - Misra, Sasi (1984) An uneasy look at work, nonwork and leisure. In Lee, Mary Dean - Kanungo, Rabindra (eds.) *Management of work and personal life; problems and opportunities*. New York. Praeger.
- Kaplan, Max (1979) *Leisure: lifestyle and lifespan*. Philadelphia. W.B. Saunders Company.
- Kasvio, Antti (1994) *Uusi työn yhteiskunta*. Helsinki. Gaudeamus.
- Kauhanen, Juhani (2000) *Henkilöstövoimavarojen johtaminen*. Vantaa. WSOY.
- Kelan sanomat* 1/2002, artikkeli kunnallisen sosiaaliasiamiehen työstä ja vapaa-ajan harrastuksista.
- Kelly, John R. (1991) Commodification consciousness: an initial study. *Leisure Studies*, vol 10, nr 1, pp. 7-18.
- Kelly, John R. (1990) *Leisure*. New Jersey. Englewood Cliffs. N.J. Prentice-Hall.
- Kelly, John R. (1986) Leisure as compensation for work constraints. In *Society and Leisure*, vol 8, nr 3, pp. 73-82.

- Kelly, John R. (1975) Leisure decisions: Exploring intrinsic and role-related orientations. *Society and Leisure*, vol 7, no 4, pp. 45-61.
- Kelly, John R. (1983) *Leisure identities and interactions*. London. Allen & Unwin.
- Kirchmeyer, Catherine (1995) Managing the work-nonwork boundary; an assessment of organizational responses. *Human Relations*, vol 48, no 5, pp. 515-536.
- Kirchmeyer, Catherine (1992) Nonwork participation and work attitudes; a test of scarcity vs expansion model of personal resources. *Human Relations*, vol 45, no 8, pp. 775-795.
- Kirkaldy, Bruce D. - Cooper, Cary L. (1993) The relationships between work stress and leisure styles. *Human Relations*, vol 46, no 5, pp. 669-680.
- Kivistö, Torsti (1998) *Joutilaisuusyhteiskunta*. Helsinki. Kunnallisan kehittämissäätiö.
- Kjellberg, Seppo (1987) *Työn tulevaisuus - sosiaalisia näkökohtia*. Helsinki. SKSK – kustannus.
- Kleemeier Robert W. (1961) (ed.) *Aging and leisure*. New York.
- Kohn, Melvin L. - Schooler, Carmi (1983) *Work and personality: an inquiry into the impact of social stratification*. Norwood N.J. Ablex.
- Korhonen, Juhani (2002) Opas kertoo vain tositarinoita. *Helsingin Sanomat* 15.7.2002
- Koseki, Sampei (1989) Homo ludens japonicus. In Olszewska, Anna – Roberts, K. (eds.) *Leisure and life style: a comparative analysis of free time*. London. Sage.
- Krause, Richard (1971) *Recreation and leisure in modern society*. New York. Meredith Corporation.

- Kucera, Jan (1974) A film amateur yesterday, today and tomorrow. *Society and Leisure*, vol 6, no 3, pp. 85-100.
- Kusch, Martin (1986) *Ymmärtämisen haaste*. Oulu. Pohjoinen.
- Kvale, Steinar (1996) *Interviews: an introduction to qualitative research interviewing*. Thousand Oaks. Sage.
- Lambert, Ronald D. (1996) The family historian and temporal orientations towards the ancestral past. *Time and Society*, vol 5, no 2, pp. 115-143.
- Lambert, Susan J. (1990) Processes linking work and family; a critical review and research agenda. *Human Relations*, vol 43, no 3, pp. 239-257.
- Lee, Mary Dean - Kanungo, Rabindra N. (ed.) (1984) *Management of work and personal life; problems and opportunities*. New York. Praeger.
- Leskinen, Jaakko (toim.) (1995) *Laadullisen tutkimuksen risteysasemalla*. Helsinki. Vastapaino.
- Levinson, Daniel (1979) *The seasons of a man's life*. New York.
- Lincoln, James R. - Kalleberg, Arne L. (1990) *Culture, control and commitment*. Cambridge. Cambridge University Press.
- Machlowitz, Marilyn (1981) *Workaholics; living with them, working with them*. New York. Addison - Wesley.
- Matejko, Alexander (1971) Culture, work and leisure. *Society and Leisure*, no 2, pp. 21- 42.
- McFee, Graham - Murphy, Wilf - Whannel, Garry (ed.) (1995) *Leisure cultures: values, genders, lifestyles*. LSA publications no 54. Brighton.
- Meissner, Martin (1971) The long arm of the job: a study of work and leisure. *Industrial Relations*, vol 10, no 3 pp. 239-260.

- Metsämuuronen, Jari (1995) *Harrastukset ja omaehtoinen oppiminen*. Helsingin yliopiston opettajainkoulutuslaitos. Helsinki.
- Miller, Karen A. - Kohn, Melvin L. (1983) The reciprocal effects of job conditions and the intellectuality of leisure-time activities. In Kohn, Melvin L. - Schooler, Carmi (eds.) *Work and personality: an inquiry into the impact of social stratification*. Norwood N.J. Ablex.
- Miller, Lynn E. - Weiss, Richard M. (1982) The work-leisure-relationship: evidence for the compensatory hypothesis. *Human Relations*, vol 35, no 9, pp. 763-771.
- Mills, Wright C (1951) *White collar - the American middle classes*. London. Oxford University Press.
- Mommaas, M. - Van der Poel, H. - Henry, I.P. (ed.) (1996) *Leisure research in Europe: methods and traditions*. Wallingford. CAB International.
- Moneta, Giovanni B - Csikszentmihalyi, Mihaly (1996) The effect of perceived challenges and skills on the quality of subjective experience. *Journal of personality*, vol. 64, no 2, pp. 275-310.
- Moorhouse, H.F. (1987) The "work ethic" and "leisure" activity: the hot-rod in post-war America. In Joyce, Patrick (ed.) *The historical meanings of work*. Cambridge. Cambridge University Press.
- Mueller, Robert Kirk (1978) *Career conflict*. Lexington Mass. Lexington Books.
- Multimäki, Kaarlo - Venna, Yrjö (1982) *Psykologian perustietoa ja käytäntöä*. Helsinki. Otava.
- Murphy, James E. (1981) *Concepts of Leisure*. Englewood Cliffs. N.J. Prentice-Hall.

- Murphy, James - Williams, John - Niepoth, William - Brown, Paul (1973) *Leisure service delivery system: a modern perspective*. Philadelphia. Lea & Febiger.
- Murray, Stein (1983) *In midlife*. Dallas.
- Neugarten, Bernice (1974) The roles we play. In American Medical Association, *The middle years*. Massachusetts.
- Neff, Walter (1977) *Work and human behavior*. Chicago. Aldine Publishing Company.
- Newcomb, Theodore M. (1966) On the definition of attitude. In Jahoda, Marie – Warren, Neil (ed.) *Attitudes*. Hammondsworth. Penguin.
- Niemelä, Pirkko - Ruth, Jan - Erik (1988) *Ihmisen elämänkaari*. Keuruu.
- Nieminen, Pipsa (1998) *Four dance subcultures; a study of non-professional dancers' socialization, participation motives, attitudes and stereotypes*. Jyväskylä.
- Niiniluoto, Ilkka (1984) *Johdatus tieteenfilosofiaan, käsitteen- ja teorianmuodostus*. Helsinki. Otava.
- Nijhof, Wim J. - Streumer, Jan N. (ed.) (1998) *Key qualifications in work and education*. Dordrecht, Kluwer Academic Publishers. Netherlands.
- Nippert - Eng, Christena E. (1995) *Home and work; negotiating boundaries through everyday life*. Chicago. University of Chicago Press.
- Niskanen, Vesa A. (toim.) (1994) *Tieteellisten menetelmien perusteita ihmistieteissä*. Helsinki. Helsingin yliopisto.
- Nykysuomen sanakirja osa I* (1983) Suomalaisen kirjallisuuden seura. Porvoo.
- Nykysuomen sanakirja osa 3* (1983) Suomalaisen kirjallisuuden seura. Porvoo.

- Odaka, Kunio (1975) *Toward industrial democracy; management and workers in modern Japan*. Ccambbridge (Mass). Harward University Press.
- Oinonen, Tuuli (2002) Sivellin seuralaisena läpi elämän. kaupunkilehti *Tamperelainen* 6.3.2002.
- Oksala, Ohto (1961) *Työn psykologia*. Helsinki. Tietomies.
- Opas-Guide* 4/1998, 2-3/1999, 4/1999, 5-6/1999, 1/2000, 2-3/2000, 4/2000
- Olszewska, Anna - Roberts K. (1989) *Leisure and life style: a comparative analysis of free time*. London. Sage.
- Orzack, Louis H. (1963) Work as a central life interest of professionals. In Smigel, Erwin O. (ed.) *Work and leisure: a contemporary social problem*. (Conn.) College and University Press.
- Pahl, Ray E. (1997) Bringing work to life. In Holmer, Jan – Karlsson, Jan Ch. (eds.) *Work - quo vadis? Re-thinking the questions of work*. Aldershot. Ashgate.
- Palm, Göran (1972) *The flight from work*. Cambridge. Cambridge University Press.
- Park, Se-Hyuk (1996) Relationships between involvement and loyalty constructs in adult fitness programs. *Journal of Leisure Research*, vol 28, issue 4, pp. 233-251.
- Parker, Stanley (1971) *The Future of Work and Leisure*. New York Praeger.
- Parker, Stanley (1983) *Leisure and work*. London. Allen & Unwin.
- Parker, Stanley (1995) Market and non-market leisure. In *Leisure cultures: values, genders, lifestyles*. LSA publications no 54.

- Parker, Stanley (1997) Work and leisure futures: trends and scenarios. In Haworth, John T. (ed.) *Work, leisure and well being*. London. Routledge.
- Parker, Stanley (1973) Work and leisure; problems of definition. In Weir, David (ed.) *Men and work in modern Britain*. London. Fontana.
- Parker, Stanley (1965) Work and non-work in three occupations. *Sociological Review*, vol 13, pp. 65-75.
- Parker, Stanley (1982) *Work and retirement*. London. Allen & Unwin.
- Parker, Stanley (1981) The work-leisure relationship under changing economic conditions and societal values. In Gardell, Bertil & Johansson, Gun (ed.) *Working life*. New Delhi.
- Parker, S.R. - Brown, R.K. - Child, J. - Smith, M.A. (1967) *Tuotanto-elämän sosiologia*. Helsinki.
- Parker, Stanley - Smith, Michael A (1976) Work and leisure. In Dubin, Robert (ed.) *Handbook of work, organization and society*. Chicago. Rand Mc Nally.
- Perho, Hannu - Korhonen, Merja (1994) Siirtymien ajoittaminen, sisältö ja yhteys persoonallisuuteen ja sosiaaliseen asemaan naisilla ja miehillä ikävuosien 20 ja 41 välillä. Teoksessa Rätty, Hannu (toim.) *Henkisten kykyjen kehittyminen*. Joensuu.
- Petrack, James F. - Backman, Sheila J. - Bixler, Robert - Norman, William C. (2001) Analysis of golfer motivations and constraints by experience use history. *Journal of Leisure Research*, vol 33, issue 1, pp. 56-71.
- Philips, Janine M. - Murray, J.N. (2001) An investigation into the body image perception, body satisfaction and exercise expectations of male fitness leaders: implications for professional practice. *Leisure Studies*, vol 20, no 2, pp. 95-105.

- Piepponen, Paavo (1969) *Harrastusten valinta: tutkimus vapaa-ajan aktiivisuudesta ja henkilökohtaisista vaikutussuhteista*. Helsinki.
- Pohjanen, Jorma (1977) *Työ ja vapaa-aika hyvinvoinnin ja elämäntavan kannalta*. Sosiaalipolitiikan Pro-gradu tutkielma, Tampereen yliopisto. Tampere.
- Ponde, Milena P. - Santana, Vilma S. (2000) Participation in leisure activities: is it a protective factor for women's mental health. *Journal of Leisure Research*, vol 32, issue 4, pp. 457-473.
- Prahl, Hans-Werner (1977) *Freizeit-Soziologie - Entwicklungen - Konzepte - Perspektiven*. München - Kösel-Verlag.
- Presvelou, Clio (1971) Impact of differential leisure activities on intra-spousal dynamics. *Human Relations*, vol 24, no 6.
- Pyörälä, Eeva (1995) Kvalitatiivisen tutkimuksen metodologiaa. Teoksessa Leskinen, Jaakko (toim.) *Laadullisen tutkimuksen riisteyasemalla*. Helsinki. Ykköspaino.
- Raehalme, Outi (1996) *Lahjakas nainen tohtoriopiskelijana*. Akateeminen väitöskirja. Tampereen yliopisto. Tampere.
- Ragheb, Mounir G. - Merydith, Scott P. (2001) Development and validation of multidimensional scale measuring free time boredom. *Leisure Studies*, vol 20, no 1, pp. 41-45.
- Ragin, Charles C. (1994) *Constructing social research*. California. Thousand Oaks Pine Forge Press.
- Ragin, Charles C. (1987) *The comparative method: moving beyond qualitative and quantitative strategies*. California. Berkeley University of California.
- Raisborough, Jayne (1999) The concept of serious leisure and women's experiences of the sea cadet corps. In *Leisure Studies*, vol 18, no 1, pp. 67-71.
- Ranta, Ville (2002) Ikuisen amatööriin eläkepäivät. *Kaleva* 26.7.2002.

- Ravenscroft, Neil (1995) Leisure, sport and active citizenship. In *Leisure cultures: values, genders, lifestyles. LSA publications no 54*.
- Reeves, Joy B. - Szafran, Robert F. (1996) For what and for whom do you need more time? *Time and society*, vol 5, no 2, pp. 237-251.
- Riesman, David (1964) *Abundance for what? and other essays*. London.
- Riley, Mathilda White (1988) (ed.) *Social structures and human lives*. California.
- Rifkin, Jeremy (1995) *The end of work: the decline of the global labour force and the dawn of the post-market era*. New York. Putnam's Sons.
- Roberts, Kenneth (1978) *Contemporary society and the growth of leisure*. London. Longman.
- Roberts, Kenneth (1973) Great Britain; socioeconomic polarisation and the implications for leisure. In Weir, David (ed.) *Men and work in modern Britain*. London. Fontana.
- Roberts, Kenneth (1970) *Leisure*. London. Longman.
- Robertson, James (1985) *Future work*. Aldershot. Gower.
- Robinson, John P. (1977) *How americans use time; a social - psychological analysis of everyday behaviour*. New York. Praeger.
- Rojek, Chris (1995) *Decentring leisure; rethinking leisure theory*. London. Sage.
- Rojek, Chris (1993) *Ways of escape. Modern transformations in leisure and travel*. Basingstoke. MacMillan.

- Rojek, Chris (2000) *Leisure and culture*. Chippenham, Wiltshire. Anthony Rowe Ltd.
- Roos, Jeja-Pekka (1985) *Elämäntapaa etsimässä*. Helsinki. Tutkijaliitto.
- Rousseau, Denise M. (1978) Relationship of work to nonwork. *Journal of Applied Psychology*, vol 63, no 4, pp. 513-517.
- Rousseau, Denise M. - Wade-Benzoni, Kimberly A (1995) Changing individual-organization attachments: a two-way street. In Howard, Ann (ed.) *The changing nature of work*. San Francisco. Jossey-Bass.
- Rudas, Janos (1971) Some results of research on the connections between work and leisure time activities. In *Society and Leisure*, no 2, pp. 99-105.
- Russell, Bertrand (1983) In praise of idleness. In *Why work*.
- Rybczynski, Witold (1991) *Waiting for the weekend*. New York. Penguin Groups.
- Räty, Hannu (toim.) (1994) *Henkisten kykyjen kehittyminen*. Joensuu.
- Sagi, Maria (1986) Motivational background of cultural activities in leisure. *Leisure Studies*, vol 5, nr 1, pp. 103-107.
- Sagi, Maria (1987) The role of amateur groups in Hungary in reviving folk dancing. *Leisure Studies*, vol 6, no 1, pp. 25-40.
- Sahavirta, Helena (2001) Oppaiden työ yhä ammattimaisempaa. *Kaleva* 29.10.2001.
- Salaman, Graeme (1973) Two occupational communities. In Weir, David (ed.) *Men and work in Britain*. London. Fontana.
- Salaman, Graeme (1986) *Working*. Chickshester. Ellis Horwood Limited.
- Salminen E. Olavi (1989) *Elämän ja uran ankkurit*. Helsinki. Painokaari Oy.

- Samdahl, Diane M. - Jekubovich, Nancy J. (1997) A critique of leisure constraints: comparative analysis. *Journal of Leisure Research*, vol 29, issue 4, pp. 430-453.
- Satola, Jenni (2002) Taiteilija maalaa itsensä pöllöihin. kaupunkilehti *Tamperelainen* 9.3.2002.
- Schein, Edgar (1978) Career dynamics; matching individual and organizational needs. Reading (Mass) Addison-Wesley.
- Scheuch, Erwin K. - Meyersohn, Rolf (1972) *Soziologie der Freizeit*. Köln. Kiepenheuer & Witsch.
- Schor, Juliet (1998) Time, labour and consumption. *Time and Society*, vol 17, no 1, pp. 119-127.
- Seabrook, Jeremy (1988) *The leisure society*. Oxford.
- Shamir, Boas (1985) Unemployment and "free time" - the role of protestant work ethic and work involvement. *Leisure Studies*, 1985, vol 4, pp. 333-345.
- Shaw, Susan M. (2001) Conceptualizing resistance: Women's leisure as political practice. *Journal of Leisure Research*, vol 33, issue 2, pp. 186-202.
- Shaffer, Garnett Stokes (1987) Patterns of work and non-work satisfaction. *Journal of Applied Psychology*, vol 72, no 1, pp. 115-124.
- Sherman, Barrie - Judkins, Phil (1995) *Licensed to work*. London. Cassel.
- Smigel, Erwin O. (ed.) (1963) *Work and leisure: a contemporary social problem*. (conn.) College and University Press.
- Smith, Joan (1987) men and women at play: gender, life cycle and leisure. In *Sport, leisure and social relations*.

- Smith, Michael - Parker, Stanley - Smith Cyril (1973) (ed). *Leisure and society in Britain*. London. Allen Lane.
- Staines, Graham L. (1980) Spillover versus compensation: A review of the literature on the relationship between work and non-work. *Human Relations*, vol 33, no 2, pp. 111-129.
- Stamm, Hanspeter - Lamprecht Markus (1995) Social stratification, lifestyle and leisure choice: the case of Switzerland. In *Leisure cultures: values, genders, lifestyles. LSA publications no 54*.
- Stebbins, Robert A. (1968) A theory of the jazz community. *Sociological Quarterly*, vol 9, no 3, pp. 318-331.
- Stebbins, Robert A (1998) *After work; the search for an optimal leisure lifestyle*. Calgary.
- Stebbins, Robert A. (1979) *Amateurs: on the margin between work and leisure*. Beverly Hills. Sage.
- Stebbins, Robert A. (1980) "Amateur" and "hobbyist" as concepts for the study of leisure problems. *Social Problems*, vol 24, no 4, pp. 413-417.
- Stebbins, Robert A. (1992) *Amateurs, professionals and serious leisure*. Montreal.
- Stebbins, Robert A. (1970) Career: The subjective approach. *Sociological Quarterly*, vol 11, no 1, pp. 32-49.
- Stebbins, Robert A. (1996) Cultural tourism and serious leisure. *Annals of tourism research*, vol 23, no 4, pp. 948-950.
- Stebbins, Robert A. (1997) Casual leisure: a conceptual statement. *Leisure Studies*, vol 16, pp. 17-25.
- Stebbins, Robert A. (1992) Costs and rewards in barbershop singing. *Leisure Studies*, vol 11, no 2, pp. 123-133.

- Stebbins, Robert A (1997) Identity and cultural tourism. *Annals of tourism research*, vol 24, no 2, pp. 450-452.
- Stebbins, Robert A. (2001) *New directions in the theory and research of serious leisure*. New York. The Edwin Mellen Press.
- Stebbins, Robert A. (1997) Serious leisure and well-being. In Haworth, John T. (ed.) *Work, leisure and well-being*. London. Routledge.
- Stebbins, Robert A. (1994) The liberal arts hobbies: a neglected sub-type of serious leisure. *Society and leisure*, vol 17, pp. 173-186.
- Stockdale, Janet E. - Wells, Andrew J. - Rall, Marilyn (1996) Participation in free-time activities: a comparison of London and New York. *Leisure Studies*, vol 15, pp. 1-16.
- Stokowski, Patricia A (1994) *Leisure in society; a network structural perspective*. London. Biddles Ltd. Guildford & Kings Lynn.
- Stormann, Wayne (1989) Work, true leisure's home? *Leisure Studies*, vol 8, no 1, pp. 26- 30.
- Sugden, John (1987) The exploitation of disadvantage: the occupational sub-culture of the boxer. In *Sport, leisure and social relations*.
- Suomen opasliitto ry. (1999) *Opin ja opastan*. Helsinki. Oy Edita Ab.
- Suomen opasliitto ry. (ei painovuotta) esite toiminnasta.
- Tamir, Lois M. (1982) *Men in their forties - the transition to middle age*. New York.
- Taylor, Buckner H (1968) The flying saucerians: an open door cult. In Truzzi (ed.) *Sociology and everyday life*. New Jersey.
- Thompson, Shona M. (1985) Women in sport: some participation patterns in New Zealand. *Leisure Studies* 1985, vol 4, 321-331.

- Tilastokeskus (2002) <http://www.fi.työvoimatutkimus>, ajankäyttö.htm.
- Tokarski, Walter (1985) Some social psychological notes on the meaning of work and leisure. *Leisure Studies* 1985, vol 4, 227-231.
- Truzzi, Marcello (1968) (ed.) *Sociology of everyday life*. New Jersey.
- Tuominen, Helena (1984) *Työläisten ja pikkuporvarien sosiaalinen tausta, perheeseen kiinnittyminen, työ ja vapaa-ajan harrastukset*. Sosiologian Pro-gradu - tutkielma Tampereen yliopisto. Tampere.
- Turunen, Kari E. (1996) *Elämänkaari ja kriisit*. Jyväskylä. Atena.
- Turunen, Kari E. (1987) *Ihminen ja tiede*. Jyväskylä. Atena.
- Urry, John (1995) *Consuming places*. London. Routledge.
- Urry, John (1990) *The tourist gaze*. London.
- Vaillant, George E. (1977) *Adaptation to life*. Boston.
- Walden, Louise (1997) Women's creativity and the Swedish study circles. In Holmer, Jan – Karlsson, Jan Ch. (eds.) *Work - quo vadis? Re-thinking the questions of work*. Aldershot. Ashgate.
- Van der Poel, Hugo (1997) Leisure and modularization of daily life. *Time and Society*, vol 6, no 2/3, pp. 171-194.
- Van Langenhove, Luk (1992) The identification and measurement of psychological aspects of leisure. *Leisure Studies* vol 11, no 2 pp. 147-156.
- Watson, Tony J. (1987) *Sociology, work and industry*. London. Routledge & Kegan Paul.
- Veal, A.J. (1992) *Research methods for leisure and tourism; a practical guide*. Essex. Longman.

- Wearing, Betsy - Wearing, Stephen (1988) All in a day's leisure: gender and the concept of leisure. *Leisure Studies* vol 7, no 2, 1988.
- Wearing, Stephen - Wearing, Betsy (2001) Conceptualizing the selves of tourism. *Leisure Studies*, vol 20, no 2, pp. 143-159.
- Weir, David (ed.) (1973) *Men and work in modern Britain*. Glasgow. William Collins Sons and Co Ltd.
- Weiss, Robert S. - Riesman, David (1963) Some issues in the future of leisure. In Smigel, Erwin O. (ed.) *Work and leisure: a contemporary social problem*. (Conn.) College and University Press.
- Weiss, Robert S. - Riesman, David (1972) Entwicklung des Freizeitverhaltens. In *Freizeitsoziologie*. Gutersloh.
- Vester, Heinz - Gunther (1987) Adventure as a form of leisure. *Leisure Studies*, vol 6, no 3, pp. 237-250).
- Wheeler, Stanton (1990) Double lives. In *The nature of work*.
- Wilenius, Reijo (1981) *Ihminen ja työ*. Jyväskylä. Gummerus.
- Wilensky, Harold (1962) Labour and leisure: intellectual traditions. *Industrial Relations*, vol 1, no 2, pp. 1-12.
- Wilensky, Harold (1963) Growth of leisure In Smigel, Erwin O. (ed.) *Work and leisure: a contemporary social problem*. (Conn.) College and University Press.
- Willmott, Peter (1971) Family, work and leisure conflicts among male employees. *Human Relations*, vol 24, no 6.
- Winniffrith, Tom - Barrett, Cyril (1989) *The philosophy of leisure*. Houndmills Basingstoke. The Macmillan Press.
- Vitterso, Joar - Vorkinn, Marit - Vistad, Odd Inge (2001) Congruence between recreational mode and actual behaviour - a pre-

requisite for optimal experiences. *Journal of Leisure Research* 2001, 06, 01.

Whipp, Richard (1987) "A time to every purpose": an essay on time and work. In Joyce, Patrick (ed.) *The historical meanings of work*. Cambridge. Cambridge University Press.

Wright Mills, C. (1982) *Sosiologinen mielikuvitus* Helsinki.

Wynne, Derek (1998) *Leisure, lifestyle and the new middle class*. London. Routledge.

Yair, Gad (1992) What keeps them running? The circle of commitment of long distance runner. *Leisure Studies* vol 12, no 3, pp. 257-270.

Yankelovich, Daniel - Zetterberg, Hans - Burkhard, Strumpel - Shanks, Michael (1985) *The world at work; an international report on jobs, productivity and human values*. New York. Octagon.

Yin, Robert K. (1994) *Case study research, design and methods*. Thousand Oaks. Sage.

Yoder, Daniel G. (1997) A model for commodity intensive serious leisure. *Journal of Leisure Research*, vol 29, issue 4, pp. 407-430.

Zuzanek, J. - Mannell, R. (1983) Work - leisure relationships from a sociological and social psychological perspective. *Leisure Studies*, vol. 2, pp. 327-344.

LIITE 1

OPASTYÖN JA MATKALUOPPAAN PÄÄTYÖN VÄLISTEN
SUHTEIDEN TARKASTELUA SIIRTYMÄ- JA KOMPENSAATIO-
KÄSITTEIDEN KAUTTA

KYSYMYKSET

TUTKIMUSONGELMA 1: Mitä ihmiset etsivät aktiiviselta harrastamiselta (tässä tapauksessa opastyöltä), mitä he siihen panostavat ja millaisia palkkioita harrastaminen heille suo?

Koska opastyötä tehdään päätyöltä vapaaksi jäävänä aikana, tarkastelen sitä tutkimuskehyksessäni aktiivisena vapaa-ajan muotona, taustateoria ongelmaan 1 on kerätty vapaa-ajan tutkimuksesta eli ”leisure studies” – alueelta, harrastamiseen liittyvä teoria ns. ”serious leisure” – aihepiiristä, johon mielestäni oppaana toimiminen meillä Suomessa kuuluu)

(alkuselostusta haastateltaville muutaman minuutin ajan)

miten määrittelisit käsitteen vapaa-aika, mitä se Sinulle henkilökohtaisesti tarkoittaa

miten ymmärrät termin ”aktiivinen vapaa-aika” omalla kohdallasi

jos ajattelet oppaana toimimista, onko se Sinulle ajankäytöllisesti lähinnä työaikaa vai vapaa-aikaa

miksi olet aikoinaan ryhtynyt oppaaksi, muistatko oleellisia syitä

tiesitkö paljon opastyöstä etukäteen, esim. työn vaatimuksista

oliko rahallinen palkkio merkittävä syy silloin/ entä nyt pitkän toiminnan jälkeen

onko opasurasi alusta pitkä aika.... noin vuosia?

etsitkö aikoinasi jotain muutosta elämääsi (työhön, yksityiselämään)

minkä verran opastuksia teet yleensä vuosittain alle 10, 11 – 20, 20 – 30, enemmän

(onko mielestäsi riittävä määrä, tai muuten sopiva)

mikä seuraavista kuvaisi kohdallasi ehkä parhaiten oppaaksi hakeutumisen syytä: protestanttisen työn etiikan mukainen ajattelu, eli että vapaa-aikakin on vietettävä tuottavasti, tyhjyydentunteen täyttäminen, työn puutteiden kompensoiminen tai jopa pakoreaktio työajatuksista, elämän laajentumisen ja itsensä kehittämisen toive

ovatko motiivisi toimia oppaana vuosien varrella muuttuneet

Jos kysyisin Sinulta, miksi olet opas, mitä näistä syistä valitsisit (yksi tai vaikka kaikki):

oman osaamisen käyttäminen ja kompetenssin tunne

itsensä kehittäminen

luovuuden käyttäminen

haasteet

riskinottamisen halu

arvostuksen saaminen

kilpailunhalu

raha

vallankäyttö ja kontrolloimisen halu

sosiaaliset tarpeet, kuten kanssakäyminen ja uudet ihmissuhteet

mitään tärkeysjärjestystä en tässä etsi, mutta onko jotain, joka nousee oleellisesti muiden ohi

mikä on opasyhdistystoiminnan merkitys Sinulle eli mitä etsit ja mitä saat tältä toiminnalta

oletko aina mukana vai osallistutko harvemmin ja toisaalta oletko ns. aktiivinen organisoija vai mukana muuten vaan

kumpi on Sinulle tärkeämpää, itse oppaan työ eli toimeksiannot vai yhdistystoiminta, perusteluja

opastyö on jotain, johon joutuu panostamaan paljon (esim. aikaa). mitkä muut seikat katsoisit panostukseksi omalta kohdaltasi, myös esimerkkejä

onko opasurallasi tullut vastaan epämieluisia kokemuksia, millaisia

voidaanko mielestäsi puhua oppaan urasta (keskustelua ura – käsitteestä)

jos voidaan, missä vaiheessa opasuraa katsot olevasi: noviisi, rutiinoinut, urasi kukoistusvaiheessa, laskuvaiheessa

oletko koskaan harkinnut lopettamista ja jos olet, niin miksi

mikä seuraavista kuvaa Sinulle parhaiten oppaana toimimista:
sivutyö, ammatti, harrastus, puoliammatillinen harrastus, puolivapaa-aika

oletko hankkinut muuta alan koulutusta kuin peruskurssin

vaatiiko tietojen jatkuva päivittäminen paljon aikaa, onko se mielestäsi verrattuna rahallisen palkkion suuruuteen

oppaana toimiminen vaatii paljon työtä. ihmettelevätkö ystäväsi ja sukulaisesi, miten jaksat työsi ohella panostaa vielä näin vaativaan toimintaan (aktiivinen panostaminen johonkin tämän tyyppiseen toimintaan päätyön ulkopuolella on aika harvinaista, ns. marginaalisuusteorian mukaan tällaisia ihmisiä on ehkä 0, 5 ... muutama prosentti kaikista)

haluaisitko olla päätyöltäsi opas, siis kokopäivätoiminen, annatko lyhyen perustelun

kumpi alue – opastyö vai päätyö – on tuottanut elämässäsi parhaita huippukokemuksia, onnistumisen ja saavuttamisen tunnetta sekä suurta mielihyvää omien ponnistelujen tuloksena ja kiitosta, esimerkkejä huippukokemuksista, mitkä ovat jääneet upeimpina mieleen

millainen on mielestäsi opastoiminnan merkitys paikkakunnallesi

TUTKIMUSONGELMAT 2 ja 3: millaista siirtymävaikutusta tapahtuu päätyöstä opastyöhön

ja mitä päätyön elementtejä pyritään kompensoimaan opastoiminnan kautta

(keräämäni taustateoria tässä on työn ja vapaa-ajan suhdetta käsittelevää tutkimusta sekä työn sosiologiaa ja vapaa-ajan sosiologiaa, osin myös psykologiaa), selostusta siirtymän ja kompensaation käsitteistä

tarkastelen tässä lähinnä tämänhetkistä päätyötäsi

- työtehtävät pääpiirteissään; ammattinimike ja millaisia tehtäviä se pitää sisällään

- työnantajaorganisaatiosta jonkin verran tietoja, ei tunnistettavasti, vaan esim. organisaation tyyppi ja henkilöstömäärä mielestäni riittää

kuinka pitkä työurasi on vuosissa opintojesi valmistumisen jälkeen, entä nykyisessä ammatissa

mahdollistaako työsi hyvin opastoiminnan, esim. ajallisesti

pidätkö ylipäänsä työtä ja vapaa-aikaa elämässäsi kahtena toisistaan erotettavana alueena, vai menevätkö ne jotenkin limittäin, esimerkiksi vapaa-aikasi on osittain työlle jatketta (tästä haluaisin vähän kertomista ja perustelua)

täytyykö Sinun tehdä paljon unohtaaksesi työsi sen ulkopuolella, vai haluatko ylipäänsä unohtaa sitä, tuleeko koskaan ns. työstä pakene-
misen tarvetta

mitä taitoja työsi mielestäsi vaatii

käytätkö näitä tai jotain näistä taidoista myös oppaan työssä

millaista tiedollista osaamista päätyösi vaatii, onko niissä sellaisia, joita voit siirtää oppaan työhön

näetkö ylipäänsä opastyön sisältävän paljon samantyyppisiä elementtejä kuin päätyösi

siirtyvätkö työmetodit tai – välineet jotenkin opastyöhön

mikä seuraavista luonnehtii parhaiten asennoitumistasi päätyöhösi: työtä tehdään lähinnä toimeentulon vuoksi ja se on keino viettää muuten hyvää elämää, työ on merkittävin asia elämässäsi, työ on tärkeä

identifioitumisen ja itsensä toteuttamisen muoto ja antaa arvostetun roolin elämässäsi

katsotko tehneesi aikanasasi oikean ammatillisen valinnan vai hakeutuisitko nyt johonkin muuhun ammattiin tai koulutukseen

kun ajattelet päätyöpaikkasi keskeisiä arvoja ja normeja, katsotko, että niillä on leviämisvaikutusta myös työaikasi ulkopuolella (siis omassa yksityiselämässäsi ja myös harrastuksissasi)

vaatiiko päätyösi paljon opiskelua työajan ulkopuolella
käytätkö myös loma-aikojasi tietojen ja taitojen kartuttamiseen

entä toivooko työnantajaorganisaatiosi osallistumista erilaisten yhdistysten toimintaan

seurusteletko paljon työtoveriesi kanssa myös vapaa-ajalla

miten seuraavat seikat toteutuvat päätyössäsi ja toisaalta oppaan työssä

määrittely vapaamuotoinen, käyttää voi vaikka termejä korkea, matala, vähän, paljon, jonkin verran jne.

päätyö opastyö

kykyjenkäyttöaste

älyllisyys

monimutkaisuus

ongelmanratkaisun taito

henkinen vaativuus

luovuus

haasteellisuus

saavuttamisen tunne

itsenäisyys
etenemismahdollisuudet
arvostus
mahdollisuus ihmissuhteisiin

miten luonnehtisit tyytyväisyyttäsi päätyöhösi, oletko hyvin tyytyväinen vai jokseenkin tyytyväinen

minkä tyyppiset seikat aiheuttavat tyytymättömyyttä

sisältääkö työsi merkittävässä määrin jotain seuraavista seikoista
yksitoikkoiset rutiinit
kurinalaisuusvaatimus johdon taholta
vähäinen valinnanvapaus

onko opastyössä mielestäsi jotain sellaista, mitä päätyöstäsi puuttuu

TUTKIMUSONGELMA 4

Millaisia tietoja ja taitoja aktiivinen harrastaminen voi opettaa (tässä tapauksessa opastyö), miten näitä olisi mahdollista hyödyntää päätyössä ja hyötyykö päätyöorganisaatio jäsentensä harrastamisesta?

mitä on näkemyksesi, onko oppaana toimimisella ollut yleisesti ajatellen vaikutusta työhösi

jos on, niin näkisitkö sen vähäiseksi vai merkittäväksi, lyhyt perustelu (puhutaan myös lyhyesti muista harrastuksista, jotta nähdään, toimii-ko kuvion osio, jossa tarkastellaan harrastuksen vaikutusta päätyöhön esimerkiksi tasapainottavana tekijänä)

onko opastyö tuonut elämääsi uudenlaisia arvostuksia tai asenteita, ehkäpä myös käyttäytymistapoja

jos on, niin katsotko näiden vaikuttavan myös päätyöminääsi, siis siihen, miten toimit tässä työssä

lähdekirjallisuudessa esitetään jopa, että jos harrastaminen koetaan hyvin mielekkääksi, se voi tuoda uudenlaisia odotuksia työhön. mitä mieltä olet, onko liian pitkälle menevä väittämä

millaisia opastyössä oppimiasi taitoja siirrät päätyöhösi

opastyö tuo monenlaisia tietoja mukanaan, mitä näistä olet voinut käyttää päätyössäsi

mitä mieltä olet seuraavista olettamuksistani, samaa mieltä (s) vai eri mieltä (e)

opastyö lisää rohkeutta, joka näkyy myös päätyössäsi
arvostus työpaikassasi lisääntyy, koska teet toistakin työtä
opastyö voisi olla puskuri esim. työhön liittyvien pettymysten suhteen
opastyö lisää henkistä jaksamista ja -terveyttä
opastyö vie päätyöltä energiaa
opastyö laajentaa näkemyksiä, josta myös päätyösi hyötyy

miten nykyinen esimiehesi suhtautuu harrastamiseesi vai tietääkö hän siitä lainkaan

osaako hän hyödyntää harrastamisesi (tai siis toisen työsi) tuomaa osaamista

miten tutkintosi on vaikuttanut opastyöhön – onko ollut sopiva peruskoulutus ja lähtökohta

TUTKIMUSONGELMA 5: kummalta puolelta löytyy keskeinen elämäalue (central life interest)

selitystä, koska käsite kaikille outo: käsitteellä CLI tarkoitetaan sitä reviiä ihmisen elämässä, joka muodostaa hänelle tärkeimmän identifiointumisen eli samaistumisen kohteen. Se on elämän päärooli, johon ei liity pakollisuuden tunnetta. Se kertoo myös merkittävimmistä arvoista ja arvostuksista, joita ihminen noudattaa omassa elämässään. Ääri-esimerkki on työnarkomaani, joka tekee työtä yli sen, mitä häneltä työpaikassa edellytetään, joten työ on hänelle ehdoton CLI. Työkeskeiselle ihmiselle työpaikka on merkittävin instituutio, josta hän saa tärkeimmät palkkionsa ja kokemuksensa, toisaalta myös syvimmat pettymyksen kokemukset tulevat työelämästä. Työ ja ammatti on tärkein identifiointumisen lähde ja se tuodaan mielellään esille myös ulkopuolisille.

Jos vapaa-ajasta tulee CLI, ihmiselle on tärkeintä se, että kukaan ei häntä määräile, mukavuudenhalu ja oma vapaus. Työ on vain keino päästä toteuttamaan omaa minää vapaa-aikana. Myös harrastajalle harrastaminen saattaa olla kaikki kaikessa, hänen ensisijainen identiteettinsä on esimerkiksi opas. Hän kertoo mielellään muille olevansa opas, mutta tekevänsä töitä pankissa. Hän voi pitää työstään, mutta kuitenkin odottaa koko ajan aikaa, jolloin pääsee harrastuksensa pariin.

Saattaa myös olla ihmisiä, joille yksi identiteetti ei riitä. He haluavat vaihtaa rooliaan ja nautti useammanlaisista ympyröistä. Heidän on usein vaikea päättää, kumpi rooli miellyttää heitä enemmän. Roolit voivat olla toisiaan täydentäviä, mutta myös ainakin joiltakin osiltaan toisiinsa kompensoivia.

Minkä näistä näkisit parhaiten kuvaavan omaa elämääsi,

mistä alueesta puhut mieluiten muille

**TURUN KAUPPAKORKEAKOULUN JULKAISUSARJASSA A OVAT
VUODESTA 2003 LÄHTIEN ILMESTYNEET SEURAAVAT JULKAISUT**

- A-1:2003 Ulla Hytti
Stories of Entrepreneurs: Narrative Construction of Identities
- A-2:2003 Janne Engblom
Liikeriskit – luonne, lajit ja riskikentän mallintaminen
- A-3:2003 Tero Seppälä
Three Perspectives on Buyer-Supplier Relationships: A
Relationship Assessment Model for Investigating Buyer-Supplier
Relationships in Inter-organisational, Inter-functional and Intra-
functional Perspectives
- A-4:2003 Antti Loikas
A Government Analysis of Political Risk: Exploring Equilibrium,
Instability, and Pluralism at the Local, National, and Supranational
Level in Europe
- A-5:2003 Timo Lainema
Enhancing Organizational Business Process Perception -
Experiences from Constructing and Applying a Dynamic Business
Simulation Game
- A-6:2003 Arto Lindblom
Vaihdantasuhteen muutosvoimat. Tapaustutkimus
vaihdantasuhteen muutoksesta ja muutoksen taustalla
vaikuttaneista toimintaympäristön tapahtumista
- A-7:2003 Peter Zettinig
Invisible Organisations. Inter-firm Organisational Formation and
Form
- A-8:2003 Liisa Kairisto-Mertanen
Menestyvää myyjää etsimässä - tutkimus autojen myyntityöstä
- A-1:2004 Sakari Lehtiö
Suomen pankkikriisin taustatekijät, luonne ja kriisinhoito
erityisesti säästöpankeissa
- A-2:2004 Seppo Ristilehto
Liiketoimintashokki
Tapaustutkimus laivanrakennus- ja autoteollisuusalan yritysten
kriisiratkaisuista ja ohjaustoimenpiteistä
- A-3:2004 Tomi J. Kallio
ORGANISAATIOT, JOHTAMINEN JA YMPÄRISTÖ -
Organisaatitieteellisen ympäristöntutkimuksen ongelmista kohti
yleistä teoriaa yritys-luontosuhteesta

- A-4:2004 Zsuzsanna Vincze
A GROUNDED THEORY APPROACH TO FOREIGN-
MARKET EXPANSION IN NEWLY-EMERGING MARKETS
Two Finnish Companies in the Visegrád Countries
- A-5:2004 Anni Paalumäki
KELTAISELLA JOHDETUT:
- A-6:2004 Eila Heinonen
AKTIIVINEN HARRASTUS TYÖN SIIRTYMÄN JA
KOMPENSAATION ILMENTYMÄNÄ
- Case matkailuoppaat Arefaktit, johtaminen ja organisaation kulttuurinen identiteetti

Kaikkia edellä mainittuja sekä muita Turun kauppakorkeakoulun
julkaisusarjoissa ilmestyneitä julkaisuja voi tilata osoitteella:

Ky-Dealing Oy
Rehtorinpellonkatu 3
20500 Turku
Puh. (02) 481 4422, fax (02) 481 4433
E-mail: ky-dealing@tukkk.fi

All the publications can be ordered from

Ky-Dealing Oy
Rehtorinpellonkatu 3
20500 Turku, Finland
Phone +358-2-481 4422, fax +358-2-481 4433
E-mail: ky-dealing@tukkk.fi